ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII DE ETNOGRAFIE

III

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

TIPURI DE PĂSTORIT LA ROMÎNI

(sec. XIX — începutul sec. XX)

DE

ROMULUS VUIA

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1964

CONSULTANȚI ȘTIINȚIFICI:

TIBERIU MORARIU, VALERIU BUTURĂ, ION CONEA

PREFAȚĂ

Cercetarea etnografică a ocupațiilor din trecut, pe bază de material concret și sub aspect comparativ, pune în lumină date extrem de prețioase pentru studiul dezvoltării istorice a acestora și al răspîndirii geografice a diferitelor moduri de valorificare a resurselor economice aflate în mediul natural înconjurător. Problemele vieții economice și sociale se situează astăzi în centrul preocupărilor unor cercuri largi de specialiști, care studiază atît formele istorice, cît și pe cele actuale, dezvoltate în condițiile vieții noi socialiste.

În trecut, ocupațiile poporului romîn nu au fost studiate în complexitatea lor, neglijîndu-se nu numai activitatea productivă de bază, care a fost agricultura, ci și tipurile mai însemnate de păstorit: păstoritul agricol local din zonele joase și păstoritul local cu staule mutătoare din zonele muntoase, unde culturile pe înălțimi au cunoscut o mare extindere tocmai datorită strînsei interdependențe a celor două ocupații, practicate în condițiile unui mod sedentar de viață. În cercetarea păstoritului romînesc, atenția s-a îndreptat înainte vreme îndeosebi asupra celui transhumant, deși în realitate el a fost practicat doar de un număr restrîns de sate, intensificîndu-se în timp și spațiu doar sub impulsul unor împrejurări speciale. Exagerările care s-au făcut în această privință în literatura burgheză de specialitate — atît în țară, cît și peste hotare — au dus la crearea unei imagini false asupra sensului și proporțiilor acestei îndeletniciri din trecut a poporului romîn, implicînd și anumite concluzii eronate asupra dezvoltării istoriei sale.

Lucrarea Tipuri de păstorit la romîni (sec. XIX — începutul sec. XX) *întocmită de Romulus Vuia, neobosit cercetător pe tărîmul etnografiei și muzeografiei din patria noastră, ne oferă o sinteză de mult așteptată asupra acestei ocupații, sinteză bazată pe o documentare amplă, cu date culese timp de decenii pe teren, și pe consultarea unei vaste bibliografii și care, fără pretenția de a epuiza problema, își justifică din plin necesitatea*

chiar prin simplul fapt de a indica — pe baza unei îndelungate experiențe personale și a unui vast material documentar adunat în bogata sa activitate — tipurile și zonele ce ar trebui studiate mai îndeaproape, acum cînd practicile tradiționale, învechite, au rămas de domeniul trecutului. Încercarea aceasta de sistematizare și clasificare a formelor în care populația diferitelor zone a rezolvat problema pășunării animalelor și în special pe aceea a iernării lor merită deci toată atenția, ea fiind rodul uneia dintre cele mai pasionate preocupări ale regretatului nostru etnograf.

Este adevărat că ocupația ca atare nu oferă elemente constante pentru stabilirea unor categorii precise, fapt pentru care aceste categorii ar trebui privite mai degrabă ca forme stadiale în evoluția ocupației. Intensitatea utilizării spațiului agricol-pastoral atît în zonele joase, cît și în cele înalte s-a accentuat în timp, determinînd astfel adoptarea unor forme din ce în ce mai avantajoase. R. Vuia încearcă în sinteza sa, utilizînd metoda particulară tipologică și luînd ca bază o serie de criterii riguros stabilite, să încadreze diferitele forme pe care le-a îmbrăcat păstoritul la noi în cîteva tipuri bine definite, al căror număr îl socotește a fi de patru: 1. păstoritul agricol local, limitat la hotarul comunei; 2. păstoritul agricol cu stîna la munte; 3. păstoritul din zona fînețelor; 4. păstoritul bazat pe pășune alpină și iernare la șes. În cadrul acestor tipuri, se disting—cum este și firesc—o serie de forme mai limitate, la care vin să se adauge variantele locale, de tranziție. Numărul lor și înseși criteriile lor vor suscita de bună seamă discuții, care vor contribui în mod cert la elucidarea problemelor controversate, așa că, chiar dacă va fi ca numai în aceasta să constea utilitatea lucrării, tot nu se va putea spune că nu este mult.

Indiferent însă de numărul tipurilor, formelor și variantelor de păstorit, o concluzie se desprinde clar din cercetarea lui R. Vuia: aceea că cele mai multe dintre ele sînt în strînsă legătură cu agricultura, că păstoritul nu poate fi separat de aceasta, că cele două ocupații se întregesc reciproc, asigurînd echilibrul vechii economii țărănești și îndestularea ei atît cu produse vegetale, cît și cu cele animale. După cum subliniază pe bună dreptate autorul, „la populația agricolă din țara noastră nu a putut exista o transhumanță, deoarece aceasta, în majoritatea ei, practica așa-numitul « păstorit agricol local », care nu-și trimitea turmele nici măcar la munte. Iar populația agricolă-pastorală, care-și trimitea oile la munte, își cobora turmele de la pășunea alpină de îndată ce se termina secerișul ca să pască cu ele pe miriștile din hotarul comunei pentru a le gunoi, iar iernarea lor se făcea în sat. Chiar și populația pastorală din zona fînețelor (de pildă jienii din bazinul Petroșeni) practica o pendulare redusă, și numai atunci cînd nu poseda fîn suficient pentru iernarea turmelor de oi".

Prin aceasta, teza „migrațiilor pastorale" și a „nomadismului" romînilor în secolele trecute — teză răspîndită în literatura burgheză de peste hotare — primește astfel o infirmare categorică și extrem de convingătoare. Interesantă este în această privință și precizarea pe care o face autorul că nici la vlahii balcanici nu a existat acest fenomen în proporție de masă, unii cercetători confundînd pur și simplu „transhumanța complexă" — care antrenează în procesul de pendulare o parte mai mare a grupului uman — cu „nomadismul". La nordul Dunării, pendularea de amploare mai mare s-a practicat doar de către mărgineni și mocani, care în majoritatea lor se ocupau mai puțin de agricultură, iar cei mai mulți — cum este cazul poenarilor și al mocanilor din Săcele — aveau fînețe restrînse, păstoritul lor trebuind astfel să se bazeze pe pășunea alpină și pe iernatul în zonele de cîmpie.

Apariția unora dintre formele de păstorit se leagă, desigur, și de procesul mai recent de populare a înălțimilor, cum este cazul păstoritului din zona fînețelor, unde preocupările pentru cultivarea terenurilor mai fertile au scăzut în intensitate o dată cu dezvoltarea economiei de schimb și a căilor de transport. Studierea aprofundată în viitor a acestor elemente de bază care s-au răsfrînt profund asupra vechii economii țărănești poate arunca lumini noi într-o serie de probleme pe care lucrarea de față le semnalează doar.

Un alt merit al lucrării este că în prezentarea tipurilor de păstorit din trecut sînt scoase în relief atît elementele specifice fiecărui tip, cît și cele cu o mai largă răspîndire pe teritoriul țării noastre și chiar în sud-estul Europei, punînd astfel la îndemînă un bogat material etnografic comparativ, începînd cu construcțiile pastorale și încheind cu produsele din lapte. De asemenea fondul de termeni în legătură cu ocupația, culeși direct de pe teren, face lucrarea utilă și unui cerc mai larg de specialiști, din care nu pot lipsi nici filologii și folcloriștii.

Sistematizînd formele pe care le-a îmbrăcat păstoritul pe teritoriul Romîniei în secolul trecut și la începutul secolului nostru, încercarea de tipologie întocmită de Romulus Vuia, cuprinzînd în încheiere și o scurtă privire asupra păstoritului actual, este în măsură să ofere un util instrument de lucru atît pentru o mai bună cunoaștere a unei îndeletniciri de seamă din trecutul poporului nostru — cu implicații multiple în diverse probleme fundamentale ale istoriei Romîniei —, cît și pentru înțelegerea clară a formelor noi în care se dezvoltă astăzi această ocupație, în cadrul impetuosului avînt economic pe care-l înregistrează țara noastră pe calea desăvîrșirii construcției socialiste.

TIBERIU MORARIU

INTRODUCERE

Preocupările pentru studiul vieții poporului romîn s-au îndreptat în trecut mai ales spre activitatea lui culturală şi literară, adică spre folclor, pe cînd problemele cu privire la cultura materială şi îndeosebi cu privire la ocupațiile lui au fost cercetate în mod foarte redus şi în cele mai dese cazuri fără o metodă riguros ştiințifică. Astăzi, cînd la baza etnografiei marxiste stă principiul că cercetarea dezvoltării progresive a societății trebuie să pornească de la modul de producere a bunurilor materiale, se acordă o atenție din ce în ce mai mare cercetărilor cu privire la cultura materială şi îndeosebi ocupațiilor poporului romîn [1].

În cadrul cercetărilor privind dezvoltarea vieții economice a poporului nostru, o deosebită importanță prezintă studiul păstoritului. Acesta a constituit în trecut una dintre ocupațiile de seamă ale poporului romîn, dar niciodată exclusivă, deşi au fost şi autori care au încercat să prezinte poporul romîn ca practicînd, într-o anumită perioadă, un păstorit nomad, străin aproape cu totul de o viață agricolă sedentară. Cercetările făcute pe baze ştiințifice au demonstrat însă îndeajuns netemeinicia acestor păreri, scoțînd în evidență, pe de o parte, caracterul istoric al acestei îndeletniciri [2], iar pe de altă parte subliniind că viața economică a unui popor nu poate fi tratată pe capitole izolate, între ramurile economiei existînd o strînsă interdependență. Această legătură organică s-a dovedit deosebit de accentuată între cele două ocupații de seamă ale poporului romîn : agricultura şi păstoritul, ele existînd împreună şi dezvoltîndu-se într-o strînsă interdependență [3].

---

[1] Cf. I. Bochiş, M. Părăluță şi V. Spiridon, *Pentru orientarea ştiințifică în cercetarea monografică*, în „Lupta de clasă", seria a V-a, an XXXIX (1959), nr. 11. Vezi şi I. Vlăduțiu, *Orientarea ideologică a cercetărilor etnografice*, ibid., an XL (1960), nr. 2; N. Dunăre, *Orientarea cercetărilor etnografice*, în „Tribuna", Cluj, an II (1958), nr. 50.

[2] Cf. K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a 2-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 229 şi urm. şi 336 şi urm.

[3] Cf. *Istoria Romîniei*, vol. I, Buc., Edit. Academiei R.P.R., 1960, p. 799 şi urm.

Unul dintre obiectivele cele mai de seamă spre care a tins studiul întreprins de noi — după cum se va constata în cursul lucrării — este tocmai confirmarea acestei *dezvoltări comune și a legăturii organice ce există, în cele mai multe cazuri, între agricultură și păstorit.*

Strînsa legătură dintre acestea, dovedită de studiul aprofundat al tuturor formelor păstoritului la romîni, infirmă categoric părerea profund eronată despre „nomadism" la poporul romîn, și, prin aceasta, infirmă și așa-zisa teză a admigrației de peste Dunăre, în sec. X—XIII, a poporului romîn, gata format undeva în Peninsula Balcanică. Cu alte cuvinte, infirmat fiind așa-zisul „nomadism" la poporul romîn, li se ia prin aceasta, adepților teoriei lui Roesler, principalul argument pe care se sprijină și alte teorii mai noi, care pun, în mod tendențios, semnul egalității între un „nomadism" care nici n-a existat și felul de viață bazat pe îmbinarea strînsă între agricultură și păstorit la poporul romîn[4].

Studiul prezintă importanță și pentru faptul că poate aduce o nouă lumină asupra influențelor reciproce ale păstoritului în spațiul carpato-balcanic, influențe deosebit de evidente și recunoscute de toți cercetătorii romîni și străini. Dar studiul păstoritului la romîni poate aduce lămuriri prețioase și cu privire la perioadele mai puțin cunoscute din istoria poporului romîn. Într-adevăr, în cadrul acestei ocupații s-au menținut multe forme de trai și cultură arhaice și astfel, cu ajutorul acestora, putem reconstitui unele aspecte din modul de viață al poporului romîn în epoci mai îndepărtate, insuficient ilustrate de materialul documentar.

Studiul de față constituie o încercare mai amplă de a prezenta cele mai de seamă aspecte pe care le-a cunoscut această ocupație la romîni în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea și de a pune la dispoziția cercetătorilor o tipologie cît mai închegată și o terminologie riguroasă. Lucrarea va putea servi astfel ca o bază de clasificare, cu ajutorul unui material surprins la un moment dat pe teren, ea urmînd să fie rectificată și completată în conformitate cu progresul cercetărilor viitoare.

Dispariția rapidă a formelor vechi de păstorit, care s-a produs în urma profundelor transformări economice și sociale din cadrul regimului nostru de democrație populară, a făcut pe etnografii noștri să-și îndrepte atenția nu numai asupra cercetării exhaustive a formelor noi, socialiste, ale păstoritului — asupra cărora ne vom opri și noi în încheiere —, ci

---

[4] Cf. *Istoria Romîniei*, vol. I, Buc., Edit. Acad. R.P.R., p. 775 și urm.; C. Daicoviciu, Em. Petroviciu, Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, Bucarest, Edit. Acad. R.P.R., 1963.

şi asupra celor din trecut, acestea avînd, în afară de importanţa lor etnografică, şi o deosebită valoare istorică şi lingvistică [5].

Problema păstoritului a suscitat un deosebit interes, dovadă bibliografia ei relativ bogată [6]. Cele mai multe lucrări nu se datoresc însă etnografilor, ci specialiştilor din alte domenii înrudite, ca : istoria, filologia, geografia, sociologia, economia etc. Aceştia au urmărit în cercetările lor mai mult probleme legate de disciplina lor proprie decît studierea materialelor din punct de vedere etnografic, singura cale care ne-ar fi putut ajuta în mod satisfăcător la alcătuirea unei clasificări riguroase a formelor de păstorit la romîni.

Deci o primă piedică în calea alcătuirii prezentei tipologii a păstoritului este caracterul eterogen al lucrărilor apărute asupra acestui subiect, ceea ce ne face să fim lipsiţi de un material cules unitar şi care să ţină seama îndeosebi de principiile şi metodele ştiinţei etnografice, căreia îi aparţine în primul rînd acest domeniu [7].

O a doua greutate pe care o întîmpinăm constă şi în faptul că lucrările apărute pînă în prezent, deşi destul de numeroase, ne dau informaţii numai asupra unor anumite regiuni, ele ocupîndu-se mai mult cu cercetarea păstoritului din zona Carpaţilor Meridionali şi Răsăriteni şi lăsînd aproape neatinse regiuni întregi unde această îndeletnicire era destul de răspîndită. Cercetările noastre proprii nu au putut completa această lacună decît numai parţial şi limitat, cu tot materialul inedit cules în timpul unei perioade de jumătate de secol, de cînd urmărim această problemă.

Cunoaştem pînă în prezent cîteva încercări mai însemnate de clasificare a tipurilor de păstorit la noi. Oricît de sumare ar fi acestea, ele au totuşi meritul de a fi încercat pentru prima oară să schiţeze tipurile principale ale păstoritului la romîni. De altfel, din ele se conturează şi se desprind unele tipuri care vor rămîne şi în clasificările viitoare.

---

[5] Cf. N. Dunăre, *Problema cercetării etnografice a păstoritului*, în „St. cerc. ist." Cluj, an VII, 1956, nr. 1–4, p. 173–176. Vezi şi I. I. Rusu, *Din trecutul păstoritului romînesc*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1957 şi 1958*, Cluj, 1958, p. 135–156.

[6] Vezi şi I. Vlăduţiu, *Об изучении пастушеской жизни в Румынии*, în *Etnografia polska*, V, 1961, p. 71–83; N. Dunăre, *Recherches ethnographiques roumaines sur l'agriculture et la vie pastorale*, în „Acta ethnografica Academiae Scientiarum Hungaricae", XII (1963), fasc. 1–2, p. 179–181.

[7] Fără a încerca să minimalizăm valoarea cercetărilor de pînă acum în această privinţă, putem înregistra o singură monografie a păstoritului la romîni — ca rezultat al şcolii etnografice din Cluj — în care punctul de vedere etnografic a predominat şi anume cea aparţinînd prof. Tib. Morariu, cu privire la păstoritul din Munţii Rodnei (T. Morariu, *Vieaţa pastorală în Munţii Rodnei*, Buc., 1937, 240 p., citată în continuare T. Morariu, *Vieaţa pastorală*, 1937).

Astfel, publicîndu-şi sumar observaţiile făcute cu prilejul excursiilor geografice de studii întreprinse în 1922 sub conducerea prof. Emm. de Martonne, care a avut marele merit de a sublinia pentru prima dată importanţa studiului păstoritului la noi [8], autorul lucrării de faţă constata că „avem de-a face cu trei tipuri diferite de păstorit" :

1) O formă rudimentară îmbinată cu agricultura, oile păscînd în hotarul comunei; stînele lipsesc sau sînt portative (Mărişel, Rîmeţi din Munţii Apuseni şi comunele de pe Poiana Ruscăi).

2) Păstoritul locuitorilor de la marginea zonei muntoase, a căror ocupaţie principală a fost creşterea vitelor şi cultura fîneţelor. Ei aveau stîne numeroase şi plecau nu numai cu vitele, dar şi cu o parte din membrii familiei la stînă (Vaşcău în Munţii Apuseni, Mărginenii din Ţara Haţegului).

3) Stîne mari izolate, situate în regiunile cele mai înalte, cu turme numeroase, păzite de ciobani cu simbrie. Această formă coexista cu pendularea (poienarii). Ea era răspîndită în Carpaţii Meridionali [9].

Oricît de redus ar fi numărul tipurilor de păstorit stabilit în această lucrare, ea are meritul de a fi recunoscut pentru prima dată existenţa celor trei tipuri principale ale păstoritului din trecut la romîni, tipuri care de aici înainte rămîn în toate clasificările ce i-au urmat şi care, pe scurt, sînt următoarele : 1) tipul de păstorit agricol local, 2) tipul de păstorit din zona fîneţelor şi 3) tipul de păstorit bazat pe păşunea alpină şi pe iernat la şes.

Într-o altă lucrare, apărută în 1926, acelaşi autor a distins cinci tipuri de păstorit, adăugînd deci încă două la cele anterioare :

1) Păstoritul poienarilor, caracterizat prin bogăţia turmelor păzite de ciobani cu simbrie. La stînele unora se găseau şi femei, *băciţe*, care mulgeau oile şi preparau produsele lactate. Una dintre notele deosebitoare ale acestui tip de păstorit era menţinerea pendulării. Stînele lor erau cele mai mari şi erau prevăzute cu două încăperi : *stîna* şi *celarul*.

2) Păstoritul jienilor din zona fîneţelor. Stînele lor se aflau în munţii din apropierea aşezărilor, erau mai mici şi adesea fără celar. Şi la jieni

---

[8] Em. de Martonne, *La Valachie*, Paris, 1902, p. 107—119; idem, *La vie pastorale et la transhumance dans les Karpathes méridionales*, în *Zu Friedrichs Ratzels Gedächtnis*, Leipzig, 1904, p. 227—245 (citat în continuare Em. de Martonne, *La Valachie*, 1902; *La vie pastorale*, 1904). Vezi şi idem, *Viaţa păstorească în Carpaţii romîni*, în „Convorbiri literare", an XLVI (1912), nr. 2.

[9] R. Vuia, *Cîteva observaţiuni şi constatări asupra păstoritului şi asupra tipurilor de case la romîni*, în *Lucrările Inst. geogr. Univ. Cluj*, Cluj, I, 1924, p. 326 (citat în continuare R. Vuia, *Cîteva observaţiuni*, 1924).

s-au constatat, pentru trecut, urmele unei pendulări, cu drumuri identice cu ale poienarilor.

3) Păstoritul mărginenilor de pe Munții Sebeșului. Aceștia luau parte la păstorit nu numai cu cîțiva păstori, ci și cu o parte dintre membrii de familie. Stînele lor erau adevărate colonii, căci pe lîngă cele cinci sau șase stîne se găseau și numeroase clădiri pentru adăpostirea animalelor. Stînele lor erau mari și încăpătoare, cu vatra la mijloc și mai multe căldări, iar împrejurul pereților se aflau paturile femeilor care preparau laptele.

4) Păstoritul țărenilor din bazinul de la Hațeg și Valea Streiului. Față de cel din ultimele două tipuri—situat în zona fînețelor și constituind ocupația principală —, la această categorie păstoritul exista alături de agricultură. Țărenii își încredințau turmele mai mult ciobanilor de meserie și le trimiteau la munte, unde aveau stîne mai mici, fără celar, cu vatra așezată lîngă perete.

5) Păstoritul local din ținutul pădurenilor era mult mai rudimentar. În locul stînelor stabile, se aflau aici niște stîne transportabile, construite ușor. Păstoritul era cantonat pe hotarul comunei și în strînsă legătură cu agricultura, apărînd ca o întregire a acesteia. Oile unui sat erau grupate la trei-cinci stîne ce se mutau pe partea din hotar rezervată pentru a fi gunoită și apoi arată în anul următor. Turmele erau păzite de stăpîni, care se schimbau cu rîndul [10].

După cum se vede, în această nouă clasificare, deși se are în vedere păstoritul dintr-o regiune mai restrînsă (Țara Hațegului și ținutul pădurenilor), numărul tipurilor de păstorit a crescut de la trei la cinci. Noile tipuri stabilite sînt : *a*) păstoritul jienilor din zona fînețelor, bazinul de la Petroșeni, și *b*) păstoritul agricol cu stîna la munte al țărenilor din Țara Hațegului.

Independent de aceste clasificări, Tr. Herseni distingea în 1936 patru tipuri de păstorit răspîndit în trecut la romîni :

1) Tipul satelor agricole cu un număr restrîns de oi, care păşteau pe teritoriul comunei împreună cu vitele mari. Era răspîndit îndeosebi în regiunea colinelor și în satele de munte. Acest tip este numit ,,păstorit

[10] R. Vuia, *Țara Hațegului și regiunea pădurenilor*, extras din *Lucrările Inst. geogr. Univ. Cluj*, Cluj, II, 1926, p. 69—76 (în continuare R. Vuia, *Țara Hațegului*, 1926); autorul acestei lucrări a dat la iveală recent o nouă clasificare asupra tipurilor de păstorit la romîni, într-o comunicare făcută la al VI-lea Congres internațional al științelor antropologice și etnologice, care a avut loc în 1960 la Paris (*VIe Congrès International de Sciences Anthropologiques et Ethnographiques*, Paris, 1960, p. 296). Cum însă această clasificare nu reprezintă altceva decît rezultatele lucrării de față, reduse la minimum, nu am crezut de cuviință să o amintim și aici.

sedentar" şi are două variante : *a*) păstorit fără stînă, cu un număr restrîns de oi aduse seara acasă (Măguri, Munţii Apuseni); *b*) păstorit cu stîna pe teritoriul comunei. Turmele păşteau pe cîmp (Măguri, Cornova). Acest tip corespunde deci cu tipul 1 din prima noastră clasificare.

2) Tipul satelor agricole care creşteau un număr mai mare de oi, aşa că nu le mai puteau paşte pe hotarul comunei, ci la o stînă de pe munţii învecinaţi. Turmele erau însoţite de un număr restrîns de păstori. În timpul iernii, turmele erau îngrijite de fiecare proprietar în sat. Acest tip era caracterizat şi printr-o pendulare redusă. El ar corespunde deci cu tipul al 4-lea, păstoritul ţărenilor, din a doua clasificare a noastră.

3) Al treilea tip era cel al crescătorilor de vite, avînd ca ocupaţie principală creşterea oilor, iar ca ocupaţie secundară agricultura. Ei posedau un număr însemnat de oi, care, de aceea, nu puteau paşte pe teritoriul comunei şi nu exista nici posibilitatea să fie ţinute iarna în sat. Turmele lor urcau vara la munte, iarna coborau la şes în regiuni mai adăpostite, pe malul stîng al Dunării. Acest tip a cunoscut două aspecte : *a*) la pendulare lua parte numai un mic număr dintre locuitorii satului — ciobanii —, restul ocupîndu-se cu vînzarea produselor şi, pe scară restrînsă, cu lucrul cîmpului („ungurenii", originari din Transilvania); *b*) în timpul verii, cînd paza şi prepararea produselor necesitau mai multe braţe de muncă, o parte dintre proprietari însoţeau turmele la stînă, iar iarna rămîneau cu toţii în sat, încredinţînd turmele unui număr restrîns de ciobani (Poiana Sibiului). Deci a doua variantă a acestui tip de păstorit corespunde cu tipul al 3-lea din prima noastră clasificare şi cu tipul 1 din cea de-a doua.

4) Al patrulea tip era păstoritul nomad, întîlnit numai în dreapta Dunării. Şi acest păstorit avea două variante : *a*) tipul „seminomad", la care păstorii aveau aşezări stabile, şi *b*) tipul „nomad", cînd păstori nu aveau locuinţe stabile şi locuiau în colibe şi corturi [11].

O altă încercare de a schiţa tipurile de păstorit o întîlnim la Tib. Morariu, care le reduce iarăşi la patru: 1) Păstoritul local, cu stîne portative, în Munţii Apuseni şi Cîmpia Transilvaniei. 2) Păstoritul din Carpaţii Orientali, constituit prin asocierea mai multor proprietari la o stînă în frunte cu *stînaşul*, proprietarul care avea mai mult lapte ; pentru împărţirea laptelui servea *ţîncuşul* şi *cărîmbul*, acesta din urmă cu caracter local. 3) Păstoritul din Carpaţii Meridionali, cu stîne mari, reunind 4—5 proprietari şi un număr considerabil de oi (1500—2500) la o stînă. Prelucrarea

---

[11] Tr. Herseni, *L'organisation pastorale en Roumanie*, extras din *Mélanges D. Gusti*, în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", XIII, 1936, p. 7—8 (citată în continuare Tr. Herseni, *L'organisation pastorale*, 1936); idem, *Probleme de sociologie pastorală*, Buc., 1941, p. 161—162.

produselor din lapte se făcea uneori de către femei (*băcițe*). Se constată lipsa fînețelor, în schimb pendularea era foarte dezvoltată. 4) Al patrulea sistem era cel al arendării oilor de către un întreprinzător [12].

Mai recent, N. Dunăre, preluînd și dezvoltînd tipologia lui Tr. Herseni, Tib. Morariu și N. Dragomir, s-a oprit asupra tipurilor de păstorit agricol sau de păstorit local, pendulare pastorală, transhumanță, nomadism pastoral și a încercat totodată să schițeze și elementele tipologiei păstoritului la romîni în noile condiții istorice, socialiste : stîne cooperatiste, întovărășiri pastorale și gospodării colective [13].

Tipologiile prezentate mai sus necesită însă unele precizări. Clasificarea făcută de Tr. Herseni, avînd la bază un număr prea restrîns de lucrări și de cercetări de teren, nu poate sesiza gama bogată a tipurilor și variantelor păstoritului la romîni. Față de ultima clasificare dată de noi (1926), în care am distins cinci tipuri de păstorit la nordul Dunării, clasificarea lui Herseni nu a însemnat un pas înainte, deși este făcută cu zece ani mai tîrziu. În loc ca numărul tipurilor și al variantelor de păstorit să sporească — așa cum era firesc —, autorul le reduce la trei la nordul Dunării. Deși cele trei tipuri corespund realității, totuși caracterizarea lor nu este suficient de precisă, iar baza de clasificare — după cum am arătat — este foarte redusă, uneori utilizîndu-se numai datele din două sau chiar dintr-o singură comună. Pentru ca o formă de păstorit să poată fi însă recunoscută ca tip, trebuie să aibă o arie de răspîndire mai largă. Autorul amintit încadrează ca variantă a așa-numitului „păstorit sedentar" păstoritul fără stînă constatat într-o singură comună, Măguri, din Munții Apuseni, la care proprietarii își aduceau seara oile acasă. Autorul nu cunoaște faptul că această comună, ca și Mărișel, Muntele Rece și Muntele Băișorii, cele mai înalte așezări stabile din țara noastră (între 1100 și 1300 m), avea un păstorit cu totul specific, așa cum vom vedea în lucrarea de față cînd vom vorbi despre păstoritul din Munții Apuseni. De asemenea ni se pare lipsită de justificare numirea de „păstorit sedentar" dată acestui tip de păstorit, deoarece, în cele mai multe cazuri, la acest tip de păstorit stînele se mută din loc în loc. După noi, mai potrivită ar fi fost denumirea de „păstorit local".

Celelalte două tipuri (nr. 2 și 3), deși vag caracterizate, corespund, de fapt, cu două tipuri reale, menționate anterior în lucrările noastre.

---

[12] Tib. Morariu, *Vieața pastorală în Munții Rodnei*, 1937, p. 33 și 202—203; idem, *Păstoritul în Alpii francezi și în Carpați*, extras din „Sociologie romînească", an IV (1942), nr. 7—12, p. 17—18 (citat în continuare Tib. Morariu, *Păstoritul în Carpați*, 1942).

[13] N. Dunăre, *Problema cercetării etnografice a păstoritului*, în „Studii cerc. ist.", Cluj, an VII, 1956, nr. 1—4, p. 176.

Distincţia făcută însă de autor între cele două variante ale tipului al 3-lea, al crescătorilor de vite: *a*) cea a „ungurenilor" originari din Transilvania şi *b*) cea a poienarilor (din Poiana Sibiului), ni se pare insuficient de clară, deoarece la ambele variante în unele sate în timpul verii o parte dintre membrii familiilor proprietarilor de oi, chiar şi femei (*bace*, *băciţe*), însoţesc turmele de oi la stînă, *băciţele* sau *bacele* împreună cu ciobanii. La fel şi iarna, la ambele variante turmele de oi sînt însoţite în drumurile lor de pendulare de un număr restrîns de ciobani. Lucru cu totul firesc, dacă ne gîndim că „ungurenii" sînt în bună parte originari din Poiana Sibiului şi din satele din jur. O singură diferenţă există între traiul poienarilor şi cel al „ungurenilor", dar nu sub aspectul vieţii pastorale, ci sub cel al ocupaţiilor în general: „ungurenii", mutîndu-se la locuri mai joase, se ocupă, într-o măsură mai mică, şi cu agricultura.

Nejustificată ne apare de asemenea şi clasificarea — ce interesează sub aspect comparativ — a tipului al patrulea, cel întîlnit în dreapta Dunării, în două variante: *a*) păstoritul „seminomad", cu aşezări stabile, şi *b*) cel „nomad", la care nu se întîlnesc locuinţe stabile. Aromînii din Pind, precum şi o parte a grămoştenilor şi megleno-romînilor, au aşezări stabile cu un păstorit pendular şi deci nu pot fi consideraţi seminomazi [14], iar fărşeroţii şi o parte dintre grămoşteni au un păstorit bazat pe transhumanţă complexă [15].

În ce priveşte clasificarea lui Tib. Morariu, după părerea noastră şi aici se întîlnesc aspecte schematice şi lacune. Liniile generale sînt însă bine prinse, chiar în numai cele cîteva fraze pe care le consacră acestei probleme, ca, de exemplu, în cazul caracterizării „păstoritului local", cu stîne portative, din Munţii Apuseni şi Cîmpia Transilvaniei, deşi — după cum vom vedea — sînt deosebiri considerabile între aceste două variante. Nici acest autor nu a reuşit însă să sesizeze răspîndirea mare a acestui „păstorit local" la romîni şi chiar şi la alte popoare. Afirmaţia sa că păstoritul din Ţara Haţegului este puţin variat nu ni se pare a corespunde realităţii. În acest ţinut noi am găsit nu mai puţin de cinci forme de păstorit cu totul distincte. În schimb, au fost mai bine prinse de autor deosebirile dintre păstoritul din Carpaţii Orientali şi cel din Carpaţii Meridionali, deşi ele nu pot fi considerate valabile pentru întreaga întin-

---

[14] Cf. G. Zucea, *Studiu economic asupra romînilor din Pind*, Buc., 1906, p. 6 şi urm.; idem, *Păstoritul şi agricultura la romînii din Pind*, în „Lumina", an. IV, 1906, p. 66—69; N. B(atzaria), *Agricultura la aromîni*, ibid., an. II (1904), p. 161—164. Vezi şi S. Dragomir, *Vlahii în nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 110 şi urm. şi recenzia din „St. cerc. lingv.", 1960, nr. 4, p. 968.

[15] Vezi mai jos, p. 184.

dere a acestor catene de munți, cu o mulțime de tipuri și de variante cu totul deosebite. Al patrulea sistem, cel al arendării oilor de către întreprinzători, este mai mult un sistem de exploatare decît un tip de păstorit cu caractere proprii și distincte.

Prima problemă care se ridică în vederea stabilirii unei clasificări a tipurilor de păstorit este aceea a criteriilor care vor sta la baza ei.

1) Plecînd de la concepția că baza economică constituie fundalul pe care se dezvoltă întreaga viață socială [16], pe primul plan va sta nivelul economic al așezărilor care practică păstoritul respectiv. Acest element, pe care îl considerăm ca cel mai important și hotărîtor pentru scopul urmărit, a fost cu totul nesocotit sau prea puțin luat în considerare în cercetările de pînă acum, care s-au ocupat aproape numai cu păstoritul propriu-zis de la stînă în perioada verii.

Sub aspect economic, distingem patru categorii de așezări : *a*) așezări agricole, *b*) așezări agricole-pastorale, *c*) așezări pastorale din zona fînețelor și *d*) așezări pastorale care dispun de fînețe restrînse. Fiecare dintre aceste categorii de așezări avea un tip de păstorit deosebit. Ținem să precizăm că, deși aceste categorii erau realități care existau ca atare, distincte, clasificarea corespunde numai în linii mari, căci trebuie să luăm în considerare numeroasele forme de tranziție și mai ales caracterul complex al vechii economii rurale la romîni[17], ceea ce pune piedici reale unei clasificări a așezărilor în categorii distincte.

2) Al doilea criteriu, în ordinea importanței, poate fi modul de asociere a stăpînilor de oi sau chiar lipsa ei, cînd stîna aparținea unui singur stăpîn, de obicei o persoană mai înstărită, și care singură, cu ajutoarele sale, își organiza felul de economie pastorală pe teren propriu sau pe un teren arendat. În această categorie de exploatare individuală ar putea să intre și cel al arendării oilor de către întreprinzători ,care exploatau singuri pășunea alpină, în detrimentul stăpînilor de oi exploatați de ei.

În genere însă, cele mai multe stîne se bazau pe asocierea mai multor proprietari de oi. Și aici au existat mai multe sisteme : *a*) cînd se asocia un număr restrîns de stăpîni de oi, de obicei 4—5, avînd fiecare un număr mai însemnat de oi (mocanii, poienarii), și *b*) cînd muntele era arendat de unul sau doi stăpîni cu oi mai multe și acestora li se asociau cei cu oi mai puține.

---

[16] Cf. *Bazele filozofiei marxiste*, Buc., Edit. politică, 1960, p. 430—433.

[17] Cf. H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe romînești*, vol. I, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 224 și urm. Vezi și N. Dunăre, *Recherches ethnographiques roumaines sur l'agriculture et la vie pastorale*, în „Acta ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae", XII, 1963, fasc. 1—2, p. 179—181.

3) Etapele şi perioadele păstoritului pot constitui şi ele un important criteriu al clasificării. Ca orice ocupaţie, şi păstoritul era legat de anumite perioade, dar în cadrul nici uneia nu au existat etape şi perioade atît de bine fixate şi distincte. Dintre perioade, cele mai însemnate erau cea a văratului şi cea a iernatului. Între acestea existau perioade intermediare, de primăvară şi de toamnă, de o importanţă mai redusă. Foarte deseori aceste perioade erau legate de anumite etape şi zone de vegetaţie. S-au putut distinge următoarele zone : *a*) zona luncilor, a regiunilor de şes şi a celor cu temperatură mai caldă, din apropierea litoralului şi din lunca Dunării, aceasta din urmă fiind o zonă importantă pentru iernatul turmelor ; *b*) zona regiunilor de şes şi de deal, caracterizată printr-o viaţă agricolă care a permis dezvoltarea unui păstorit local scutit de etapele pendulării după altitudine; c) zona intermediară a regiunii fîneţelor, care a asigurat rezerva de fîn pentru iernarea vitelor ; *d*) zona păşunii alpine, cea mai importantă.

4) Un alt criteriu poate fi şi participarea mai largă a grupului uman în perioada cea mai însemnată, cea a văratului, la stînă, precum şi la paza turmelor în timpul iernatului. Dar chiar şi paza turmelor în timpul văratului — după cum vom vedea — prezenta deosebiri după tipul de păstorit. La aceste mişcări sezoniere puteau participa nu numai bărbaţii, ci şi femeile, unele chiar cu copii, încît o parte din grupul uman urca la stînă. În alte cazuri, chiar şi dintre bărbaţi putea fi angajat numai un număr restrîns, fie păcurari cu simbrie, fie înşişi stăpînii de oi cu schimbul.

5) Nu putem trece cu vederea nici criteriul participării categoriilor de animale şi numărul lor, atît pentru perioada văratului, cît şi pentru cea a iernatului. În unele locuri, vitele mari şi îndeosebi vacile se aflau la aceeaşi stînă cu oile, dar în cele mai multe cazuri la păşunea de munte vitele aceluiaşi sat erau ţinute separat, după categorii : oile la stînele de oi şi vacile la stînele de vaci. Acestea din urmă erau gospodărite foarte des nu în întovărăşiri, ci individual, fiecare familie îngrijindu-şi vacile proprii. De obicei această sarcină cădea numai în grija femeilor din familia respectivă.

Se constată deosebiri şi în ce priveşte separarea oilor cu lapte de oile sterpe, precum şi a mieilor şi berbecilor : fiecare categorie forma, la unele stîne, cîte o turmă păscînd separat, deşi pe acelaşi munte, în zone cu totul diferite, sub paza altor păstori (*sterpari*, *mielari*, *berbecari* etc.), care aveau adăposturi proprii şi numai hrana şi-o ridicau de la stînă. În schimb, la alte tipuri de păstorit, atît sterpele cît şi oile cu lapte, chiar dacă ziua păşteau deosebit, erau adăpostite în timpul nopţii la aceeaşi stînă.

6) Tipul de stînă şi strungă, precum şi raportul dintre aceste două construcţii importante ale păstoritului în timpul văratului pot fi de asemenea caracteristice pentru un anumit tip de păstorit. Ne vom folosi de acest prilej pentru a prezenta şi tipurile de stîne, chiar în cazul în care ele nu erau strîns legate de un anumit tip de păstorit, deşi, în general, această legătură este evidentă. În afară de stînă şi de strungă, vom ţine seama şi de prezenţa altor construcţii şi îngrădiri necesare economiei pastorale, atît în timpul văratului, cît şi în timpul iernatului.

7) Vom lua în considerare şi modalitatea diversă a uneia dintre operaţiile cele mai de seamă ale păstoritului, operaţie care marchează începutul văratului la stînă: sistemul de măsurare şi de împărţire a laptelui sau a brînzei în timpul văratului. Sistemul arată variaţii numeroase, după regiuni. Nu constituie însă un criteriu stabil, legat numai de un singur tip de păstorit.

8) Modul de preparare a laptelui şi a produselor lui şi faptul dacă oierii produceau numai pentru nevoile casei sau şi pentru a face negoţ — ca, de pildă, la seceleni şi poenari — poate fi de asemenea luat în considerare la stabilirea tipurilor de păstorit din trecut [18].

9) Orice tip de păstorit avea o anumită arie de întindere, unde apăreau totdeauna aceleaşi trăsături caracteristice. Nu este însă necesar ca un tip de păstorit să întrunească toate criteriile enumerate mai sus, ci numai o parte dintre ele, dar este important să întrunească în mod permanent cît mai multe sau în orice caz un număr suficient pentru ca să-l putem recunoaşte oriunde ar apărea, ca să-l putem declara ca tip.

Criteriile enunţate de noi au diferite valori în ce priveşte stabilirea tipului de păstorit. Unele, oricît de importante ar fi, pierd din valoare dacă au avut o răspîndire prea mare şi deci au aparţinut mai multor tipuri de păstorit. Acesta este cazul cu sistemele de măsurare a laptelui, unde deosebirile de sisteme nu coincid cu tipurile de păstorit, ci le întîlnim pe o arie mai întinsă la cele mai diferite tipuri.

Subliniem că, în prezentarea noastră, importanţa criteriilor a fost marcată prin ordinea expunerii. Astfel, considerăm hotărîtoare şi mai importante primele criterii, îndeosebi cele de la punctele 1—6.

---

[18] În privinţa unor practici medicale răspîndite în trecut în păstoritul romînesc, vezi şi N. Dunăre, *Trepanácia oviec ako l'udova liečebná praktika v·karpatskom pastierstve*, în „Slovensky národopis", an IX, 1961, nr. 4, p. 579—609.

Pe baza acestor criterii, considerăm că tipurile de păstorit la romîni, foarte numeroase şi bogate şi în ceea ce priveşte variantele şi formele de tranziţie de la un tip la altul, pot fi împărţite în patru mari categorii : I. păstoritul agricol-local; II. păstoritul agricol cu stîna la munte; III. păstoritul din zona fîneţelor şi IV. păstoritul bazat pe păşune alpină şi iernare la şes.

În expunerea noastră, ne vom strădui să dăm nu numai o tipologie teoretică aridă, arătînd formele de păstorit din secolul trecut şi începutul secolului nostru, precum şi elementele ce le caracterizează, ci să le ilustrăm prin exemple concrete, îmbinînd astfel prezentarea teoretică cu cea a realităţilor de pe teren.

CAPITOLUL I

PĂSTORITUL AGRICOL LOCAL

Aspectul general. În acest capitol ne vom ocupa cu tipul de păstorit aflat în cea mai strînsă legătură cu agricultura. Acest tip l-am putea numi „păstoritul agricol local", deoarece turma de oi nu părăsea hotarul comunei, ai cărei locuitori se ocupau în primul rînd cu agricultura [1]. Păstoritul servea numai pentru a asigura locuitorilor cantitatea de brînză şi lînă necesară, precum şi pentru gunoirea — cu ajutorul oilor ce păşteau pe hotarul comunei — a miriştilor sau fîneţelor.

Atît stîna cît şi strunga erau construcţii uşoare, în vederea mutării lor din loc în loc, căci cele mai multe dintre stînele acestui păstorit erau portative. Scopul urmărit era ca prin mutarea lor din loc în loc să se *tîrlească* miriştile, pentru ca astfel acestea să fie gunoite. Stîna şi strunga uşoare şi portative, precum şi strînsa legătură cu agricultura, erau trăsăturile principale ale acestui tip de păstorit.

Acest fel de stîne erau aşezate în apropierea satului şi pe hotarul comunei, fie pe izlazul comunal, fie — după seceriş — pe mirişti sau pe orice alt loc ce putea fi folosit în acest scop. Numărul oilor era scăzut, de obicei pînă la 300 de capete la o stînă. Oile sterpe, deşi păşteau separat, erau aduse seara să doarmă la aceeaşi stînă.

Pentru ilustrarea acestui păstorit prezentăm trei stîne din Muntenia şi Oltenia şi trei din Transilvania. Vom constata că, deşi distanţa care le separă este mare, iar mediul geografic diferit, ele prezintă — ca toate stînele care aparţin acestui tip de păstorit, oriunde ar fi situate — aceleaşi trăsături caracteristice nu numai în linii generale, ci chiar şi în amănunte, avînd asemănări surprinzătoare.

---

[1] Cf. *Istoria Romîniei*, vol. I, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 799 şi urm. Vezi şi H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe romîneşti*, vol. I, 1958, partea a III-a, cap. I.

Prima stînă cercetată a fost cea din Piua Pietrei, regiunea Constanța, raionul Fetești, aproape de vărsarea Ialomiței în Dunăre. Situată în Cîmpia Romînă, ea poate fi considerată ca reprezentantă tipică a vechiului păstorit local din această parte a luncii Dunării. De altfel în trecut Piua Pietrei a fost o importantă schelă, adică loc de trecere a oilor înspre Bărăgan.

Stîna era de formă pătrată, cu pereții din stuf (fig. 1). În colțul din dreapta intrării se găsea un *pat*, iar în colțul diagonal opus *crinta*, în care se strîngea brînza și *se tescuia*, ca să se scurgă zerul și să se zvînte. Pe lîngă pereți erau *putini* pentru brînza *telemea*. Stîna nu avea vatră de foc, focul se făcea în *fierbătoarea* de alături, tot din stuf și de formă conică, în care se fierbea *urda* și *jintița* și se făcea de mîncare. În dosul stînei era un *șopron* pentru porci.

Cînd oile veneau din *stuf*, la muls, ele erau închise în *strungă* sau *corlăț*, construită din părți mișcătoare, înjghebate din leațuri de salcîm și salcie (fig. 2). În dosul *corlățului* era *perdeaua* de oi, cu pereți din stuf înclinați spre interior, în care dormeau oile noaptea. Pentru muls, oile erau băgate în *corlăț* și mînate înspre *oborașul* de la *strungă*, unde stăteau ciobanii care mulgeau la adăpostul *comarnicului*.

O a doua stînă de același tip și foarte asemănătoare cu cea din Piua Pietrei a fost cea cercetată în satul Beilic (raionul Buzău, regiunea Ploiești), nu departe de orașul Buzău. Aici se aflau în momentul cercetării 113 *mînzări* și 180 de oi sterpe de la 42 de stăpîni, deci oi puține (2—9 oi de stăpîn), fapt ce arată din nou că ne aflăm într-o regiune agricolă, unde păstoritul avea un rol secundar. La stînă se aflau un cioban cu un ajutor.

Că avem de-a face cu o regiune agricolă și cu un „păstorit agricol local" o dovedește și faptul caracteristic pentru acest tip de păstorit, fie el chiar și cu stîna la munte, că după treierat *stîna* era mutată pe *miriște* și făcută din nou, identică, pe locul de pășunat. Deci întîlnim stînă portativă, care se muta pe miriște, pe de o parte ca să pască oile iarba, iar pe de altă parte ca să gunoiască locurile ce vor fi arate în toamnă, fapt ce constituie iarăși una dintre trăsăturile cele mai caracteristice ale păstoritului agricol local, păstoritul înfățișîndu-se ca o ocupație strîns legată de agricultură.

Stîna numită *bordei* (fig. 3), pentru că era puțin adîncită și cu acoperiș de stuf ce se ridica de pe pămînt, avea formă dreptunghiulară, cu intrarea prin partea îngustă, cu un pat și cu o *crintă* în interior și cu *putini* și *găleți* cu apă, căci și aici se făcea tot brînză *telemea*. Alături de stînă se afla și aici *fierbătoarea*, puțin adîncită în pămînt și acoperită tot cu stuf. În *coțlonul* (adîncitura) din mijlocul ei era vatra focului, unde se fierbea urda.

Fig. 1. — Stînă şi fierbătoare veche din Piua Pietrei (începutul sec. XX). Foto R. Vuia.

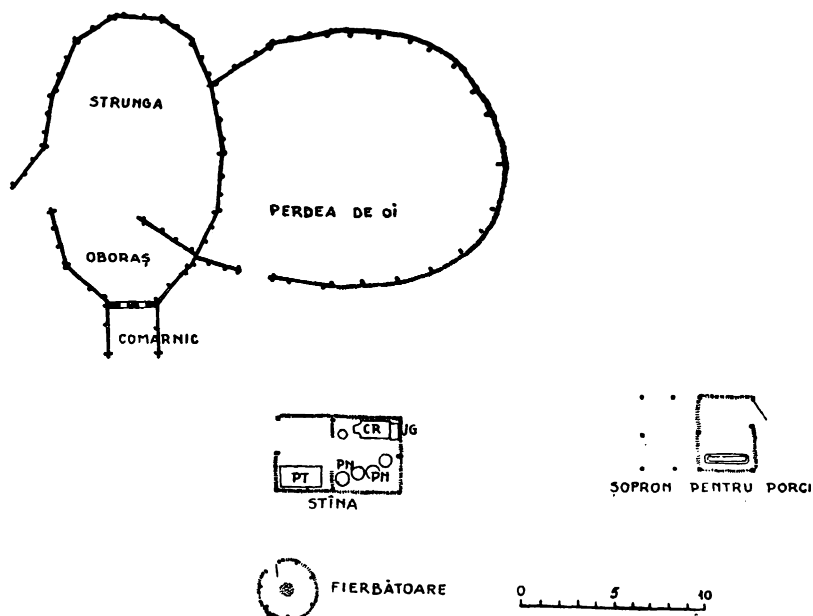

Fig. 2. — Planul stînei şi al strungii din Piua Pietrei. Legenda : PT = pat, CR = crintă, JG = jgheab pentru murat brînza telemea, PN = putină pentru brînza telemea.

În dosul bordeiului se afla *strunga*, îngrădită la fel cu *gratii* construite din leațuri subțiri, spre a fi ușor transportată cînd strunga se refăcea pe miriști (fig. 4). Aproape de *bordei* era *comarnicul* strungii, cu o singură ieșire, fiind un singur cioban la muls împreună cu ajutorul său, iar în fața comarnicului era *tîrla*, unde dormeau oile, adăpostite de o *perdea* de stuf înclinată înspre interior.

Păstoritul local nu numai că era cel mai răspîndit în regiunile agricole, dar căuta să folosească orice teren, cît de neînsemnat, pentru a-l utiliza la pășcutul oilor. Acest loc putea fi o coastă cu tufișuri, lunca unui rîu sau orice alt teren ce nu era bun de agricultură și nici chiar de fînețe. Nu-i scăpau nici chiar marginile acoperite cu iarbă ale șoselelor și drumurilor. De altfel, este prea bine cunoscut faptul că aceste margini de șosele erau folosite pentru pășcut turmele de oi în drumurile de transhumanță, dîndu-se drumul oilor — acolo unde li se permitea — și pe miriștile învecinate.

Ca exemplu de utilizare a ierbii de pe marginile drumurilor ca loc de pășune prezentăm o stînă din Celar, raionul Caracal, regiunea Craiova, deci din părțile de sud-est ale Olteniei. Deși marginea șoselei ce servea ca loc de pășune nu avea decît cîțiva metri, ea era suficientă spre a asigura hrana oilor în perioada de la 23 aprilie (Sf. Gheorghe), cînd se întovărășeau să facă stînă, pînă la seceriș și la culesul porumbului, cînd, eliberîndu-se miriștile și porumbiștile, turmele pășteau peste întregul hotar considerat ca loc de pășune comună. Stîna, deși era mutată din loc în loc, rămînea totuși, la marginea drumului, lîngă o fîntînă, spre a asigura apa necesară atît pentru adăpatul oilor, cît și pentru nevoile stînei. Deci fîntîna lua aici rolul izvoarelor de la munte.

Stîna, numită *covercă*, era odinioară un mic bordei săpat în pămînt, la o adîncime de 25 cm, cu un acoperiș de paie în două ape, rezemat de pămînt. Vatra focului se afla în colțul din stînga de la intrare; o *putină*, o *măsuță* și o *lădiță* cu alimente întregeau inventarul restrîns al stînei (fig. 5).

Oile erau, ca de obicei, mulse de trei ori pe zi. La muls oile erau mînate în *oborul mare*, de unde un băiat le ducea la *strung*, deschizătura prin care trece oaia în *oborul mic*. La strung ședea *omul de brînză*, care își lua laptele, de fiecare oaie un *lapte*, adică trei *mulsori* pe zi. Deasupra strungului era construit un *șofru*, ca să apere *omul de brînză*, care mulgea oile, de ploi și de soare. Șofrul servea ca adăpost primăvara, cînd oile erau tunse. *Oborul*, fiind și aici transportabil, era făcut din *spărturi* de salcîm prinse laolaltă, formînd părți de gard numite *gratii*, care erau și ele transportate la noul loc unde se făcea din nou stîna (fig. 6).

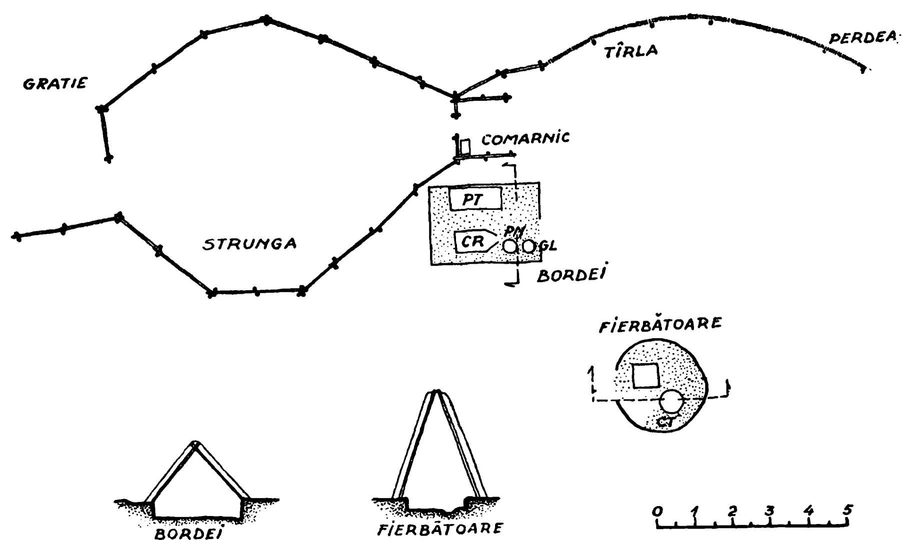

Fig. 3. — Planul strungii, bordeiului şi al fierbătoarei din Beilic. Legenda : PT = pat, CR = = crinta, PN = putină, GL = găleată, CT = cotlon.

Fig. 4. — Strunga, perdeaua, bordeiul şi fierbătoarea veche a stînei din Beilic (începutul sec. XX).

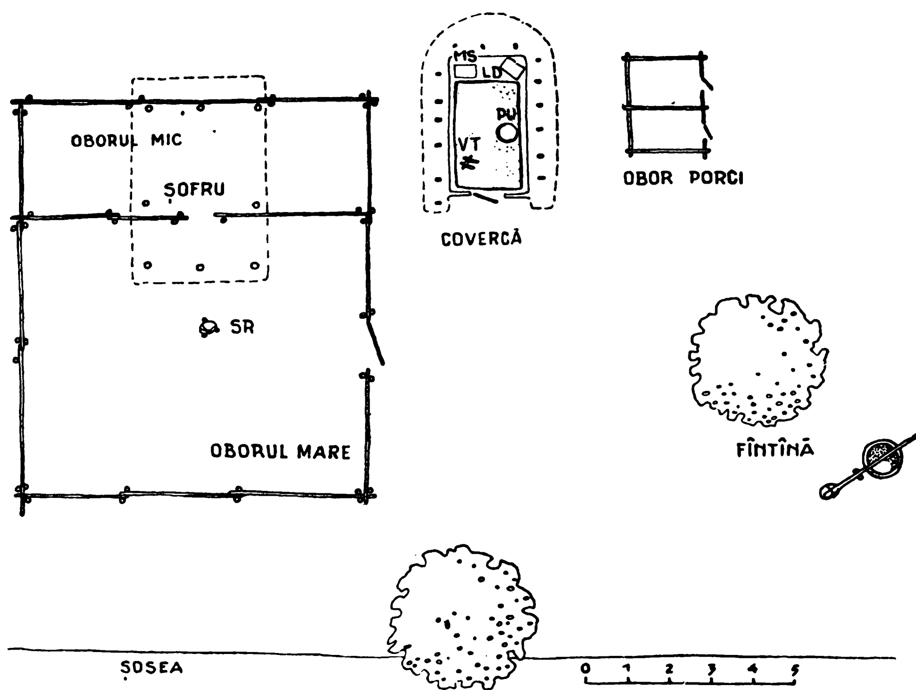

Fig. 5. — Planul oborului și al stînei (covercă) din Celar. Legenda : SR = sărar de pus sare pentru oi, MS = masă, LD = ladă, VT = vatra focului, PU = putină.

Fig. 6. — Oborul și coverca stînei din Celar (începutul sec. XX).

Întovărăşirea pentru *datul brînzei* dura de la 23 aprilie (Sf. Gheorghe) pînă la 26 octombrie (Sf. Dumitru), cînd oile erau restituite proprietarilor. Sterpele păşteau împreună cu mînzările şi erau alese la muls în obor. Ciobanii aveau simbrie.

În continuare ne vom ocupa de trei stîne din Transilvania, tot din categoria „păstoritului agricol local", dar care ne înfăţişează alte variante faţă de cele arătate din Muntenia şi Oltenia.

Vom prezenta întîi stîna din Leorinţ, din lunca Mureşului, aproape de Aiud. Oile erau aproape de sat, pe locul de păşune, pe *şăst*, unde se afla strunga, de formă rotundă, construită din *porţi* (pl. de la *poartă*), părţi de *palanc*, de gard, făcute tot din leaţuri şi scînduri mai subţiri, ca şi strungile prezentate mai sus. Vom întîlni acest procedeu la toate strungile cu stînă şi strungă portativă ale acestui tip de „păstorit agricol local", nu numai din ţară, ci şi din străinătate. Şi tocmai acest fapt, această constanţă a unui element caracteristic, care se iveşte pretutindeni cu aceleaşi forme tipice în regiuni atît de îndepărtate, arată că avem de-a face cu acelaşi tip de păstorit.

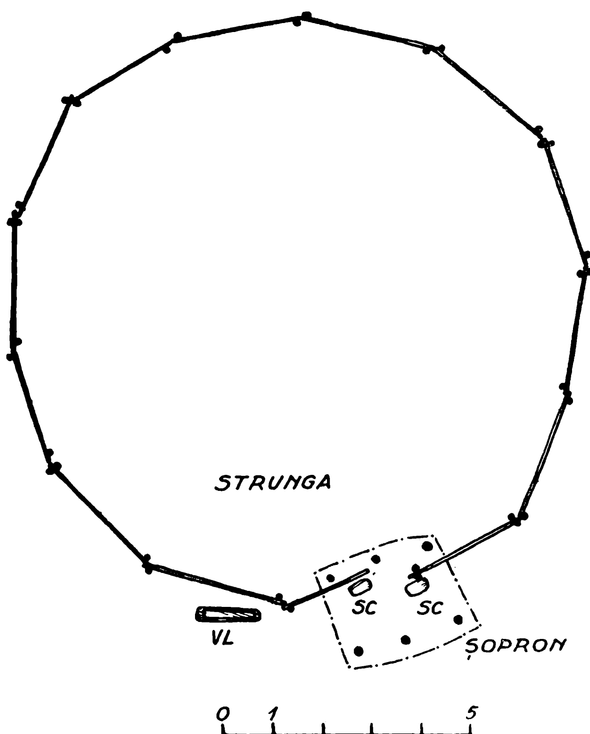

Fig. 7. — Planul strungii din Leorinţ. Legenda: VL = vălău, SC = scaun.

În faţa strungii era un *şopron*, cu un acoperiş de paie, ţinut de şase stîlpi, avînd în partea dinspre strungă o singură *uşă*, pe care ieşeau oile la muls, şi alături două *scaune* mici cu picioare, pentru cei doi ciobani care mulgeau oile (fig. 7).

În acest sat, în 1928, erau două *strungi*, fiecare cu cca. 300 de oi. Mai demult fusese o singură strungă, dar proprietarii de oi, certîndu-se, au făcut două strungi.

Ei pășunau cu turmele pe locul de pășune de cum se *desprimăvăra* pînă ningea, apoi le *alegeau* și fiecare stăpîn își ducea oile la el acasă. La *împreunat* la Sîngeorzi, fiecare stăpîn își mulgea oile. Cine a avut la măsurat, o *cupă* primea un *lapte*, adică o mulsoare la brînză. Oile erau mulse de păcurari, iar gazdele duceau laptele în sat, acasă, și acolo făceau brînza ; de aceea lipsea stîna ca construcție propriu-zisă. Toamna, cînd începea să ningă, *desfăceau oile* și fiecare stăpîn și le ducea acasă pe ale lui.

A doua stînă din această categorie pe care o prezentăm este cea din Vîlcele, între Cluj și Turda, o așezare tipică, răsfirată pe coastele dealurilor, cu o populație agricolă, cu un hotar restrîns și cu oi puține, 3—10 oi de proprietar ; cei mai mulți locuitori n-aveau nici una.

În momentul cercetării, în deceniul al treilea al secolului nostru, în sat erau trei turme, cu aproximativ 200 de oi la o stînă. Împreunarea oilor se făcea și aici la Sîngeorzi, cînd le adunau la *gazda* cu cele mai multe oi și a doua zi le mulgeau. Laptele se măsura și aici cu *cupa*. Cine avea la măsurat o cupă primea tot la trei săptămîni mulsoarea de o zi. Cine avea două cupe le mulgea o zi la două săptămîni. Cine avea trei cupe *pierdea un rînd*, iar cine avea patru cupe primea în fiecare săptămînă mulsoarea de o zi.

La fiecare stînă erau un *baci* și mai mulți *păcurari*, după numărul oilor. Păcurarii erau odinioară angajați fie cu plata în natură, primind zece miei și zece lîni, fie cu simbrie în bani, la buna înțelegere. Cei care păzeau oile și toamna mai primeau și trei cupe de *bucate* pentru fiecare două oi ale turmei.

Păcurarul care mulgea oile era *baci*, el dădea laptele pentru gazdele oilor, care veneau la stînă cu *ciubărul* în care luau laptele și cu mîncare pentru *baci* și *păcurari*. Laptele muls îl duceau acasă, unde-l fierbeau și preparau brînza. Deci același sistem ca și la Leorinț. În această privință păstoritul din aceste două localități poate fi considerat o variantă distinctă a păstoritului agricol local, fiind mai legat de așezare ca în celelalte variante ale acestui tip de păstorit, deoarece în lipsa unei stîne laptele era dus și prelucrat acasă în sat.

Strunga oilor se afla pe *nimaș*, adică pe pășune, și ea era făcută și aici din *porți*, din 30 de *porți* de nuiele, în față cu un mic *comarnic*. Oile le mulgeau pînă la toamnă, la începutul lui septembrie, apoi le înțărcau și turma rămînea împreună pînă *ninje omătu*, cînd *le aleg* și fiecare își ducea la el acasă pe ale lui.

Acest fel de păstorit era răspîndit pretutindeni în regiunile de văi şi de coline ale Transilvaniei [2]. Faţă de păstoritul de la Piua Pietrei, Beilic şi Celar, se constată mai multe trăsături comune, ceea ce arată că avem de-a face cu acelaşi tip de păstorit, dar şi cu unele diferenţieri, datorită cărora putem să distingem deocamdată două variante ale aceluiaşi tip de păstorit.

Trăsăturile comune sînt : ocupaţia principală a locuitorilor comunei este agricultura, cu un păstorit secundar ; oile pasc pe hotarul comunei, pe care nu-l părăsesc ; construcţia strungii este uşoară, pentru a putea fi transportată.

Diferenţierile sînt următoarele : la Piua Pietrei, Beilic şi Celar, laptele se prepara pe loc, de aceea exista o stînă şi o fierbătoare, în schimb la Leorinţ şi Vîlcele stîna lipsea, deoarece laptele era dus de stăpîni şi preparat la ei acasă.

O altă variantă, poate cea mai tipică, a păstoritului agricol local se întîlnea în ţinutul pădurenilor din regiunea Hunedoara. În vreme ce exemplele de pînă acum au fost luate fie din regiunile de şes (Piua Pietrei, Beilic, Celar şi Leorinţ), fie dintr-o regiune colinară (Vîlcele), păstoritul pădurenilor era o excepţie, un caz unic, neîntîlnit în alte regiuni, de păstorit agricol local într-o regiune de munte.

Aşezările din ţinutul Pădurenilor sînt situate, în marea lor majoritate, pe o platformă de pe Poiana Ruscăi săpată de văi adînci, la o altitudine între 600 şi 1100 m. La această altitudine nu se întîlnea ca în alte regiuni — aşa cum ne-am fi aşteptat — o zonă de fîneţe cu aşezări răzleţe, ci, dimpotrivă, culmile însorite şi netede erau acoperite de arături în terase pe înălţimi, iar majoritatea satelor aveau o structură adunată şi numai cîteva, cele mai de sus, cădeau în zona fîneţelor (Vadu Dobrii, Poiana Răchiţelii).

Păstoritul pădurenilor era puternic înrîurit de ansamblul vieţii economice specifice acestei regiuni, cu un pronunţat caracter agricol, păstoritul fiind aici o ocupaţie complementară. Solul sărac de pe înălţimi obliga populaţia la sistemul bienal de asolament. Hotarul satelor era împărţit, printr-un *gard de ţarină*, în două. O parte era *ţarina* cu arături, a doua era *izlazul*, folosit ca teren de păşune pentru vitele mari şi turmele de oi. În fiecare an, sau tot la doi ani, culturile se schimbau. Unde fusese anul

---

[2] Tib. Morariu, *Păstoritul în Alpii francezi şi în Carpaţi*, 1942, p. 17—18 ; L. K. Kovács, *Beiträge zur Frage der Esztenagenossenschaften in der Siebenbürger Heide*, în *Viehzucht und Hirtenleben in Ost- und Mitteleuropa*, Budapesta, 1961, p. 329—361.

trecut *izlazul* era *ţarina cu bucate* şi, invers, unde fuseseră arăturile cu cereale era izlazul satului. Boii erau duşi la munte, unde stăteau şase săptămîni, vacile şi oile păşteau pe izlazul satului.

În satele pădurenilor erau şi pînă la şapte stîne, dar de obicei erau trei-patru de fiecare sat, fiecare stînă avînd aproximativ 300 de *mînzări* şi tot atîtea *sterpe*. Ţăranilor cu oi mai multe (30—60), consideraţi ca înstăriţi, li se zicea înainte vreme *păcurari*, iar cei care aveau oi mai puţine se numeau *păşunari* sau *bîţăruşi* (5—15 oi fiecare). Aceştia îşi dădeau oile în *căutătură* în grija păcurarilor.

Stîna se făcea pe izlaz, pe pămîntul unui păcurar, unde stăteau opt-nouă nopţi ca să-l gunoiască. Apoi se duceau pe locul unui alt păcurar, căci scopul era să se gunoiască pe rînd locurile păcurarilor şi de aceea atît stîna cît şi strunga erau construite în aşa fel,încît să poată fi uşor mutate de pe un loc pe altul. Stîna era construită din unul sau două şindrilere, adică părţi de acoperiş din şindrilă, proptite în furci. Lîngă stînă era înfipt în pămînt un lemn cu crengile tăiate, numit *sălsineri*, *sărciner*, pe care se agăţau vasele stînii şi hainele păcurarilor. Alături de stînă, pe patru stîlpi, era construit *comarnicul*, pe care era uscat caşul.

La stîna pădurenilor s-a menţinut multă vreme o serie de obiecte arhaice, necunoscute în alte locuri. Printre acestea remarcăm *găleata* de muls, săpată dintr-o singură bucată de lemn, şi *copaia* în care mănîncă păcurarii, cu cele două părţi adîncite : una pentru brînză şi cealaltă pentru mămăligă.

Alături de stînă era *staorul* ori *torişcea*, unde dormeau oile noaptea. Mai demult aceasta avea o formă lunguiaţă, îngrădită numai de două părţi, cu un gard de *leasă* ori *mreajă* (fig. 8). *Leasa* era din împletituri de nuiele, iar *mreaja* din bucăţi de lemn. Ambele erau formate din părţi transportabile de cîte 3 m lungime, deoarece, după cum am arătat, *strunga*, *stîna* şi *toriştea* se mutau de pe locul unui proprietar pe al altuia. *Mreaja* era împărţită în două : *mreaja oilor cu lapte* şi *mreaja sterpelor*, căci sterpele, deşi păşteau separat, sub paza altor păcurari, se întorceau şi dormeau noaptea la stînă, alături de mînzările cu lapte (fig. 9). Foarte des aceste părţi de gard erau făcute din leaţuri, ca şi la Piua Pietrei şi Leorinţ. Uneori, cînd aceste părţi transportabile nu ajungeau, gardul era completat cu *tîrşi* (spini) şi *bercuri* (tufe). Alături de toriştea oilor era *strunga*, de formă ovală sau poligonală, cu un *fruntari* sau *fruntărie*, pe unde ieşeau oile şi unde şedeau păcurarii la muls. Prin urmare, la strungile pădurenilor lipsea acel acoperiş de deasupra locului de muls numit *comarnic*. Aici se numea *comarnic* poliţa largă, ridicată pe patru pari în apropierea stînei, şi pe care se păstra caşul şi se usca.

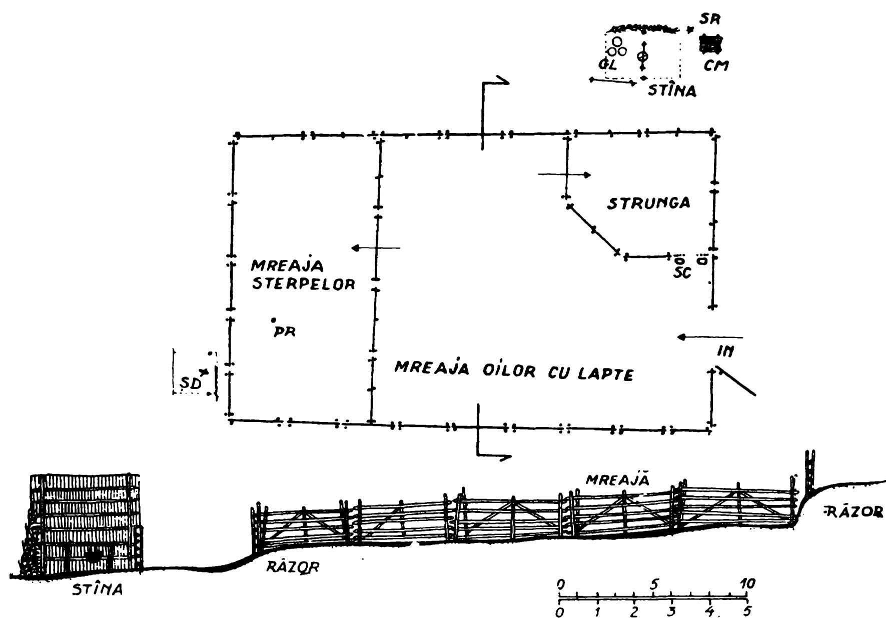

Fig. 8. — Stîna şi mreaja oilor din Bătrîna. Legenda: GL = găleţi, SR = sărciner, CM = comarnic, SC = scaun, IN = intrare, PR = par, ŞD = şindriler sub care doarme păcurarul.

Fig. 9. — Mreaja oilor din Bătrîna. La stînga, în primul plan, şindrilerul sub care doarme păcurarul (începutul sec. XX).

Primăvara, după ce se topea zăpada şi încolţea iarba, pe la sfîrşitul lui aprilie (la Sîngeorzi), fiecare stăpîn ieşea cu oile la păşune. Pe la Rusalii, sau la începutul lunii mai, păcurarii se întovărăşeau şi făceau *mreaja* şi *stîna*, înţărcau mieii de oile cu lapte, apoi, într-o vineri seara, alegeau mieii de mînzări. A doua zi se făcea *măsuratul* laptelui. Fiecare stăpîn îşi mulgea oile. Apoi se măsura laptele păcurarilor care aveau oi mai multe cu *lingura* de lemn (5—6 dl).

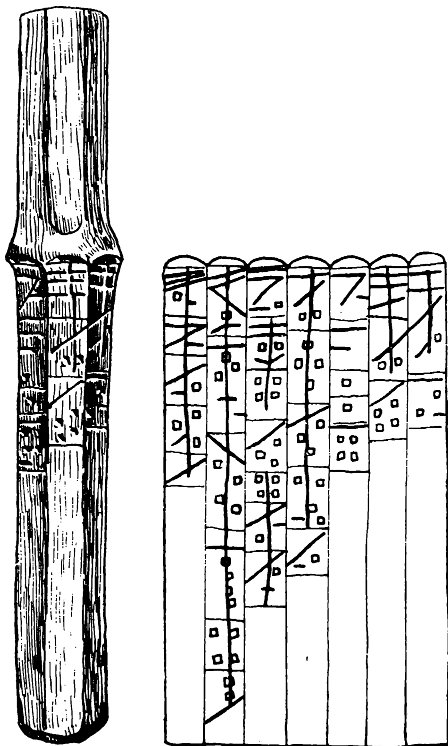

Fig. 10. — Răboj arhaic de la o stînă din Bunila. Semnele : /=un sfert de măsură, — jumătate de măsură, ☐ = o măsură.

Sistemul de distribuire nu era acelaşi pretutindeni, ci diferea după localităţi. În genere, zece *linguri* făceau o *măsură* şi zece *măsuri* făceau o *cupă*. Cîte *linguri* a avut la măsurat, tot atîtea *măsuri* (o găleată) de lapte primea la muls, cînd îi venea rîndul să-şi facă brînza. Mai de curînd se măsura şi cu litrul. După 5 dl la măsurat, primea 20 l de lapte la muls (plop). Laptele măsurat se consemna pe un *răboj* (fig. 10).

Datul brînzei începea cu păcurarul care avea cea mai mare cantitate de lapte la muls şi aşa veneau pe rînd, după păcurari, *bîţăruşii* sau *păşunăriţii*, pînă se dădea la toţi laptele de două ori. După ce se dădea brînza la toţi, laptele ce se mai mulgea se împărţea între păcurari. *Păcurarul* sau *bîţăruşul* care venea la stînă cu vasele lui să-şi ridice şi să-şi prepare caşul era numit *băson* şi avea obligaţia să aducă şi de mîncare păcurarilor. La o stînă erau de obicei 7—8 păcurari, dintre care jumătate păzeau mînzările şi jumătate sterpele.

După ce se dădea brînza la toţi, oile se *alegeau* şi se împărţea turma în două ; ceea ce se mulgea de aici încolo era al păcurarilor. De îndată ce ningea, ei restituiau oile stăpînilor şi fiecare şi le ierna pe locul unde îşi strînsese fînul. Păcurarii îşi făceau odinioară *colibe* adîncite în pămînt

și acoperite cu *doble* (despicături groase, tăiate cu toporul), iar pentru oi se înjgheba un *stau* sau *staor* (fig. 11 și 12).

E de notat că la pădureni s-au găsit și urmele unei transhumanțe mai reduse, în vederea prelungirii pînă în iarnă a pășunatului. Cei care

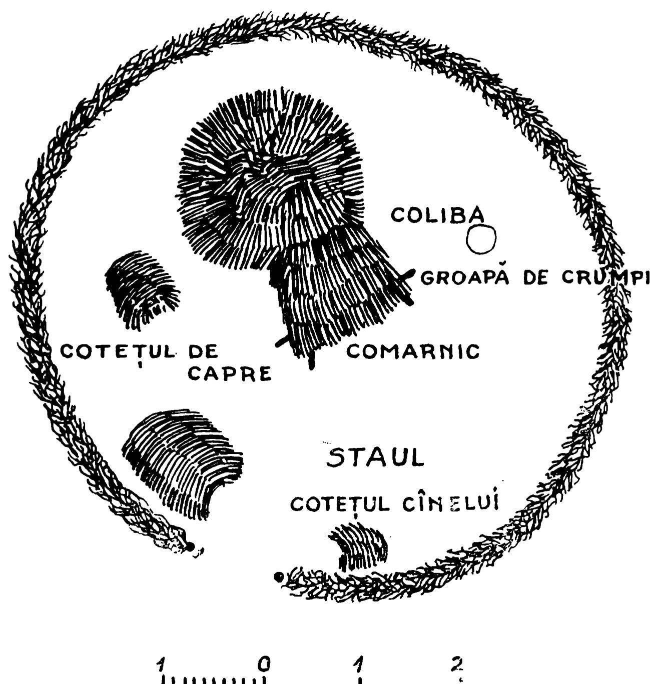

Fig. 11. — Planul unui staul pentru iernatul oilor din Meria, Poiana Ruscăi.

posedau oi mai multe și nu aveau fîn suficient se întovărășeau și mergeau la țară, pe valea Mureșului, unde plecau și stăteau acolo pînă începea ninsoarea [3].

Din exemplele arătate pînă acum din Muntenia, Oltenia și Transilvania s-a putut observa că în cadrul păstoritului agricol local existau diferite variante. Astfel, după cum stîna era fixă sau mobilă distingem un păstorit agricol local cu stîna ce rămîne pe același loc și un păstorit agricol local cu stîna ce se mută din loc în loc, cu scopul de a gunoi miriștile sau fînețele. Pe drept cuvînt putem numi primul dintre aceste două tipuri, cel cu stîna pe loc, care nu se mută, „păstorit local cu stînă fixă",

---

[3] R. Vuia, *Țara Hațegului*, 1926, p. 65—68 și 71.

iar al doilea tip, mai strîns legat de agricultură sau chiar de cultura fînețelor, „păstorit local cu stîna mutătoare". Dar și după faptul dacă cașul se pregătește la stînă sau laptele este dus acasă de fiecare stăpîn care și-l prepară acolo putem iarăși deosebi două variante ale păstoritului

Fig. 12. — Colibă veche în staul, în care doarme păcurarul cînd iernează cu oile. Meria, Poiana Ruscăi (începutul sec. XX).

agricol local : „păstoritul local cu stînă" și „păstoritul local fără stînă" ; în acest ultim caz pe locul de pășune se afla numai strunga (de exemplu la păstoritul local din Leorinț). În consecință putem distinge trei variante ale păstoritului agricol local: *a*) păstoritul local cu stîna fixă ; *b*) păstoritul local cu stîna care se mută ; *c*) păstorit local fără stînă.

Pentru completarea păstoritului agricol local prezentăm și două descrieri ale acestuia din Moldova. Și aici, în întreaga zonă deluroasă și de șes dintre Carpații Orientali și pînă la Prut predomină păstoritul local.

Exemplele din Moldova pe care le vom prezenta aparțin variantei păstoritului local cu mai multe stîne pe hotarul comunei, dar care nu se mutau din loc și deci legătura dintre acest tip de păstorit și agricultură nu era așa de strînsă ca, de pildă, la păstoritul descris mai sus al pădurenilor, cu stîna ce se muta pe arături pentru gunoirea lor, exemplu clasic de păstorit agricol local.

Felurile de păstorit din Moldova aparţineau deci aceleiaşi variante a păstoritului local şi — după cum vom vedea — ele prezentau asemănări considerabile în părţile esenţiale: *stîna*, *strunga* şi *ocolul*, ca tip de construcţie şi poziţie una faţă de cealaltă, precum şi în ce priveşte inventarul stînei. Cu privire la acesta din urmă, unitatea se constată îndeosebi la uneltele stînei, mai ales la cele folosite la pregătirea caşului, variaţiile fiind mai mult de terminologie decît de obiect.

Cele două exemple de păstorit local în Moldova se situează la capetele opuse ale unui ax cu direcţia SV—NE, şi deci asemănările pe care le vom constata sînt cu atît mai remarcabile, cu cît localităţile cercetate se aflau în direcţii opuse şi la distanţă considerabilă una de alta. Tocmai acest fenomen pledează pentru unitatea păstoritului local din Moldova. Bineînţeles că numai aceste două exemple nu sînt suficiente pentru a dovedi unitatea păstoritului local în Moldova, totuşi accentuarea acestui fapt se impune chiar de la început. Este foarte probabil că cercetările viitoare vor arăta atît pentru Moldova, cît şi pentru restul ţării şi alte variante ale păstoritului agricol local.

Primul exemplu de păstorit local din Moldova pe care îl prezentăm este cel cercetat în comuna Găiceana, regiunea Bacău, din colţul sud-vestic al Moldovei. Ţinutul în care se află această localitate prezintă un relief uşor ondulat de dealuri cu spinări lungi şi văi cu caracter de maturitate. Din punct de vedere economic, regiunea aparţine zonelor agricole din regiunile deluroase, cu o agricultură îmbinată cu creşterea vitelor, în trecut cu un păstorit mai intens, care pe măsură ce se apropie de timpurile noastre cedează tot mai mult teren agriculturii.

Urmele unui păstorit intens în trecut, la care participau şi oierii mocani din Transilvania, mai stăruie în amintirea ciobanilor bătrîni. Aflăm că mocanii, care erau mai ales din Breţcu, aveau odinioară cîte 500—1000 de oi şi îşi ţineau turmele tot anul pe locurile arendate pentru acest scop pe moşiile boiereşti. Vara păşteau pe *imaş*, iar iarna cumpărau de la moşieri nutreţ: *paie*, *fîn*, *ciocani* de la *păpuşoi* (*tulei*). Deci avem a face cu o formă deosebită de păstorit a mocanilor, care nu plecau vara la stîna de la munte, ci petreceau întreg anul în zonele deluroase şi de şes. Aceşti mocani, care erau mari proprietari de oi, nu rămîneau tot anul la stînele lor de aici, ci şedeau în localitatea de baştină şi numai rareori veneau să inspecteze turmele încredinţate baciului şi ciobanilor cu simbrie. Această situaţie s-a menţinut pe aceste locuri pînă în perioada de după întîiul război mondial.

În privinţa categoriilor sociale, sau mai bine-zis în ce priveşte deosebirile pe categorii de ocupaţii, se pot distinge două cate-

gorii, care dau şi cele două variante ale păstoritului local din aceste părţi.

O categorie mai restrînsă o formau aşa-numiţii *mocani* localnici, care nu aveau decît puţin pămînt şi deci nu se ocupau cu agricultura, ci exclusiv cu păstoritul. A doua categorie era cea a aşa-numiţilor *cojani*, şi termenul, cu nuanţă zeflemitoare, era atribuit populaţiei agricole consumatoare de pîine, care ţinea numai cîteva oi, de la 5 pînă la 20, pentru a avea lîna şi caşul pentru nevoile casei, dar ocupaţia ei principală era agricultura.

Pe baza acestor două categorii în privinţa ocupaţiilor putem distinge cele două variante ale păstoritului local din această localitate : cel al mocanilor şi cel al cojanilor, adică al agricultorilor. Vom constata că există şi o formă de tranziţie : „*mocănia cojenească*".

a) *Tîrla mocănească* — căci aceasta era denumirea locală a întregului complex de clădiri şi îngrădiri numite în alte locuri *stînă* — a aparţinut *mocanilor*, marilor stăpîni de oi, care se ocupau cu păstoritul şi trăiau numai din venitul oilor. La o tîrlă mocănească era deci un singur stăpîn cu oile lui şi ale ciobanilor săi, avînd chiar pînă la 1000 de oi. Pe vremuri şi mocanii breţcani care veneau pe aici păşteau cu oile lor pe *imaşuri* moşiereşti, iar spre toamnă se retrăgeau la pădure sau în bălţi, unde se găsesc tufişuri şi iarbă.

Meseria de *mocănie* se învăţa din tată în fiu şi se moştenea împreună cu turma de oi. *Mocanii*, stăpînii de oi, îşi angajau ciobani care păzeau oile. Deci „*tîrla mocănească*" era o exploatare individuală a marilor proprietari de oi de odinioară, care aveau stîne numai cu oile proprii, păzite de ciobani cu simbrie. Administraţia stînei o făcea fie *mocanul* personal, fie un *baci* angajat cu simbrie.

Prin urmare, se constată o mare asemănare între acest tip de păstorit local şi cel adevărat mocănesc, şi după toată probabilitatea el s-a dezvoltat sub influenţa foştilor mocani veniţi aici din Ţara Bîrsei.

Dacă *tîrla mocănească* era aproape de oraş, laptele se vindea la o lăptărie, iar dacă era mai departe de oraş se făcea pe loc brînză telemea şi caşcaval. În schimb la tîrlele aşa-zise *cojeneşti* se făcea numai caş, care se împărţea stăpînilor de oi întovărăşiţi.

b) *Mocănia cojenească* era o formă de tranziţie de la adevărata mocănie cu turme mari la cea cojenească, formată prin asocierea micilor stăpîni de oi agricultori. O stînă de această categorie era organizată şi condusă tot de un *mocan* din partea locului, dar cu oi mai puţine (50—60 de oi). Acest mocan arenda *izlaz* de la primărie şi, pe lîngă oile sale,

mai strîngea de prin sat, de la populația agricolă cu mai puține oi, încă 300—400 de oi ca să poată înjgheba o stînă.

Stîna o conducea mocanul, el angaja și ciobanii necesari pentru paza oilor. Țăranii plăteau mocanului o sumă pentru paza oilor și se obligau să dea și 2 kg de făină de porumb de fiecare oaie. Țăranii agricultori stăpîni de oi primeau, după fiecare oaie cu lapte, circa 5—7 kg de brînză, după calitatea oilor.

Mocanul lua oile în primire de la 25 martie și le îngrijea pînă la 26 octombrie (Sf. Dumitru), cît dura *văratul*. La 15 aprilie mocanul, cu ajutoarele sale, își făcea stîna pe locul de izlaz arendat. Locul unde era stîna se numea *tîrlă* și avea trei părți esențiale : *strunga*, *stîna* și *ocolul*.

Strunga se făcea din nuiele îngrădite sau din *răzlogi*, lemne lungi și subțiri, prinse în 3 pari înfipți în pămînt. O astfel de parte alcătuită din 3 pari prinși laolaltă cu 4 fire de răzlogi forma o *plasă*. Deci strunga, în acest caz, era făcută din *plăși* de răzlogi. Această denumire arată că mai înainte și aici o *plasă* era făcută dintr-o împletitură de nuiele. *Strunga* avea forma unei pere, mai largă în partea de jos și mai îngustă spre *comarnic*, locul unde stăteau ciobanii cînd mulgeau oile, rezemați de *spătar* (fig. 13). Partea mai îngustă a strungii, din apropierea comarnicului, se numea *gîtul strungii*.

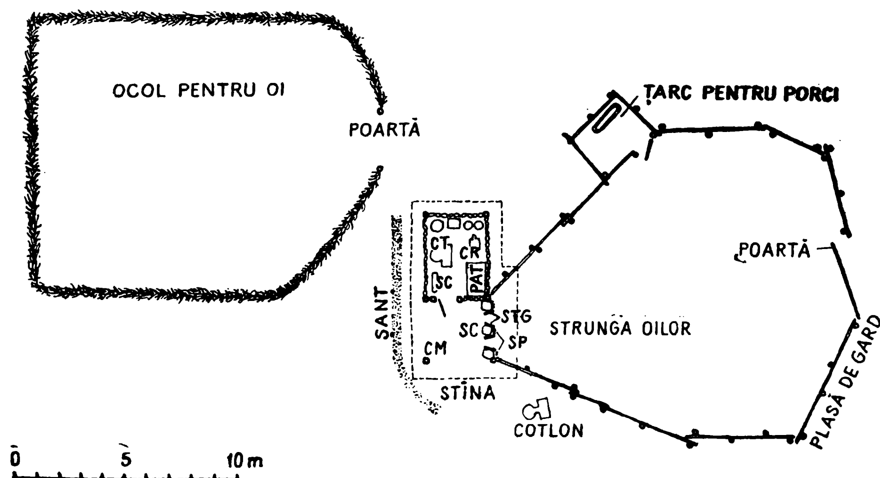

Fig. 13. — Planul ocolului, al stînei și al strungii din Găiceana, Legenda : CT = cotlon, CR = crintă, SC = scaun, SG = ștergătoare, SP = spătar, CM = comarnic.

La deschizătura prin care ieșeau oile la muls erau două scînduri scurte și mobile, prinse cu un capăt de *spătar*, numite *ștergătoare*, care apărau îmbrăcămintea ciobanului de murdăria de pe lîna oilor ce veneau

la muls. Aceste *ștergătoare* erau caracteristice pentru stînele din Moldova, fiind atestate și la strungile dinspre nord de Iași.

La capătul gîtului strungii se afla *comarnicul*, cu *stîna*. Stîna era de formă pătrată, cînd era făcută din scînduri sau împletituri de nuiele lipite cu lut, sau chiar rotundă, cînd era făcută numai din nuiele împletite, lipite cu lut. Evident că stîna rotundă cu pereții de nuiele împletite reprezintă o formă arhaică, din vremea cînd și îngrăditura strungii era făcută din părți mobile de *plăși*, tot din nuiele împletite, întocmai ca și *leasa* din stînă, pe care se zvînta cașul.

În stînă, iar uneori și în afara ei, se afla adîncit în pămînt un *cotlon* pentru pus *cazanul* în care fierbea zerul, la fel cu *cotlonul* din *fierbătoarea* stînei din Beilic (reg. Ploiești). Într-un colț al stînei se afla *leasa*, făcută din nuiele împletite și susținute de 4 furci la o înălțime de 2 m. Pe ea stătea *cașul* 3 zile ca să se zvînte.

În fața stînei se afla *ocolul*, care era mai mare decît strunga. Gardul ocolului era făcut din spini sau din *plăși*, construite din *răzlogi*. În *ocol* se odihneau oile după muls, tot acolo dormeau noaptea. Ca și *strunga*, și *ocolul* era lipit de stînă sau era făcut aproape de tot de ea. În partea dinspre stînă se afla *poarta*, prin care intrau oile în ocol.

La stînă stătea *baciul* sau stăpînul care a organizat stîna. *Baciul* era un cioban mai cu experiență și care prepara *cașul*. Deși pregătirea cașului se făcea aproape la fel la toate stînele, dăm o scurtă descriere a acestei munci, spre a arăta care erau termenii caracteristici pentru Moldova și Bucovina în ce privește uneltele de care se servea *baciul*.

După ce ciobanii mulgeau mînzările (fig. 14), ei dădeau gălețile pline cu lapte în seama baciului. Acesta așeza *strecura* (pînza de strecurat) pe *budacă* și strecura laptele. Apoi îi dădea *cheag*. După ce se răcea, vărsa laptele în *căldare*, îl punea la *cotlon* la foc și-l mesteca încet cu *tăujerul*, un lemn mai lat la capăt, iar cînd laptele se încălzea puțin îl vărsa din nou în *budacă* și-i dădea *cheag*. După un sfert de oră laptele era închegat, iar baciul îl frămînta cu mîinile sau îl mesteca cu *tăujerul*. După ce se așeza cașul la fund, îl strîngea cu mîinile și îl băga în *zăgîrnă* de pînză, apoi, su *zăgîrnă* cu tot, îl așeza în *crintă*, îl storcea cu mîinile de zer, așeza deacupra o scîndură lată, numită *teasc*, iar deasupra *teascului* punea o piatră. După o oră-două, cînd zerul se scursese, se scotea cașul din *zăgîrnă* și se punea pe *leasă* să se zvînte. După aceasta urma ca baciul să dea stăpînilor de oi cașul ce li se cuvenea.

c) *Tîrla cojenească* era organizată la fel. Se întovărășeau atîția stăpîni de oi pentru ca împreună să aibă 500—600 de oi, cu *mînzări*, oi cu lapte, și cu sterpe cu tot. Tîrla era așezată în apropierea satului, pe izlazul

comunal. Oile sterpe păşteau deosebit, dar pe acelaşi izlaz. La o tîrlă erau deci două turme : una de mînzări şi una de sterpe, care păşteau pe acelaşi izlaz, dar deosebit. Noaptea ambele turme dormeau la aceeaşi *tîrlă*.

Urmează să ne ocupăm cu păstoritul local din părţile de la nord de Iaşi. În această regiune, în privinţa mediului geografic se pot distinge

Fig. 14. — Ocolul, stîna şi strunga oilor din Găiceana (începutul sec. XX).

trei zone diferite : 1) lunca Prutului şi a Jijiei, cu păşuni întinse şi iarbă abundentă ; 2) Cîmpia Moldovei, spre nord de Bahlui, cu o populaţie mai densă, unde satele din zona de contact cu lunca Jijiei dispuneau şi ele de *imaş* şi fîneţe şi 3) podişul înalt de la sud de Bahlui (pînă la 450 m înălţime).

În toate aceste trei zone păstoritul era mult dezvoltat, mai ales în satele din lunca Prutului şi a Jijiei şi în cele de pe linia de contact dintre podiş şi luncă. În satele din luncă existau, de regulă, 5—6 stîne într-un sat, de obicei aşezate aproape unele de altele.

Stînele erau construite din lemn şi stuf. Toamna ele se stricau, iar primăvara se construiau din nou, dar în alt loc, pentru a se evita ca oile să doarmă pe acelaşi loc gunoit, ceea ce le putea vătăma sănătatea.

Stîna propriu-zisă prezenta trei tipuri : *a*) dreptunghiulară, *b*) circulară şi *c*) în formă de potcoavă. Dintre acestea, cea mai răspîndită era cea dreptunghiulară. Stîna era construită pe furci, care susţineau acoperişul în două cline, iar pereţii erau din trestie aşezată vertical şi

prinsă între leațuri. Deci și ca aspect construcția se asemăna cu cea din Piua Pietrei, prezentată mai sus, care era și ea așezată în apropierea unei lunci, și anume a Dunării. Vatra focului, în formă de potcoavă, numită *cotrună* sau *jignă*, se afla în cele mai multe cazuri în mijlocul stînei. *Căldarea* era susținută deasupra focului de două furci, numite *crăcăni* și avînd deasupra un drug cu poziție orizontală, numit *darar* sau *drugă*, de care se atîrna căldarea.

Alături de stînă era adăpostul în care ciobanii mulgeau oile, deci comarnicul din alte părți, numit aici *geandîr* (din turc. *ceadîr* = *cort*, la TIKTIN). În față geandîrul era deschis, iar în fund era obișnuitul *spătar*, de care ciobanii își propteau spatele la muls. Ca și la stîna din Găiceana, deschizătura prin care intrau oile avea, la cele două laturi, două scînduri, mobile la un capăt, numite și aici *ștergătoare*. Rostul lor era și aici acela de a apăra pe ciobani în timpul mulsului de murdăria de pe lîna oilor. Stîna mai avea în jurul ei și o *strungă*, o *tîrlă* și o *perdea* de trestie, întîlnite și la stînile din regiunea Brăilei și Buzăului.

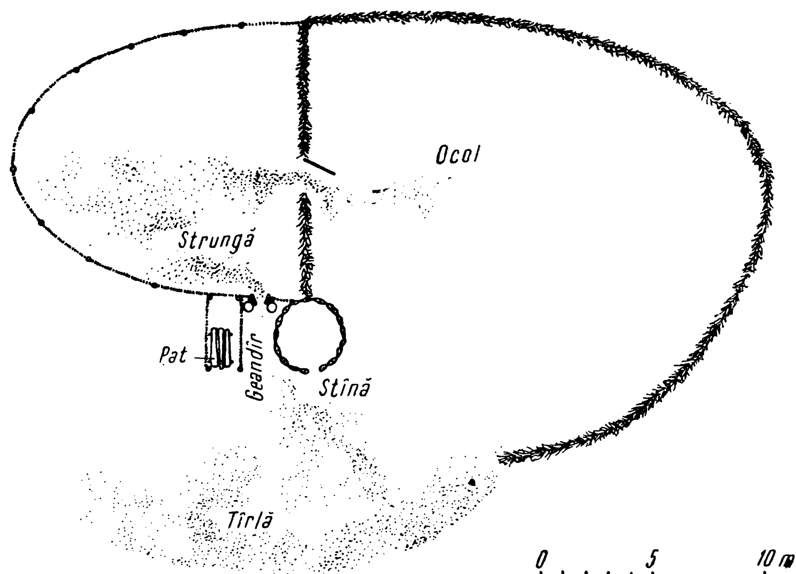

Fig. 15. — Planul strungii, al ocolului și al stînei rotunde cu *geandîr* (comarnic) din Căstuleni.

Toate aceste construcții formau un complex strîns unit, caracteristic pentru stînele din Moldova. Oile, după ce erau mulse, treceau din *geandîr* în *tîrlă*, un loc deschis în fața stînei (fig. 15). Noaptea oile erau adăpostite în *ocol* sau *tîrlă* (dintre acestea primul termen era cel mai răspîndit).

Ocolul avea, în partea de N—NV, o *perdea* făcută din trestii, ca protecție împotriva vînturilor. Prezența ei cu aceeași denumire, același mod de construcție și același scop a fost remarcată și la stînele de la Piua Pietrei și Beilic.

În afară de stîna dreptunghiulară, se întîlnea mai rar (la Cormana, Osoi) și stîna circulară cu acoperiș conic, construită dintr-o îngrăditură de nuiele împletite în jurul parilor înfipți în pămînt (fig. 15). Și mai rar (la Poiana) ea avea formă de potcoavă. Erau și cazuri cînd stîna propriu-zisă lipsea cu desăvîrșire, avînd numai un *geandîr* în care se mulgeau oile, cum am întîlnit la Leorinț. Explicația acestui fapt stă în aceea că laptele muls la stînă era dus *cu rîndul* acasă, unde fiecare *rîndaș* — adică stăpîn de oi — își prepara produsele din lapte.

Inventarul stînei era și el pe atunci foarte simplu și redus : un *pat*, o *masă* rotundă, *găleți* pentru mulsul oilor. Laptele se închega în *cazan* sau în *budacă* din lemn. Alte unelte specifice regiunii erau : *brigidăul* pentru frămîntat cașul, întîlnit cu aceeași denumire și în regiunea *Bacăului*; *tăujerul*, un lemn îndoit în formă de lingură, întîlnit și la stînile din nordul Moldovei [4], apare și aici, ca și la Găiceana din regiunea Bacău. Alte unelte întîlnite cu aceeași denumire și în alte regiuni sînt *hîrzobul* și *străcătoarea*, în care era pus și strîns cașul, ca să se scurgă zerul. *Leasa* din împletitură de nuiele, pe care se așeza cașul ca să se zvînte, apărea și aici. Mai rar i se zicea și *comarnic* și era suspendată de obicei într-unul din colțurile din fundul stînei. Deci termenul de *comarnic*, deși mai rar, se folosea și aici pentru a denumi locul unde se păstra cașul.

În afară de sistemul de a da *rîndașilor*, adică stăpînilor de oi, laptele *cu rîndul* — de unde și denumirea de *rîndaș* — mai demult, înainte de primul război mondial, se cunoaștea și sistemul de a încredința oile unei singure persoane, care organiza stîna pe cont propriu și dădea brînza cu kilogramul după cap de oaie, sistem răspîndit și în alte părți. În acest sistem, stăpînul dădea oile pe vremea verii în seama unui cioban care se obliga să predea stăpînului cîte 6—8 kg de brînză de cap de oaie. În schimb, stăpînul de oi nu avea nici obligația să-i aducă ciobanului de mîncare, nici să-i dea o plată pentru paza oilor. Ciobanul își scotea cîștigul din restul de brînză rămasă după ce preda partea ce i se cuvenea fiecărui stăpîn de oi. Deci, față de forma de întreprindere anterioară — cea a *rîndașilor*, care vin *cu rîndul*, și bazată pe întovărășire —, aceasta din urmă reprezenta o formă individuală de întreprindere, așa cum a existat și

[4] Tr. Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, p. 115.

în alte părți, atît în munții Făgărașului[5], cît și în Maramureș — așa-numitele stîne pe fonți[6].

În consecință, așa cum s-a arătat și la început, nu numai păstoritul local din zonele deluroase și de șes, dar și cel cu stîna la munte din Moldova prezenta mai multe trăsături comune, și anume în ce privește mulțimea îngrăditurilor pentru vite și mai ales legătura strînsă dintre strungă și stînă. Se constată și prezența unor importante elemente comune, cum sînt *budaca* și *berbînța*, întrebuințate și în păstoritul din Munții Rodnei, Maramureș și Moldova[7].

Tipurile și variantele păstoritului agricol-local prezentate pînă aici au fost expuse pe baza unor materiale inedite, culese pe teren. Pentru a putea încheia acest capitol, vom folosi și materialele cuprinse într-un studiu mai vechi, alcătuit de Mara N.Popp[8] și tratînd despre păstoritul din Cîmpia Dunării, materiale care vor completa datele prezentate de noi din aceeași regiune.

Spre deosebire de noi, autoarea acestui studiu numește acest tip de păstorit ,,păstorit stabil în cîmpie''. Avem însă convingerea că denumirea dată de noi, de ,,păstorit agricol local'', corespunde mai bine și exprimă mai precis caracterul agricol și local al acestui păstorit. După părerea noastră, termenul de păstorit stabil nu este corespunzător, deoarece cele mai multe dintre tipurile de păstorit au avut un caracter stabil atît în ce privește trăsăturile lor caracteristice, cît și în privința locurilor în care ele s-au desfășurat.

Autoarea distinge pentru trecut două variante ale acestui păstorit stabil : 1) prima, practicată de mocani sau ungureni, avea tîrlele formate

---

[5] Tr. Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, p. 166.

[6] Tib. Morariu, *Vieața pastorală în Munții Rodnei*, p. 195.

[7] Tot aici putem releva și o seamă de termeni de origine turcă pătrunși în terminologia noastră păstorească : *cioban*, *geandîr* sau *tandir*, *perdea*, *hodaie*, *saivan* și *zaharea*, hrana oilor. Contrar părerii lui D. Caracostea (D. Caracostea, *Wortgeographisches und Wortgeschichtliches vom Standpunkt der Homonymität*, în ,,Mitteilungen des Rumänischen Instituts an der Universität Wien'', 1914, p. 79 și urm.), care a încercat să demonstreze că termenul de *păcurar* a dispărut în Țara Romînească și Moldova din cauza omonimiei cu termenul păcurar ,,vînzător de păcură'', părere împărtășită și de S. Pușcariu (S. Pușcariu, în *Limba romînă*, vol. I, 1940, p. 201 și harta 13), noi credem că termenul de păcurar în Țara Romînească și Moldova nu a dispărut din cauza presupusă de acest autor, ci din cauza zonei de influență a limbii turcești, care în *Principatele romîne* era mai pronunțată decît în zona în care s-a păstrat termenul de păcurar în sensul de cioban. Dovadă este faptul că și în Transilvania termenul de cioban a pătruns îndeosebi în zona păstoritului transhumant, ai cărei locuitori au suferit și ei, în drumurile lor de pendulare, aceeași influență. În schimb termenul de păcurar s-a păstrat în Transilvania tocmai în regiunea lipsite de drumuri de pendulare îndreptate înspre celelalte două țări romîne.

[8] Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, în *Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj*, VII, 1942, p. 301—310.

dintr-un număr mai mare de oi care aparţineau unui singur proprietar, sau cel mult la doi—trei proprietari; 2) a doua variantă cuprindea tîrle avînd pînă la 300 de oi, adunate de la mai mulţi locuitori din aceeaşi comună.

Prima categorie avea tîrlele cele mai stabile atît în privinţa timpului, pentru că durau mai mulţi ani de-a rîndul, cît şi în privinţa locului, deoarece tîrla rămînea ani de-a rîndul pe acelaşi loc. În cazul cînd oile de la tîrlă aparţineau mai multor proprietari, împărţirea se făcea *la parte*, adică fiecare avea partea lui de cîştig şi de cheltuieli, proporţional cu numărul mînzărilor şi al sterpelor pe care le avea în tîrlă. Acest fel de păstorit a fost practicat de mocanii sau «ungurenii» stabiliţi în vechea Romînie. El este răspîndit în lunca Dunării şi în Bărăgan. În restul Cîmpiei Dunării, acest fel de păstorit nu mai avea zone unitare şi se întindea risipit, de preferinţă în apropierea oraşelor mari, unde se puteau valorifica mai uşor produsele.

Al doilea fel de „păstorit stabil" din cîmpie era practicat mai ales de *cojani* — populaţia locală —, iar aria lui de răspîndire cuprindea zona de mijloc a Cîmpiei Dunării. Numărul oilor la aceste tîrle era mult mai redus, abia dacă atingea cifra de 500 de oi, care erau adunate de la sătenii cu oi mai puţine (2—10 oi) din aceeaşi localitate. Aceştia nu plăteau *tîrlaşului* — cel care organiza şi conducea tîrla — decît pentru cele sterpe, cîte 6 lei de cap de oaie. Produsele de lapte aparţineau tîrlaşului, iar stăpînii de oi se alegeau numai cu mieii şi cu lîna oilor lor. Această formă reprezenta deci unul dintre sistemele cele mai avantajoase din trecut, deoarece întregul cîştig în timpul văratului aparţinea tîrlaşului.

Turma păştea pe izlazul comunei respective, dar cum acesta nu era suficient — deoarece pe acelaşi loc păşteau şi vitele mari ale satului — tîrlaşul era nevoit să se deplaseze în căutarea ierbii şi la distanţe ce ajungeau uneori pînă la 30 km. Deci, în această privinţă, acest fel de păstorit se deosebea întrucîtva de cel agricol local obişnuit, la care turma de oi nu părăsea niciodată teritoriul comunei. După seceriş, tîrla revenea pe teritoriul comunei şi păştea *pe mirişti*.

Între păstoritul mocanilor sau ungurenilor şi cel al cojanilor mai erau şi alte deosebiri. Stînele aparţinînd primei categorii aveau un caracter stabil, ele rămîneau şi în timpul iernii cu oile împreună şi pe acelaşi loc. În schimb stînele cojanilor se desfăceau, fiecare asociat primindu-şi oile pe care le ierna la ele acasă.

Timpul sezonului de asociere şi de muls al oilor dura de la 10 mai pînă la 10 octombrie, cînd se făcea brînza, mutîndu-se cu tîrla nu prea departe, cînd pe mirişti, cînd în lunca unui rîu. După aceea turma păştea

pe izlazul comunal pînă cînd vremea rea o constrîngea să se adăpostească la locul de iernat.

Prin urmare, atît în privința apartenenței celor care formau tîrla sau stîna cît și în privința organizării și chiar a termenilor care o desemnau, se constată mari asemănări între aceste două feluri de păstorit din Cîmpia Dunării cu cele prezentate de noi pentru comuna Găiceana din colțul de

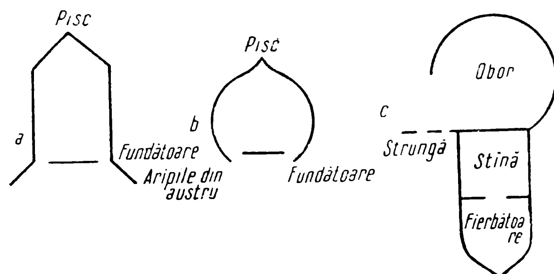

Fig. 16. — *a* — Saivanul cu piscul și fundătoarea; *b* — zăvada; *c* — stînă de vară.

sud-vest al Moldovei. În ambele regiuni existau două categorii de stîne: stînele mocănești, formate de mocani, proprietari a unui număr mai mare de oi, și stînele cojanilor, formate de săteni cu oi mai puține. Deci se constată și în aceste două cazuri marea răspîndire și a influenței păstoritului mocanilor în diferitele părți ale țării, precum și prezența acestor două tipuri de păstorit — cel al mocanilor și cel al cojanilor —, cu caractere distincte, în aceeași localitate și cu o zonă de răspîndire mai mare în Muntenia și în Moldova.

În ce privește construcțiile pastorale din Cîmpia Dunării, se constată prezența unei stîne pentru sezonul de vară și a unui adăpost mai simplu pentru iarnă în Bărăgan, Dobrogea și Cîmpia Dunării. Aceste adăposturi erau, atît în ce privește numele, cît și construcția, puțin cunoscute și răspîndite în păstoritul de la munte. Acestea sînt: *saivanul*, *zăvada*, *surla* și *perdeaua*.

Saivanul era o construcție mai mare, de formă dreptunghiulară, a cărui parte îngustă, terminată cu un *pisc*, era îndreptată spre crivăț, ca *să taie vîntul*, iar zăpada să alunece alături (fig. 16 a). Partea opusă, dinspre apus, avea două prelungiri, numite *aripi*, iar deschiderea ei era apărată de un gard înalt, construit din același material și numit *fundătoare*, avînd scopul să apere oile de vînturile dinspre apus. La cele două extremități ale *fundătoarei* era lăsată cîte o mică intrare. Saivanul se construia din pari de salcie, numiți *peli*, înfipți în pămînt la distanțe egale. Orizontal se aplicau două rînduri de pari subțiri, unul jos și unul sus,

numiţi *lanţ*. Între aceştia se aşeza stuful, care se lega de *peli* şi de *lanţ* cu *gînjuri*. Saivanul avea acoperişul în două *plăşi*, adică în două cline.

Zăvada, de formă rotundă, avea şi ea un *pisc* îndreptat înspre crivăţ. Gardul ei era construit la fel cu cel al saivanelor şi era înalt de 3 pînă la 6 m, la *pisc* atingînd cea mai mare înălţime (fig. 16 b). Zăvada nu avea acoperiş dar avea, ca şi saivanul, o *fundătoare* la partea opusă piscului, lăsînd şi aici, ca şi la saivane, două mici intrări la cele două extremităţi ale fundătoarei. Pe lîngă zăvadă se făcea o altă împrejmuire de stuf, numită *tandîrul*, în care erau trecute oile ca să se zvînte de zăpada din zăvadă. Pe vremuri, adăposturile oilor constituiau o simplă *perdea* construită din stuf. Pentru adăpostul ciobanilor se construia, lîngă intrarea în zăvadă, un mic *tandîr* rotund, cu paie pe jos.

Fig. 17. — Colibă la fîn pe Pravęt, Munţii Sebeşului (începutul sec. XX).

La stînele mai bine organizate se întîlneau două feluri de adăposturi pentru ciobani : *coliba* şi *surla*. *Coliba* era de formă dreptunghiulară, săpată în pămînt la o adîncime pînă la 1 m. Acoperişul era construit din stuf în două *plăşi*, adică în două ape sau cline, şi era proptit de-a dreptul pe pămînt. Partea din fund, dinspre crivăţ, era închisă tot cu stuf, intrarea fiind în partea opusă (fig. 17). În colţul din stînga se afla vatra, unde se făcea puţin foc cînd era prea frig. *Surla*, construită tot din stuf, avea la bază o formă rotundă, iar în partea de sus stuful era prins laolaltă. În

mijloc, un par înfipt în pămînt susținea surla. Surla era frecventă în Dobrogea și în Bălțile Dunării, iar în Cîmpia Romînă, în apropierea lacurilor, unde stuful, ca material de construcție, era mai la îndemînă.

Pentru perioada de vară, cînd oile erau mulse, se construia din scînduri sau stuf lipit cu pămînt o *stînă* avînd o încăpere dreptunghiulară (4 × 5 m). În fața intrării stînei se construia o *zăvadă*, folosită ca *fierbătoare*. De partea opusă se afla *oborul*, de formă rotundă, cu îngrăditură din stuf sau scînduri, iar lîngă stînă, în prelungirea peretelui din dos, se afla *strunga* (fig. 16 c). Ea avea deasupra un acoperiș, numit, ca și la stînele de la munte, *comarnic*. Partea ei de la spatele ciobanilor care mulgeau oile se numea — ca și în Carpații Orientali — *spătar* sau *spăter*, iar deschizăturile prin care treceau oile se numeau tot *strung*. În Cîmpia Dunării stîna se numea *perdea* sau *tîrlă*. Inventarul stînei era foarte redus, lîngă un perete era *crinta*, iar de partea cealaltă *putinile*, în care se păstra brînza. Vatra focului era în *fierbătoare*, în care cazanul atîrna de un cîrlig susținut de 3 pari uniți la vîrf.

Conducerea stînei era încredințată unui *scutar*, care stătea în permanență la stînă. În schimb *baciul* era angajat numai pentru perioada cînd se făcea brînza. Ciobanii, desemnați prin aceiași termeni (*mînzari*, *sterpari* și *strungari*) și avînd aceleași atribuții, erau angajați cu o sumă ce li se plătea pentru un an. Mai demult, majoritatea oierilor o formau cei care practicau transhumanța. În urmă, majoritatea locuitorilor din satele din aceste părți fiind urmașii mocanilor din regiunea Brașovului, rămași aici din timpul cînd iernau pe aceste locuri, din oieri transhumanți s-au transformat în oieri stabili, practicînd oieritul vara și iarna în apropierea localității în care s-au așezat[9].

Păstoritul agricol local, deși reprezenta tipul cel mai rudimentar de păstorit, era în trecut cel mai răspîndit la romîni[10] și se întîlnea în regiunile de șes și de coline, unde forma de economie era cea agricolă-pastorală, prevalînd cea dintîi. În afară de cîștigul provenit din produse din lapte și lînă, scopul ținerii oilor era în primul rînd gunoirea terenurilor destinate pentru agricultură și fînețe.

Această formă de economie era răspîndită și în zonele mărginașe cu un sol mai sărac și chiar pe înălțimi, unde transportarea gunoiului din grajdurile din văi era o problemă mai grea. În schimb gunoirea pe loc —

---

[9] Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, în *Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj*, VII, 1942, p. 301–310.

[10] S. Opreanu, *Contribuții la transhumanța din Carpații Orientali*, extras din *Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj*, IV, 1930, p. 8 și 9 (în continuare : S. Opreanu, *Contribuții*, 1930).

prin turma de oi ce se muta mai uşor din loc în loc împreună cu împrejmuirea şi cu toate accesoriile — oferea un sistem de gunoire, deşi mai rudimentar, dar mai natural şi mai practic pentru sistemul de agricultură al zonelor mărginaşe. În aceste părți, el era foarte des practicat în legătură cu sistemul bienal al culturilor. Pe de altă parte, acest sistem se impunea şi pentru faptul că transportarea gunoiului oilor cu mijloace întrebuințate la transportarea gunoiului vitelor mari ar fi fost greu sau aproape cu neputință de executat.

Rezumăm mai jos trăsăturile caracteristice ale acestui păstorit agricol local : *a*) legătura lui strînsă cu agricultura sau cultura fînețelor pentru a căror gunoire, în prima variantă, turma era mutată din loc în loc ; *b*) potrivit acestei necesități de a muta turma din loc în loc, împrejmuirea toriştei şi a strungii era făcută din bucăți de garduri uşoare spre a putea fi transportate ; *c*) transportabile erau şi stîna, comarnicul şi coliba ciobanului ; *d*) cantonarea se făcea pe hotarul comunei. Turma de oi nu părăsea limitele comunei decît în cazuri excepționale, iarna, pentru iernat în comunele din apropiere. Excepție face varianta a doua a păstoritului local, la care stîna nu se muta din loc în loc, iar uneori, într-o a treia variantă, stîna putea chiar lipsi.

Prezența acestui tip de păstorit a fost remarcată şi în regiunea Lăpuşului [11] şi în părțile Huedinului (regiunea Cluj), la locuitorii maghiari, cu evidente influențe romîneşti (*kosár* = coşar, *pakulár* = păcurar, *turma* = turmă, *lásza* = leasă, *kaliba* = colibă, *sztrunga*, *esztriga* = strungă). Îngrădirea locului unde se mulgeau şi dormeau oile se făcea la fel ca în alte regiuni unde era răspîndită varianta cu stîna ce se muta din loc în loc. Toriştea oilor era îngrădită şi aici cu părți de gard împletit (*lásza* = leasă) şi se muta din loc în loc pentru gunoirea terenurilor ce trebuiau arate în anul următor. Acest tip de păstorit se afla în legătură cu sistemul de asolament trienal, iar oile păşteau pe locul nearat, numit *nyomás* (de unde numirea de *imaş*, *inimaş* la romîni). Evident că şi aici, înainte de introducerea sistemului de asolament trienal, pe la sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea, a predominat, ca pretutindeni în Transilvania, sistemul de asolament bienal [12].

Stîna era construită din cîteva l*e*se ori părți de acoperiş de şindrilă, fiind deci demontabilă. Cînd era mai mare, stătea pe roți ori pe tălpi de sanie. Stîne pe roți sau pe tălpi de sanie au fost semnalate pe teritoriul

---

[11] B. Gunda, *Telekformák települések és a gazdálkodás kapcsolata a Lápos felső völgyében*, în „Földrajzi közlemények", an LXIX (1941), p. 230—246.

[12] K. Kós, *A Kalotaszegi kosaras juhászat*, în *Miscellanea Ethnographica*, I, 1943, Cluj, p. 3—28 (în continuare K. Kós, *A Kalotaszegi kosaras juhászat*, 1943).

Transilvaniei şi la maghiarii din regiunea Clujului, unde o astfel de stînă purta denumirea de *esztena*; în ea dormea baciul şi îşi ţinea uneltele trebuincioase pentru preparatele de lapte [13].

Şi în cîmpia Transilvaniei păstoritul agricol local era cel mai răspîndit. În prima fază a păstoritului de primăvară, primele *boteie* mai mici de oi păşteau pe terenurile destinate pentru culturi ale aceluia care păzea boteiele, iar oile dormeau în *staule* sau *strungi* (ung. *kosár*, *isztrunga*) mutătoare, pentru a gunoi terenurile respective. Pe la sfîrşitul lui aprilie sau începutul lui mai, *boteiele* se *împreunau* într-o turmă mai mare, cînd se făcea şi *măsuratul laptelui* (magh. *juhmérés*, *bemérés*, *összemérés*). Pentru măsurat erau folosite aici nu mai puţin de patru sisteme de măsurat. Am putea spune chiar că în cîmpia Transilvaniei şi-au dat întîlnire aproape toate sistemele de măsurat lapte cunoscute în Transilvania, fapt explicabil prin poziţia sa centrală.

Unul dintre acestea era măsuratul cu *cupa* (= 1,5 l). Cu acest sistem, la datul laptelui fiecare stăpîn de oi primea, după obiceiul locului, pentru un anumit număr de cupe avute de el la măsurat un lapte, adică cantitatea de lapte de la o mulsoare. Aşa, de pildă, cei care avuseseră trei cupe primeau *un lapte*, adică o singură mulsoare. Cei care avuseseră două cupe primeau o jumătate de mulsoare, iar cei care avuseseră numai o cupă la măsuratul laptelui primeau numai un sfert de mulsoare. În afara acestui sistem de măsurare cu cupa, un al doilea sistem era cel al măsurării cu *ţîncuşul* şi *cumpăna*, răspîndit în alte regiuni. Un al treilea sistem consta din împărţirea produselor nu după cantitatea de lapte de la măsurat, ci după numărul capetelor de oi ale stăpînilor. În acest sistem se distribuia pentru fiecare zece capete de oi cu lapte o mulsoare, iar cei care aveau numai cinci oi primeau tot de al doilea rînd cîte o mulsoare. După primul război mondial s-a răspîndit şi aici sistemul de a împărţi laptele de la stînă cu kilogramul. De obicei se distribuiau pentru fiecare oaie cu lapte 7—9 kg de brînză.

În conformitate cu sistemul de a muta stîna şi strunga pe terenurile destinate pentru culturi, atît stîna cît şi strunga erau şi aci mutătoare. Stînele, numite *colibi* (magh. *kalyba*), erau de două categorii: 1) *stîne pe tălpi* şi 2) *stîne pe roate*. Au existat şi un fel de stîne rudimentare, fără pereţi, al căror acoperiş se rezema direct pe pămînt, întîlnite de noi mai de mult în ţinutul Pădurenilor. Pînă la primul război mondial au existat şi stîne stabile. Ele păstrau forma arhaică a stînelor cu plan rotund sau eliptic, cu pereţii de împletitură de nuiele şi cu vatra focului în mijlocul

[13] Chr. Vakarelski, *Die bulgarischen wandernden Hirtenhütten*, în „Acta Ethnographica", an V, 1956, 1—2, p. 73—75 (în continuare Chr. Vakarelski, *Wandernden Hirtenhütten*, 1956).

lor. Au existat şi stîne cu planul în formă de patrulater şi cu acoperiş în două ape. La începutul acestui secol a început să se răspîndească un tip nou de stînă, transportabilă, în formă de paralelogram şi construită din pereţi de scînduri uşor demontabili.

Împrejmuirea în care se mulgeau oile merită toată atenţia, atît datorită formei cît şi modului de construcţie. Ca toate staulele mobile, şi aceasta era formată din părţi separate, numite şi aici *leasă* (ung. *lesza*), fiecare de cîte 4 m lungime, construite mai recent din leaţuri, iar mai demult, după cum atestă şi numele, din împletitură de nuiele. Baza lesei o constituia o talpă de bîrnă, unde se sfredeleau la anumite distanţe (20—25 cm) găuri în care se fixau beţe, în jurul cărora se făcea înpletitura de nuiele. Mai demult, aceste lese erau aşezate în formă de cerc, formînd două cercuri, unul mai mic, la mijloc, care servea ca strungă de muls oile, al doilea mai mare, la exterior. Terenul dintre aceste două cercuri era împărţit în două : într-o parte erau adăpostite în timpul nopţii oile cu lapte, iar în cealaltă sterpele. Prin urmare, şi aici sterpele păşteau deosebit de oile cu lapte, dar noaptea dormeau ca şi la stînele păstoritului agricol local, deşi separat, la aceeaşi stînă.

Mai de curînd, staulul se construia în formă de patrulater, din care o parte mai mică era folosită ca strungă pentru muls oile, numită *brăitoare* (magh. *fejö isztronga*). Din acest staul oile treceau la muls printr-o deschizătură numită *strungă* (magh. *fejöluk*, *sztrunga*) în partea cea mai mare a ei, numită *strunga mare* (magh. *nagy isztrunga*). După cum vedem, terminologia acestor construcţii la minoritatea naţională maghiară din Cîmpia Transilvaniei arată aceleaşi puternice influenţe romîneşti, ca şi la păstoritul minorităţii naţionale maghiare din împrejurimile Huedinului.

În ce priveşte vechimea stînelor şi a staulelor mutătoare, este important să subliniem faptul că ele au fost introduse în acest ţinut abia pe la sfîrşitul veacului trecut. Aceasta se explică prin faptul că în trecut păşunile erau mult mai întinse, iar stăpînii de oi nu se îngrijeau de gunoirea terenurilor destinate pentru culturi prin mutarea succesivă a staulelor oilor [14].

Staulele (magh. *kosar*, *koser*) de formă dreptunghiulară sînt cunoscute şi la secui. Şi aici erau construite din părţi de gard numite *lesza* (*leasă* la romîni). Scopul lor este acelaşi, şi anume ca prin mutarea staulelor la un interval de una sau două zile să se gunoiască pe rînd terenurile

---

[14] K. Kovács, *Beiträge zur Frage der Esztenagenossenschaften in der Siebenbürgen Heide*, 1961, p. 329—361 ; L. Földes, *Esztena und Esztenagenossenschaft bei der Széklern*, p. 286—287, 289, 290 şi 291.

destinate pentru culturi. Printr-un gard aşezat la mijlocul lui, staulul era împărţit în două : într-o parte dormeau sterpele (*meddükosár*), iar în cealaltă (*fejökosár*) erau mulse oile cu lapte, tot acolo dormind şi în timpul nopţii. Deci acelaşi sistem întîlnit de noi şi în ţinutul Pădurenilor. În cazul cînd aceste staule erau aşezate în apropierea semănăturilor, ele erau împărţite prin două garduri în trei părţi, dintre care una era folosită ca loc de dormit pentru sterpe, a doua era rezervată pentru oile cu lapte, iar a treia era folosită ca strungă pentru muls. Scopul era ca oile, după muls, să treacă direct în al doilea compartiment şi să nu poată intra în semănături [15].

Termenul de *coşar* pentru denumirea locului îngrădit pentru oi, folosit local în Transilvania, unde este mai frecvent cel de staul (*staor*), se întîlnea şi în zona fîneţelor din Moldova de nord-vest, precum şi la huţulii din Carpaţii Răsăriteni [16].

Acest tip de păstorit este considerat ca fiind cel mai răspîndit în Slovacia şi prezentînd trăsături identice cu păstoritul agricol local de la noi ; foarte important este faptul că şi acolo apărea des în legătură cu culturile în terase pe înălţimi [17].

Date numeroase în legătură cu răspîndirea acestui tip de păstorit avem şi pentru R.P. Polonă. Îngrăditura oilor care se muta din loc în loc în scopul gunoirii cîmpurilor şi a fîneţelor a existat şi în Tatra poloneză, în regiunea de sub Tatra, în Podhale. Ea purta numele de *koszary* (în do-

---

[15] L. Földes, *op. cit.*, p. 195 şi 196.

[16] Jan Falkowski, *Zachodnie pogranieze Huculszczyzny*, Lwow, 1937, p. 114, fig. 35 (în continuare : J. Falkowski, *Zachodnie*, 1937).

[17] Vl. Kubijovyć, *Typy pastierskeho Života na Slovensku*, în „Sbornik Muzealnej Slovenskej Spolocnosti", an XXIV (1930), nr. 3—4, p. 103—109, pl. 1 (în continuare : Vl. Kubijovyć, *Typy pastierskeho*, 1930). Prezenţa staulelor de formă dreptunghiulară cu părţi mobile din împletitură de nuiele sau din lemne rotunde a fost atestată şi pentru volohii din Moravia (L. Sawicki, *Szalasnictwo na Wołoszczyznie Morawskiej*, în *Materjaly Antropologiczne, Archeologiczne i Etnograficzne*, XIV, 1919, p. 95, fig. 2, p. 105, fig. 5). Pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, în părţile Slovaciei de vest turma de oi era adăpostită în aşa-numitul *kosar*, o îngrăditură de formă rotundă, care nu era mutată, deci întocmai ca şi la noi în Moldova de nord-est şi în Transilvania. De la mijlocul secolului trecut, aceste îngrădituri au fost înlocuite cu cele de formă dreptunghiulară şi construite din părţi mobile, pentru a putea fi transportate din loc în loc. Părţile mobile, care se numeau *lésa* (leasă), erau făcute din leaţuri, fixate la cele două capete în doi pari ce se înfigeau în pămînt. Ca şi la noi, acest sistem a fost îmbrăţişat în regiunile de şes în legătură tot cu păstoritul agricol local (Jaroslav Štika, *Salašnické ustajováni dobytka a košarovani na moravskoslovanském pomezi*, în „Česky Lid", an XLV, 1958, p. 64—74) în continuare J. Štika, *Salašnické*, 1958) ; idem, *Badani o Karpatském salašnictvi a valašske kolonizaci na Morave*, în „Slovenský Národopis", an IX (1901), nr. 4, p. 547.

cumente : *pro ovibus stationes vulga kosar dictas*) şi coexista cu termenii *strunga* şi *bacia* (şeful stînei). Ca şi în Slovacia şi Moravia volohă, apare şi aici termneul *lesa* pentru împrejmuirea staulului [18].

Pentru tîrla mutătoare a oilor avem relatări şi din R.P. Ungară. În comitatul Szabolcs, din părţile de nord-est ale Cîmpiei Ungare, păstorii îşi făceau toamna îngrădituri (*lécka*) pe mirişti, pe care le mutau tot la două săptămîni pe alt loc în scopul gunoirii miriştilor [19]. La fel şi în Dunantul (Panonia), spre nord de lacul Balaton, în regiunea Bakony, după seceriş turmele păşteau pe mirişti. Stăpînul oilor îşi făcea pentru el o clolibă, iar pentru turma de oi *o isztringa* (strungă) din leaţuri sau mărăcini. După cîteva zile, *isztringa* era mutată alături, spre a gunoi pe rînd miriştea [20]. În R.P. Bulgaria, la acelaşi tip de păstorit îngrăditura mobilă în întregime era numită tot *kosara*, iar împletitura gardului se făcea tot din *lesa* [21]. Deci pretutideni apare acelaşi tip de păstorit, cu aceiaşi termeni.

Prezenţa acestui tip de păstorit, cu staulul ce se muta din loc în loc, a fost semnalată şi mai recent de cercetările pe teren din R. P. Bulgaria şi R. P. Albania. În R. P. Bulgaria, alături de termenul *kosara* se întîlnea şi cel de *egrek* pentru îngrăditura în formă de paralelogram în care se mulgeau oile (fig. 18 şi 19). Şi aici îngrăditura era construită la fel ca la noi : din părţi prinse cu leaţuri, numite *cerempoli*, iar cînd era din împletitură *perdeta*, deci cu acelaşi termen de origine turcă *perdea* cu care se numeşte adăpostul oilor de la stînele descrise de noi la tipul agricol local din Muntenia şi Moldova. Deschizătura prin care ies oile din *egrek* spre a fi mulse

---

[18] Zofja Holub-Pacewiczowa, *Osadnictwo pasterskie i wedrowki w Tatrach i na Podtatrzu*, Cracovia, 1931, p. 71, 72, 279, 460 şi 464 (în continuare Z. Holub-Pacewiczowa, *Osadnictwo*, 1931); Wlodzimierz Antoniewicz, *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala*, Wrocław, 1959, t. I, fig. 2; Kopczińska-Jaworska, *Das Hirtenwesen in den polnischen Karpaten*, în *Viehzucht und Hirtenleben in Ost- und Mitteleuropa*, Budapesta, 1961, p. 414–416, fig. 12, 13 şi 14. Sistemul staulelor care se mutau pe terenurile de cultură, fie chiar numai pe terenurile rezervate pentru fîneţe în legătură cu sistemul de asolament trienal, era menţionat şi pentru valea Popradului, precum şi pentru Munţii Beschizi. Este de remarcat şi faptul că în unele localităţi terenurile mai fertile ale asolamentului trienal erau gunoite din grajduri, în vreme ce terenurile mai puţin fertile erau folosite alături unele de altele, în parte ca loc de păşune şi în parte ca terenuri destinate pentru agricultură. Aceste terenuri erau gunoite cu sistemul staulelor mutătoare din loc în loc. Nici în aceste locuri turmele nu părăseau hotarul comunei (K. Dobrowolski, *Die Haupttypen der Hirtenwanderungen in der Nordkarpathen*, în *Viehzucht und Hirtenleben in Ost- und Mitteleuropa*, Budapesta, 1961, p. 139).

[19] Gyula Varga, *Vándorló juhászok a kismarjai sziken*, în „Ethnographia", an LXII, 1936, nr. 1–2, p. 113 (în continuare Gy. Varga, *Vándorló juhászok*, 1936).

[20] Aurél Vajkai, *A Szentgáli juhászat*, Budapesta, 1943, p. 14 (în continuare A. Vajkai, *A Szentgáli juhászat*, 1943).

[21] Chr. Vakarelski, *Wandernden Hirtenhütten*, 1936, p. 16.

se numeşte *straga* (strunga). Chiar şi termenul *şarampoi* (cf. *cerempoli*) exista la noi şi la vecinii maghiari (*sorompó*), sîrbi (*sarampov*), precum şi la turci (*şaranpol*), provenind din germ. *Schramke* = barieră [22].

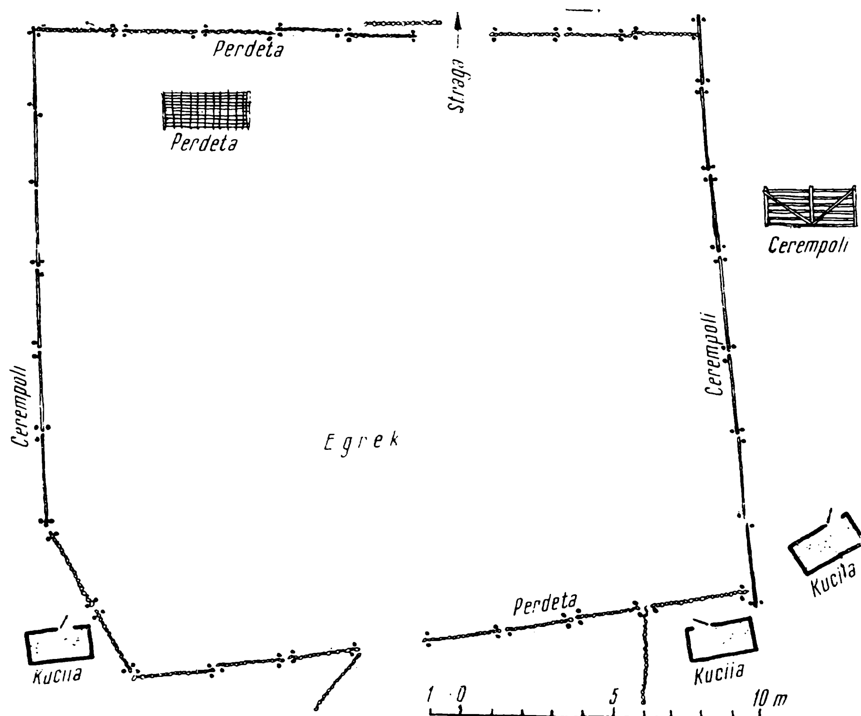

Fig. 18. — Planul strungii (*egrek*) din Koriceane (R. P. Bulgaria).

De asemenea şi în R.P. Albania acest sistem era răspîndit în regiunile de contact ale zonei deluroase cu cea muntoasă, unde se practica un păstorit legat de agricultură. Şi aici staulul avea forma unui paralelogram, cu îngrăditura din părţi mobile, numite *trine*, mai recent făcute din lemne crăpate, dar mai demult, ca şi la noi, din împletitură de nuiele; de altfel termenul *trinö* înseamnă „împletitură". Şi aici, ca şi în R. P. Bulgaria, pentru desemnarea deschizăturii prin care trec oile la muls se folosea un termen înrudit cu strunga (fig. 20 şi 21) de la noi, şi anume *shtrunj* (*struni*).

Prin urmare, în întreaga zonă carpato-balcanică se întîlnea nu numai acelaşi tip de păstorit, cu acelaşi scop economic care îi determina caracterul, dar şi folosirea împrejmuirii mobile, alcătuite din părţi mai mici,

[22] Cf. A. Scriban, *Dicţionarul limbii romîne*, s.v. *şarampoi*, p. 1275.

ceea ce îi dădea posibilitatea de a fi mutată din loc în loc în scopul gunoirii fînețelor și terenurilor destinate pentru agricultură. De altfel constatăm marea asemănare nu numai între elementele constitutive ale acestui tip de păstorit în toată zona carpato-balcanică, asemănare care ajunge pînă la identitate în sistemul de construcție, în felul de întrebuințare și în scopul urmărit, dar și în lexic; *kosar*, *koszar*, *koszary*, *kosár*, *coșar*; *lésa*, *lésza*, *lécka*, *lesa*, *lească* [23].

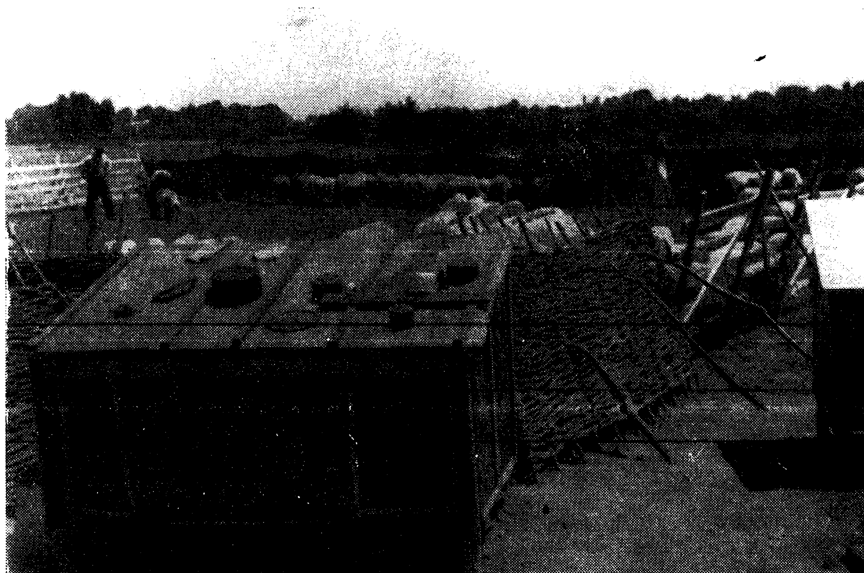

Fig. 19. — *Egrek* (strunga) din Koriceane (R. P. Bulgaria). În primul plan *kuciia* (coliba) în care dormea ciobanul.

În legătură cu stîna portativă trebuie să ne ocupăm și de vatra liberă și de sistemul de atîrnare a căldării. Vatra focului este partea centrală și cea mai de seamă a vieții de la stînă, de aceea este regretabil că cercetările nu i-au acordat pînă acum atenția cuvenită.

La stîna mobilă a păstoritului agricol local din țara noastră se întîlneau două sisteme de suspendare a căldării deasupra focului: *a*) de un *sul*, *dul*, *darar*, *drugă*, susținut de două *furci* înfipte în pămînt, sau *b*) de o *cocaie*, adică o bucată de trunchi mai subțire, înfipt în pămînt, avînd o cracă de care atîrna căldarea. Aceste două sisteme erau generale, mai ales

[23] D. Crînjală, *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zvetelem k Moravskému Valassku*, Praga, 1938, p. 318—322 (în continuare C. Crînjală, *Rumunské vlivy*, 1938).

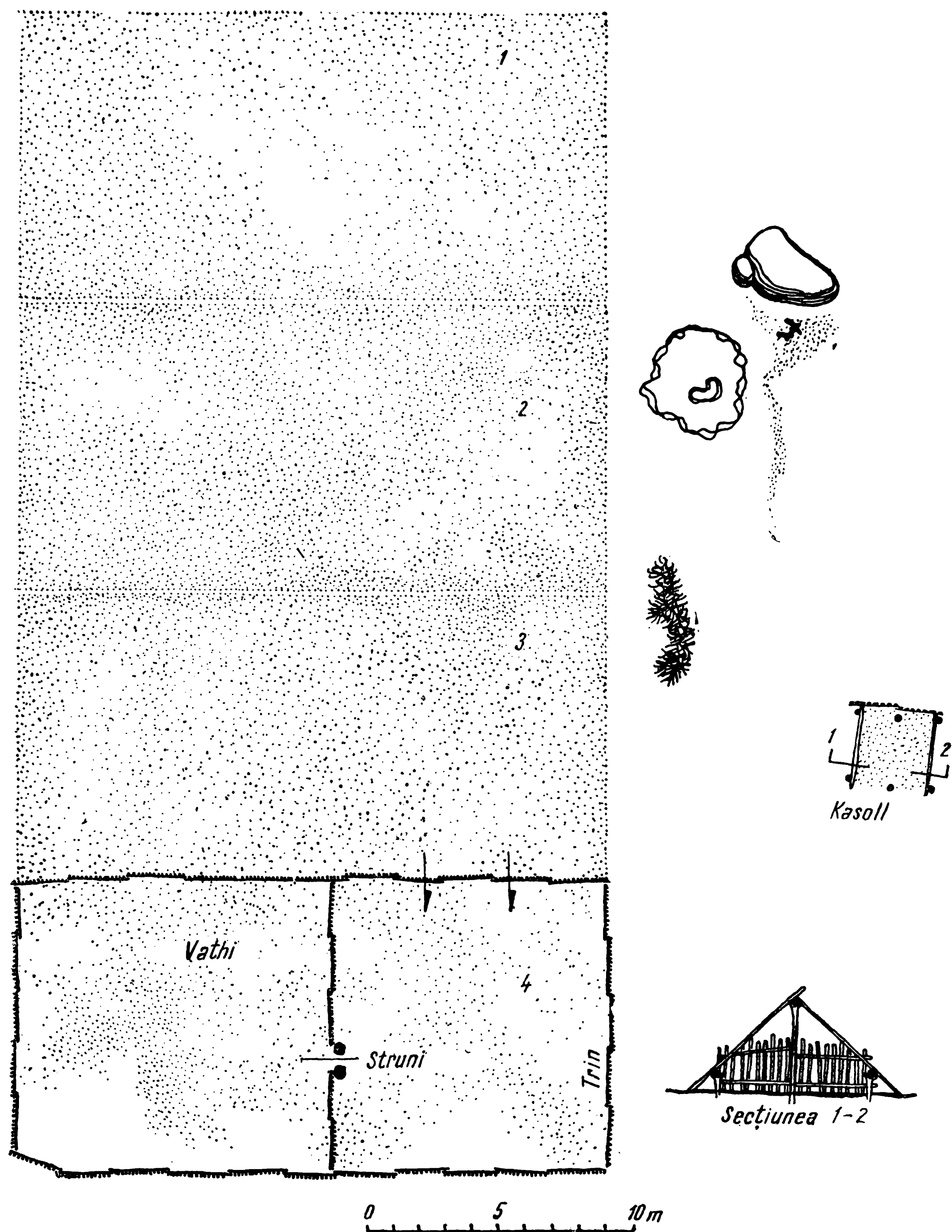

Fig. 20. — Planul şi mutările strungii (*vathi*) şi al stînei (*kasoll*) din Kododesh (R. P. Albania).

cocaia, nu numai la stînele mobile, dar şi la colibele ciobanilor. Cînd era mobilă şi se învîrtea în jurul unui ax fix în perete, purta numele de *vîrtej*. Se întîlnea şi la păstoritul agricol din Bulgaria, şi anume în regiunea Sofiei (*kotlobárka*, *kutrač*, *katrač*) [24].

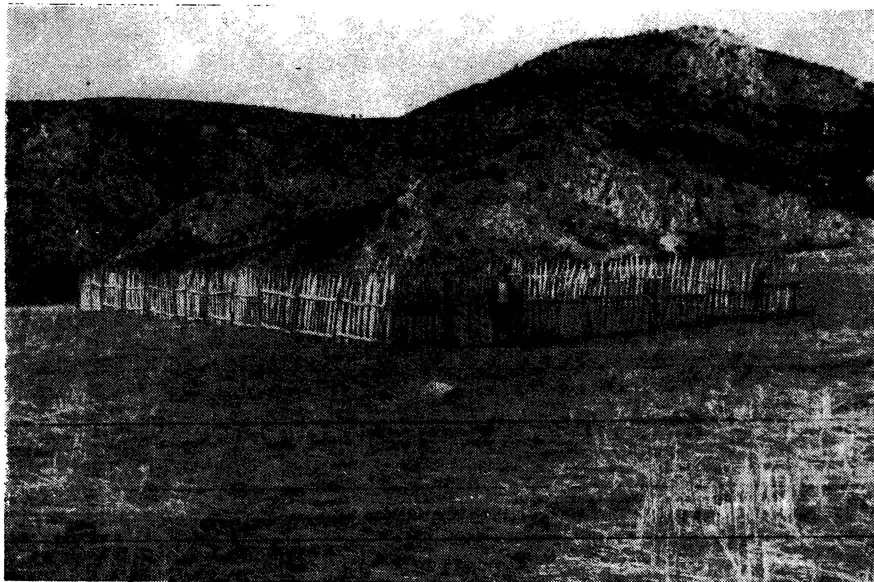

Fig. 21. — *Vathi*, strunga mutătoare din Kododesh (R. P. Albania).

O deosebită atenţie merită şi *comarnicul*, atît ca alcătuire în legătură cu viaţa pastorală în genere, cît şi ca termen care desemna diferite construcţii sau părţi ale stînei.

La stîna portativă a tipului de păstorit agricol local se întîlnea în apropierea stînei sub forma unei platforme ridicate pe patru stîlpi, şi pe care se aşeza caşul ca să se usuce la vînt şi în bătaia soarelui şi să fie ferit de cîini. Sub această formă apărea în cele mai diverse regiuni în cadrul păstoritului agricol local, ca, de pildă, în ţinutul pădurenilor, pe Poiana Ruscăi. El a fost atestat şi în păstoritul din Maramureş [25] (fig. 29) precum şi în cel din Munţii Rodnei [26], unde s-a înregistrat *comarnicul* sau *pătulul*, cu un acoperiş deasupra (fig. 31). Comarnicul în afara stînei se

---

[24] Chr. Vakarelski, *Wandernden Hirtenhütten*, t. V, fasc. 12, p. 23, pl. I, fig. 1.

[25] Vl. Kubijovyć, *Păstoritul în Maramureş*, în „Bul. Soc. rom. geogr.", an LIII (1934), p. 259.

[26] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, 1937, p. 155, fig. 17, p. 160—161 şi 164.

întîlnea frecvent şi în munţii Moldovei, de pildă pe Ceahlău [27]. La stînele din zona muntoasă, situate la o înălţime mai mare (1500—1600 m), el a pătruns venind din zonele inferioare ale păstoritului agricol local.

Comarnicul era, la stînele vechi monocelulare de pe Retezat şi Parîng, partea stînei cu streaşină ieşită în afară, care se afla în faţa intrării sau pe o altă latură a stînei şi avea rostul, pe de o parte, să apere intrarea de ploi, iar pe de alta să servească drept încăpere pentru păstrarea caşului (fig. 32).

Comarnic s-a numit şi acoperişul din faţa strungii, deasupra locului unde şedeau ciobanii care mulgeau oile la stînele de pe Retezat, Parîng, Munţii Călimani[28]; comarnicul a existat şi la complexul de stînă cu strungă, la stîna bîrsănească din Carpaţii Meridionali şi Răsăriteni [29]. Termenii *komárnyék*, în sensul de locul unde se mulg oile, sau *komárnik*, locul unde se păstrează caşul în stînă,au fost atestaţi şi la maghiarii din Transilvania[30]. Termenul comarnic (*komárnyék*) pentru acoperişul de deasupra deschizăturii strungii unde stăteau păcurarii la muls se întîlnea şi la secui, unde *komárnyék* poate fi şi adăpostul în care doarme ciobanul lîngă strungă[31] .

La stînele din jurul Ceahlăului, partea din jos a comarnicului, de care ciobanii îşi reazemă spatele, ca şi comarnicul însuşi din faţa strungii, se numea *spătel* [32], în Munţii Călimani *spătar* [33], iar în Munţii Rodnei *spate*, *spătari* [34] şi, după cum am văzut, şi la stînele locale din Moldova se numea tot *spătari* [35].

---

[27] Nicu M. A. Popp, *Valea Prahovei între Predeal şi Floreşti*, în „Bul. Soc. rom. geogr.", an XLVIII (1929), p. 210 (în continuare Nicu M. A. Popp, *Valea Prahovei*, 1929).

[28] L. Someşan, *Vieaţa pastorală în Munţii Călimani*, în „Bul. Soc. rom. geogr.", an LII (1933), p. 304 (în continuare L. Someşan, *Vieaţa pastorală*, 1933).

[29] Nicu M. A. Popp, *Valea Prahovei*, 1929, p. 209.

[30] O. Herman, *A Magyar pásztorok nyelvkincse*, p. 144.

[31] L. Földes, *Esztena und Esztenagenossenschaften*, 1961, p. 298. Pentru răspîndirea acestui termen în Carpaţi, vezi Crînjală, *Rumunské vlivy*, 1938, p. 315.

[32] Nicu M. A. Popp, *Valea Prahovei*, 1929, p. 210.

[33] L. Someşan, *Vieaţa pastorală*, 1933, p. 304.

[34] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, 1937, p. 156.

[35] Termenul *comarnic* este răspîndit şi în alte ţări, în legătură cu viaţa pastorală şi îndeosebi cu păstoritul agricol local. El a fost menţionat pentru regiunea de şes din jurul Sofiei, în R. P. Bulgaria. În aceste părţi, comarnicul era o mică încăpere din împletitură foarte des mobilă, aşezată pe tălpi de sanie sau roţi făcute din scînduri. Rostul ei era fie să servească de adăpost ciobanilor, fie — şi noi credem că aceasta i-a fost prima şi adevărata destinaţie — pentru păstrarea uneltelor şi produselor din lapte (Chr. Vakarelski, *Wandernden Hirtenhütten*, 1959, p. 5, 38 şi 54—56). A existat şi în părţile de răsărit ale Iugoslaviei (în Moravia de Sud), cu o destinaţie cu totul deosebită. Aici, în mijlocul *komarnik-ului* se afla o vatră pentru a fierbe laptele din care se prepara urda. Tot în acest comarnic se păstrau şi

Un alt obiect în legătură cu păstoritul local mobil, foarte caracteristic pentru acesta, dar căruia cercetătorii i-au dat și mai puțină atenție este *sărcinerul*, *sărcineriu* sau *prepeleacul*, un trunchi de arbore uscat cu crengile ciuntite, înfipt în pămînt în apropierea stînei. Rostul lui era ca ciobanii să-și atîrne de el cojoacele și vasele de la stînă, pentru ca astfel cîinii să nu ajungă la ele. În fața stînelor stabile din zona alpină îl întîlnim rar, dar apare regulat în complexul stînelor mobile ale păstoritului agricol local. Ca și toiagul călătorului, el era emblema stînei ce se muta din loc în loc. În ținutul pădurenilor, unde se întîlnea la noi cel mai tipic păstorit local pe înălțimi legat de gunoirea arăturilor în terase, el era nelipsit.

A fost întîlnit și în viața pastorală din jurul Munților Călimani, unde era întrebuințat primăvara și toamna, cînd ciobanii, coborînd de la munte, practicau în regiunile mai joase păstoritul cu stîna ce se mută din loc în loc [36]. *Prepeleagul* se întîlnea și în fața cortului de toamnă mutător, în păstoritul din Munții Rodnei, unde exista și termenul *sărceriu* [37].

Dar obiectul care pînă în prezent a atras mai mult atenția cercetătorilor în legătură cu acest tip de păstorit este coliba portativă a ciobanului, sau mai bine-zis adăpostul în care el doarme. Faptul nu este întîmplător dacă ținem seama de bogăția remarcabilă de tipuri și variante în care se

---

vasele stînei și tot acolo dormea și baciul care prepara produsele din lapte (E. T. Nikolić, *Kraiste i Vlasina*, p. 49 și 50). Era cunoscut și în Slovacia, unde desemna o colibă pentru păstrarea cașului sau o masă în colibă cu aceeași denumire (P. Crînjală, *Rumunské vlivy*, 1938, p. 315). În Polonia *komarnik* este, ca și la noi, un adăpost unde se păstrează laptele muls și cașul (*Slownik jeziyka polskiego*, II, p. 415), o poliță sau o ladă în care se închide cașul (B. Kopczynska-Jaworska, *Das Hirtenwesen in den polnischen Karpathen*, p. 409—410).

[36] L. Someșan, *Vieața pastorală*, 1933, p. 311—312.

[37] Tib. Morariu, *Vieața pastorală*, 1937, pl. II, p. 165. Deși nu este amintit, se distinge și într-o ilustrație dintr-o lucrare asupra păstoritului agricol local (*kosározás*) din ținutul Călățele, regiunea Cluj (K. Kós, *A Kalotaszegi kosaras juhászat*, 1943, p. 121, fig. 4). El este menționat și reprezentat în mai multe figuri de Chr. Wakarelski, în documentatul său studiu asupra colibelor mobile la bulgari (Chr. Vakarelski, *Wandernden Hirtenhütten*, 1956, p. 20, fig. 6, p. 24 și 27, pl. II, fig. 3, pl. VIII, fig. 3, p. 33, fig. 15, și p. 58, fig. 38). Acest fapt dovedește marea răspîndire a *sălcinerului* (*ostroga*, *ostruk*) la bulgari, în regiunea Sofiei, unde predomina păstoritul agricol local. El a fost menționat și în legătură cu păstoritul nomad de pe pusta din Hortobagy de lîngă Debrecen, în R. P. Ungară, sub denumirea de *ágas* (I. Ecsedi, *A nomád pásztorneyhelyek a hortobágyi pusztán. A Magyar Nemz. Muzeum Néprajzi Osztályának Értesitője*, Budapesta, XIV, 1913, nr. 3—4, p. 201) (în continuare I. Ecsedi, *Nomád pásztorenyhelyek*, 1913) și *állófa* în regiunea Koskunság, dintre Dunăre și Tisa (L. Madarassy, *Kiskunsági pásztorenyhelyek, A magy. Nemzeti Muzeum Néprajzi Ostályának Értesitője*, VIII, 1907, p. 36, fig. 5) (în continuare: L. Madarassy, *Kiskunsági*, 1907); L. Nagy, Czirok, *Pászotrélet a kiskunságon*, Budapesta, 1959, p. 126 (în continuare L. Nagy, Czirok, *Pásztorélet*, 1959).

întîlneşte. Chr. Vakarelski, care a consacrat un studiu acestor adăposturi de dormit ale ciobanilor din R. P. Bulgaria, a deosebit următoarele trei tipuri : *a*) paturi (adăpostite, cu sau fără picioare) ce pot fi transportabile (fig. 19) ; *b*) paturi adăpostite, fixate pe tălpi de sanie şi *c*) colibe pe roţi [38]. Dintre acestea, se întîlneau la noi primele două categorii şi îndeosebi cea de-a doua, adăpostul aşezat pe sanie numit *crambă* (fig. 22). H. Phleps ne dă chiar cinci variante ale colibelor cu talpă de sanie din regiunea Abrudului, Munţii Apuseni[39]. Chr. Vakarelski le menţionează şi în Munţii Apuseni [40], subliniind totodată răspîndirea lor nu numai în părţile din nord-vestul Bulgariei, ci şi în regiunile de vest ale vechii Serbii, în Bosnia şi Herţegovina, precum şi în Slovacia[41] . Prezenţa lor a fost atestată şi de alţi autori în Iugoslavia[42], Slovacia[43] , Polonia[44].

---

[38] Chr. Vakarelski, *Wandernden Hirtenhütten*, 1956, p. 24.

[39] H. Phleps, *Ost- und Westgermanische Baukultur*, Berlin, 1934, p. 26 şi 27, fig. 15 (în continuare H. Phleps, *Baukultur*, 1934) ; V. Butură, *Adăposturile temporare în sud-estul Munţilor Apuseni*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1957 şi 1958*, Cluj, 1958, p. 110—112.

[40] Chr. Vakarelski, *Wandernden Hirtenhütten*, 1956, p. 75.

[41] *Ibidem*, p. 60 —73.

[42] M. Gavazzi, *Pregled etnografije Hrvata*, Zagreb, 1940, p. 63, fig. 41 (în continuare M. Gavazzi, *Pregled*, 1940) ; Mara Hećimivić, *Ovčarstvo u selu Ivčević kosi u lici*, în *Ethnografska Istražiwanja i Grada*, II, Zagreb, 1940, p. 93.

[43] R. Bednarik, *Slovenské vlastieveda*, t. II, p. 190.

[44] Wlodzimierz Antoniewicz, *Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala*, I, Wroclaw, 1959, p. 78. Tipul de păstorit cu stîna mutătoare şi cu staulul făcut din părţi de îngrăditură uşor demontabile şi transportabile este atestat şi în Germania pentru epoca feudală, împreună cu colibele montate pe două roţi ce serveau ca adăpost ciobanilor şi obiectelor lor. Colibele pe roţi folosite în păstoritul ambulant au persistat pînă în zilele noastre în Saxonia, Turingia, Mecklenburg şi Westfalia (R. Weinhold, *Darstellungen bauerlichen Arbeitsgerätes in den kursächsischen Inventionen*, în *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, vol. IV, 1960, p. 165, fig. 1 ; W. Jacobeit, *Schafhaltung und Schäfer in Zentraleuropa bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts*, Berlin, 1961, p. 490—492). Cabane portative şi colibe pe roţi au fost menţionate şi pentru sudul Franţei şi în Pirinei (Fr. Krüger, *Die Hochpyrenäen*, Hamburg, 1936, I, p. 64 şi 67). De altfel acest tip de păstorit, cu staulul (*Pferch*) extrem de asemănător cu cele descrise la noi şi răspîndit în întreg spaţiul carpato-balcanic, de forma unui paralelogram alcătuit din părţi demontabile şi transportabile şi chiar prinse la fel, şi urmărind acelaşi scop — ca, prin mutarea staulului, să gunoiască terenurile destinate agriculturii —, îl întîlnim în numeroase locuri şi în sudul Germaniei şi îndeosebi în Franconia, Hessa, în regiunea dintre Necker şi Main (Th. Hornberger, *Der Schäfer*, Stuttgart, 1955, fig. 41 ; W. Jakobeit, *op. cit.*, p. 15—20). Şi, ceea ce este şi mai surprinzător, asemănarea se constată nu numai în ce priveşte staulul (*Pferch*), dar şi în felul de întovărăşire a ţăranilor cu oi puţine, care încredinţau, ca şi la noi, pentru timpul verii oile lor unui păstor angajat anume pentru acest scop şi care beneficiază de o plată în natură (lînă, brînză, carne) şi în bani.

Se constată şi aici aceeaşi legătură între agricultură şi păstorit şi urmărirea aceluiaşi scop ca şi la noi: de a gunoi pămînturile stăpînilor de oi prin mutarea staulului demontabil şi transportabil din loc în loc, pe pămînturile de cultură ale stăpînilor de oi. La fel şi aici, după ridicarea recoltei de pe cîmpurile cultivate şi după cosirea trifoiului, oile, care pînă atunci păşteau pe păşunea comunală, pe margini de drumuri, în păduri comunale şi pe alte terenuri de o valoare mai redusă, ce nu puteau fi întrebuinţate pentru agricultură, îndată după seceriş şi după cositul trifoiului sau al fînului, întocmai ca la noi, erau duse la păscut pe mirişti şi pe fîneţele cosite, iar noaptea dormeau în staulul care se muta din loc în loc.

De asemenea s-a constatat că gunoiul ce se depunea pe locul unde dormeau oile nu numai că putea înlocui gunoirea artificială, dar el era de o calitate superioară şi apăra aceste terenuri împotriva stricăciunilor pricinuite de gîndacii vătămători cartofilor. De aceea, în mai multe regiuni în care acest sistem al păstoritului era în declin s-a revenit asupra lui şi a fost introdus din nou nu numai în economia micilor proprietari, dar şi de marea proprietate, chiar şi în economia intensivă modernă[45].

Răspîndirea colibelor mobile ale păstorilor, care nu lipsesc niciodată la tipul de păstorit agricol ambulant cu stîna ce se mută din loc în loc, arată totodată şi răspîndirea acestui tip de păstorit, prevalent în spaţiul pastoral carpato-balcanic, dar şi în alte părţi ale Europei. Prin urmare, putem conchide că forma de păstorit agricol local ambulant, cu stîna şi strunga ce se mută în scopul gunoirii terenurilor, reprezenta nu numai pentru ţara noastră şi pentru spaţiul pastoral carpato-balcanic, ci şi pentru centrul şi vestul Europei cea mai răspîndită formă de păstorit, îndeosebi în regiunile de şes şi în cele de coline. Ea putea să pătrundă chiar şi pe înălţimi (dovadă sînt ţinutul Pădurenilor şi Munţii Apuseni), pretutindeni unde păstoritul era legat de o viaţă agricolă şi devenea o anexă a ei pentru îngrăşarea arăturilor şi fîneţelor.

În ce priveşte lexicul legat de această formă de păstorit, el pare a fi — aşa cum am arătat şi mai sus — în bună parte comun

---

[45] Th. Hornberger, *op. cit.*, p. 71—78; W. Jacobeit, *op. cit.*, p. 19. Faptul s-a constatat şi în R. P. Bulgaria şi R. P. Albania. Pe cînd formele mai vechi de păstorit din zonele muntoase au dispărut aici sau sînt pe cale să dispară, luîndu-le locul formele noi, socialiste de păstorit, în regiunile de şes şi dealuri şi în zona de contact a regiunii de şes cu cea de munte, în care agricultura prevalează, sistemul de păstorit ambulant , cu stîna şi staulul ce se mută din loc în loc în scopul gunoirii terenurilor , nu numai că se menţine, dar, după toate semnele, va fi singurul tip de păstorit vechi care va supravieţui, adaptîndu-se noilor condiţii ale economiei socialiste.

în zona carpato-balcanică. Prezentăm mai jos o recapitulare a acestor termeni :

— rom. : *coşar, coşer* ; ung. : *kosár* ; slc. : *kosar* ; pol. : *kosar, koszara, koszary* ; srb. : *kosîr, košara* ; bg. : *košara.*

— rom. : *leasă* ; ung. : *lásza* ; slc. : *lésa* ; pol. şi blg. : *lesa.*

— rom. : *strungă* ; ung. : *sztrunga, esztringa, esztrenga, isztronga* ; slc. : *strunga, strunkami* ; pol. : *straga, stronga* ; ucr. : *strunka* ; sbr. şi blg. : *strunga.*

— rom. : *comarnic* ; ung. : *komárnyék, komárnyik* ; ucr. : *komarnyk* ; pol., srb. şi blg. : *komarnik.*

— rom. : *colibă* ; m.rom. : *călive* ; ung. : *kalyba* ; slc., pol., srb. şi blg. : *koliba* ; pol. : *koleba, koliba.*

— rom. : *stînă* ; ung. : *esztena, sztina* ; slc. : *stanisku* ; srb. : *stan* ; blg. : *stena.* La care putem adăuga şi termenii atestaţi de noi la bulgari : *straga* şi *perdeta,* precum şi la albanezi : *struni* [46].

Cultura pastorală din întreaga zonă carpatică, în trăsăturile ei principale, atît în ce priveşte felul de organizare, cît şi uneltele şi sistemul de lucru dovedeşte multe trăsături comune, care presupun şi o origine comună. În cercetarea prezentă noi am relevat numai cîteva analogii, dar sîntem convinşi că cercetările comparate viitoare vor confirma constatările noastre.

Păstoritul din Munţii Apuseni. Şi în domeniul păstoritului, ca şi în alte privinţe (aşezări cu case izolate, casa arhaică cu cămară) [47], locuitorii Munţilor Apuseni ocupau o situaţie cu totul aparte, avînd un tip de păstorit distinct şi propriu.

Aşezările lor sînt de diferite categorii. Cele din preajma munţilor, valea Ierii şi a Arieşului erau mai adunate, cu tendinţa de răsfirare la periferie, cele de pe platforme aparţineau tipului aşezărilor cu case izolate, iar restul erau *crînguri,* adică grupuri de case ceva mai mici decît un cătun. În privinţa vieţii economice, locuitorii satelor de la periferie se ocupau cu agricultura şi creşterea vitelor, iar cei de pe plaiuri prac-

---

[46] Pentru originea şi răspîndirea acestor termeni, vezi D. Crînjală, *Rumunské vlivy,* 1938, registru de cuvinte, Chr. Vakarelski, *Die bulgarischen wandernden Hirtenhütten,* în „Acta Ethnographica", t.V, 1957, fasc. 1—2, p. 7—12. Cf. şi B. P. Hasdeu, *Originile păstoriei la romîni. Elemente dacice,* în „Columna lui Traian", t. V, 1874, nr. 5—7.

[47] R. Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat,* Bucureşti, 1937, p. 67 şi 42 (în continuare R. Vuia, *Le village roumain,* 1937); idem, *Ethnographische Beweise für das Alter und die Kontinuität des rumänischen Volkes in Siebenbürgen,* în *Siebenbürgen,* Bucureşti, 1943, p. 38 (în continuare R. Vuia, *Ethnographische Beweise,* 1943); idem, *Satul romînesc din Transilvania şi Banat,* Cluj, 1945, p. 16 (în continuare R. Vuia, *Satul romînesc,* 1945).

ticau o agricultură adaptată ținutului muntos, cu arături în terase pe înălțimi, un sistem de asolament bienal și îmbinarea cîmpului arător al *țarinei* cu fînețele, *nimașul* [48].

În Munții Apuseni existau trei forme de păstorit. Una era cea obișnuită, pendulatorie între sat și munte. Stăpînii de oi se întovărășeau și își trimiteau vara turmele, încredințate *păstorilor*, *ciurdarilor* și *ciorîngilor* (ajutori de păcurari mai tineri), la stîna de la munte, care putea fi mai apropiată sau mai îndepărtată. Oile pășteau laolaltă cu vitele mari, fiecare mulgîndu-le separat [49].

Acest păstorit avea două faze : una de *vărat* la munte cu *turme de vară*, iar a doua după ce *s-a spart* turma în *turme de toamnă* mai mici, care reveneau în sat pentru a gunoi pămînturile, așa cum am întîlnit și în alte regiuni în legătură cu tipul de păstorit agricol-pastoral.

A doua formă de păstorit era caracteristică satelor din sud-estul Munților Apuseni (Ocoliș, Runc, Lupșa, Lunca), tot cu o economie agricolă-pastorală, dar cu trăsături cu totul deosebite de celelate tipuri de păstorit pînă în prezent la romîni. Acest păstorit are două niveluri agricole-pastorale : *a*) cel din așezare și *b*) cel de la munte, cu cîmpuri de arături și fînețe, cu *colibdi* pentru locuit și *șuri* (hexagonale la ocolișeni și pătrate la luncani), folosite ca grajduri și ca șuri de îmblătit grîul. Toate aceste laolaltă (*colibdi*, *șura* și *staorul* oilor) se numeau *muntărie*. În consecință, *muntăria* avea o funcție agricolă-pastorală, căci acolo nu numai că se practica agricultura, dar și vărează și iernează vitele.

A doua trăsătură caracteristică a acestei forme de păstorit era faptul — iarăși neîntîlnit în alte locuri — că la muntărie, în timpul verii, deci cînd păstoritul este în toi, stăteau femeile numite *muntărițe*, care îngrijeau oile și vitele mari, în vreme ce bărbații rămîneau în sat și se ocupau de agricultură ; iarna rolurile se inversau, bărbații păzeau oile care iernau la muntărie, iar femeile coborau în locul lor în sat [50].

Această curioasă diviziune a muncii între bărbați și femei și mai ales prezența exclusivă a femeilor la muntărie constituia un caz rar în viața

[48] Cf. L. Apolzan, *Observații*, 1945, p. 4 și 5 ; V. Butură, *Adăposturile temporare*, p. 95–131. Vezi și T. Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, în „Grai și suflet", II, 1925, p. 22–89.

[49] L. Apolzan, *Observații*, 1945, p. 13.

[50] Informații primite de la N. Dunăre, care pregătește o monografie asupra păstoritului în Munții Apuseni. Vezi și N. Dunăre, *Powojenna dziatalność etnograficzna w Rumunii ze szczególnym uwzględnieniem badań życia pasterskiego*, în *Etnografia polska*, V, 1961, p. 314–329. Cf. și V. Butură, *op. cit.*, p. 126 ; L. Apolzan, *Cercetări etnografice în Munții Apuseni*, extr. din „Apulum, Bul. Muz. reg. Alba-Iulia", an. I (1939–1942), p. 13 (în continuare L. Apolzan, *Cercetări*, 1939).

pastorală a romînilor. Deşi în păstoritul poienarilor şi mărginenilor, ca şi al „ungurenilor", aceştia din urmă de pe versantul sudic al Carpaţilor Meridionali, se întîlneau uneori *băciţe* sau *bace* la mulsul laptelui şi la prepararea produselor din lapte, paza turmelor de oi era încredinţată exclusiv bărbaţilor, cel mult vacile fiind păzite de femei. Totuşi în unele părţi credinţe mai vechi interziceau prezenţa femeilor în apropierea turmelor de oi, fapt asupra căruia vom reveni în ultimul capitol al lucrării.

O a treia trăsătură a acestei forme de păstorit era caracterul ei individualist, sau mai bine-zis familial, şi deci lipsa unei întovărăşiri [51]. O altă trăsătură tipică era sistemul de a muta *staolul* cu oi din loc în loc [52] şi, ca o consecinţă a acestui sistem, existenţa unor mici colibi portative construite pe tălpi de sanie, numite *cramle* (sg. *crambă*, fig. 22 şi 23), care erau mutate din loc în loc împreună cu staolul oilor în care dormeau păcurarii sau muntăriţele [53].

A treia formă a păstoritului din Munţii Apuseni era reprezentată prin păstoritul satelor Măguri, Mărişel şi Muntele Rece, care, împreună cu cele de pe Muntele Băişorii dinspre Valea Ierii, sînt cele mai înalte aşezări stabile din ţară (1100—1330 m). Ele sînt aşezate pe o platformă de eroziune, săpată de văi adînci, cu arături în terase într-o zonă a fîneţelor. Aici întîlnim iarăşi cele două niveluri locuite : casele din sat şi cele de la *mutături*, *muietori* unde se afla o casă, precum şi o *poiată* pentru vaci şi unde se ierna cu oile. Fiecare familie avea o casă în sat şi una la *muietori*. La *muietori*, dacă locul era rău, aveau numai fîneţe, iar dacă era bun, chiar arături pentru cereale (orz, ovăz şi grîu).

În satul Mărişel se întovărăşeau vreo 20 de familii, formînd o turmă de vreo 300 de oi şi vite. În cursul cercetării s-au găsit aici şase turme plecate *la munte*. Dar muntele aici este uneori mai jos decît satul, căci *munte* în sensul de loc pentru *vărat* poate fi şi în jos şi în sus de sat, dat fiind că aşezarea se află la 1100—1300 m altitudine.

Vara, la munte, stăpînii de oi se întovărăşeau ; *păcurarul* mulgea oile, iar *gazda*, proprietarul oilor, venea la stînă atunci cînd îşi ridica laptele şi cînd pentru fiecare patru oi primea *mulsoarea* pe o zi de la toate oile. Păcurarii erau angajaţi cu simbrie şi stăteau toată vara la munte. Pe locurile de păşune, părţi îngrădite arătau *staolul* oilor. Aceste îngrădituri erau mutate din loc în loc pentru ca pămîntul sărac să fie gunoit pe rînd.

---

[51] L. Apolzan, *Observaţii*, 1945, p. 17; V. Butură, *op. cit.*, p. 116.
[52] L. Apolzan, *Observaţii*, 1945, p. 18.
[53] H. Phleps, *Baukultur*, 1934, p. 26—27; V. Butură, *op. cit.*, p. 110—112.

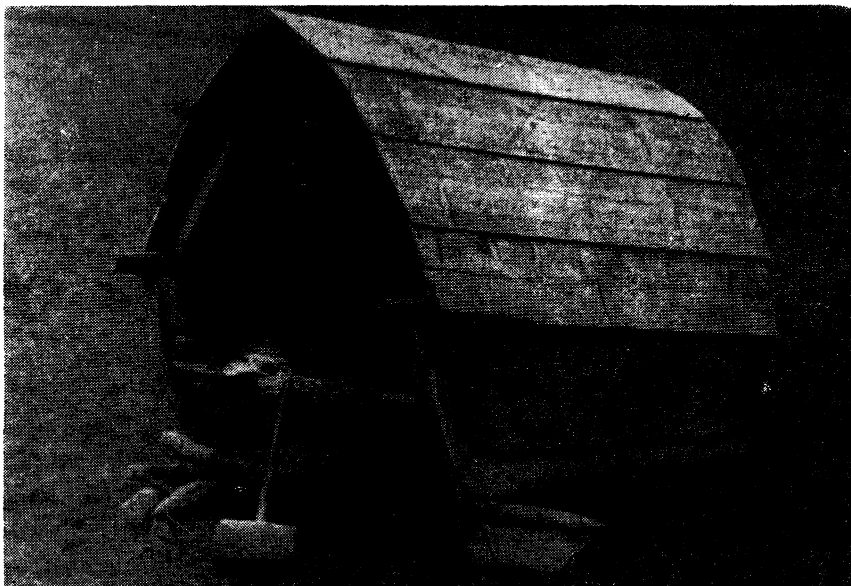

Fig. 22. — Crambă mutătoare veche pentru păcurar. Muntele Vînăt, comuna Lupşa, Munţii Apuseni (începutul sec. XX).

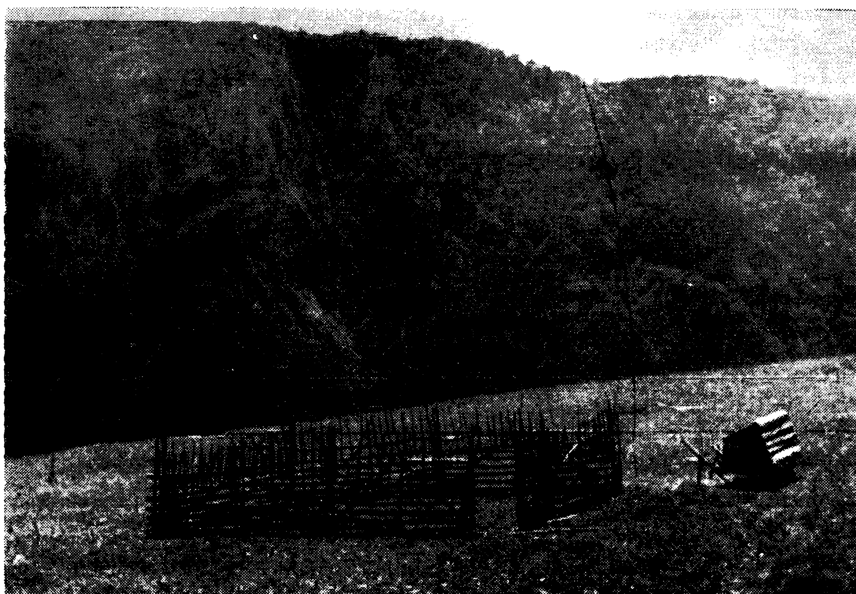

Fig. 23. — Staul şi colibă mutătoare de pe Muntele Mare, comuna Ocoliş (începutul sec. XX).

În jurul satului se afla *ţarina* cu arături în terase şi cu fîneţe. Oile stăteau *la munte* de la sfîrşitul lui aprilie (Sîngeorzi) pînă la sfîrşitul lui august, cînd aduceau turmele să pască în ţarină. Toamna şi iarna mai întîi le ţineau acasă pînă se termina fînul din sat, apoi le mutau la *mutătură*, ca să consume şi fînul recoltat aici şi să gunoiască prin mutarea *staorului* şi locurile de aici, căci altfel nu se făcea iarba pentru fîn. De aici provine şi numele de *mutătură*. La *muietoare* sau *mutătură*, care puteau să aibă şi patru-cinci iugăre de pămînt în afară de fînaţ, *cosălău*, pe locul *dires*, adică gunoit, se semăna orz, ovăz şi *picioici* (cartofi).

La Rîmeţi, comună situată de asemenea deasupra zonei de păduri, oile păşunau în hotarul comunei, mutîndu-şi din timp în timp locul. Păcurarul dormea într-o ladă lunguiaţă, în formă de coşciug, făcută din scînduri, pe care o muta în noul loc de păşune.

Între vîrful Curcubeta şi Vaşcău, imediat după primul război mondial se întîlnea, chiar la limita superioară a pădurilor, o mică colonie de stîne de oi şi de vaci, cu coteţe pentru viţei şi porci. La stînele de vaci aparţinînd locuitorilor din Vaşcău din bazinul Beiuşului[54], ca şi în alte locuri, se putea constata prezenţa unor femei şi copii. Acest fapt dovedeşte că stînele de vaci cu exploatare individuală, sau mai bine-zis familială, la care un membru al familiei îngrijeşte vacile proprii era un sistem răspîndit şi îl vom întîlni adesea şi în Carpaţii meridionali.

Păstoritul mixt agricol local îmbinat cu cel cu stîna la munte din bazinul de la Bozovici, Banat. O formă de păstorit mixt agricol local posedînd şi unele elemente ale păstoritului cu stîna la munte ne-o prezintă păstoritul din comunele Pătaş şi Borlovenii Vechi, din bazinul de la Bozovici, în sudul Banatului. Alături de acest păstorit mixt, aici se întîlnea situaţia observată şi în alte părţi ale Banatului : dedublarea vieţii economice între sat şi sălaşe.

Semnificativ pentru importanţa creşterii vitelor în trecut în această regiune era şi faptul că, deşi pădurile deţineau o suprafaţă însemnată, mai mult de jumătate din hotar era ocupat de fîneţe şi izlazuri, ambele în serviciul creşterii vitelor. Faţă de această întindere considerabilă a izlazului şi fîneţelor, suprafaţa destinată agriculturii era relativ redusă. De aceea ocupaţia principală a locuitorilor nu era în trecut agricultura, ci creşterea vitelor. Dar nici această ocupaţie nu asigura existenţa locuitorilor, din care cauză se constata şi aici fenomenul răspîndit în toate locurile unde se întîlnea aceeaşi deficienţă economică, şi anume prezenţa

---

[54] R. Vuia, *Cîteva observaţii*, 1924, p. 323–324.

mişcărilor sezoniere ale populaţiei una vara, spre cîmpie, efectuată adeseori de toţi cei capabili de muncă din gospodării, şi a doua iarna, la *stînjeni*, adică la tăiatul de păduri.

Pentru înţelegerea acestui sistem de economie mixtă agricolă pastorală este necesar să cunoaştem zonele de vegetaţie şi de culturi de pe înălţimi. La altitudinea cea mai joasă, în jurul satului, şi pe o întindere mai redusă, se afla *ţarina*, pămînt cultivat mai des cu *cucurudz* (porumb). De aici trecem la o altitudine între 600 şi 700 m, în zona livezilor cu fîneţe şi a izlazului, zonă care era mai mult în serviciul creşterii vitelor.

Această zonă a fîneţelor şi a izlazurilor a fost cucerită din zona de păduri cu care este învecinată, ambele fiind întrebuinţate de aici înainte în serviciul creşterii vitelor. Aici se întîlneau aşa-numitele *colibi* şi *sălaşe*, adevărate gospodării cu grădini de legume şi livezi de pomi fructiferi. Unele dintre ele deveneau cu timpul adevărate gospodării locuite în permanenţă.

După felul de întrebuinţare sezonieră, colibele erau de două categorii : unele de vară, iar altele de vară şi de iarnă. Ele erau construite simplu, din bîrne sau piatră, şi aveau două sau trei încăperi. Coliba din două încăperi era compusă din *colibă* şi *sobă*. Coliba servea drept cameră de locuit pentru paznicul vitelor. Intrarea în ea se făcea lateral, dintr-un colţ, avea o vatră liberă, deasupra cu un coş piramidal ieşit din acoperişul clădirii. Din colibă se intra în *sobă*, care era folosită pentru adăpostirea mieilor fătaţi de curînd.

Mai exista şi o a doua variantă a colibei : cu două încăperi aşezate în lăţime, nu în profunzime, ca în cazul descris mai sus. Întîlnim şi *sălaşe* cu trei încăperi : la mijloc este *coliba* cu vatra liberă şi un pat, la stînga un *stal* sau *tream*, iar la dreapta un *coteţ* (fig. 24). Cuvîntul *stal* este evident de origine germană şi arată o influenţă a populaţiei din Banat, iar cuvîntul *tream* este comun cu zona învecinată balcanică.

Şi acum, după ce cunoaştem structura economică a satului şi zonele de vegetaţie şi de culturi, putem prezenta şi viaţa pastorală, strîns legată de aceste elemente.

Păstoritul s-a dezvoltat aici în două direcţii, fiecare corespunzînd unui tip distinct : unul de munte şi celălalt local, cantonat pe hotarul comunei. Sezonul de păşunat începea cu ziua de 23 aprilie (Sf. Gheorghe), cînd vitele erau scoase *pră izlaz* : la începutul lui mai o parte din oi plecau *pră munte* pînă la Semenic (1147 m), unde stăteau pînă la sfîrşitul lui octombrie. Cei care îşi trimiteau oile la munte formau un pîlc, păzit de obicei de trei *păcurari* pînă toamna, la sfîrşitul lui octombrie. Pentru a cunoaşte cantitatea de lapte, respectiv, *brîndză*, ce i se cuvenea fiecărui

stăpîn de oi din *pîlc*, laptele fiecăruia era măsurat cu *brîcul*, care, cu toată probabilitatea, corespundea cu sistemul de măsurat cu *țancul* din alte părți, sistem de măsurat despre care se vor da lămuriri la locul cuvenit.

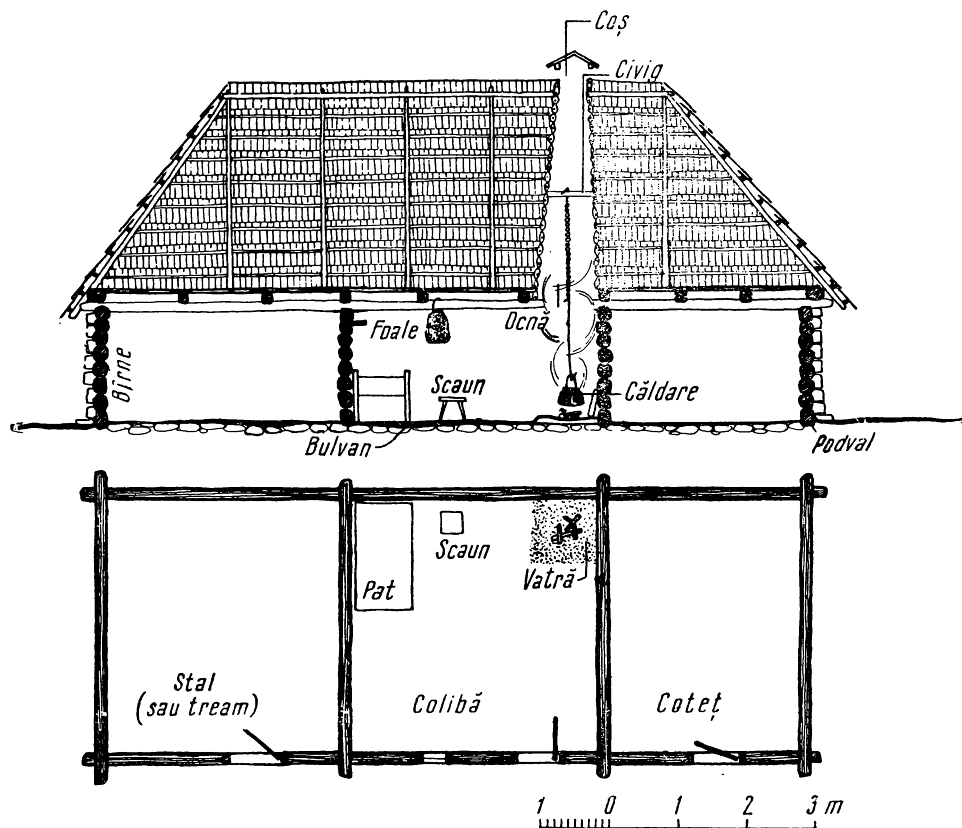

Fig. 24. — Planul și secțiunea unui sălaș din Pataș.

Oile erau mulse într-o găleată de lemn, numită *strungăreață*. Alte obiecte ce formau inventarul *colibei*, adică al stînei, erau o căldare de aramă pentru fiert laptele, un *cart*, o cofă de lemn, în care se țineau legumele, o altă găleată din lemn de brad numită *șofei* care servea pentru păstrarea *brîndzei* și un *bădîni* pentru bătut untul.

Numărul celor care-și trimiteau oile la munte era mai redus. Cei mai mulți își țineau oile fiecare pe la coliba lui. Vitele pășteau vara pe izlazurile comunei, unde stăteau pînă ce se coseau livezile, cînd se ieșea cu ele la livezi, iar după ce se culegea *cucurudzul*, adică porumbul, *pro-*

intră şi în ţarină. Deci aici am întîlnit nu numai păstoritul mixt, cu plecarea parţială a oilor la munte, restul rămînînd pe ţarină şi în livezi, în hotarul comunei, cu alte cuvinte păstoritul de munte combinat cu cel agricol local, dar şi combinaţia parţială a ambelor variante cu păstoritul din zona fîneţelor cu plecarea primăvara şi după cositul fînului la livezile cu fîn, precum şi, după obiceiul din satele cu un păstorit agricol local, cu ieşirea pe ţarină de îndată ce s-a făcut culesul recoltei.

Oile plecate la munte stăteau acolo pînă toamna, aproape de sfîrşitul lui octombrie. La Sf. Maria mică (8 septembrie) *se sloboade areţi* (berbecii) în oi. Cu acest prilej, stăpînii de oi duceau cu ei de-ale mîncării şi băutură, ospătîndu-se cu toţii la un loc. După aceasta *răznesc* oile din *pîlc*, adică aleg oile, şi fiecare stăpîn îşi ia în primire pe ale lui[55].

Fazele şi diversitatea acestui păstorit ne arată cît de complex poate fi un păstorit într-o singură comună, el întrunind elemente din cele mai diverse tipuri de păstorit. În cazul cercetat, el cuprinde elementele evidente ale păstoritului local, ale celui cu stîna la munte, şi, în unele privinţe, chiar şi ale celui din zona fîneţelor. Acest caz arată totodată cît de grea este încadrarea realităţilor atît de complexe de pe teren într-o schemă de clasificare, oricît s-ar baza ea pe aceste realităţi şi oricît de elastică ar fi în ce priveşte stabilirea criteriilor de clasificare şi de determinare a tipurilor şi variantelor. Păstoritul din aceste comune poate fi considerat ca o formă de tranziţie de la păstoritul agricol local la cel cu stîna la munte şi chiar la cel din zona fîneţelor. Am putea chiar afirma că el cuprinde, în forme reduse, elemente din toate aceste tipuri de păstorit, cu posibilitatea de evoluare în orice direcţie.

---

[55] Cf. „Revista geografică romînă", vol. II, 1939, fasc. I, p. 14–21; „Societatea de mîine", an. XVI, nr. 4, p. 142–144.

CAPITOLUL al II-lea

PĂSTORITUL AGRICOL CU STÎNA LA MUNTE

Păstoritul agricol cu stîna la munte din Valea Streiului, regiunea Hunedoara. Aşezările de bază ale acestui tip de păstorit au şi ele un pronunţat caracter agricol, fiind situate mai departe de munte, unde au însă stîne pentru văratul oilor şi al vitelor mari[1]. Ca ilustrare a acestui tip de păstorit, vom prezenta păstoritul din satele de pe Valea Streiului, regiunea Hunedoara, studiat personal de noi şi considerat ca un exemplu tipic. Dar fenomenul era răspîndit şi în alte părţi. După cum vom vedea, în anumite privinţe, chiar şi păstoritul agricol al populaţiei din jurul Munţilor Rodnei şi din jurul Călimanilor aparţinea acestei categorii. La fel este situaţia şi cu cel din satele din Ţara Oltului, cu o viaţă agricolă şi mai îndepărtată de păşunea alpină, despre care avem relatări încă de la începutul secolului al XVIII-lea [2].

În primele decenii ale secolului nostru, ţăranii mai înstăriţi cu oi mai multe din Valea Streiului—numiţi *arendaşi* sau *maieri*—luau în arendă de la marii proprietari munţi pentru vărat pe Retezat. Ei suportau toate cheltuielile : *arenda muntelui*, *gloabele* ce se plăteau pentru oile în drum la munte şi la reîntoarcerea acasă, precum şi *simbria* păcurarilor, căci aici *păcurarii* erau cu simbrie chiar dacă erau în acelaşi timp arendaşii muntelui. Aceşti păcurari-arendaşi aveau de obicei cîte 30 — 50 de oi, dar adunau aici — ca şi la pădureni—oile de la cei cu oi puţine (numiţi şi aici *bîţăruşi*) aşa încît fiecare păcurar ajungea să aibă cîte 100 — 150 de oi. Apoi se întovărăşeau şase păcurari la o stînă şi formau trei turme (una de miei, una a ster-

---

[1] Cf. H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe romîneşti*, vol. I, Buc., 1958, partea a III-a, cap. I. Vezi şi N. Dunăre, *Recherches*, 1963, p. 180.

[2] Ştefan Meteş, *Situaţia economică a romînilor din Ţara Oltului*, Cluj, 1935, p. 283 şi 354; Tr. Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, Buc., 1941, p. 22; H. H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, p. 194.

pelor cu berbecii şi una a mînzărilor), aşa încît reveneau cîte doi păcurari de turmă.

De la începutul lui martie pînă la Rusalii, fiecare păcurar îşi scotea oile lui şi ale bîţăruşilor la iarbă pe izlazul satului. La stînă, care se afla la munte, ieşeau la o săptămînă sau două după Rusalii, după cum era vremea. De obicei plecau de acasă cu turma de oi într-o miercuri şi ajungeau vineri la munte, stîna fiind deci situată la două zile depărtare de sat.

Într-o zi de vineri se făcea *răscolul* adică se înţărcau mieii şi se alegeau dintre oi. În acest scop, făceau din gard de *jîp* două *oboare* în formă de cerc, atît de aproape unul de altul cît să poată trece o oaie printre ele. Într-un obor se băgau mieii, în celălalt mioarele şi berbecii, iar mînzările erau trecute printre oboare. De aici înainte, cele trei turme păşteau deosebit, fiecare sub paza a doi păcurari.

A doua zi se făcea măsuratul laptelui la strungă, fiecare stăpîn mulgîndu-şi oile sale. Măsurile folosite erau : *găleata cea mică* (un dl şi două linguri), *măsura* şi *cupa*. Şase găleţi mici făceau o măsură, şase măsuri făceau o cupă. Pentru fiecare găleată mică de la măsurat stăpînul oilor primea o găleată de cele mari de muls la *datul laptelui pentru brînză*. Măsuratul se făcea într-un vas mai mare, cu *băţ de măsurat*.

Imediat după primul război mondial, locuitorii din Valea Streiului îşi aveau stînele pe Retezat, la stîna din Cionfu Mare satele Vîlcelele Bune, Vîlcelele Rele, la stîna de Rîu satele Boşorodul şi Ocolişul (fig. 25) şi la Lănciţ satele Coroieşti, Boşorod şi Ocoliş [3].

Stînele erau construite solid din bîrne şi aveau două încăperi : *stîna* şi *celarul* (fig. 25 şi 26), probabil sub influenţa stînelor poienarilor de pe Retezat din acea vreme. La stînă se rămînea pînă se împărţea brînza la toţi păcurarii şi bîţăruşii, proporţional cu cantităţile de la măsuratul laptelui. Faţă de alte stîne de pe Retezat, păcurarii din satele din Valea Streiului coborau de pe munte mai de timpuriu, pe la 15 august (,,Vinerea mare''). Îndată ce se termina secerişul, se aşezau pe hotarul satelor şi păşteau pe miriştile lor. Acum se întovărăşeau cîte doi-trei păcurari, care aduceau cu ei şi oile *bîţăruşilor* şi făceau *tîrlă* cu rîndul, cîte două săptămîni pe locul fiecărui păcurar ca să-i gunoiască miriştea ce urma să fie arată. În apropierea tîrlei se bătea, şi aici, un par cu crengi — *sărceri* — pe care se ţineau găleţile şi alimentele. Din nuiele împletite făceau şi o *strungă* în formă de potcoavă, cu o singură ieşire, unde mulgeau oile.

Deci, spre sfîrşitul perioadei, acest păstorit de munte se transforma în ,,păstorit local'', cu mutarea tîrlei şi a strungii pe locurile de arat ale

[3] R. Vuia, *Ţara Haţegului*, 1926, p. 71.

Fig. 25 — Strunga şi stîna de Rîu pe un val morenic. Retezat (începutul sec. XX).

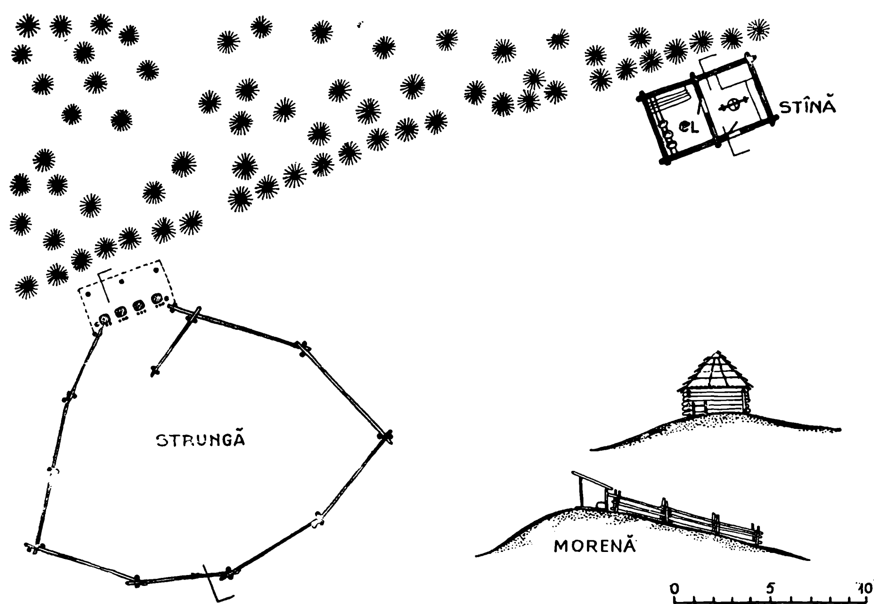

Fig. 26. — Planul strungii şi al stînei de Rîu, Retezat. Legenda : CL = celar·

păcurarilor. Ca şi la pădureni, apărea şi aici *sărceriul* — simbolul păstoritului local.

În satele acestea cu păstorit agricol din Valea Streiului, agricultura se practica în sistemul de asolament trienal, faţă de cel bienal din ţinutul apropiat al pădurenilor. Hotarul era împărţit în trei părţi : una semănată cu grîu, a doua cu porumb, iar a treia era izlazul; dintre acestea izlazul rămînea în fiecare an pe acelaşi loc şi numai partea semănată cu grîu şi porumb se schimba alternativ în fiecare an.

Păstoritul agricol de aici, ca şi cel din ţinutul pădurenilor, era strîns legat de acest sistem agricol. Cînd coborau cu oile de pe munte, păşteau mai întîi pe miriştea unde au fost semănate cerealele, apoi, după culegerea porumbului, cînd se *sloboade cucuruziştea* întregul cîmp arat devenea teren de păşune. Cînd începea aratul de toamnă pe locul unde a fost porumbul, pentru a se pregăti pentru semănatul grîului, oile erau trecute din nou cu păscutul pe mirişte, care era arată abia în primăvară, ca să fie semănată cu porumb. Pe la lăsarea postului de Crăciun, păcurarii restituiau oile bîţăruşilor şi fiecare şi le ierna la el acasă cu fînul cosit în cursul anului. Primăvara, după ce se topea zăpada, se întovărăşeau din nou şi ieşeau cu oile pe izlaz, iar de acolo la munte.

Prin urmare, tipul de păstorit „agricol-pastoral cu stîna la munte" era caracterizat prin următoarele trăsături : 1) Locuitorii din satele cu acest păstorit aveau agricultura ca ocupaţie principală, păstoritul venind în al doilea rînd. 2) Oile erau duse pentru vărat la stînele de la munte, situate la distanţă mai mare de sat (10 — 20 km). 3) Coborîtul de la stînă se făcea mai de timpuriu, îndată ce se termina cu secerişul cerealelor. 4) În această a doua fază, păstoritul cu deplasarea şi văratul la munte se transforma în păstorit local cu strungă sau chiar cu stînă portativă pe hotarul comunei. 5) Iernatul se făcea în sat de către fiecare proprietar de oi. Se constată lipsa transhumanţei.

Păstoritul agricol cu stîna la munte din Maramureş. În studiul său asupra păstoritului din Maramureş, Vl. Kubijović remarca pe drept cuvînt că satele din Maramureşul apusean aveau mai mult un caracter agricol decît pastoral şi că turmele coborau în sat şi aici mai devreme, pe la sfîrşitul lui august, pe de o parte din nevoia de a îngrăşa o porţiune cît mai mare din arătură, pe de alta datorită faptului că, în urma culesului timpuriu al produselor de pe ogoare, oile îşi găseau uşor păşune în hotarul comunei[4]. Deci şi aici se întîlnesc aceleaşi cauze ca cele arătate de noi pentru satele agricole-pastorale din Valea Streiului.

[4] Vl. Kubijović, *Păstoritul în Maramureş*, 1934, p. 252—253.

Evident că această asemănare se constată numai în ce privește economia nivelului de bază al satului, perioadele de migrație în timpul pășunatului și scopul urmărit, nu însă și în privința celorlalte criterii. Dacă vom lua de pildă stîna, vom întîlni un alt tip de stînă, mult mai rudimentar decît cel întîlnit în păstoritul agricol din Valea Streiului, de pe Retezat, fapt care arată pe de o parte că tipul de stînă nu este întotdeauna identic în cadrul aceluiași tip de păstorit—chiar dacă în economia nivelului de bază există condiții asemănătoare —, iar pe de altă parte că tipurile de stînă nu constituie elemente de aceeași importanță ca economia nivelului de bază. În privința tipurilor de stîne, păstoritul din colțul nordic al Transilvaniei formează o unitate aparte. De aceea îi vom acorda o atenție deosebită.

Cu prilejul excursiilor de studii în Carpații romînești, organizate în 1922 de către Institutul de geografie al Universității din Cluj, s-au întîlnit pe versantul nordic, dinspre Maramureș, al masivului Rodnei cîteva stîne de formă semicilindrică, cu baza așezată în jos și avînd la un capăt intrarea. În nemijlocita apropiere a stînei, era *comarnicul*, ridicat pe patru stîlpi și cu acoperiș pentru păstrarea cașului [5]. Prezența acestuia, constatată și în ținutul pădurenilor și la alte stîne mai puțin dezvoltate de pe liziera de nord a Munților Retezatului, arată că avem de-a face cu un păstorit mai rudimentar, căci acest comarnic apărea de obicei la stînele portative ale păstoritului agricol local.

În păstoritul locuitorilor din Ieud, de pe Budescu Mare (fig. 27 și 28) s-a constatat de asemenea prezența unei stîne rudimentar construite din furci, cu acoperișul sprijinit într-o parte de *vîrghină* — un lemn subțire, susținut de două furci mai înalte din mijlocul stînei—, iar în cealaltă parte direct pe pămînt [6]. În fața stînei care era situată cu deschiderea spre miazăzi, se afla vatra cu un *vîrtej*, folosit ca suport pentru căldare (fig. 29), iar alături de stînă se afla *comarnicul* cu acoperiș ridicat pe patru furci. Acest tip de stînă, atît în construcția ei, cît și mai ales în aranjamentul vetrei cu *năclad* (lespezi de piatră din dosul focului) și *buzări* (două pietre puse la cele două extremități ale vetrei și pe care se așezau lemnele ca să ardă mai bine), se asemăna cu cea din Munții Rodnei, cu care forma o unitate aparte, total deosebită de stînele întîlnite, atît în alte părți ale Carpaților noștri, cît și în Carpații nordici [7].

Vl. Kubijović, în lucrarea sa asupra păstoritului din Maramureș, distinge patru tipuri de stîni : 1) de vale, 2) de pantă, 3) de culme și 4) de

---

[5] R. Vuia, *Cîteva observații*, 1924, p. 325.

[6] M. Roska, *Román juhászat a mármarosmegyei Budescu Maren*, in *Közlemények*, Cluj, III, 1943, p. 113—120.

[7] Tib. Morariu, *Vieața pastorală*, 1937, p. 153—156.

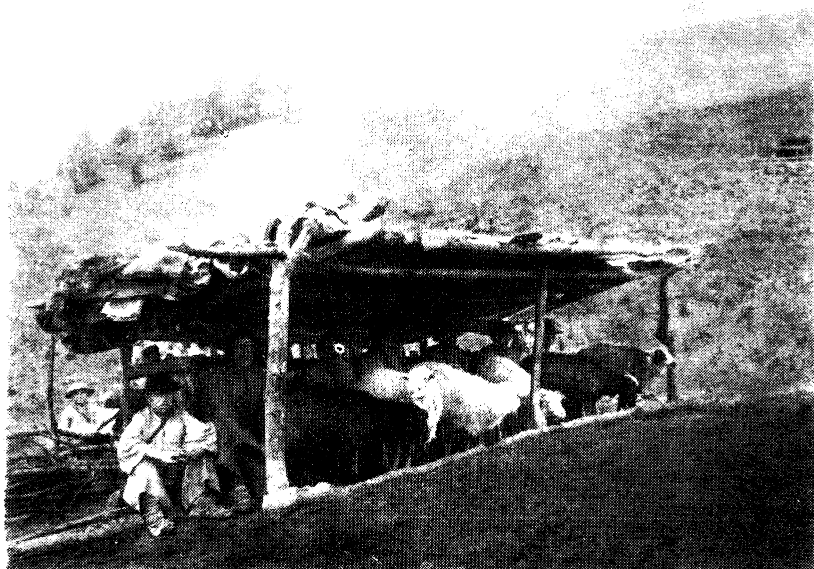

Fig. 27. Mulsul oilor la o strungă pe Budescu Mare, Maramureș (începutul sec. XX).

Fig. 28. Păcurarii de la vechea stînă din Budescu Mare, Maramureș (începutul sec. XX).

șes [8]. Ca majoritatea autorilor polonezi care s-au ocupat de această problemă, Kubijović face o clasificare din punct de vedere geografic, stabilind de fapt, nu tipuri, ci categorii de stîne după poziția lor. După cum se știe însă, tipul de stînă îl determină : planul, construcția, poziția și felul vetrei, numărul încăperilor și întrebuințarea lor. De altfel geografii procedează la fel și la stabilirea tipurilor de așezări, considerînd ca tipuri : satele de luncă, satele de terase, satele de coastă etc. Aceasta este însă poziția și nu tipul așezărilor, care trebuie determinat după alte criterii.

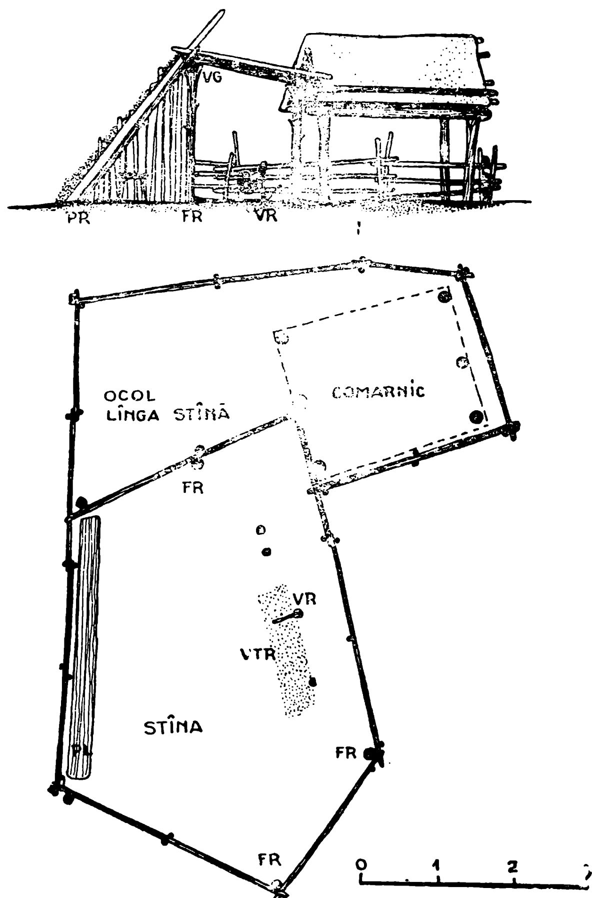

Fig. 29. — Planul unei stîne cu comarnic de pe Budescu Mare, Maramureș (după M. Roska). Legenda : FR = furcă, VTR = vatra focului, VR = vîrtej, PL = poliță, VG = vîrghină, PR = par.

Un alt cercetător al păstoritului din Maramureș, Al. I. Georgeoni, deosebea trei tipuri de stîne : 1) stîna păcurărească, 2) stîna butinărească și 3) stîna-casă. Dintre acestea, numai cea dintîi era o stînă autentică, caracteristică pentru acest ținut. De formă dreptunghiulară la bază, ea era construită pe o temelie formată din trei bîrne de brad și avea pereții din scînduri. Peretele din față, numit *zăplud*, era mai scund, avînd în partea de sus o deschizătură de-a lungul lui, prin care păcurarii puteau observa împrejurimile stînei și prin care ieșea și fumul vetrei, așezată lîngă acest perete, care era apărat de un *năclad* de piatră. Spatele stînei era format

---

[8] Vl. Kubijović, *Păstoritul în Maramureș*, 1934, p. 237.

tot din scînduri înclinate spre interior, cu bazele fixate în jgheabul bîrnei orizontale de la temelia stînei, iar partea de sus rezemată de *vîrdină* — lemnul ce susține *povîrneala*, adică acoperișul stînei înclinat spre peretele din față. Lateral, stîna era închisă pînă sus de doi pereți rezemați pe două furci de fiecare latură a ei și pe care se sprijineau cele două *vîrdini* ce susțineau acoperișul stînei.

Stîna *butinărească* era de formă octoedrică, era mai mare și avea vatra situată la mijloc. De fapt, nu era altceva decît adăpostul părăsit al tăietorilor de lemne, folosit ca stînă.

„Stîna-casă'' era asemănătoare gospodăriilor din sat, avînd și acareturile anexe, dar mai simplu construite [9].

Coliba în două fețe — cum se mai numea stîna —, caracteristică pentru păstoritul din Maramureș, apare și pe versantul nordic al Munților Rodnei. Terenul fiind aici pietros și cu iarbă puțină, stînele erau mutate din loc în loc sau se construia o nouă stînă pe locul unde se muta turma, revenindu-se după un timp la stîna folosită mai înainte. Un sistem asemănător a existat și pe valea Bistriței, în Moldova de nord-vest. Stîna era construită din patru pereți cu capetele îmbinate în cheotori. În mijlocul ei se înfigeau patru furci ce susțineau acoperișul în două fețe, din scoarță de molid acoperită cu pietre [10]. *Coliba* sau *stîna în două fețe* era tipul de stînă caracteristic pentru Maramureș, Munții Rodnei și Moldova de nord-vest.

În ce privește distribuirea produselor din lapte, la stînele din Maramureș existau două sisteme cu totul distincte : primul, numit *pe cumpene*, era sistemul tradițional, pe cînd cel de-al doilea, *pe fonți*, a fost introdus mai recent de proprietarii de munți, exploatatori ai țărănimii. După aceste două sisteme, în Maramureș se distingeau *stîne pe cumpene* și *stîne pe fonți*.

O stînă era formată din mai multe *lăptări*, adică întovărășiri mai restrînse, și totaliza 400 — 500 de oi cu lapte. La constituirea stînei se făcea și *ruptul sterpelor*, adică separarea sterpelor de oile cu lapte. Cu o zi înainte se făcea mulsul *cu schimbul*, adică fiecare stăpîn de oi mulgea oile altuia. În acest scop, la proprietarul cu cele mai multe oi se făcea o *tîrlă* în formă de patrulater, care avea într-o parte atîtea compartimente cîte lăptări avea și stîna. De partea opusă se ridica o *colibă* și un *comarnic*, unde avea loc măsuratul laptelui. Măsurarea laptelui se făcea cu *carîmbul* sau cu *cupa*. *Carîmbul* era un drug de lemn cu atîtea fețe cîte lăptări s-au asociat să formeze o stînă.

---

[9] Al. I. Georgeoni, *Contribuțiuni la păstoritul în Maramureș*, Buc., 1936, p. 75—79.
[10] Tib. Morariu, *Vieața pastorală*, 1937, p. 161—162.

Măsuratul începea cu acela care avea oi mai multe. Laptele se vărsa într-un vas mai mare, numit *budacă*. *Carîmbul* se introducea perpendicular în budacă, astfel ca să atingă fundul, iar pe locul pînă la care ajungea laptele se cresta un semn cu cuțitul. După ce se măsura pe rînd, cu acest sistem, laptele fiecărui stăpîn de oi, se forma stîna. Stăpînul de oi care avea cel mai mult lapte la *cărămbitul laptelui* era însărcinat să fie *stînaș*, adică conducătorul stînei. El trebuia să îngrijească de munte pentru pășunatul oilor, să dea vasele pentru stînă și, în înțelegere cu gazdele de oi, să stabilească *cumpenele de brînză*. O cumpănă de brînză era egală în greutate cu cantitatea de apă ce intra în budacă pînă la semnul stabilit la cărămbitul laptelui pentru fiecare gazdă de oi. În general, în timpul văratului la munte fiecare proprietar de oi primea între 10 și 14 cumpene.

Cumpănitul cașului se făcea cu ajutorul unei *cumpene* cu brațe egale. Într-un braț se atîrna o căldare goală, în celălalt *budaca*, punîndu-le în echilibru. Apoi se vărsa în budacă atîta apă cît lapte fusese la cărămbit, iar în căldare atîta caș pînă cînd ambele brațe ale cumpenei *se într-untică*, adică pînă se echilibrau. Această cantitate de caș reprezenta o *cumpănă*. Gazdele primeau atîtea cumpene, cîte fuseseră stabilite la cărămbit [11].

Sistemul de distribuire a produselor din lapte cu *cumpăna* l-am întîlnit și în Munții Clopotivei; de asemenea el a fost menționat și pentru Cîmpia Transilvaniei [12]. Măsurarea laptelui cu carîmbul sau cu *țîncușa* ori *țancul* (fig. 60) era cel mai răspîndit sistem la stînele din țară [13].

Merită să reținem faptul că sistemul de măsurare cu țancul și cu cumpăna a fost întrebuințat pînă la primul război mondial și în regiunea Podhale din Polonia [14].

La stîna pe *fonți*, gazdele, adică proprietarii de oi, primeau în timpul văratului cîte 8—10 *fonți* de brînză (un font—de la germ. *Pfund*—este egal cu 1/2 kg) pentru fiecare cap de oaie cu lapte[15]. Acest sistem, răspîndit și pe versantul de răsărit al Carpaților Răsăriteni, era tipic pentru exploata-

---

[11] A. I. Georgeoni, *Contribuțiuni*, 1936, p. 46—47, 61—64 și 96.

[12] L. K. Kovács, *Esztenagenossenschaften in der Siebenbürger Heide*, p. 345.

[13] Tib. Morariu, *Vieața păstorală*, 1937, p. 139—141.

[14] B. Kopczinska-Jaworska, *Das Hirtenwesen in den polnischen Karpathen*, p. 407. Este foarte probabil ca acest sistem să fi fost răspîndit în Polonia de păstorii volohi. În orice caz, atît acest sistem de a măsura laptele, cît și obiceiul munților cu fînețe, întîlnit în Polonia, sînt răspîndite la noi în regiunile din nordul Transilvaniei, fapt ce confirmă și mai mult legăturile dintre aceste regiuni (cf. în această privință: Vl. Kubijović, *La vie pastorale dans les Beskides Orientales*, Cracovia, 1925, p. 124—125; Tib. Morariu, *Vieața pastorală în Munții Rodnei*, p. 101 și 105).

[15] Al. I. Georgeoni, *Contribuțiuni*, 1936, p. 47.

rea în orînduirile trecute a țăranilor mai săraci de către proprietarii de munți, care ei înșiși conduceau aceste întovărășiri cu cîștiguri exagerate, în dauna țăranilor [16]

În ce privește perioadele pășunatului, se disting următoarele etape : primăvara oile erau ținute pe fînețele din afara satului, unde existau colibe, locuite vara de către proprietarii fînețelor, ce veneau la cositul fînului, iar toamna și primăvara de păcurarii care iernau aici și păzeau turmele. Coliba era construită în mijlocul unui *staul* în care se închideau oile peste noapte. Staulul se muta din loc în loc, spre a gunoi fînețele proprietarilor de oi, Primăvara proprietarii de oi formau *bote* de oi, cu cîte 100 — 140 de capete date în grija unui păcurar. Păcurarii erau plătiți de către gazdele läptarilor. După ce oile au fătat, se formau *lăptări* de primăvară, sub îngrijirea unui păcurar ajutat de un *strungaș*. În acest timp se prepara *laptele acru*, care era vărsat în *bărbînță* cu capac fără răsuflătoare și putea sta într-un loc răcoros și timp de un an [17].

Acest păstorit agricol apărea după — cum afirmă Kubijovič — aproape în întreg Maramureșul și pare să reprezinte cel mai răspîndit tip de păstorit în Carpați [18], iar după părerea noastră chiar în întreaga zonă carpato-balcanică.

Păstoritul agricol cu stîna la munte din Munții Rodnei. Un păstorit strîns legat de agricultură a existat și pe valea Someșului, în apropierea Munților Rodnei. În regiunile inferioare s-a menținut pînă nu demult sistemul rotativ de asolament bienal, o parte din hotar fiind într-o vară *țarina* cu arături, iar în vara următoare *imaș* pentru pășunat. Primăvara și toamna, după coborîrea de la munte, oile pășteau pe *imaș* și pe fînețe, iar noaptea dormeau pe arături. Ca și în ținutul pădurenilor, locul de dormit se schimba, ca să se gunoiască arăturile și, ceea ce este mai surprinzător, și aici, pe culturile în terase de pe înălțimi, se așezau în timpul primăverii și toamnei stîne ce se mutau din loc în loc și purtau numele de *colibe mutătoare* și *strung*. Iar pentru ca asemănarea să fie și mai mare, stînele erau adesea construite și aici, ca și la pădureni, din împletituri de nuiele sau dintr-un acoperiș de *draniță* — șindrile mai lungi.

În vreme ce în cadrul păstoritului agricol local pășunatul pe hotarul comunei se practica în tot timpul sezonului : primăvara, vara și toamna,

---

[16] Tib. Morariu, *Păstoritul în Alpii francezi și în Carpați*, p. 18.
[17] Al. I. Georgeoni, *Contribuțiuni*, 1936, p. 54—58.
[18] Vl. Kubijović, *Păstoritul în Maramureș*, 1934, p. 252.

pe valea Someşului el dura numai primăvara şi toamna, iar în timpul verii turmele de oi urcau la stînele de la munte. Întîlnim deci o combinaţie între tipul de păstorit agricol local de primăvară şi toamnă, cu coliba mutătoare pe arăturile din hotarul comunei, şi cel de munte în timpul verii, cu stînele stabile pe păşunea alpină [19].

Păstoritul din Munţii Rodnei, prin elementele sale principale cu totul diferite de cele din alte regiuni, poate fi considerat ca o formă de păstorit deosebită, deşi în clasificările de pînă acum nu a fost remarcat ca atare. Elementele deosebitoare care ne fac să-l considerăm o formă aparte sînt : 1) în afară de zona fîneţelor de la poalele muntelui, unde se păşuna, ca pretutindeni, primăvara pînă la sfîrşitul lunii aprilie sau mai (Sf. Gheorghe sau Rusalii), după care oile erau urcate în munţi, iar fîneţele se păstrau pentru cosit, aici întîlnim, alături de munţi pentru vărat cu stîne, şi munţi pentru fîneţe, ca în Carpaţi, Alpi şi Pirinei [20]. 2) Prezenţa laolaltă în aşezările din regiunile mai joase a unui păstorit agricol local în timpul primăverii şi toamnei, cu stîne mutătoare pe arături în scopul gunoirii lor, şi a unui păstorit de munte, în timpul verii, cu stîne stabile pe păşunea alpină. 3) Tipuri de stîne variate relativ rudimentare [21].

Faptele constatate ne arată că o populaţie pastorală îşi putea ierna turmele în regiunile muntoase şi fără transhumanţă, aşa cum am văzut că se întîmpla la noi în Munţii Rodnei, unde sînt munţi de vărat şi munţi cu fîneţe pentru iernat, ceea ce ne dă posibilitatea să admitem, pentru anumite perioade şi în anumite locuri, iernarea la munte chiar şi fără aşezări stabile, cu un număr mai restrîns de oi, populaţia pastorală putînd trece de la văratul la munte direct la iernatul în munţii cu fîneţe, la început păscînd cu oile pe urma fînului cosit, iar după ce cădea zăpada trecînd la iernat pe seama rezervei de fîn.

În privinţa stînelor, putem distinge două tipuri. Primul tip îl formau *colibele în furci* sau *mutările* de pe terenurile accidentate în pantă, rareori întîlnite sau nemenţionate pentru restul Carpaţilor, cu excepţia Maramureşului. Ele erau mutate din loc în loc în căutarea unei păşuni mai bune şi de aceea li se zicea *mutări*.

---

[19] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, 1937, p. 32, 56, 137, 150, 152 şi pl. V.

[20] R. Vuia, *Cîteva observaţii*, 1924, p. 325; T. Morariu, *Vieaţa pastorală*, 1937, p. 52–61.

[21] În baza unor ştiri culese din documentele secolelor XV–XVII, K. Dobrowolski presupune existenţa unor munţi rezervaţi pentru fîneţe şi în regiunea Beschizilor din Polonia, fapt ce putea permite iernarea turmelor în munţi. Acest fel de iernare a fost răspîndit în Carpaţii de nord, dar şi acest autor observă cu drept cuvînt că sistemul a avut în economia pastorală un rol secundar (*Die Haupttypen der Hirtenwanderungen*, 1961, p. 138–139).

Construcţia *colibelor în furci* din aceste părţi se deosebea cu totul de aceea a colibelor în *cetori*. Se băteau în pămînt şase pari : patru la colţurile stînei, iar la mijlocul ei încă doi mai înalţi, care susţineau coama acoperişului (fig. 30). De la o furcă la alta, se aşeza un lemn orizontal — *hlud* —, deci în total trei *hlude*. Pe aceste *hlude* se puneau o serie de *carabe*, lemne ce corespund căpriorilor, legate de *hlude*, sau *gînj*, din ramuri de molid. Peste acestea se aşeza acoperişul, făcut din scoarţă de molid sau draniţă. Pereţii erau formaţi din *lobde*, fixate din afară la colţuri între doi pari înfipţi în pămînt şi furci. Intrarea, îndreptată spre *spătările* (intrările) strungii, era totdeauna, ca la cele mai multe stîne din Carpaţii Orientali, pe latura peretelui mai îngust al stînei. Rareori erau chiar două intrări.

Vatra era aşezată lîngă peretele din faţă, îndreptată spre *povîrneală* (pantă), avînd spre perete un *năclad*, iar la cele două capete două pietre laterale, numite *buzări* sau căpătîie. Lîngă vatră era *vîrtejul* de care se atîrna căldarea. De-a lungul peretelui din faţa vetrei se aflau una sau două *ţipare* (poliţe) pentru vasele stînei [22].

Al doilea tip de stînă din Munţii Rodnei era obişnuita stînă în cheotori, numită aici *colibă în cetori* (fig. 31). Ea avea acelaşi plan şi aranjament ca şi *coliba în furci*, cu deosebirea că pereţii ei erau construiţi din bîrne groase, prinse la capete în cheotori. Acoperişul, tot de scoarţă de molid, era susţinut şi aici de două furci înfipte la mijlocul pereţilor înguşti, unde era şi intrarea. Aceste stîne erau folosite în regiunile înalte, pe platforme cu o păşune mai abundentă.

Ambele tipuri de stîne aveau ca anexă *comarnicul*, construit la fel ca în Maramureş, pe şase furci, dintre care cele două de la mijloc mai înalte, ca să susţină coama acoperişului de scoarţă de molid. Pe cursul superior al Someşului, acesta era numit şi *pătul* sau *pătulă*, deci la fel cu construcţia pe care se păstrează fînul. Comarnicul servea, ca pretutindeni, la uscarea caşului şi se afla aproape de stînă, lîngă intrare [23].

Comarnicul pe patru furci sau stîlpi l-am întîlnit aproape la toate stînele din categoria păstoritului agricol-pastoral local cu stîne ce se mută din loc în loc. El era deci o anexă a stînelor mai rudimentare ce aparţineau tipului de păstorit agricol local. Este foarte probabil că de aici a pătruns şi la stînele de pe păşunile alpine din munţii Maramureşului, Rodnei şi Călimanilor, precum şi în alte regiuni muntoase, necercetate încă.

Pentru a se stabili cantitatea de lapte, respectiv de brînză, ce revenea fiecărui *mertuc*, proprietar de oi vara la stînă, măsuratul laptelui se

[22] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, 1937, p. 52—56.
[23] *Ibidem*, p. 153—165.

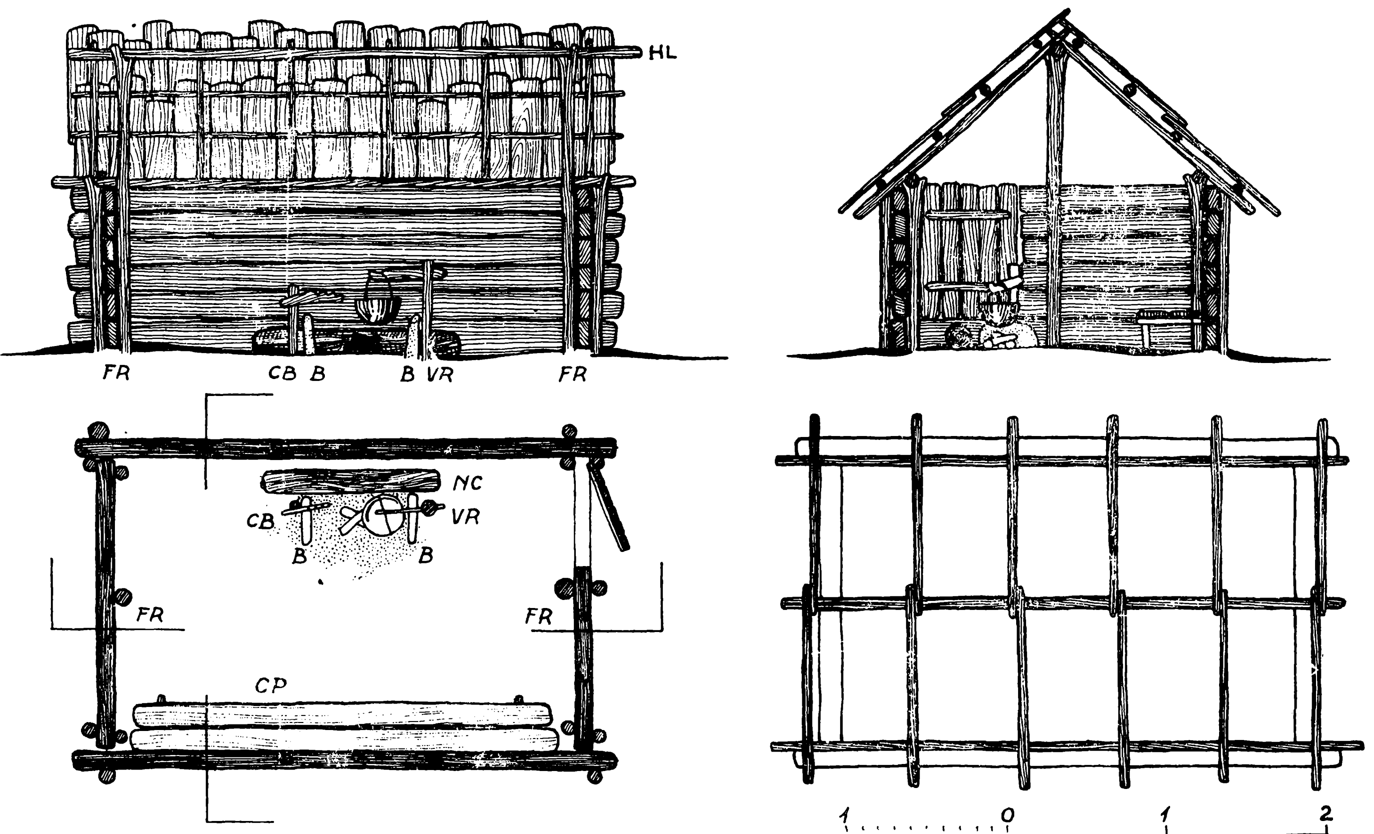

Fig. 30. Planul, secțiunile și construcția unei stîne în furci din Munții Rodnei (după Tib. Morariu). Legenda: HL = hlud, FR = furcă, CB = cujbă, B = buzări, VR = vîrtej, NC = năclad, CP = cipară (poliță).

făcea cu *carîmbul*. Acesta era o bucată de lemn cioplit cu atîtea fețe, cîte *boteie* se aflau la stînă. Laptele muls de la fiecare proprietar de oi era vărsat separat în *budacă*, un vas mai mare, iar baciul îl măsura cu *carîmbul* făcînd o crestătură pe locul pînă unde ajungea laptele. La brînză, proprietarul de oi primea de 10 — 12 ori cît lapte a avut la mulsoare [24]. Deci, cu

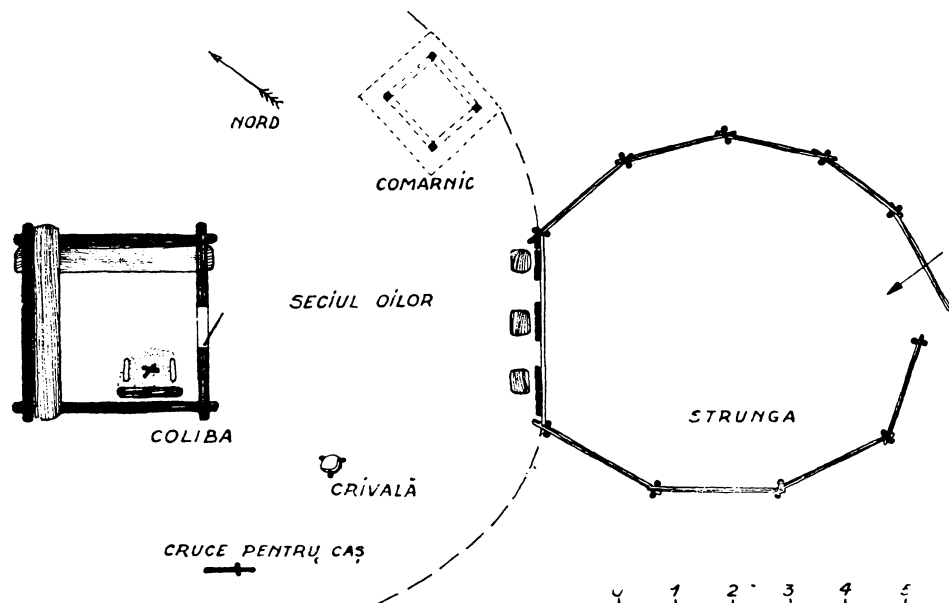

Fig. 31. — Planul colibei (stînei) în cheotori, comarnicului și strungii din Munții Rodnei (după Tib. Morariu).

excepția cumpenei, întîlnim aici același sistem ca la stînele din Maramureș. Cum s-a mai arătat, acest sistem de măsurare era cel mai răspîndit, fiind practicat și în Maramureș [25], în nordul Moldovei [26], în Călimani [27], pe Retezat și în Munții Vîlcanului.

Păstoritul agricol cu stîna la munte din Munții Călimani. Cu excepția satelor din părțile centrale ale Cîmpiei Transilvaniei, unde a existat un păstorit agricol local cu stîne portative [28], sistemul agricol pastoral

[24] E. Precup, *Păstoritul în Munții Rodnei*, Cluj, 1926, p. 7—8 (în continuare E. Precup, *Păstoritul*, 1926); Tib. Morariu, *Vieața pastorală*, 1937, p. 139—141.

[25] Al. I. Georgeoni, *Contribuțiuni*, 1936, p. 46 și 59—63.

[26] Dim. Dan, *Stîna la romînii din Bucovina*, 1923, p. 10—11 (în continuare Dim. Dan, *Stîna în Bucovina*, 1923).

[27] L. Someșan, *Vieața pastorală*, 1933, p. 296.

[28] Tib. Morariu, *Păstoritul în Alpii fracenzi și în Carpați*, 1942, p. 17; L. K. Kovács, *Esztenagenossenschaften*, p. 334.

cu stîne la munte s-a putut urmări şi în ţinutul colinelor din Cîmpia Transilvaniei şi în satele din jurul Munţilor Călimani. Aici era folosit sistemul de asolament trienal, în cadrul căruia după fiecare doi ani o treime din pămîntul cultivat era lăsată să se odihnească ca *inimaș*, adică păşune; dintre celelalte două treimi, una era semănată cu grîu, iar cealaltă cu porumb. Terenurile cultivate fiind în pantă, şi aici se practica agricultura în terase de-a curmezişul pantei. *Inimașul* era întrebuinţat ca loc de păşune pentru vitele mari, care nu plecau la munte.

Întovărăşirea se făcea şi aici după obiceiul răspîndit în alte părţi. Stîna era organizată de cîţiva stăpîni cu oi mai multe, la care se asociau cei cu oi mai puţine. Întovărăşirea se făcea la Sf. Gheorghe, deci mai înainte de suirea oilor la munte.

Primăvara după întovărăşirea stăpînilor, turma de oi, împreună cu stîna portativă şi cu strunga de *leși*, alcătuită din mai multe părţi, erau scoase la cîmp pe hotarul comunei. Stîna portativă era construită din scînduri uşoare de brad şi cu un acoperiş de şindrilă. De aici oile plecau la munte, unde erau date în seama *cîrmașului* şi a ciobanilor.

Toamna, după ce turmele coborau pe la mijlocul lui septembrie de la munte, păşteau pe mirişti şi mălăişti cît timp oile mai erau ţinute pe brînză. În această perioadă nu se mai făcea stîna. Din ea nu rămîneau decît vatra focului, adăpostită într-un loc scutit de vînt cu o lespede, şi *prepeleacul*, trunchiul cu crengile tăiate pe care păcurarii atîrnau găleţile, hainele şi sacii cu alimente.

Strungile erau deplasate la 3—4 zile de pe un loc pe altul, pentru ca astfel făcînd *tîrla* acolo unde dormeau oile noaptea, să poată îngrăşa cît mai multe parcele din pămîntul arabil al proprietarilor de oi. Deci şi aici se repeta acelaşi sistem de îmbinare a vieţii agricole cu păstoritul, cu turme de oi ce păşteau vara pe păşunea alpină de la munte, iar primăvara şi toamna pe hotarul comunei pentru a îngrăşa cu tîrla oilor terenurile arabile. Pe hotarul comunei oile păşteau toamna pînă la 26 octombrie (Sf. Dumitru), cînd se făcea *răscolul* oilor şi erau restituite stăpînilor.

Pe versantul apusean al Munţilor Călimani nu existau stîne de vaci cu lapte ca pe versantul răsăritean, dinspre Moldova. Vacile cu lapte erau ţinute acasă, la munte trimiţîndu-se la aşa-numitele *bouri* numai vacile sterpe, viţeii şi boii împreună cu *stava* de cai, păziţi nu de ciobanii de la oi, ci de păstori trimişi anume pentru îngrijirea lor.

În proporţii reduse s-a practicat şi transhumanţa. Toamna, cînd se împuţina iarba pe hotar, sau chiar iarna dacă nu aveau fîn suficient, şi aici ca şi în alte locuri, se asociau mai mulţi proprietari cu oi mai multe şi arendau terenuri pentru păşunat înspre Cîmpia Transilvaniei, trecînd peste

Logig, Lechința, Moci și ajungînd pînă în apropierea Clujului, la Apahida.

Majoritatea oilor rămîneau însă în sat, pe la gospodării, și erau adăpostite în *corliț* cu trei pereți ; cei mai avuți le țineau înainte vreme pe la fîneață unde aveau *căsuță* și *bordeie* cu *clăi* de fîn împrejmuite cu *gărdoaie*, ca să nu le prade oile și vitele după ce se *slobozea* terenul pentru pășune.

După locul de origine al păstorilor, stînele din părțile transilvănene ale Munților Călimanilor pot fi împărțite în trei categorii : 1) Stînele mocanilor, oierilor din ținutul colinelor, care aveau pereții arcuiți de la mijloc în sus, astfel că se întîlneau la vîrf. Stîna era acoperită — ca și în Munții Rodnei și ai Maramureșului — cu scoarță de brad, pe care se așezau și lespezi de piatră, ca să nu le ridice vîntul. Era construită din lemne groase de brad, în *cetori*, avea o singură încăpere, îngustă și lungă (4 × 2,5 m), iar vatra focului era așezată într-un colț lîngă ușă, pereții fiind protejați de lespezi de piatră.

2) Stînele celor de pe valea Mureșului erau mai mari și de formă pătrată, cu pereții drepți, construiți din trunchiuri cioplite și cu un acoperiș de șindrilă în patru fețe. Spre deosebire de stînele mocanilor din ținutul colinelor, acestea aveau vatra în mijlocul stînei, iar la multe dintre ele exista și un *celar*, construit aparte în apropierea stînei, pentru păstrarea cașului.

3) Stînele celor din Toplița, datorită apropierii de Moldova, se asemănau cu cele ale moldovenilor. Erau mai lungi și despărțite în două încăperi printr-un perete înalt de 1,50 m. În încăperea din față se prepara urda și cașul, iar în cealaltă se păstrau cașul, vasele, hainele și hrana ciobanilor.

Păcurarii erau angajați de *cîrmaș*, un păcurar mai în vîrstă, cu experiență, care conducea treburile stînei de la *intratul pe brînză* pînă toamna, cînd intrau oile la iernat. Proprietarii cu oi mai multe angajau păcurari pentru întreg anul. Păcurarii erau plătiți în natură : brînză, una sau două mulsori la brînză, două perechi de schimburi (cămașă, izmene), haine și opinci [29].

Păstoritul agricol din Țara Oltului. Pentru a ilustra și păstoritul din Țara Oltului, unde am întîlnit tot păstoritul cu stîna la munte al unei populații agricole, ne vom folosi de singura descriere de care dispunem, anume asupra păstoritului din comuna Drăguș. Acesta se deosebește de

---

[29] L. Someșan, *Vieața pastorală*, 1933, p. 285, 297, 301, 303, 311, 313 și 321; idem, *Vieața umană în regiunea Munților Călimani*, extras din *Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj*, VI, 1936, p. 14 și 25—30 (în continuare L. Someșan, *Vieața umană*).

tipurile descrise anterior prin faptul că stîna nu era situată, ca de obicei, la o distanță mai mare de sat, ci tot pe terenurile aparținînd comunei Drăguș, la o înălțime de cca 1500 m, înălțime obișnuită pentru stînele de la altitudini mai mici.

Stîna nu era așezată — ca de obicei — la marginea pășunii alpine de pe golurile de munți, unde iarba este mai aspră și mai uscată și unde locuitorii din Drăguș își scoteau sterpele și mieii, ci într-o poiană în mijlocul pădurii, unde iarba este mai fragedă, astfel încît mînzările cu lapte care o pășteau cu plăcere dădeau mult spor în lapte ; mioarele rămîneau să pască pe coastele cu iarbă mare din locurile mai adăpostite de vînturi.

Este de remarcat faptul că aici se folosea sistemul celor două stîne, cea din Valea Sîmbetei, situată la o altitudine mai joasă, și cea de-a doua, de pe Muche, așezată mult mai sus, sistem pe care îl vom întîlni și pe Munții Parîngului. Spre deosebire de obiceiul din Drăguș, în Munții Parîngului oile erau urcate întîi la „stîna de jos", iar apoi, cînd se topea zăpada, la cea de sus. La Drăguș, la 1 iunie, cînd se făcea urcarea la munte, oile erau duse la păscut întîi la stîna de sus, la cea de pe Muche, iar la Sîn Petru coborîte la stîna din Valea Sîmbetei, ca apoi, după patru săptămîni, cînd *a dat din nou iarba*, să urce din nou la stîna de sus, de pe Muche, unde rămîneau pînă la coborîre, la sfîrșitul lunii august.

Ca de obicei, primăvara și toamna oile pășteau pe hotarul din apropierea satului. Aici oile erau păzite de stăpînii de oi, iar dacă această sarcină și-o lua asupra sa numai unul dintre ei, o făcea fără plată, numai cu dreptul de a-și gunoi arăturile.

La data cînd s-a făcut cercetarea pe teren, stîna avea 400 de mînzări și 480 de sterpe cu tîrla și bordeiul aparte în crintă, dar tot pe muchia Drăgușului, și 500 de miei la aceeași tîrlă, dar formînd un ciopor aparte. Majoritatea oilor erau din Drăguș, dar se primeau în număr mai redus și oi din satele dimprejur. Dintre cei din Drăguș, *baciul* avea cele mai multe oi. De asemenea și ciobanii erau recrutați dintre stăpînii cu oi mai multe. Oile erau, în majoritate, *țurcane*, cu lînă cu firul lung ; *țigăi* cu lînă mai fină erau mai puține.

La data cercetării, stîna avea un *baci*, doi *mînzărari*, un *strungar* și patru *sterpari* la oile sterpe. Baciul stătea în permanență la stînă și prepara brînza, prin urmare aici băcitul nu se făcea, ca în alte locuri, cu rîndul între stăpînii de oi.

O deosebită atenție trebuie acordată și stînei din aceste părți, care se deosebea de cele din alte regiuni. Ea era construită din trunchiuri de brad, cu bîrnele prinse în cheotori, și avea o singură încăpere, cu intrarea pe latura îngustă.

În privința construcției stînei, este de remarcat faptul că avea acoperișul în două cline și nu era susținut nici de furci, nici de căpriori, ci de niște bîrne așezate, ca și leațurile, longitudinal la o anumită distanță și pe care se prindea un strat de șindrilă mai lungă, numită *șiță*. Bîrnele pereților laterali, mai înguști, se continuau drept în sus pînă la culme, susținînd cu capetele lor capetele bîrnelor longitudinale ale acoperișului. Această tehnică se aseamănă mult cu construcția vechilor case de lemn la ucraineni și ruși. Peretele îngust din dosul stînei avea sus, sub culme, un colț triunghiular liber, prin care ieșea fumul vetrei din stînă.

În fundul stînei se afla *patul cașilor*. Pe o latură între patul cașilor și peretele cu intrarea se afla un *pat* de dormit. Un al doilea *pat*, mai scurt, se afla de cealaltă parte a stînei, la capătul acestuia fiind așezată și *crinta*. Vatra focului era în partea dinspre ușă, dar mai aproape de perete, care era apărat de para focului prin lespezi. *Ceaunul* de mămăligă și *căldarea* în care se prepara urda atîrnau fiecare de cîte o *cujbă* — doi pari groși care se puneau deasupra focului, cu un cap proptit în perete, iar cu celălalt în furca unui par înfipt în podeaua de pămînt a stînei. Trei *găleți* de muls, lucrate din lemn de brad și servind la aducerea apei, două căni de tinichea smălțuite, servind la muls, un *ciuhălău* — băț curățat de coajă la capătul căruia erau legate cîteva bucăți de cetină de brad—folosit la mestecatul zerului cînd se prepara urda, o *strecătoare* cu care se lua urda din căldarea cu *zer*, un *cuțit* de lemn cu coada lungă pentru tăiatul urdei, o *teșilă* — săculeț în care se așeza urda ca să se scurgă — și două *strecurători* de pînză de cînepă pentru strecuratul laptelui și storsul urdei și al *cașilor* întregeau inventarul redus, dar absolut trebuincios al stînei. Era nelipsit și *budăul*, un vas înalt, de formă cilindrică, în care se bătea untul. *Crinta* — după cum s-a arătat — era așezată pe capătul unuia dintre paturi și servea la storsul cașului. Deasupra cașului, în crintă, se așeza un mic butuc de lemn numit *pop*, avînd o față netedă care se aplica pe caș, cealaltă față prezentînd o crestătură pe care se apăsa *zăvodarul*, un par greu de capătul căruia se atîrna o greutate sau era apăsat cu mîna, astfel ca din caș să se stoarcă tot zerul.

Cașul odată stors și după ce era copt bine, era fărîmițat cu ajutorul unui *frecău* sau *crestău*, un drug de lemn crestat, așezat piezis deasupra ciubărului în care cădea cașul fărîmițat. Atît presarea cașului în *crintă*, cît și acest sistem de a fărîmița cașul erau răspîndite în cele mai multe părți din Carpații Meridionali, constituind o influență a păstoritului poienăresc. Ele au fost întîlnite de noi la stînele jienilor de pe Paring, ale poienarilor, ale mărginenilor din jurul Sibiului și Sebeșului

la stînele „ungurenilor" din Gorj şi au fost menţionate şi în păstoritul din ţinutul Branului[30].

De la munte se cobora, cum s-a mai arătat, la sfîrşitul lui august. A doua zi, se făcea alesul oilor, care erau băgate într-un ţarc pe cîmp sau într-un alt loc închis, potrivit acestui scop. Stăpînii intrau printre oi şi, cu ajutorul ciobanilor, şi le alegeau fiecare pe ale sale. În aceeaşi zi se dădea fiecăruia brînza ce i se cuvenea, se împărţea simbria ciobanilor şi se plătea şi arenda muntelui.

După ales, stăpînii oilor făceau ciopoare de cîte 100—150 de oi şi le dădeau în paza ciobanilor. Se făceau vreo zece ciopoare, care păşteau pe hotarul comunei pînă ningea. Fiecare cioban făcea pe locurile lui un *ţarc* pe care îl muta din loc în loc pentru ca astfel să-şi gunoiască terenurile destinate culturilor. După ce cădea zăpada, fiecare stăpîn îşi lua oile la el acasă şi le ierna cu fîn[31].

Păstoritul agricol al satelor de la poalele munţilor. Urmează să ne ocupăm cu ultimul tip de păstorit agricol pastoral cu stîna la munte, anume cel al satelor de la poalele munţilor. Locuitorii acestor sate aveau la îndemînă atît cîmpul cu bucate, ce se întindea în preajma comunei, fîneţele întinse de pe văi şi coaste, cît şi păşunea alpină de pe munţii din apropiere. Pe lîngă o viaţă agricolă, ei practicau un păstorit foarte asemănător cu cel al locuitorilor din zona fîneţelor, reprezentînd o formă pastorală de tranziţie între cea agricolă-pastorală şi cea pastorală din zona fîneţelor.

Pentru ilustrarea acestui tip de păstorit, vom prezenta păstoritul a trei sate din Ţara Haţegului : Clopotiva, Rîu de Mori şi Nucşoara, situate toate trei de-a lungul zonei de contract a bazinului de la Haţeg cu munţii Retezatului şi ai Ţarcului.

La sfîrşitul primului război mondial, comuna Clopotiva avea pe Munţii Clopotivei — ce se ridică imediat spre sud de sat şi ţin de masivul Ţarcului — şase stîne, la Făgeţel, Petreni, Pălăe, Părăginosu, Stevea şi Scărişoara. Dintre acestea, în preajma celui de-al doilea război mondial au rămas numai cinci : Stevea, Părăginosu, Petreanu mic, Petreni şi Făgeţel. Rîu de Mori, format din patru cătune, avea patru stîne, fiecare cătun avînd stîna lui, iar Nucşoara, cu cele 12 cătune ale sale,

---

[30] Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, I, 1928, p. 105; I. Vlăduţiu, *Almenwirtschaftliche Viehhaltung und Transhumance im Brangebiet*, în *Viehzucht und Hirtenleben in Ost- und Mitteleuropa*, Budapesta, 1961, p. 230—231.

[31] Tr. Herseni, *Stîna din Munţii Făgăraşului*, extras din rev. „Boabe de grîu", an V (1934); idem, *Probleme de sociologie pastorală*, Buc., 1941, p. 20—72.

avea două stîne una lîngă alta pe Măgura, imediat deasupra satului. Ultimele două comune își aveau stînele pe Munții Retezatului[32].

Clopotiva, în afară de cele cinci stîne de oi, mai avea în cinci puncte diferite și stîne de vaci, dintre care cel mai îndepărtat era Netișul, la 30 km de sat, unde se aflau trei stîne de vaci. Mai avea și o stînă de boi la Petreanu Mare[33].

Întovărășirea se făcea și aici în luna mai (pe la Rusalii), cînd se ieșea la munte. Sistemul de întovărășire era cel tipic tradițional, întîlnit și în alte părți, care pare a fi cel mai vechi și mai răspîndit. Proprietarii cu oi mai multe (70—100 de oi) angajau *păcurari* cu simbrie, dar erau și *păcurari cu rîndul*, care veneau la stînă cu schimbul, la fiecare săptămînă unul. Cei care aveau oi mai puține (10—30 de capete) se numeau *băcioni* și nu aveau păcurari, ci își dădeau oile în paza păcurarului stăpînului cu oi mai multe. De fiecare stăpîn se alăturau cîte 2—4 *băcioni*. De pildă la stîna Părăginosu, la sfîrșitul primului război mondial, au fost asociați 10 stăpîni cu 10 păcurari și 43 de băcioni.

Pășunatul îmbina și el atît etape din păstoritul agricol, cît și din cel din zona fînețelor. Primăvara fiecare își păștea oile lui pe hotarul satului pînă la sfîrșitul lui aprilie, cînd oile erau date în seama păcurarilor și aceștia le scoteau la *fînețele de fîn* pînă la sfîrșitul lui mai, iar apoi, de aici, la stînele de la munte. După ce se împlinea brînza, pe la sfîrșitul lui august, oile coborau de la stînă și pășteau pe țarină. Pe la începutul lui septembrie *se alegeau*, se împărțea turma de oi în două, și se mergea la fînețele de fîn, unde după împărțirea oilor fiecare păcurar stătea cu oile stăpînului și ale *băcionilor*, luate în primire.

La *fînețele de fîn*, unde se stătea cu oile toamna și primăvara, existau *sălașe* mici cu pereți de bîrne sau *colibe de doble* (scînduri groase tăiate cu toporul), adîncite în pămînt. La sălașe stăteau cîte doi-trei păcurari, în colibe cîte doi, iar oile erau ținute în *staol*. Transhumanța nu s-a practicat.

Pe la sfîrșitul lui noiembrie *se alegeau* oile din nou, fiecare luîndu-și în grijă oile proprii, pe care le adăpostea în *staol*, unde le ținea pînă cînd prindeau oile a făta. Atunci oile erau duse acasă și fiecare își păștea din nou oile proprii pe hotar.

La munte se dădeau două brînze : brînza de vară și brînza de toamnă. Brînza de vară se măsura cu *țancul*, iar cea de toamnă cu *cumpăna*. Laptele muls al fiecărui stăpîn se măsura cu *țancul* într-un vas

[32] R. Vuia, *Țara Hațegului*, 1926, p. 71.

[33] I. Conea, *Clopotiva*, București, 1940, p. 71—87.

mai mare, numit *măsură*, după același sistem răspîndit și în alte locuri. Țancul se cresta la nivelul laptelui avut de fiecare proprietar la măsurat și apoi fiecare primea 44 de lapți, adică de 44 de ori atîta lapte cît a avut la măsurat. La brînza de toamnă se măsura cu cumpăna și se dădeau numai patru lapți.

Cumpăna era construită rudimentar, dintr-un lemn care atîrna de o sfoară legată la mijloc. La o extremitate a cumpenei se punea măsura, iar la cealaltă *strădătoarea* cu caș. În măsură se punea atîta apă. cît lapte a avut stăpînul de oi la măsuratul de toamnă, căci, după ce se dădea brînza de vară, laptele fiecărui proprietar de oi era măsurat din nou. Apa din măsură se măsura tot cu țancul. Deci și aici întîlnim același sistem ca la stînele din Maramureș.

Stînele clopotivenilor erau de mărime mijlocie (4×5 m) și aveau o singură încăpere (fig. 32). Vatra focului era situată nu în mijlocul stînei, ci lîngă perete. Căldarea atîrna de un *sul* sau *dul*, un lemn rotund și gros, susținut de două furci înfipte în pămînt de cele două părți ale vetrei (fig. 34). În apropierea ei se afla *ciubărul*, în care se închega laptele, și *cocaia*, un lemn înfipt cu un capăt în pămînt și avînd la celălalt capăt o cracă orizontală, de care se atîrna *strădătoarea*.

Mai exista altă variantă de *cocaie de caș*, întîlnită și în alte regiuni. Un brad cu crengile ciuntite și curățat de coajă era fixat cu capetele între bîrnele pereților, la o înălțime mai mare. Crengile ciuntite serveau ca niște cuie de lemn, de care atîrna *strădătoarea* cu cașul în ea.

De obicei, pe una dintre laturile mai înguste ale stînei se aflau trei rînduri de polițe prinse cu capetele tablelor între bîrnele pereților. Cea de jos era *polița de găleți*, a doua *polița de pus vasele* stînei, iar a treia, cea de sus, servea de *comarnic* pentru uscatul cașului. Comarnicul pentru caș se mai obținea și prin construirea stînei în așa fel, ca acoperișul din față, unde se afla și intrarea, să fie prelungit, iar micul pod cîștigat astfel să poată fi folosit ca *comarnic* pentru caș : avantajul era că aerul venea și de jos și astfel *brușii* de caș se zvîntau mai ușor (fig. 32, secțiunea transversală).

Alături de stînă era și *strunga*, un *șopron* acoperit în partea unde ieșeau oile și ședeau păcurarii ca să le mulgă. La stînele din Retezat și Țarcu se întîlnea adesea un *vălău* pe un piedestal oblic mai ridicat, numit *trapul cîinilor*, în care li se dădea cîinilor zerul de la stînă (fig. 35).

Exemplele date din Țara Hațegului pentru ilustrarea păstoritului din zona de contact dintre munte și șes sînt dintre cele mai reprezentative pentru acest tip de păstorit, ce poate fi urmărit în cele mai diferite regiuni ale țării. Și pentru că Munții Clopotivei aparțin Masivului Go-

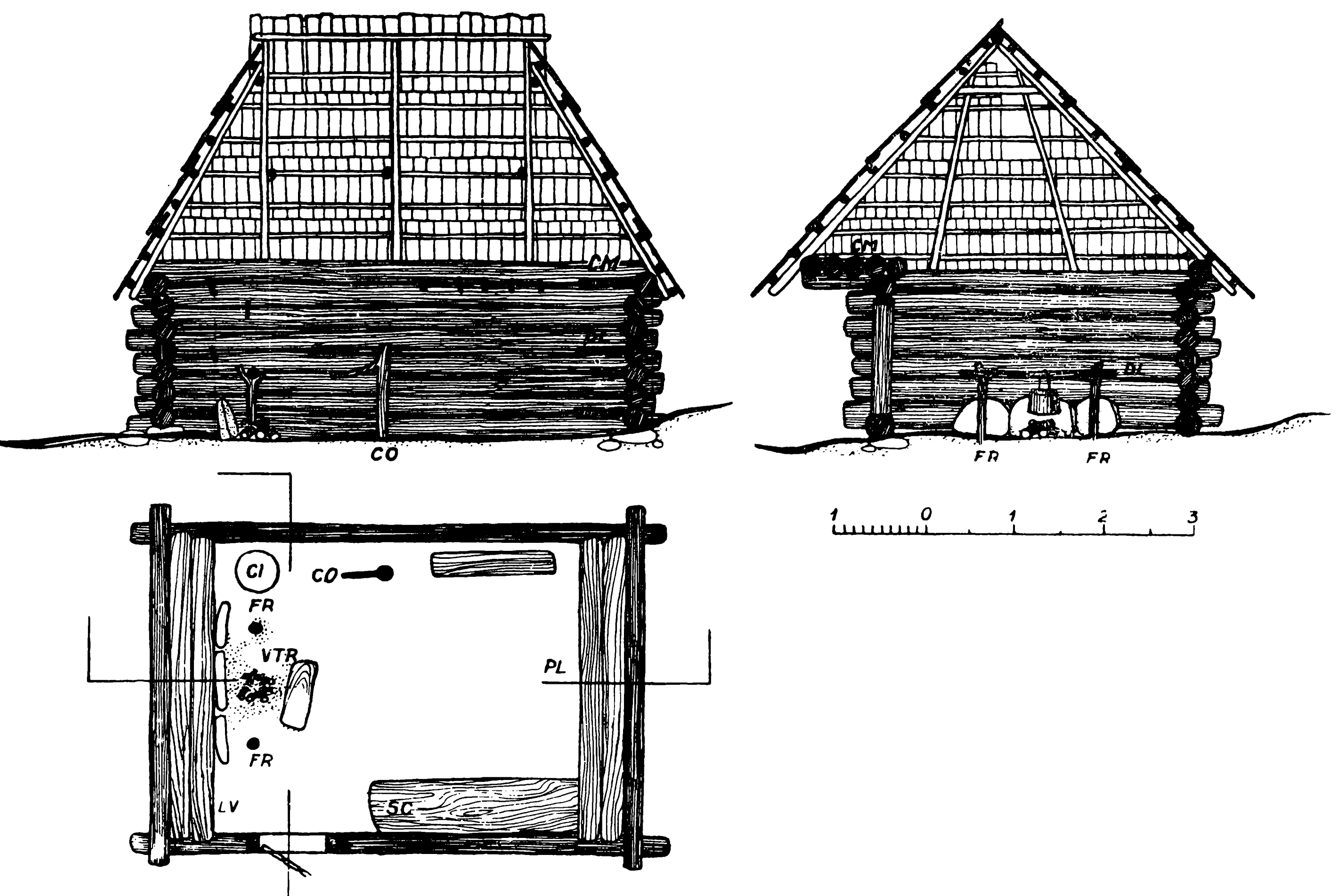

Fig. 32. — Planul și secțiunile stînei din Făgețel, Munții Clopotivei, Masivul Godeanu. Legenda : CM = comarnic, PL = poliță, CO = cocaia pentru strînsul cașului, FR = furcă, VTR = vatra focului, LV = laviță, SC = scaun, CI = ciubăr pentru închegat laptele, DL = dul.

Fig. 33. — Stîna veche din Părăginosu, Munții Clopotivei (începutul sec. XX).

Fig. 34. — Interiorul vechii stîne din Părăginosu, Munţii Clopotivei (începutul sec. XX).

deanu, completăm cele arătate mai sus cu cîteva note asupra păstoritului din comuna Ruieni, situată în culoarul de la vest de Caransebeş şi în direcţie opusă faţă de satele din preajma Retezatului şi de Munţii Clopotivei, de care ne-am ocupat. Deşi păstoritul din Ruieni ar putea intra

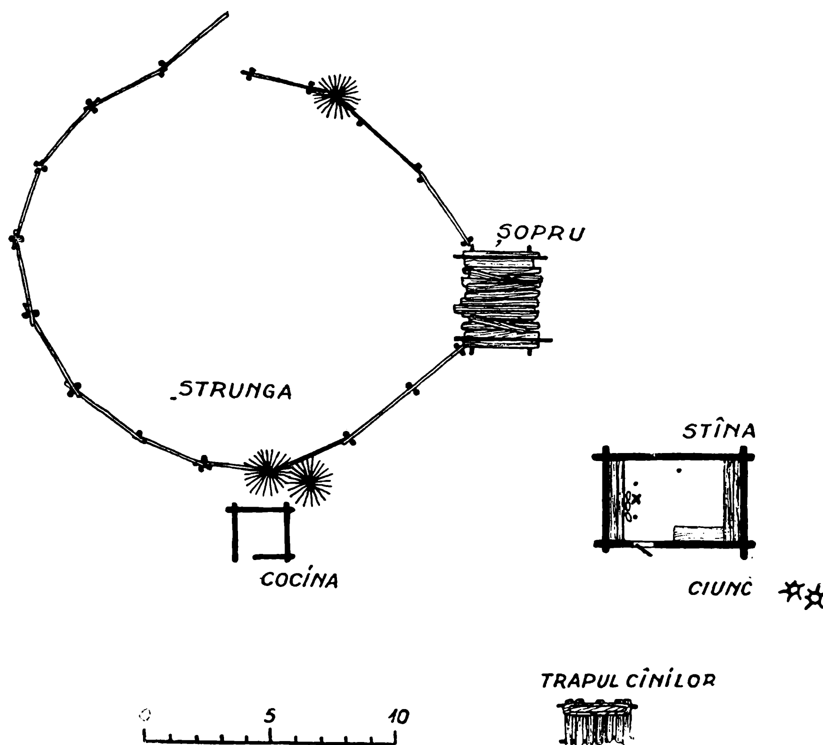

Fig. 35. — Planul strungii şi al stînei din Făgeţel, Munţii Clopotivei.

şi în categoria păstoritului din satele agricole cu stînă la munte, îl prezentăm aici spre a ilustra deosebirile care pot exista faţă de păstoritul de pe diferitele versante ale aceluiaşi masiv muntos, în cazul de faţă Masivul Godeanu. În această privinţă, un alt exemplu instructiv ni-l oferă deosebirile în păstoritul de pe diferitele versante ale Munţilor Călimani.

Comuna Ruieni este aşezată pe valea Sebeşului, un afluent al Timişului, nu departe de Caransebeş. Locuitorii se ocupau cu agricultura şi cu creşterea vitelor. După primul război mondial, cînd au fost cercetate stînele lor de pe Muntele Mic, la stîna Tîrnişoara s-au găsit 530 de oi — dintre care 250 de mînzări cu lapte şi 280 de sterpe — apar-

ținînd la 14 stăpîni. La aceeași stînă se aflau și vreo 120 de boi și vaci sterpe și vreo 150 de cai.

Stîna a fost organizată de cinci stăpîni cu oi mai multe (cîte 30—40 de capete), care și-au angajat fiecare cîte un *șioban* cu plată. La aceștia s-au asociat și nouă *bărcași*, adică stăpîni cu oi mai puține, care deci corespund cu *băcionii* din Țara Hațegului. Acest sistem de întovărășire a fost foarte răspîndit în trecut atît în Țara Hațegului și în ținutul pădurenilor, cît și în alte regiuni ale țării.

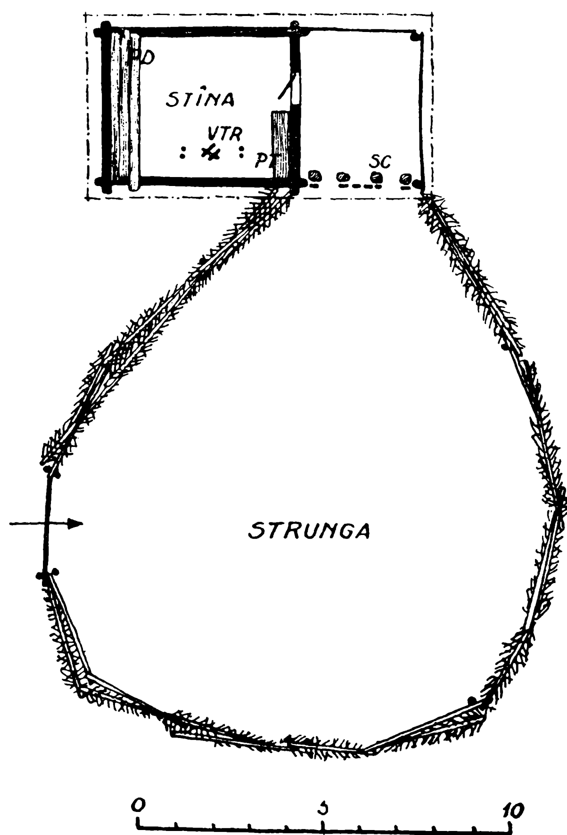

Fig. 36. Planul stînei și al strungii din Cioaca, Muntele Mic, Masivul Godeanu. Legenda : PD = pod, VTR = vatra focului, PT = pat, SC = scaun.

Oile erau duse la stînă la o săptămînă după Sf. Gheorghe și stăteau aici pînă la începutul lui septembrie. După sosirea la munte se făcea, ca de obicei, și aici *măsuratul* laptelui, spre a se stabili cantitatea de lapte ce revenea fiecărui stăpîn de oi pe vremea văratului la munte. Măsuratul laptelui se făcea și aici cu *țancul* (de aici expresia : a sosit *la țanc*), sistem care a mai fost întîlnit și în alte regiuni sub diferite forme. Laptele fiecărui stăpîn de oi se măsura separat la prima mulsoare. De la fiecare *oca* de la măsurat stăpînul primea patru măsuri. O *oca* avea 4 dl. Laptele se măsura la brînză cu *țancul* în *șiubăr*, un vas de lemn mai mare și mai înalt. Țancul avea 6 crestături; fiecare crestătură corespunzînd cu o măsură de lapte.

Stîna avea o singură încăpere, cu vatra aproape de un perete. Lîngă peretele de la intrare era fixată o scîndură, numită *prici* ori *pat*, pe care se ședea și se dormea, iar pe peretele opus intrării se afla o poliță

lată, numită *pod*, pe care se aşeza caşul să se zvînte. În faţa intrării se afla un *şopru* deschis, cu acoperişul prelungit, susţinut de doi stîlpi. În dosul *şoprului* era *strunga*, iar ciobanii şedeau în şopru cînd mulgeau oile (fig. 36). Această combinaţie între stînă şi strungă se putea urmări în

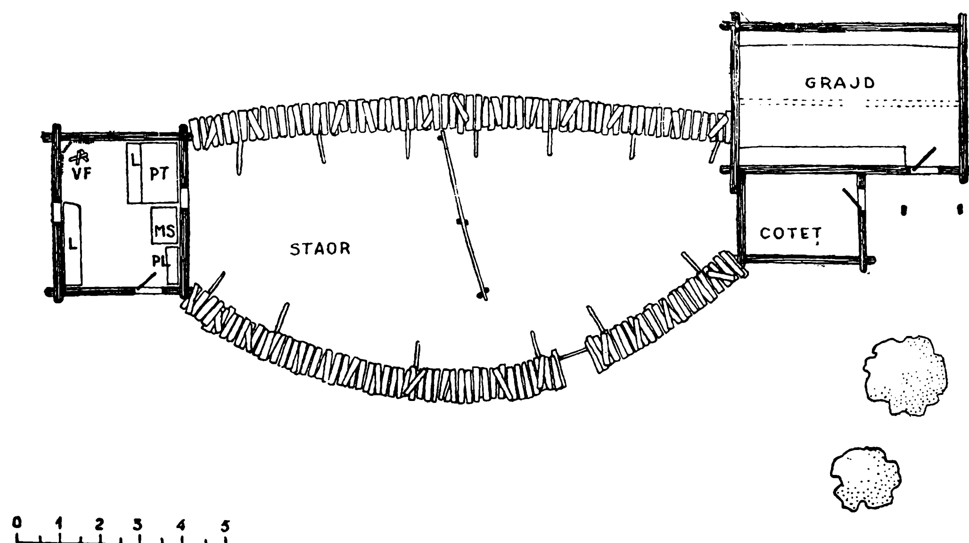

Fig. 37. — Planul colibei şi al staorului din Saşa, Parîng. Legenda : VF = vatra focului, L = laviţă, PT = pat, MS = masă, PL = poliţă.

mai multe locuri, la stînele din Carpaţii Meridionali şi îndeosebi la stînele mocanilor săceleni, iar în Vrancea şi în întreaga Moldovă ea avea o răspîndire aproape generală.

Stînele cercetate de noi — stîna din Sioca (Cioaca) şi stîna din Tîrnişoara — erau situate la o altitudine de 1450—1470 m. După ce coborau de la munte, oile erau păscute pe izlazurile comunale, iar după ridicarea recoltei *pe ţarină*. Transhumanţa nu s-a practicat.

Cu păstoritul agricol al satelor de la poalele munţilor am epuizat cea de-a doua mare categorie a tipurilor de păstorit la romîni. După cum s-a constatat, ultima formă face tranziţia de la păstoritul agricol la cel din zona fîneţelor, de care ne vom ocupa în capitolul următor.

Cele şase variante regionale ale păstoritului agricol cu stîna la munte pe care le-am prezentat aparţin aceluiaşi tip de păstorit prin următoarele trăsături comune :

Ocupația principală a populației din sate era agricultura, dar și în această privință se poate constata o gradație treptată de la comunele cu o pronunțată viață agricolă, cum erau, de pildă, satele de pe valea Streiului din Țara Hațegului, cele din Țara Oltului și cele din părțile de vest ale Maramureșului, la satele de la poalele munților, tot din Țara Hațegului, la care viața pastorală era aproape mai pronunțată decît cea agricolă, ambele ocupații trăgînd aproape la fel în cumpănă. Între aceste două extreme se constată o întreagă gamă de forme de tranziție. Caracterul agricol al păstoritului din aceste sate se manifestă și în faptul că, foarte deseori — cum era cazul în satele de pe Valea Streiului, cele de pe Valea Someșului și din partea de vest a Maramureșului —, îndată ce se culegeau cerealele de pe hotarul comunelor, turmele de oi coborau de la stîna de munte. În timpul primăverii și al toamnei păstoritul cu stîna la munte se transforma în păstorit agricol local, cu o stînă portabilă ce se muta din loc în loc, cu scopul de a gunoi terenurile destinate culturii cerealelor, ca, de pildă, în satele de pe Valea Someșului. În satele din Valea Streiului turmele coborau și mai curînd, de pe la mijlocul lunii august, ca să pască pe miriștile din hotarul comunei. În schimb se constată și forma în care după cositul fînului turmele de oi coborau la sălașele de pe fînețe, cum era cazul la o parte din satele Maramureșului. Această formă făcea astfel tranziția spre tipul de păstorit din zona fînețelor. Un exemplu și mai pronunțat în această privință ni l-au oferit satele din zona de contact a muntelui cu regiunile de șes.

O altă trăsătură comună tuturor acestor forme de păstorit o constituie trimiterea oilor la stînă, la pășunea de pe munte situată de obicei la o distanță mai mare sau mai mică de așezare, cum era cazul păstoritului din Valea Streiului din Maramureș și al celui de pe versantul ardelean al Călimanilor. De la o mai mare distanță își trimiteau pe vremuri oile la vărat la munte marii proprietari de moșii din Oltenia și Bărăgan[34]. În literatura de specialitate franceză, forma de păstorit la care oile din comunele din apropierea muntelui sînt trimise în timpul verii la pășunea alpină este cunoscută sub numele de *estivage*[35].

Trebuie să recunoaștem însă că deosebirile între unele forme ale păstoritului agricol sînt atît de neînsemnate, încît pot fi considerate, în unele cazuri, ca variantele aceluiași tip de păstorit. Totuși, cercetînd mai atent fiecare dintre aceste forme, se constată mari deosebiri regionale.

---

[34] Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 302.

[35] Jules Blanche, *L'homme et la Montagne*, Paris, 1933.

Chiar dacă în unele privințe ele se aseamănă, în ansamblul trăsăturilor caracteristice fiecăreia se constată diferențieri destul de pronunțate.

Deosebirile între formele păstoritului agricol cu stîna la munte se constată îndeosebi în ce privește felul de asociere pentru sezonul de vară la pășunea alpină și mai ales tipul de stînă și sistemul de distribuire a laptelui. Dintre variantele menționate la această categorie a păstoritului agricol cu stîna la munte, formele de păstorit din valea Streiului, cel din Maramureș și îndeosebi cel din Munții Rodnei prezintă cele mai pronunțate diferențieri.

Păstoritul din Valea Streiului se diferențiază prin dezvoltarea aproape egală a celor două ocupații principale: agricultura și păstoritul. Deși aceste comune sînt situate într-o zonă pronunțat agricolă și la o distanță considerabilă de munte (stînele lor se aflau uneori la 20—30 km de sat), totuși viața pastorală era destul de dezvoltată. Ea se remarca mai ales prin perioada văratului la munte și prin felul de întovărășire din trecut, precum și prin tipul stînelor, solid construite și bine amenajate. În schimb, în a doua jumătate a sezonului de vară, păstoritul căpăta aici un aspect asemănător cu cel agricol local, cu stîne sau strungi ce se mutau pe arăturile din hotar pentru a le gunoi.

Păstoritul din Maramureș, deși prin unele elemente prezenta un caracter agricol, se apropia mai mult de cel din zona fînețelor, datorită existenței unei etape comune cu păstoritul din zona fînețelor — iernatul de toamnă și primăvară în zona intermediară a fînețelor. Păstoritul din Maramureș se diferenția și prin tipurile de stîne, prin unele elemente mult mai apropiate de cele din Munții Rodnei, cu care are și în alte privințe trăsături comune.

Dintre toate aceste tipuri, cel mai diferențiat este poate cel din Munții Rodnei, și anume tot datorită îmbinării dintre păstoritul de munte în timpul verii și cel agricol local din primăvară și toamnă, cu stîna ce se muta pe arăturile în terase. De asemenea tipurile de stîne din Munții Rodnei erau caracteristice pentru această variantă, ca și sistemul munților de vărat, unde se stătea cu turmele în timpul verii la stînă, și al munților pentru fînețe, unde se ierna cu vitele.

Zona de fînețe de pe colinele din jurul Călimanilor face ca păstoritul din această regiune să prezinte trăsături ce îl apropiau de tipul de păstorit din zona fînețelor. În această zonă intermediară între așezarea de bază și pășunea alpină se întîlneau numeroase *căsuțe*, *colibe* și *bordeie* folosite ca adăposturi pentru timpul cît stăteau aici vitele primăvara și toamna, sau în timpul iernii pentru iernat. Este foarte probabil, ca, în

afară de păstoritul agricol cu stîna la munte, să fi existat aici şi un păstorit din zona fîneţelor.

În schimb păstoritul din Ţara Oltului, cu excepţia şirului de sate din preajma imediată a Munţilor Făgăraşului, unde este foarte probabil să fi existat iarăşi un păstorit din zona de contact, aparţinea păstoritului agricol cu stîna la munte. Lipsa unor cercetări mai numeroase şi mai temeinice în aceste părţi ne împiedică deocamdată să facem o clasificare mai precisă a tipurilor de păstorit din acest ţinut.

CAPITOLUL AL III-LEA

PĂSTORITUL DIN ZONA FÎNEȚELOR

Aspect general. Urmează să ne ocupăm de a treia mare categorie a tipurilor de păstorit, şi anume a celor din zona fîneţelor.

Ţara noastră dispune de o zonă a fîneţelor relativ întinsă, dar dispersată în bună parte în regiunea periferică a Carpaţilor, numai în cîteva regiuni fiind mai compactă. O astfel de zonă întîlnim în Valea Jiului, în partea periferică a Munţilor Sebeşului (Surianul) şi în părţile de nord-vest ale Moldovei. Munţii Apuseni — care reprezintă cea mai întinsă suprafaţă cu sate dispersate şi unde întîlnim şi zone considerabile de fîneţe — nu intră, din punct de vedere economic şi al tipului de păstorit, în categoria de care ne ocupăm aici.

Ocupaţia principală a locuitorilor din zona fîneţelor era creşterea vitelor, bazată pe o mare întindere de fîneţe care asigurau cantitatea de fîn necesară pentru iernarea unui număr mai însemnat de vite mari şi mici, dar mai ales a turmelor de oi. Agricultura constituia o ocupaţie secundară, terenurile arabile cultivate cu porumb, orz, ovăz, cartofi deţinînd suprafeţe restrînse, în văi şi pe versanţi.

În această zonă predomină tipul de aşezare cu case împrăştiate, iar proprietatea aparţinea doar rar sistemului de bloc, în cadrul căruia întreaga gospodărie era grupată la un loc. Mai adesea se întîlnea o adevărată pulverizare a proprietăţii în mai multe locuri şi la diferite niveluri, cu mai multe case sau adăposturi de fiecare proprietar.

Gospodăria se afla pe proprietatea principală din satul propriu-zis; aproape că dispare curtea închisă şi ordonată cu rosturile ei, precum şi şura, atît de caracteristică satelor din Transilvania, şi *cotarca* sau *coşerul* pentru păstrarea porumbului, atît de des întîlnită în satele agricole din zona colinară şi de şes. În schimb apar *ţarcuri* pentru jirezile de fîn şi, alături de grajd, *staorul* oilor. Pe de altă parte, se constată şi tendinţa

spre o curte extrem de ordonată şi închisă, „ocolul pătrat" sau „întărit", de obicei o curte mică de formă pătrată, închisă din toate părţile cu clădiri şi *colne* care au un acoperiş comun ce se întinde pe toate cele patru laturi ale ocolului.

Factorii economici deosebiţi au dus la dezvoltarea unei categorii aparte de păstorit. Existenţa la o altitudine mai joasă (400—800 m) a unei zone întinse de fîneţe, precum şi apropierea şi marea întindere a zonei de păşuni alpine, au favorizat dezvoltarea unui păstorit bazat în primul rînd pe cultura fîneţelor, care dădea posibilitatea creşterii unui număr mai mare de vite şi îndeosebi de turme de oi. Marea întindere a fîneţelor asigura iernarea vitelor pe loc şi de aceea în această zonă transhumanţa a avut un rol mult mai redus decît, de pildă, în păstoritul poienarilor din jurul Sibiului sau al mocanilor din Ţara Bîrsei, bazat pe transhumanţă şi nu pe cultura fîneţelor.

Situarea fîneţelor pe drumul dintre aşezarea din vale şi stîna de la păşunea alpină determina oprirea cu vitele pe aceste locuri de patru ori pe an: *a*) primăvara, cînd porneau cu oile la munte, *b*) toamna, cînd coborau de la stînă, *c*) vara în timpul cositului şi *d*) iarna, cînd se ierna aici cu vitele ca să se consume stocul de fîn. Petrecînd deci o bună parte a anului pe aceste fîneţe, locuitorii sînt nevoiţi să se îngrijească să aibă şi aici adăposturi temporare atît pentru ei, cît şi pentru vitele lor. Aceste adăposturi caracteristice se întîlnesc nu numai în zonele mari ale fîneţelor, cu al căror păstorit ne vom ocupa în acest capitol, ci şi în regiuni cu fîneţe restrînse, cum se întîlnesc în întreaga zonă periferică a Carpaţilor şi îndeosebi în Maramureş, precum şi în jurul Munţilor Călimani în Ţara Bîrsei şi în Vrancea.

În zona de fîneţe a Maramureşului se întîlneau *colibe*, construite de obicei în mijlocul unui *staul* în care erau adăpostite oile peste noapte. Colibele erau locuite vara în timpul cositului, primăvara cînd urcau oile la munte, toamna cînd coborau şi păşteau pe fîneţe şi în sfîrşit iarna de păcurarii ce iernau aici cu vitele[1].

În jurul Munţilor Rodnei fîneţele ocupau zona de coline (la o altitudine de 880—1000 m). De aici fînul se transporta rareori acasă din două motive: *a*) greutatea transportului şi *b*) nevoia de a gunoi terenurile de fîneţe. De aceea se construiau *case la cîmp*, *sălaşe* sau *căsoaie*, necesare pentru paznicii vitelor în timpul iernii şi în perioada cositului[2].

---

[1] Al. I. Georgeoni, *Contribuţiuni*, 1936, p. 54—58.

[2] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, 1937, p. 17, 19, 52, 53 şi 55.

Căsuțele, *colibele* și *bordeiele* din ținutul colinelor din preajma Călimanilor, unde se afla zona de fînețe, aveau același rol și erau atît de numeroase, încît uneori lăsau impresia unor mici cătune de munte. *Căsuțele* erau de bîrne încheiate în *cheotori* și, la fel ca și casele din sat, aveau două încăperi: tinda și camera de locuit; *bordeiele* erau folosite iarna, cînd se ierna aici cu vitele, iar *colibele* și *pătulele* primăvara și toamna. Remarcăm construcția colibelor de formă rotundă și cu două rînduri de pereți de împletitură de nuiele, între care se punea zdrob de fîn. Acoperișul lor era construit din două rînduri de ramuri, peste care se așezau paie și fîn, iar deasupra se punea *păinjen*, două perechi de vlăstari legate la vîrf ca să nu ia vîntul paiele. La fel era construit și staorul oilor, de formă ovală sau pătrată. Acoperișul grajdului era susținut de furci, cu streșinile rezemate de pereți[3].

Și spre marginea de răsărit a Cîmpiei Transilvaniei se întîlneau sălașe pastorale, numite *tîrle*. Situate pe fînețele mai îndepărtate de sat, erau locuite de un membru bărbat al familiei, care ierna aici cu oile, hrănindu-le cu fînul adunat în timpul verii. Fînul nu era dus în sat, scopul urmărit fiind ca oile să tîrlească locurile cu fînețe, astfel ca în anul următor să producă iarbă mai bună.

Sălașe pastorale existau și în Țara Bîrsei, ca, de pildă, în părțile Branului, sub forma unei așezări cu case izolate și cu ocoale de formă pătrată, cu acoperișul de jur-împrejur. Pe fînețele situate la o distanță mai mare sau greu accesibile se construiau clădiri numite *hodăi*, în care se ierna cu vitele[4].

În valea Prahovei se întîlneau *odăile* pentru oameni, *saivanele* pentru vitele mari și *saialele* pentru oi. *Saivanele* se foloseau iarna la cîmp și aveau trei pereți. Pereții laterali erau mai lungi, iar al treilea, îndreptat spre crivăț și numit *pisc*, se termina într-un vîrf ascuțit. În fața aripilor dormeau ciobanii, iar în interiorul saivanului oile. Saivanele pentru vite mari se numeau *coșare*. Cînd turma rămînea la cîmp pentru un timp mai scurt se construia din trestie o apărătoare de vînt, numită *perdea*, iar dacă era făcută din paie i se zicea *tandir*[5].

După coborîrea de la munte, ce se făcea în Vrancea între 15 august și 14 octombrie, oile erau duse *la dial pi la odăi*, unde se aflau fînețele la 2—6 km de sat, ori la *țarnî* (țarini) în sat[6]. Adăposturile pentru oi

---

[3] L. Someșan, *Vieața pastorală*, 1933, p. 315—316.

[4] R. Vuia, *Le village roumain*, 1937, p. 30, 37; idem, *Satul romînesc*, 1945, p. 31; I. Vlăduțiu, *Almenwirtschaftliche Viehhaltung*, p. 200, 207 și 213.

[5] Nicu M. A. Popp, *Valea Prahovei*, 1929, p. 207.

[6] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*. (extr. din „Grai și suflet"), Buc., 1930, p. 15.

de la fînețe pentru această perioadă erau construite din nuiele îngrădite și lipite cu pămînt și paie și formate din pereți numai în partea din care bătea vîntul. Cei mai înstăriți își construiau *saivane* cu trei pereți, înalți de 1,70 m și acoperiți cu șindrilă sau scînduri. Cei mai mulți aveau însă *colnițe* cu pereți de nuiele împletite, înalți de 1 m. Acoperișul, *pleasa*, era făcut din scîndură sau *toriște* și sprijinit pe furci de stejar, în față mai înalți, de 2 m, iar în fund de 1 m, pentru ca să aibă scurgere[7].

În zona fînețelor din părțile de nord-vest ale Moldovei s-au păstrat pînă nu demult două construcții arhaice, rareori întîlnite în alte părți ale țării. Este vorba de adăpostul ciobanilor — numit *surlă* — și de adăpostul vitelor mari, numit *corla*. *Surla* era o construcție de formă conică și se folosea uneori în cadrul gospodăriei și ca bucătărie de vară — *focărie* —, și ca adăpost al oilor, cînd acestea erau mai puține. *Surla* era construită pe un schelet format din patru furci, prinse la vîrf cu un *gînj*. Peste acest schelet se așeza de jur-împrejur un cerc de *șepuri* de brad și apoi se acoperea cu *răzlog*, lemne crăpate, sau cu *lătunoaie*, scînduri semirotunde rămase de la tăiatul buștenilor cu firezul. *Corla* era un adăpost rudimentar pentru vitele mari (fig. 71), construit cu ajutorul a două furci care susțineau un lemn mai gros numit *beldie* și pe care se rezema oblic un rînd de *lătunași* sau de scînduri, cu un capăt sus pe *beldie* și cu celălalt pe pămînt. În fața corlei se închidea, cu ajutorul unui gard de răzlogi, un mic ocol pentru vite[8]. Pentru oi se făceau în apropierea caselor *coșere* de formă poligonală, iar la fînețe *coșere* îngrădite cu gard de *răzlogi* și cu *comarnic*, mic acoperiș înclinat servind ca adăpost pentru ciobani (fig. 38, 39 și 72).

Același rost îl aveau și *căsoanele*, *colibele*, *conacele* pentru oameni, *cotețele* și *jdurile* pentru vitele mari și *staorul* pentru oi (fig. 37, 38 și 39) din zona fînețelor din Valea Jiului, în bazinul de la Petroșeni[9]. La fînețele de fîn din Țara Hațegului, unde stăteau cu oile toamna și primăvara, se aflau *sălașe* sau *căsoane* mici cu pereți de bîrne și *colibe de doble*, scînduri groase tăiate cu toporul și adîncite în pămînt, iar vitele erau adăpostite în *staul* (fig. 11, 12, 17 și 66).

Adăposturi temporare au fost atestate și în alte regiuni în zona fînețelor, cum erau, de pildă, *conacele* din Oltenia sau din bazinul Petroșenilor, unde, alături de ele se aflau adesea și *strungi* pentru oi sau o

---

[7] I. I. Oțel, *Cercetări asupra păstoritului în Vrancea*, Buc., 1936, p. 52.

[8] T. Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, vol. I, p. 48; II, p. 80.

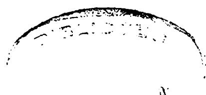
[9] R. Vuia, *Țara Hațegului*, 1926, p. 72—73.

Fig. 38. — Colibă la „fînațele de sub păduri", din Șasa, Parîng (începutul sec. XX).

Fig. 39. — Staor vechi pentru oi din Cîmpul lui Neag, Valea Jiului (începutul sec. XX).

pălancă, un gard înalt şi puţin înclinat spre interior, asemănător staorului oilor din valea superioară a Jiului, în care se adăposteau oile[10].

Hodăile sau *sălaşele* din Banat şi mai ales cele aparţinînd satelor din culoarul Timiş-Cerna şi din regiunea Porţii orientale, în valea Pogănişului în bazinul Almaşului, în tot masivul Semenicului şi în regiunea muntoasă dintre Cerna şi Dunăre erau locuite tot anul, avînd un caracter atît agricol cît şi pastoral. În schimb, în părţile dinspre vest şi nord ale Banatului ele constituiau o locuinţă temporară, locuită fie vara, fie iarna de o parte dintre membrii familiei, fiind mai mult în serviciul păstoritului decît al agriculturii[11].

Caracter agricol şi pastoral aveau şi *iernările*, *colibele*, *sălaşele şi casele la fîn* din Munţii Apuseni, pe care le întîlnim nu numai în sectoarele de culturi, ci, împreună cu alte construcţii anexe, şi în sectoarele de fîneţe naturale. Alături de *colibele de iarnă*, în care se ierna cu vitele, existau *poeţi*, *şuri*, pentru vitele cornute şi *curţi* pentru iernatul oilor. Acestea se întîlneau îndeosebi pe fîneţele locuitorilor din Ocoliş, Runc şi Poşaga de sus. În apropierea satelor, alături de *iernări* şi *colibi* se afla numai *staolul* oilor. Spre deosebire de *staolul* de vară, acesta avea un gard mai înalt şi constituit mai îndesat, din pari bine fixaţi în pămînt, iar sus avea o streaşină din spini şi *túrişti*, fîn rămas de la vite sau din paie. Streaşina era mai largă spre interior pentru a oferi oilor un adăpost în caz de ploaie şi de zăpadă[12].

Păstoritul jienilor din bazinul de la Petroşeni. Bazinul de la Petroşeni, cu o jumătate de veac înainte, cu excepţia centrelor miniere de la Petroşeni, Petrila, Lupeni şi Uricani, a fost o zonă de fîneţe cu aşezări dispersate. Astăzi aceste localităţi au devenit centre miniere şi industriale dintre cele mai însemnate ale ţării. Pe locurile unde încă nu demult se aflau fîneţe cu case de lemn dispersate, azi se ridică adevărate oraşe industriale cu blocuri pentru muncitori şi cu toate anexele unei vieţi moderne, organizate pe principii socialiste[13].

Aşezările din Valea Jiului sînt situate, în marea lor majoritate, la o altitudine de 600—800 m, în lunca celor două ramuri ale Jiului. În

---

[10] T. Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, vol. III, p. 182—184.

[11] St. Mănciulea, *Sate şi sălaşe în Cîmpia Tisei*, în „Bul. Soc. rom. geogr.", 1931, p. 145—146, 158 şi 164—168; C. Vergez-Tricom, *Les Types d'Habitat dans le Banat*, în *Mélanges*, 1927, p. 18—19.

[12] V. Butură, *Adăposturile temporare*, 1958, p. 120—121.

[13] Vezi şi N. Dunăre şi colab., *Arta populară din Valea Jiului*, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 140 şi urm.

luncă şi pe terasele inferioare se cultiva porumb şi secară, iar pe terasele superioare şi pe coaste erau fîneţe. În stînga şi în dreapta Jiului apusean se ridică, la o altitudine generală de 1400—1600 m, o serie de umeri (*replats*) paraleli, ca resturi ale unei platforme (Gornoviţa). Pe aceşti umeri, deasupra cărora se ridică culmea alpină, se aflau odinioară adevărate colonii de stîne ale locuitorilor din vale (fig. 50). Între nivelul de bază al caselor risipite şi stînele de pe umerii dealurilor se întîlneau adesea şi poieni cu fîneţe. Întrucît stînele erau situate nu prea departe de aşezările din vale, exista o legătură strînsă între gospodăria din vale şi stînele de pe munţii înconjurători, astfel încît pe cărările ce legau aceste două formaţii ale vieţii economice era un permanent du-te-vino de la gospodăria din sat la stînă şi la fîneţele intermediare, şi invers.

În partea dinspre răsărit a văii, pe versantul apusean al Parîngului, deasupra satului Livezeni, a existat un caz rar întîlnit la noi în viaţa pastorală. În această parte a Parîngului, sub influenţa celor două platforme care cad în zona fîneţelor, s-au dezvoltat două zone ale fîneţelor, aşa încît în cătunele ce aparţineau celor două aşezări Petrila şi Livezeni se puteau distinge patru zone:

1) Zona cea mai joasă era *lunca* sau *ţarina*, cu ţarinile cu arături (porumb) şi cu fîneţele din luncă.

2) Urmează *izlazurile de primăvară, la colibele din dealuri*, de la care fînul, fiind mai aproape, era cărat în spate la locul de iernare a vitelor.

3) A treia zonă o formau *fînaţele de sub păduri*, unde erau *conacuri*, *conace* sau *colibe* cu *coteţe* pentru vite (fig. 37 şi 38). Acestea fiind mai departe de sat, fînul era consumat iarna de vite pe loc.

4) Zona a patra o constituiau stînele cu păşunea alpină. Dar şi această zonă se dubla în multe locuri, printr-o *stînă de jos* şi *o stînă de sus* (fig. 40). La stîna de jos, situată la o altitudine mai mică, zăpada topindu-se mai curînd, turmele începeau să pască îndată ce ieşeau la munte. Mai tîrziu, cînd se topea zăpada şi la stîna de sus, turmele urcau la acest nivel înalt. Între timp, la stîna de jos creştea din nou iarba şi la sfîrşitul văratului, turmele puteau coborî iarăşi aici.

Cazuri mai rare ale sistemului cu două stîne au fost menţionate şi pentru munţii Făgăraşului[14] şi Bucegi[15]. Stîne cu două mutări au existat şi în munţii Maramureşului[16]. Locuri de păşune şi cu două stîne

[14] Tr. Herseni, *Stîna din munţii Făgăraşului*, 1934, p. 3; idem, *Probleme de sociologie pastorală*, 1941, p. 25, 26.

[15] I. Vlăduţiu, *Almenwirtschaftliche Viehhaltung*, p. 218.

[16] Vl. Kubijović, *Păstoritul în Maramureş*, 1934, p. 256.

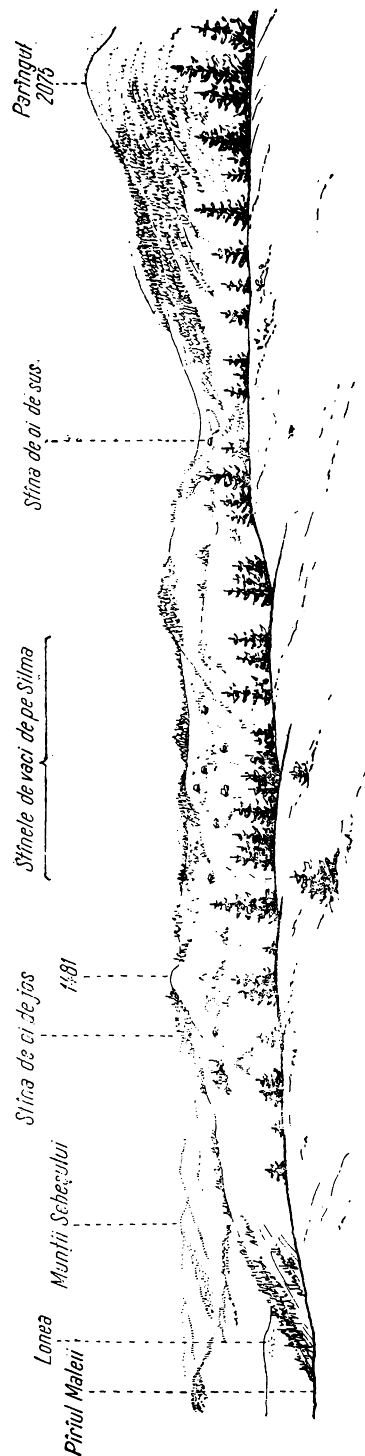

Fig. 40. — Vedere schematică de pe Gura Plaiului spre Slima și Parîng, cu stîna de jos și stîna de sus a oilor și cu stînele de vaci pe Slima.

sau chiar cu mutarea stînei au fost remarcate și în Munții Rodnei [17]. Stîne cu *mutătoare* au existat și pe cursul superior al Bistriței, în părțile Ceahlăului.

La stînele „ungurenilor" de pe valea Argeșului și valea Doamnei a fost menționat un sistem cu totul aparte al *mutătorilor* pentru mînzări. La o distanță oarecare de stîna propriu-zisă (cîțiva kilometri), într-un loc cu iarbă mai bună se construia stîna vremelnică, iar cînd se termina iarba se făcea, într-un alt loc, o a doua mutătoare, uneori trecîndu-se chiar la a treia. La mutătoare se mulgeau oile și se închega laptele, care apoi era transportat la stîna de care depindeau aceste *mutătoare*, unde se continua lucrarea produselor din lapte[18].

5) În zona alpină putem distinge de asemenea două niveluri : *a*) pășunea alpină cu stînele și *b*) zona de pășune pentru sterpe și mioare, de la vîrfuri, unde se întîlneau colibele clădite din piatră ale *sterparilor* și ale *miorarilor*, numite *cotroane* (fig. 41, 42 și 43).

Este important de urmărit etapele și perioadele pășunatului în aceste zone multiple. Primăvara, prin martie, se pleca cu oile către valea Streiului și a Mureșului, unde, locurile fiind mult mai joase, zăpada se

[17] Tib. Morariu, *Vieața pastorală*, 1937, p. 153.
[18] M. N. Popp, *Contribuții la viața pastorală din Argeș și Muscel*, în „Bul. soc. rom. geogr.", III, 1933, p. 246.

Fig. 41. — Cotroana veche a sterparilor din Gheres, Parîng (începutul sec. XX).

Fig. 42. — Cotroana veche a sterparilor din Grivele, Parîng (începutul sec. XX).

topeşte mai devreme şi iarba creşte mai curînd. Pe la sfîrşitul lui aprilie se pornea cu oile la fîneţele de pe dealuri, pentru ca apoi, treptat, de cum se topea zăpada, să se treacă la cele de sub păduri, iar pe la sfîrşitul lui mai să se urce la stînele din munte, unde rămîneau două luni : iunie şi iulie. Pe la Sîn Petru, după cositul fînului la fîneţele de sub păduri, coborau iarăşi la fîneţele de sub păduri, apoi la fîneţele de pe dealuri, pentru ca în sfîrşit toamna să se îndrepte din nou către văile Streiului şi Mureşului, unde rămîneau pînă la sfîrşitul lui decembrie; cînd, în sfîrşit, şi acolo cădea zăpada, se revenea pentru iernat, întîi la fîneţele de sub păduri, iar în a doua parte a iernii în sat, unde se ducea cu săniile fînul de la fîneţele de sub dealuri[19].

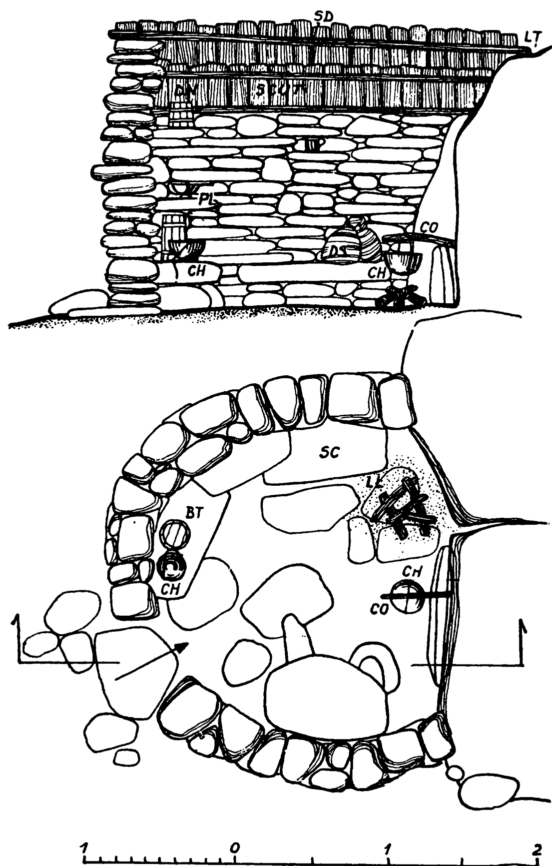

Fig. 43. — Planul şi secţiunea vechii cotroane a sterparilor din Ghereş, Parîng. Legenda : ŞD = şindrilă, LŢ = leţ, DN = doniţă, PL = poliţă, CH = ciuhai pentru făcut mămăligă, CO = cocaie, BT = botă, DS = desagă, LL = lemne pentru foc.

Prin urmare se constată un paralelism între acest păstorit din zona fîneţelor şi cel din zonele agricole cu stîni la munte, de unde, după ce se termina secerişul în sat, coborau turmele pe mirişti, cu deosebirea că în zona fîneţelor în loc de mirişti se cobora la fîneţe, şi abia de acolo, pe urma cositului, în sat.

Stînele bătrîneşti ale jienilor de pe Valea Jiului, mai rudimentare, aveau o singură încăpere şi vatra situată fie în mijlocul stînei, fie la un perete (fig. 44). Pentru suspendarea căldării deasupra focului se foloseau *răsuci* (fig. 45), care constau dintr-un braţ cu crestături, de care atîrna căldarea, fixat de un *sul* vertical ce se mişca în jurul axei sale, spre a

[19] M. Péterfi, *A páringi juhászat*, în *Néprajzi Ertesitö*, VI, p. 196—207.

se putea urni uşor căldarea de pe foc în lături. Şi aici, ca şi la cele mai multe stîne fără celar, întîlnim *comarnicul* făcut fie sub streaşină prin prelungirea acoperişului, fie într-o parte a stînei, prin aşezarea a două

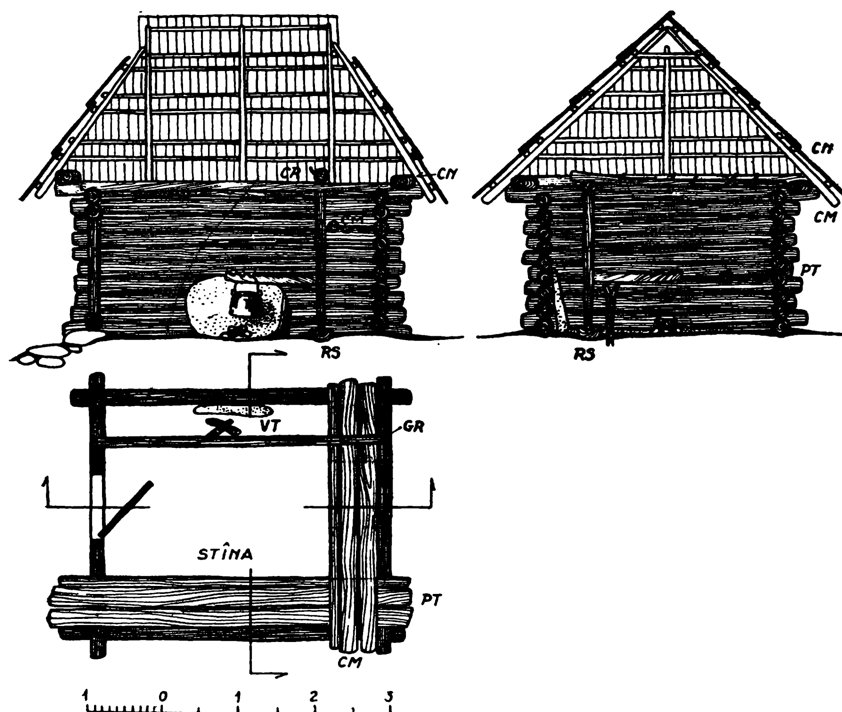

Fig. 44. — Stîna veche de oi din Stocniţa, Parîng. Legenda: CR = cuier, CN = cunună, CM = comarnic, RS = răsuci, VT = vatra focului, GR = grindă, PT = pat.

bîrne despicate cu faţa netedă în sus. Aici se puneau caşul şi *habriţele*, adică cojoacele şi desagii cu alimente. Mai tîrziu, sub influenţa poienarilor, care, înaintea primului război mondial, deţineau aproape toate stînele de pe versantul de nord-est al Parîngului, au construit şi jienii stîna, după modelul poienăresc, cu două încăperi: *stînă* pentru prepararea produselor din lapte şi *celar* pentru păstrarea lor (fig. 46). În apropierea stînei de oi, ca de obicei aşezată în pantă, se afla şi *strunga* (fig. 47) de muls oile[20].

[20] Considerăm cu totul eronată părerea lui Gh. Marinescu cu privire la prezenţa celor două tipuri de stînă stabilite de acest autor pentru păstoritul din Munţii Parîngului. Nici chiar terminologia obiectelor nu a fost redată corect (*Cîteva observări asupra stînelor şi colibelor din Parîng*, în „Bul. soc. rom. geogr.", II, 1932, p. 378—383).

În ce priveşte participarea locuitorilor în perioada văratului la munte, pentru stînele de oi ea se reducea la proprietarii de oi care erau ori *ciobani cu rîndul* (fig. 48 şi 49), ori *baci* pentru ridicarea brînzei.

Fig. 45. — Răsuci din stîna veche din Cionfu, Parîng. Agățată de peretele din dos este sedila de strecurat caşul. Pe podeaua celarului este ciubărul pentru închegat laptele, gălețile pentru mulsul oilor, iar jos, în față, un scaun cu semne de proprietate. Sus pe cunună desaga și un cojoc.

La păstoritul jienilor se constatau în trecut şi urmele unei pendulări. Cei care posedau oi mai multe şi nu aveau fîn suficient pentru iernarea lor plecau cu ele primăvara şi toamna, îndeosebi spre văile Streiului şi Mureşului, ajungînd pînă în părțile Aradului şi Timişoarei. Alții o luau de la Hațeg spre Caransebeş, înspre Banat. O a treia di-

Fig. 46. — Plecarea oilor de la stîna cooperatistă din Recea (începutul sec. XX).

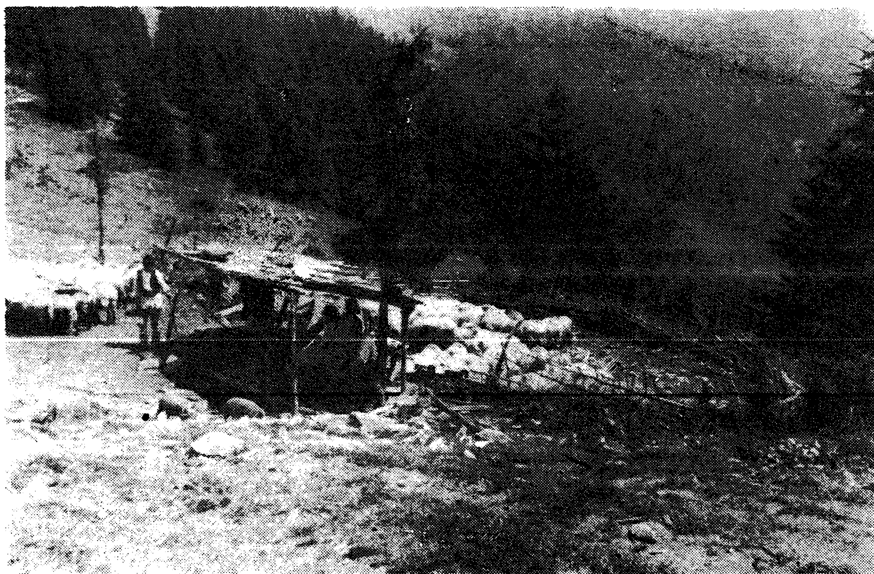

Fig. 47. — Strunga oilor de la stîna din Grìvele, Parîng (începutul sec. XX).

Fig. 48. — Păcurari de la stîna din Grivele, Parîng (începutul sec. XX).

Fig. 49. — Sterpari de la stîna Cărbunele, cu burduful cu lapte (începutul sec. XX).

recţie era cea spre miazăzi, înspre Oltenia, trecînd prin Tîrgu-Jiu, Craiova, pînă ce ajungeau aproape de Dunăre, la Segarcea şi Băileşti, unde iernau.

O altă caracteristică a păstoritului jienilor era şi faptul că aveau mai multe stîne de oi şi chiar de vaci pe acelaşi *crac* de munte. Apariţia şi mulţimea stînelor de vaci era o trăsătură esenţială a păstoritului jienilor (fig. 50). Stînele de vaci, în număr mai redus, se întîlneau şi în

Fig. 50. — Stîne de vaci de pe Coarnele, Munţii Vîlcanului (începutul sec. XX).

alte regiuni din preajma munţilor, dar aici, de multe ori, numărul stînelor de vaci copleşea pe cel al stînelor de oi. De pildă la Gura Plaiului pe Parîng se aflau două stîne de oi şi cinci stîne de vaci. La fel şi pe Slima am întîlnit în cercetarea noastră două stîne de oi şi o colonie întreagă de stîne de vaci.

Spre deosebire de stînele de oi, unde se întîlneau în special bărbaţi (fig. 51), la stînele de vaci erau numai femei (fig. 52). Modul de administrare a celor două categorii de stîne diferea fundamental. În vreme ce la stînele de oi baza era întovărăşirea, laptele împărţindu-se după cantitatea de la măsurat, la stînele de vaci fiecare familie îşi mulgea şi îşi

Fig. 51. — Păcurarii cu turma de oi din Slăvei, Parîng (începutul sec. XX).

Fig. 52. — Văcăriţe la vacile din Slăvei, Parîng (începutul sec. XX).

îngrijea vacile proprii. Se întîmpla însă ca unele *văcărițe* să primească și vacile altora în pază[21].

Stînele de vaci nu aveau numai o singură vatră, cu o singură căldare, ci atîtea *cujbe* (cîrlige de agățat căldările) și atîtea căldări cîți

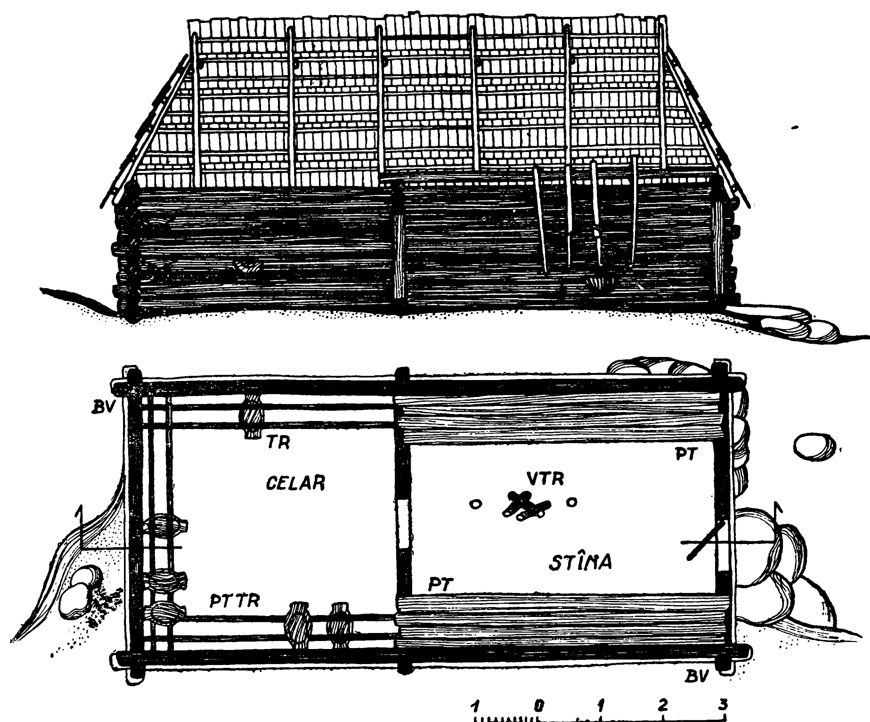

Fig. 53. — Planul și secțiunea longitudinală a stînei de vaci din Buta, Retezat. Legenda : BV = bulvani, TR = troacă pentru smîntînit laptele, PTTR = pat pentru troacă, PT = pat, VTR = vatra focului.

proprietari de vaci erau. Spre deosebire de stînele de oi, unde nu erau paturi, ci numai *lavițe* mai late, căci ciobanii dormeau noaptea afară cu oile, la stînele de vaci exista pentru văcărițe un șir întreg de paturi în jurul pereților (fig. 53). Dacă așezarea era aproape, laptele muls era dus tot la fiecare două zile în sat sau la oraș spre a fi vîndut, sau așezat în celar

[21] Acest sistem de administrare a stînelor de vaci în cadrul familiei era răspîndit nu numai la noi, ci și în alte țări, de pildă în Polonia (B. Kopczynska-Jaworska, *Das Hirtenwesen in den polnischen Karpathen*, 1961, p. 399). Participarea familiei sau a vreunui membru al ei la stînele de vaci așezate mai aproape de așezări este menționată și de Dobrowolski pentru regiunea Tatrei din Carpații nordici (K. Dobrowolski, *Die Haupttypen*, p. 135).

pe *patul de troci*, în *troci* (fig. 54) spre a fi smîntînit cu *lingura de zmolit laptele* (fig. 55); untul era bătut în *bădini* sau *putinei* (fig. 56, 57 și 58).

Fiecare turmă de oi era împărțită în două *ciopoare*, una a *mînzărilor* cu lapte, iar alta a *sterpelor* (miei, mioare, oi sterpe); acest ultim ciopor păștea separat în zona cea mai înaltă, cu iarbă mai crudă, mai potrivită pentru miei. Adăpostul sterparilor (fig. 49) era o *perdea* sau *cotroană* rotundă de piatră (fig. 41, 42 și 43),

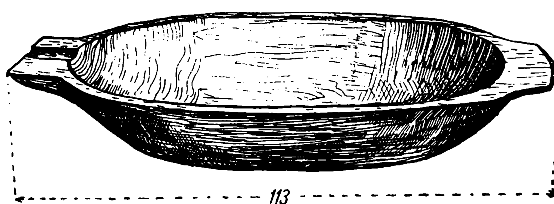

Fig. 54. — Troacă pentru smîntînit laptele. Stîna Oboarele, Parîng.

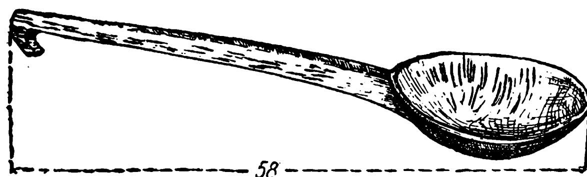

Fig. 55. — Lingură pentru smîntînit laptele. Stîna Sălanc, Munții Sebeșului.

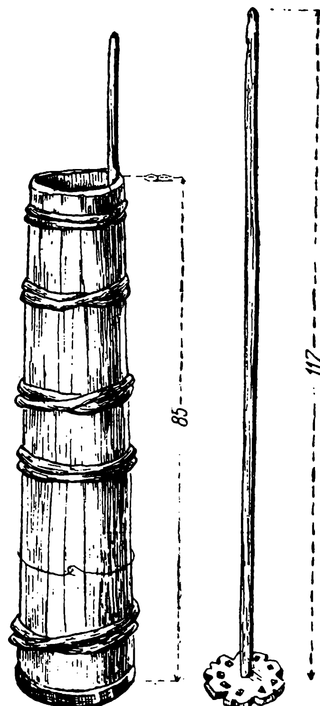

Fig. 56. — Putinei pentru bătut untul de la Stîna Sălanc, Munții Sebeșului.

iar alături se afla *tîrla* mieilor și mioarelor, separate printr-un zid de piatră.

Sistemul de măsurat laptele era cel cu *căpceana* sau cu *ciuiu* sau *cioiu*, o lingură sau căuc de lemn (fig. 59). Șapte *căpcene* făceau un *cioi*, șapte *cioiuri* o *găleată*, șapte găleți o *vadră*, șapte vedre o *cupă* (7 kg)[22]. Cine a avut la măsurat un *cioi* primea *la brînză* o *găleată*, iar cine a avut o găleată primea *la brînză o cupă* de lapte. La unele stîne se menținuse sistemul generalizat odinioară de a măsura cu *țancul* (fig. 60 și 61).

[22] Pentru legătura acestui sistem de măsurare cu străvechiul cult al lunii, vezi și N. Dunăre și colab., *Arta populară în Valea Jiului*, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 465, n. 4.

Păstoritul mărginenilor din Țara Hațegului. Un loc aparte îl acordăm păstoritului mărginenilor din Țara Hațegului, care locuiesc în partea dinspre apus a Munților Sebeșului, în satul Luncani, situat pe platforma Luncanilor (900 m), în nemijlocita apropiere a fostei capitale a dacilor de la Grădiștea Muncelului și în satele Feger și Fizești, situate pe coastele ce coboară spre bazinul de la Pui. De

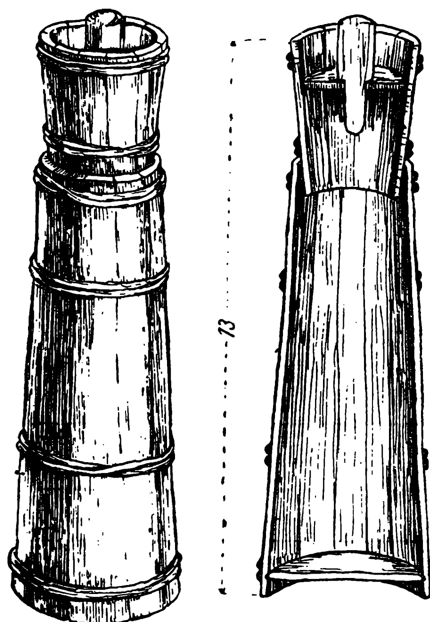

Fig. 57. — Bădîni pentru bătut untul. Stîna Văcăria, Retezat.

Fig. 58.— Băcițe bătînd untul în putinei, stîna Moloșivu, Parîng (începutul sec. XX).

altfel, de aici începe zona mărginenilor, vestiți oieri din satele din preajma Munților Sebeșului sau a Surianului, mărginenii din jurul Sebeșului, care se termină cu mărginimea din jurul Sibiului.

Față de *țărenii* din părțile mai joase ale Țării Hațegului, care se ocupau cu agricultura, mărginenii trăiesc în

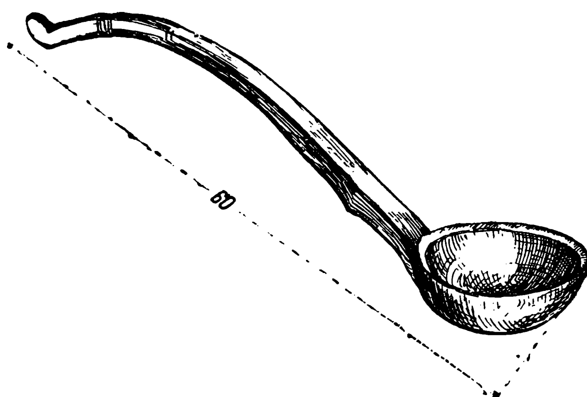

Fig. 59. — Căpceana pentru măsurat laptele. Stîna din Cionfu, Parîng.

zona marginală a fînețelor, ocupîndu-se în trecut aproape exclusiv cu creșterea vitelor. Așezările lor aparțineau tipului de sate risipite în zona fînețelor.

Caracteristica principală a acestui păstorit era participarea masivă a oamenilor și a animalelor la văratul din munte, cum rar se întîlnea la

Fig. 60. — Măsurarea laptelui cu țancul la stîna de oi din Coarnele, Munții Vîlcanului (începutul sec. XX).

alte tipuri ale păstoritului la romîni. Stînele mărginenilor, unde în afară de bărbați se întîlneau și alți membri de familie, păreau mici cătune de munte, așa încît se crea impresia că vara satul s-a mutat la munte.

Stînele erau situate în două regiuni: o parte mai aproape, pe Munții Sebeșului; imediat după primul război mondial existau la Ponoară cinci stîne, la Brăneasa (1100 m) trei stîne, la Porumbeii Mari (1100 m) (fig. 62) șase stîne cu cinci ciopoare de oi, la Dealul Rîglii două stîne și pe Pravăț (1206 m) patru stîne, toate ale făgerenilor; o altă parte, și anume ale locuitorilor din Fizești și Luncani, mai departe, în părțile de sud-est ale Retezatului; cei din Fizești aveau singuri stîne la Văcăria și Băcia, în timp ce la Găieru pe lîngă stînele lor se afla și una a locuitorilor din Luncani. În Văcăria se aflau patru stîne: una de oi și trei de vaci; mai erau stîne și la Bilugul Mic (fig. 63) și Bilugul Mare. Am dat aceste cîteva date pentru a se vedea numărul mare al stînelor pe un singur munte, la care se adăugau *cotețele* pentru vitele mari, *co-*

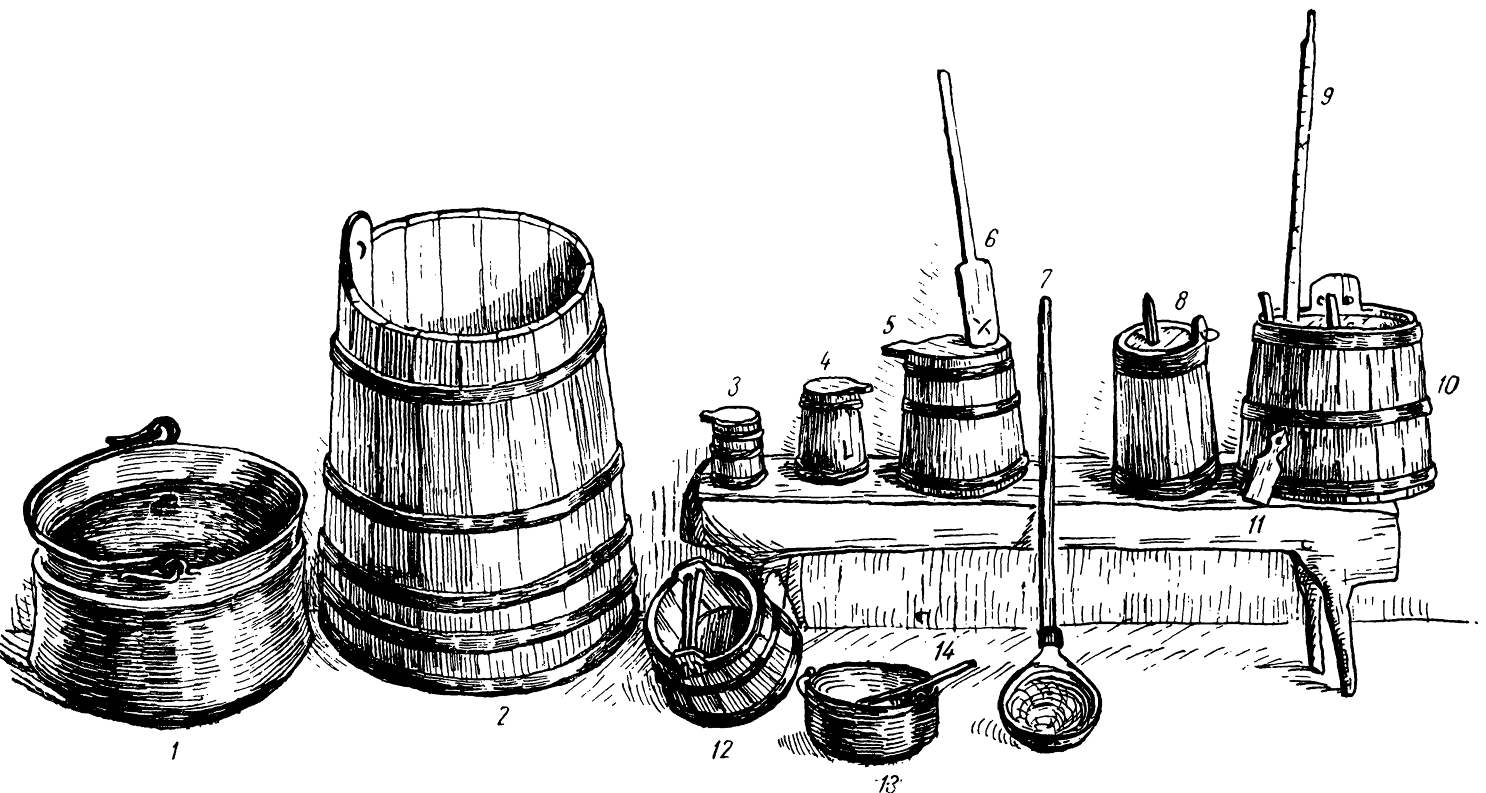

Fig. 61. — Vasele și uneltele Stînei Noi din Gura Plaiului, Paring: 1 = căldarea mare în care se făcea jintița, 2 = ciubăr în care se măsura laptele cu țancul și în care se închega laptele, 3 = butica în care se ținea untul, 4 = donița în care se ținea brînza, 5 = botă în care se păstra jintița, 6 = speteaza pentru mestecat urda și jintița în căldare, 7 = cioiul cu care se măsura laptele, 8 = bota pentru apă, 9 = țancul cu care se măsura laptele în ciubăr, 10 = botă pentru apă, 11 = scaun, 12 = cupă cu care se măsura laptele, 13 = căldare pentru făcut mămăliga, 14 = mestecău pentru mestecat mămăliga în căldare.

cinile pentru porci și numeroase strungi, toate laolaltă creînd impresia unor mici așezări de vară pe munți[23].

Stînele erau formate dintr-o singură încăpere mai mare, avînd alături *cotețe* pentru viței și porci. Vatra focului era în mijlocul stînei, iar

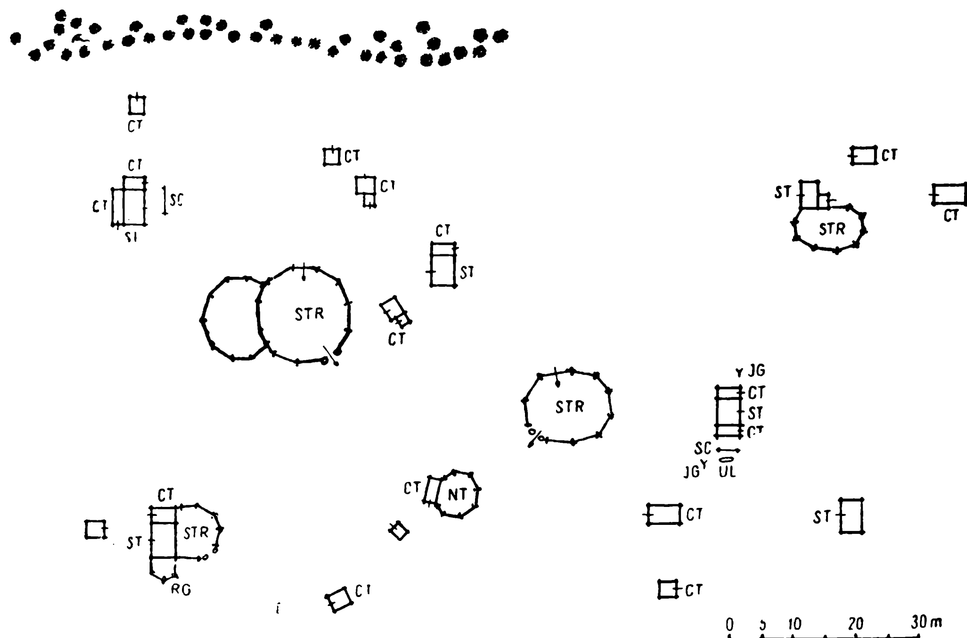

Fig. 62. — Planul coloniei de stîne și strungi din Porumbeii Mari, Munții Sebeșului, Masivul Surianul. Legenda : CT = coteț, SC = sărciner, STR = strungă, ST = stînă, NT = nimăt, VL = vălău, JG = jug pentru viței.

pe cele două laturi ale stînei se aflau paturi, deasupra cu polițe pentru caș, numite *comarnice* (fig. 64).

Ca și la *țăreni*, și munții mărginenilor erau arendați de *maieri*, care plăteau *arenda* și stabileau *aruncu*, adică contribuția fiecăruia la cheltuielile muntelui. Funcția de *maier* era ereditară. Ei plecau la stîne cu toate oile, vacile, caii și porcii de acasă, pe care îi țineau la aceeași stînă. La fiecare stînă erau întovărășiți de la doi pînă la șase stăpîni.

Perioadele pășunatului se asemănau cu cele ale jienilor de pe Valea Jiului. Ca și la aceștia, oile erau duse întîi la *sălașele* sau *colibele* (fig. 17, 65) de la fînețe, unde stăteau o săptămînă — două, fiecare stăpîn cu oile sale, apoi, pe la sfîrșitul lui mai, plecau cu ele la stînele de la munte,

[23] R. Vuia, *Țara Hațegului*, 1926, p. 70—71.

unde stăteau relativ puțin, cam o lună, pînă se *umplea brînza*, apoi *se alegeau* și rămînea iarăși fiecare cu oile lui pe la fînețe și sălașe pînă cădea zăpada. Mărginenii făceau și mici drumuri de transhumanță spre văile Streiului și Mureșului, unde stăteau pînă cădea zăpada, după care se

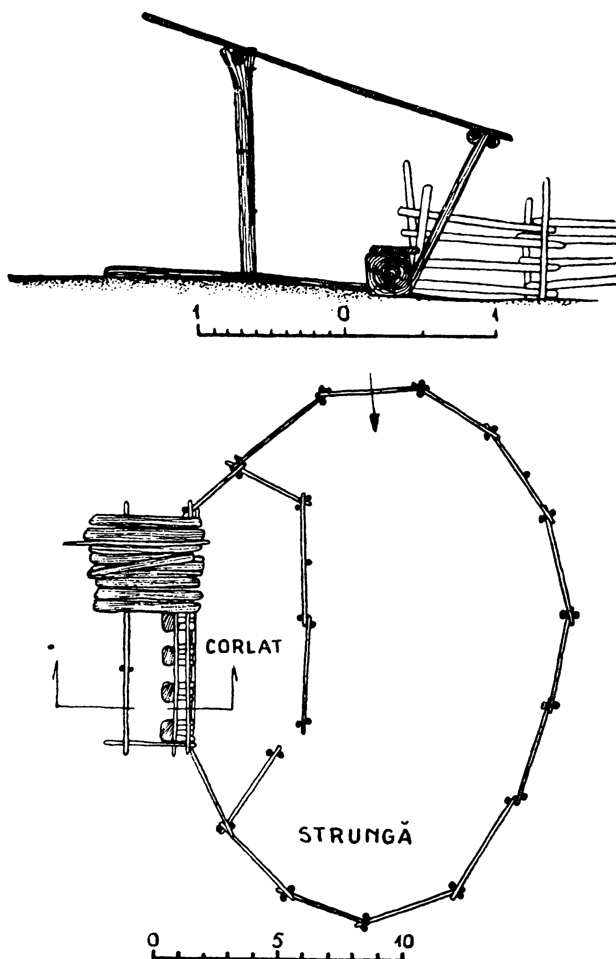
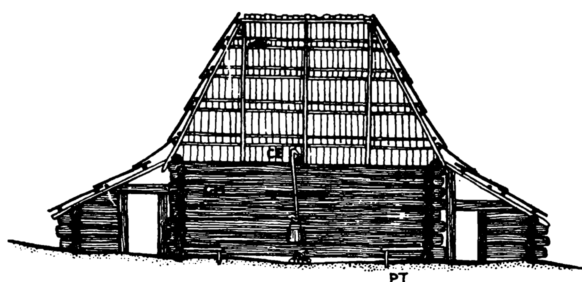
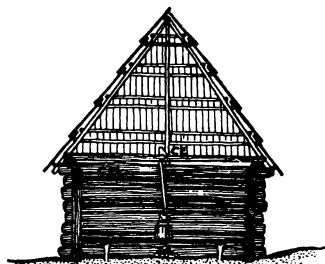

Fig. 63. — Planul și secțiunea strungii din Bilugu Mic, Retezat.

întorceau la sălașele de la fînețe, la fînul adunat pentru iernat. Aici aveau o *colibă* adîncită în pămînt, care servea pentru adăpostul ciobanilor, iar oile erau adăpostite în *staorul* din jurul colibei, cu pereții de *toble* (lemne crăpate cu securea), înclinați spre interior (fig. 66).

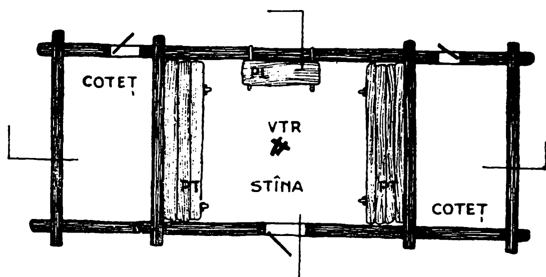
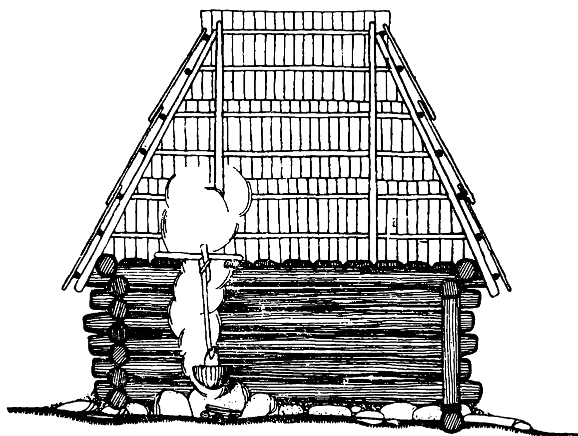

Fig. 64. — Planul şi secţiunile stînei din Porumbeii Mari, Munţii Sebeşului, Masivul Surianul. Legenda : CM = comarnic, PT= pat, PL = poliță, VTR = vatra focului.

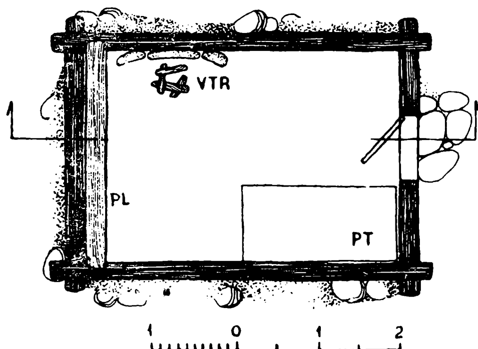

Fig. 65. — Planul şi secţiunea colibei la fîn de pe Pravet, Munţii Sebeşului, Masivul Surianul. Legenda : VTR = vatra focului, PL = poliță, PT = pat.

Sistemul de măsurat laptele era același ca și pe Valea Jiului, cu *căpceana, cioiu, găleata, vadra* și *cupa*. Pentru fiecare *căpceană* de măsurat stăpînul oilor primea la brînză *o găleată*, pentru fiecare cioi o

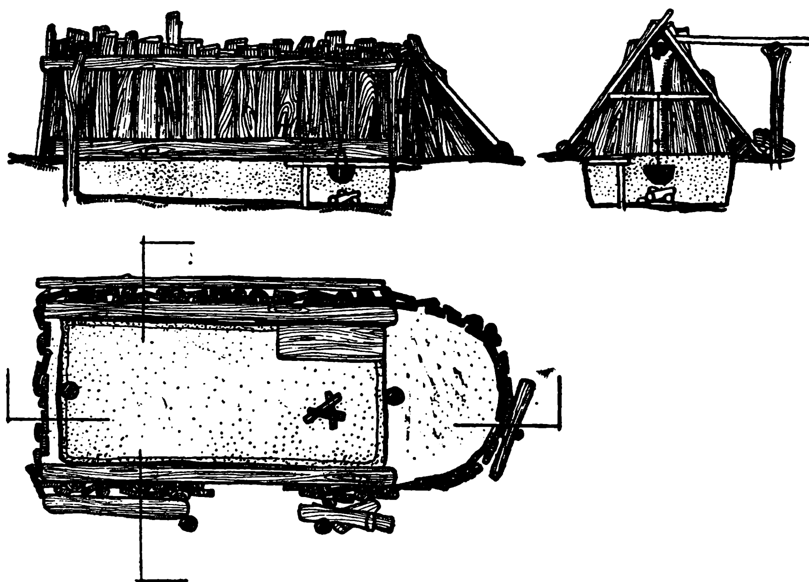

Fig. 66. — Planul și secțiunea colibei de iarnă din Fizești, Munții Sebeșului.

vadră și pentru fiecare *găleată* o cupă. Mărginenii au inventat un *teasc* pentru presarea cașului, foarte asemănător cu teascurile de presat uleiul, dar nemenționat pînă în prezent la alte tipuri de păstorit (fig. 67).

Ciobanii erau de două categorii : 1) cei cu oi mai multe (100—150) își păzeau oile singuri ori angajau *ciobani de dric* adică cu simbrie; 2) cei cu oi mai puține erau *ciobani rîndași*, pentru că făceau ciobănia cu rîndul. Vacile erau păzite de *văcărițe*.

Păstoritul în zona fînețelor din nord-vestul Moldovei. Rămîne sa ne ocupăm de păstoritul din cealaltă mare zonă a fînețelor, din Moldova de nord-vest. În Moldova, în genere, întîlnim tot trei tipuri fundamentale de păstorit : *a*) în zonele inferioare, ca de pildă Siret și Prut, păstoritul agricol local, dar cu forme deosebite față de cele din alte părți ; *b*) un păstorit agricol-pastoral, în cadrul căruia populația se ocupa cu agricultura și cu creșterea vitelor și își trimitea turmele la o stînă de munte, mai îndepărtată de sat, și c) păstoritul propriu-zis din zona fînețelor, de care ne ocupăm în capitolul de față

În nord-vestul Moldovei, începînd de la Moldova-Sulița pînă pe la Broșteni, se întindea o zonă largă de fînețe cu așezări în mare parte de tipul risipit, cu case izolate în mijlocul fînețelor[24]. O regiune tipică în această privință era cea a Dornelor, cu o intensă viață pastorală. Ca exemplu putem lua păstoritul din Neagra Șarului, de sub poalele Călimanilor.

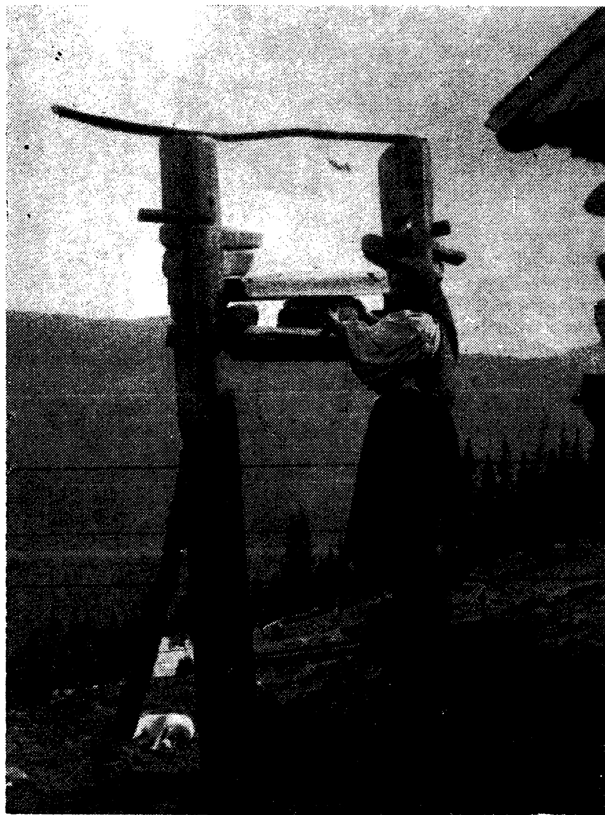

Fig. 67. — Teasc pentru presat cașul la o stînă veche din Bilugu Mic, Retezat (începutul sec. XX).

Și aici întîlnim cele trei zone, cu cele trei etape : *a*) așezarea din vale, *b*) fînețele și *c*) stîna de la munte. În sat, locuitorii aveau grădini cu zarzavaturi, puțin pămînt arabil și fînețe. La munte aveau pășune și fînaț, dar cei mai mulți aveau numai pășune și *tîrlă de vară*. Aceștia din urmă stăteau la *tîrlă* numai vara, avînd aici o *văcărie* unde făceau brînza.

Cei cu fînaț la munte aveau acolo o căsuță pentru oameni și un grajd pentru vite. Mai demult aveau bordeie săpate în pămînt și *corle* pentru vite. Vara coseau fînul și-l țineau in *țarcuri* îngrădite cu *răzlogi* pînă în iarnă, cînd îl dădeau la vite. La fînețele de la munte se stătea pînă prin ianuarie, cînd se cobora acasă cu vitele, la fînul adunat de pe fînețele din sat. Deci, pe de o parte, avem de-a face cu un sistem asemănător cu cel din Valea Jiului — și aceasta o zonă tipică a fîne-

---

[24] V. Mihăilescu, *O hartă a principalelor tipuri de așezări rurale din Romînia*, extr. din „Bul. Soc. rom. geogr.", XLVI, 1927, p. 7 (vezi și harta anexă).

țelor —, iar pe de altă parte fînețele de la munte ne amintesc de munții rezervați pentru fînețe din Munții Rodnei.

Primăvara, îndată ce se topea zăpada și încolțea iarba, fiecare proprietar își scotea vitele la păscut pe livada din jurul casei. Pe la mijlocul lunii mai se întovărășeau mai mulți și formau o stînă particulară sau „cooperatistă”. Pe la sfîrșitul lui mai urcau la munte, unde puneau oile pe brînză și stăteau pînă pe la începutul sau mijlocul lui octombrie, cînd coborau cu oile în sat, restituindu-le stăpînilor pentru tomnat. Stăpînii de oi primeau pentru fiecare oaie 5—7 kg de brînză. Nu toți se întovărășeau ; unii își duceau oile împreună cu vitele la *văcăria* proprie și le vărau acolo. Cei care aveau fînețele lor la munte coborau mai tîrziu, după ce consumau cu vitele fînul recoltat și cădea zăpada.

La *văcăriile* „întovărășiților” de pe Călimani vacile nu erau păzite și îngrijite ca în alte părți de membrii familiei, ci de *văcari* sau *văcărițe* cu simbrie. Cantitatea de brînză se stabilea în baza unei singure mulsori în timpul verii. Pentru fiecare kilogram de lapte de la această mulsoare proprietarul vacilor primea 5 kg de brînză.

În consecință, ceea ce caracteriza păstoritul moldovenilor de pe Călimani și, în genere, cel de pe versantul răsăritean al Carpaților Răsăriteni era prezența, alături de turmele de oi, a unui număr considerabil de vaci. Nu este deci de mirare dacă aici stînele se numeau *văcării*, și nu stîne. Văcăria avea două încăperi : *stîna* și *celarul*. *Văcăriile* noi erau construcții solide, de bîrne, și, la fel ca la casele din sat, în jurul pereților erau amenajate, prin prelungirea acoperișului, adăposturi pentru porci și viței, numite aici șuri. După animalele care stăteau aici putem distinge trei categorii de stîne : *a*) stîne numai de oi, *b*) stîne numai de vite mari și *c*) stîne mixte cu oi și vaci. Oile erau păzite de ciobani angajați cu simbrie și nu rareori se întîlnea și aici *baciul*, care conducea treburile stînei și prepara produsele din lapte.

Zona fînețelor se continua și spre sud, pe valea Bistriței, dar așezările erau mai adunate și aveau o viață pastorală proprie. Așezarea se afla în valea Bistriței, unde era și *ogorul*, adică cîmpul arător, semănat cu porumb, în jurul casei. Aici *țarina* lor nu era, ca în alte părți, ogorul arător din jurul gospodăriei și al satului, ci *cosirea*, adică fînețele de pe coaste și dealuri, care asigurau iernarea vitelor (fig. 68)[25]. Afară de acestea, mai exista și *nimașul*, locul de pășune în proprietate devălmașă.

---

[25] Ca și la huțuli, care le zic *carinki*; M. N. Popp, *Urme romînești în viața pastorală a Carpaților polonezi*, în „Bul. Soc. rom. geogr.”, LIV, 1935, p. 214 (în continuare Mara N. Popp, *Urme romînești*, 1935).

Şi aici oile erau duse vara la ***stînele*** de la munte şi de pe dealurile înconjurătoare.

Pentru că *ţarina*, adică zona fîneţelor de pe coaste şi dealuri, prezenta pentru acest păstorit o importanţă deosebită, precum şi unele particularităţi locale, ne vom ocupa mai ales de această zonă. La *ţarină*, adică la fîneţe, oamenii stăteau cu vitele toamna şi iarna, de aceea acolo îşi făceau ***tîrle*** pentru stat cu vitele.

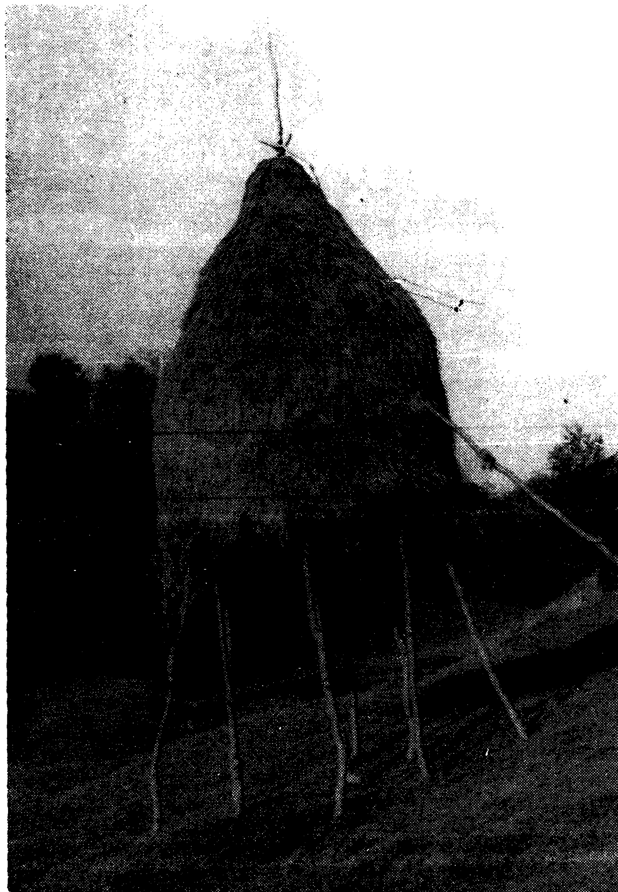

Fig. 68. — Pătul cu fîn, Bătrîna (începutul sec. XX).

Pînă la începutul secolului nostru s-au menţinut aici două construcţii rudimentare, şi anume : *surla* şi *corla*. *Surla* era adăpostul păcurarilor, dar se întrebuinţa şi ca bucătărie şi pentru adăpostirea oilor, atunci cînd se afla în sat (fig. 69 şi 70). Era de formă conică, cu baza rotundă. Se construia pe un schelet format din patru *furci*, prinse la vîrf în *crăcane*. Furcile se strîngeau bine la vîrf cu *gînj* (salcie răsucită). Peste cele patru furci se aşeza un cerc de *şep* de brad şi apoi peste acest schelet se puneau *răzlogi* şi *lătunoaie* (scînduri semirotunde de la marginea buşteanului). Într-o parte se lăsa o uşă, lîngă care se afla şi vatra focului. Căldarea — *ceaunul* — atîrna de o *cujbă*, un lemn strîmb sau o cracă înfiptă în pămînt[26]. Această surlă de formă conică era pe vremuri răspîndită şi în Muntenia. În regiunile de

[26] T. Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, I, p. 47.

cîmpie ale Munteniei, surlele erau nişte adăposturi mai mari, de formă conică, folosite şi pentru vite[27].

A doua alcătuire rudimentară a fost *corla* (fig. 71), adăpostul vitelor mari. După spusele bătrînilor, pînă la începutul secolului nostru grajdurile erau rare şi vitele ori erau ţinute şi iarna în aer liber[28], sub adăpostul arborilor, ori se clădea o *corlă*. Corla arhaică era de formă conică şi era făcută chiar sub un arbore, cu ajutorul unor lemne crăpate şi proptite cu capătul lor de sus chiar de arborele ce adăpostea şi vitele. Mai tîrziu, se băteau două furci în pămînt, pe vîrful lor se punea un lemn mai gros numit *beldie* şi apoi se propteau de ea oblic *lătunaşi* rezemaţi cu un capăt de pămînt şi cu unul de *beldie*[29]. În faţa corlei se mai îngrădea un mic ocol cu *răzlogi* pentru mişcarea vitelor[30]. Se mai făceau şi *şoapre* pentru vite mari şi oi. Se împrejmuia un ocol cu gard de răzlogi şi apoi, într-o parte, se clădea *şoapra* pe patru furci, cele din faţă mai înalte şi cele din spate mai joase, peste care iarăşi se aşeza un suport

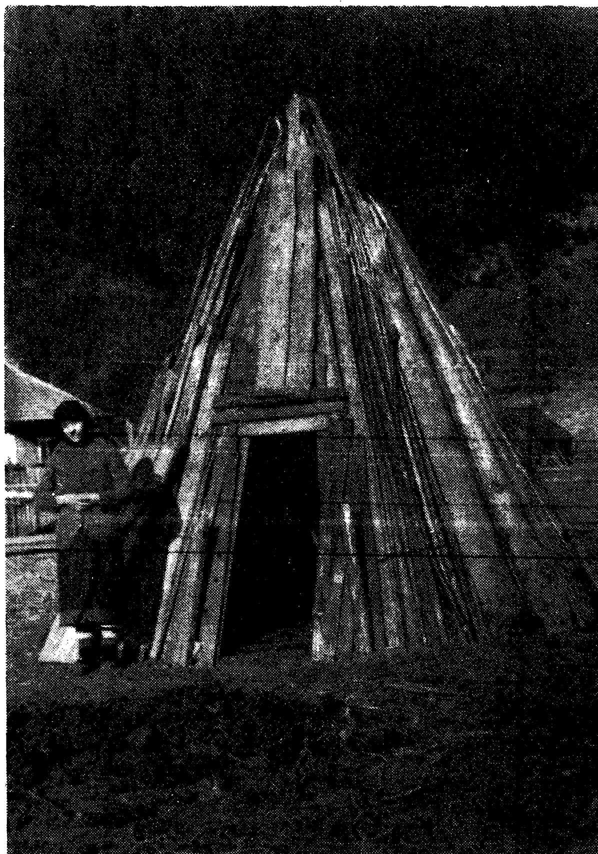

Fig. 69. — Surlă din Galu, valea Bistriţei (începutul sec. XX).

---

[27] N. M. A. Popp, *Valea Prahovei*, p. 217.

[28] Vite fără adăpost în timpul iernii, pentru alte regiuni vezi şi la H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe romîneşti*, I, p. 284.

[29] T. Papahagi, *Images*, 11, p. 60.

[30] R. Vuia, *A román település*, p. 50.

Fig. 70. — Coşer şi surlă de pe Buba, valea Bistriţei (începutul sec. XX).

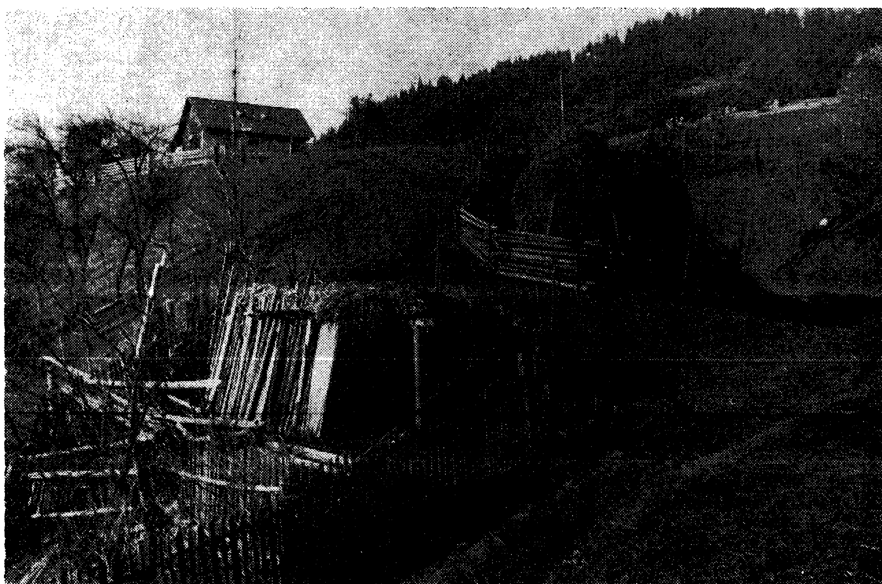

Fig. 71. — Corlă şi ţarc cu fîn din zona fîneţelor din Poiana Răchiţei, valea Bistriţei (începutul sec. XX).

de acoperiș din răzlogi și peste acestea se așternea *turiște*, fînul ce rămînea nemîncat de la vite.

Pentru oi se făceau *coșere* rotunde din nuiele împletite sau poligonale din răzlogi și atît de înalte, încît lupii să nu poată să sară în coșer.

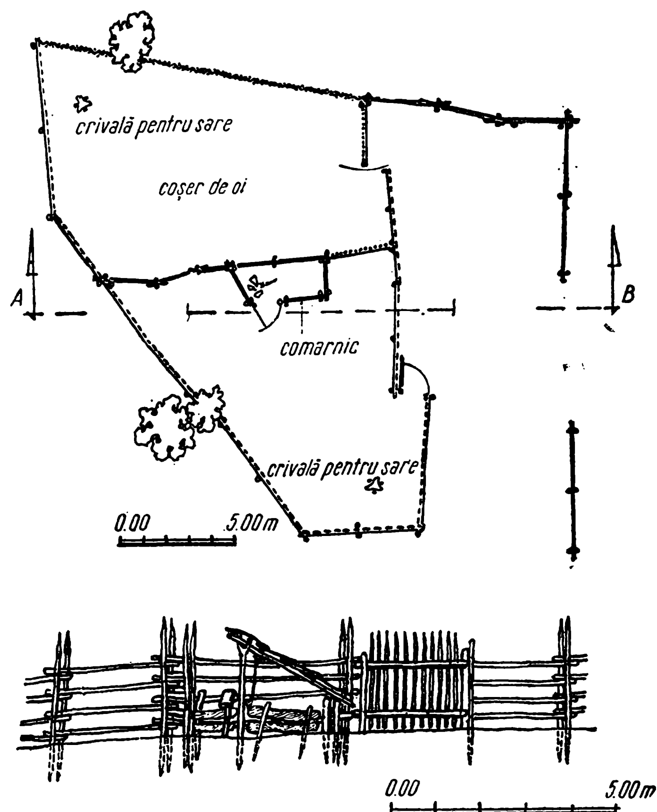

Fig. 72. — Planul unui coșer de oi de pe dealul Buba, valea Bistriței.

Coșerele erau fie lipite de *colibă* sau *surlă*, fie alături de ele, pentru ca ciobanii să aibă oile sub ochi. Ceea ce ne surprinde este faptul că aici *tîrla*, cu *surlă* și *coteț* nu se prea muta din loc în loc ca în alte părți, ci gunoiul din tîrlă era cărat pe fînețe. Dimpotrivă, stîna era aceea care, din timp în timp, își schimba locul. Se întîlneau însă și coșere mobile, de formă poligonală, cu garduri drepte construite din răzlogi, care se mutau din loc în loc pentru a tîrli pămîntul, așa cum am întîlnit și în alte regiuni. În mijlocul coșerului se afla comarnicul, adăpostul ciobanului (fig. 72 și 73). La tîrlă se stătea cu

vitele primăvara, toamna şi iarna. *Tîrla* era îngrădită cu tîrşi spinoşi pentru ca lupii să nu poată sări în ea.

Stînele erau situate pe dealurile şi munţii apropiaţi, fiecare sat avînd 2 — 4 stîne, cu 200 — 300 de oi de stînă. Ele erau

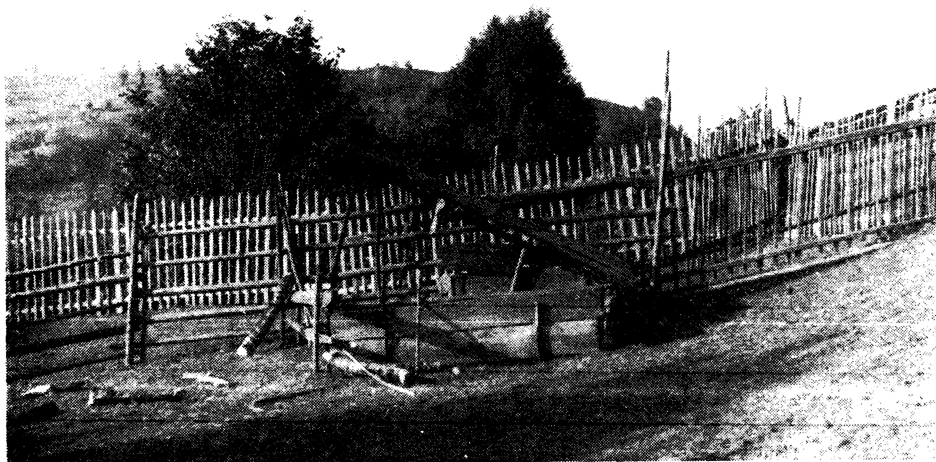

Fig. 73. — Coşer cu comarnicul, adăpostul păcurarilor de pe Buba (începutul sec. XX).

făcute din lemn de brad în *chiotori* adică prinse la capete în adîncitura fiecărui lemn de brad, şi aveau un acoperiş în două ape. Mai de mult, stînele erau acoperite, ca şi în Munţii Rodnei, cu *scoarţă* de brad, mai de curînd cu *draniţă*, o şindrilă mai lată şi mai lungă. Fundurile stînei se înfundau cu scoarţă de brad sau cu *şpanuri*, despicături de brad.

Stîna avea una, două, chiar trei încăperi (fig. 74 şi 75), în rînd cu intrarea pe latura îngustă a stînei. Prima încăpere, în care se prepara caşul, era *stîna* propriu-zisă, în care dormeau *baciul şi strungariul*. A doua şi a treia încăpere, în care se păstra caşul, formau *brînzăria*.

Din inventarul stînei reţinem cîteva piese specifice acestui ţinut : *găleata* de muls oile (fig. 76), cu jumătatea buzei mai ridicată, cum se întîlnea şi în Carpaţii Meridionali, la Braşov[31], şi la stînele din Carpaţii nordici[32] şi *bărbînţa*, de formă îngustă şi înaltă (fig. 77), în care se păstra brînza,

---

[31] I. Vlăduţiu, *Almenwirtschaftliche*, p. 229.

[32] L. Sawicki, *Szalasnictwo na Woloszczyznie Morawskiej*, în *Materjaly anthropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*, XIV, 1919, fig. 4, nr. 1.

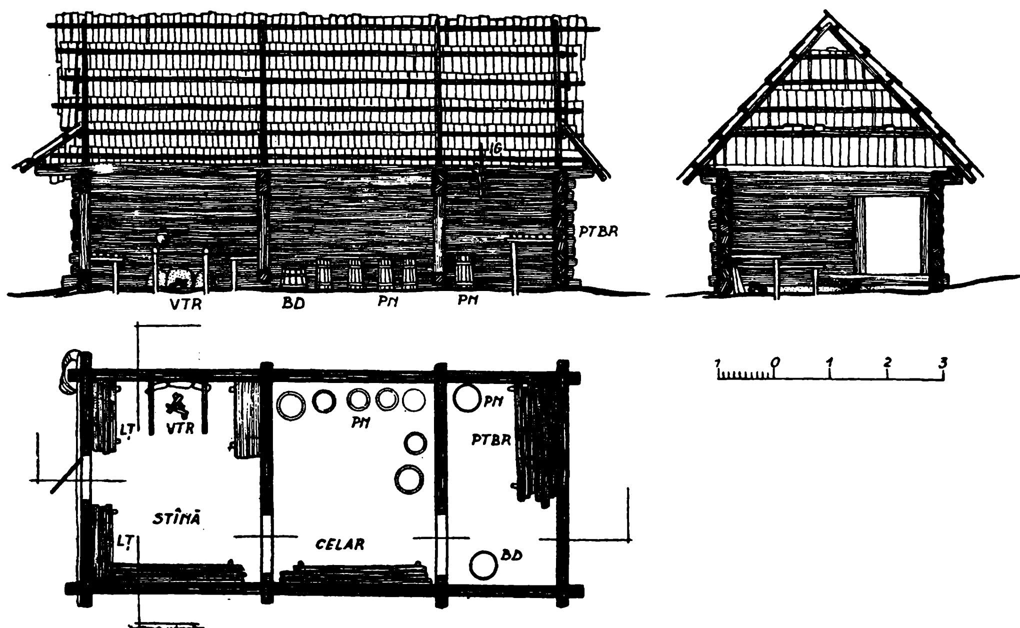

Fig. 74. — Planul şi secţiunile stînei din Bostan, valea Bistriţei. Legenda : PTBR = pat pentru brînză, ÎG = cegornişer, VTR = vatra focului, BD = bădîni, PN = putină, LŢ = laviţă.

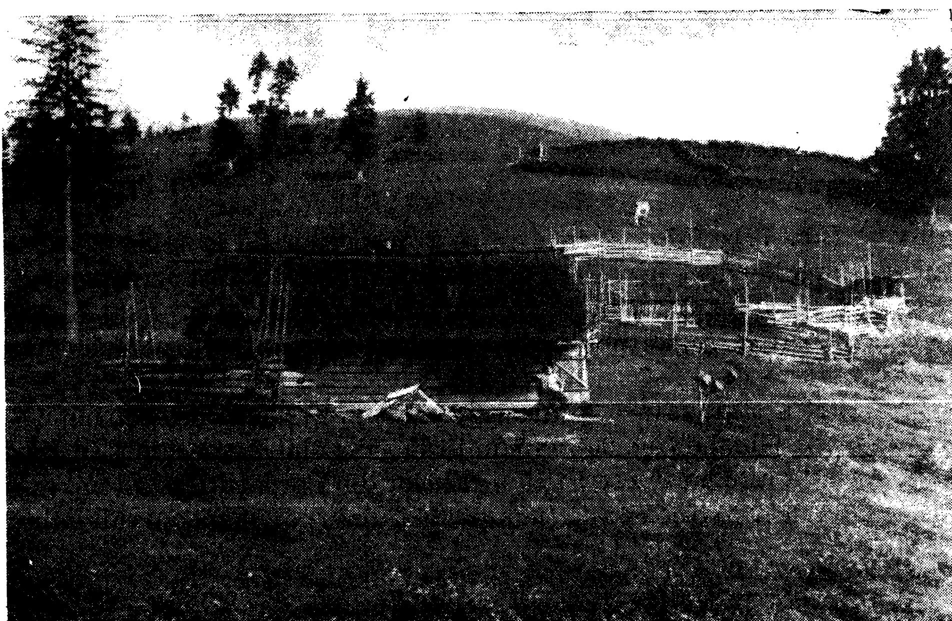

Fig. 75. — Stîna, strunga şi nimătul de pe Bostan (începutul sec. XX).

brididăul, un drug avînd un capăt ascuțit și cu crestături iar celălalt gros și lat și care servea pentru a bate cu el brînza în *bărbînță*; bărbînța era comună întregii zone pastorale din Munții Rodnei, Maramureș și Moldova de

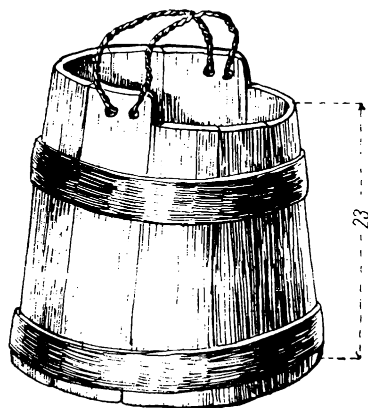

Fig. 76. — Găleata de muls oile, Galu (începutul sec. XX).

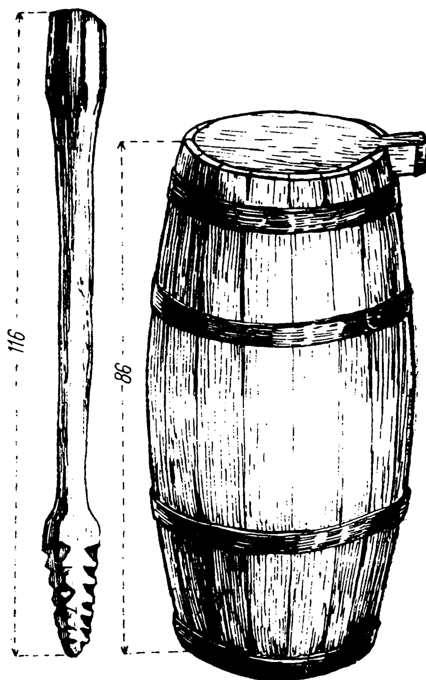

Fig. 77. — Brididăul cu care se bătea brînza și bărbînța în care se păstra brînza, Ceahlău.

nord-vest (fig. 77); *fedeleșul* în care se transportau de la stînă laptele, zerul sau laptele bătut (fig. 78); prezența *fedeleșului* a fost remarcată și în regiunea Munților Călimani [33]. Mai amintim și *tiparele* de presat cașul, săpate în lemn (fig. 79), răspîndite în întreaga zonă muntoasă a Moldovei, pînă la Vrancea [34].

Intrarea la stînă se făcea prin latura îngustă, ca și la stînele din munții din apropierea Sibiului (fig. 90), în Munții Făgărașului [35], precum și în Bucegi [36]. Aceasta este o caracteristică a stînelor din Carpații Răsăriteni, excepție făcînd doar părțile de sud (Munții Buzăului și ai Vrancei), sub influ-

[33] L. Someșan, *Vieața pastorală*, 1933, p. 318.
[34] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, p. 31, fig. 26 și 27.
[35] Tr. Herseni, *Stîna în Munții Făgărașului*, p. 13, fig. 7.
[36] I. Vlăduțiu, *Almenwirtschaftliche*, p. 227.

enţa sistemului de stînă bîrsănească, adică mocănească, cu stîna şi strunga împreunate. Stîne cu intrarea pe latura îngustă se întîlneau şi în Carpaţii Nordici ; deci constatăm o zonă întinsă cu acest tip de stînă atît în Carpaţii Răsăriteni, cît şi cei Nordici[37].

De remarcat faptul că şi aici, în unele locuri, stîna se muta, la fel ca în Maramureş [38]; stîne cu *mutări* se întîlneau şi în Munţii Rodnei [39]. Stîna se desfăcea şi se muta într-o altă poiană, ca să nu se îmbolnăvească oile de

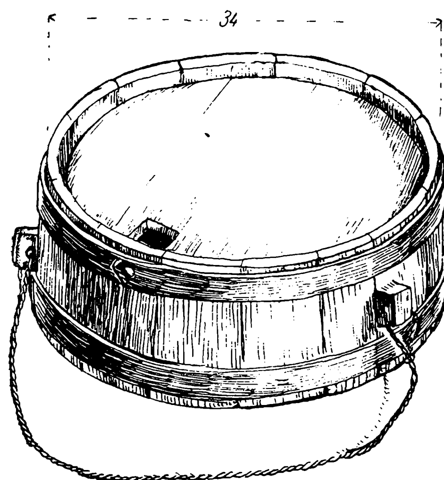

Fig. 78. — Fedeleş, Audia.

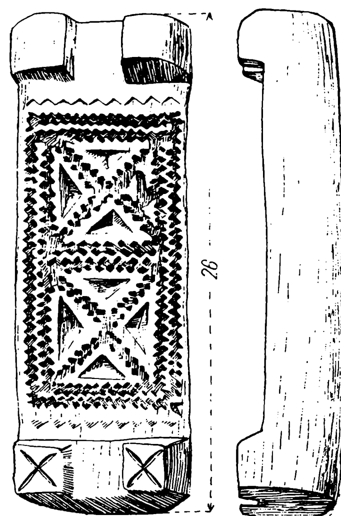

Fig. 79. — Tipar pentru presat caşul, Buhalniţa.

murdăria din tîrla cea veche. Sistemul cu două stîne, cu *mutătoare* de la o stînă la alta cînd se bătea iarba de călcatul oilor — sistem despre care s-a mai vorbit — se întîlnea şi aici (de pildă la Răpciuni, Ceahlău). Mutarea stînei cu scopul de a duce turma de la vechiul loc plin de gunoi la unul mai curat se practica şi în părţile locuite de secui [40].

Strunga (fig. 75 şi 80) era făcută din răzlogi, iar partea acoperită unde mulgeau ciobanii oile se numea şi aici, ca pretutindeni, *comarnic* (fig. 81). Sînt de remarcat strungile gemene, care aveau în faţă o îngrăditură

[37] Zofja Holub. Pacewiczowa, *Osadnictwo*, 1931, pl. 10, p. 43 şi 44.

[38] Vl. Kubijović, *Viaţa pastorală în Maramureş*, 1934, p. 256.

[39] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, p. 152 şi 153. Cu privire la mutări, vezi şi H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe romîneşti*, I, p. 286.

[40] L. Földes, *Eszténa und Esztenagenossenschaften bei de Szeklern*, p. 289 şi 294.

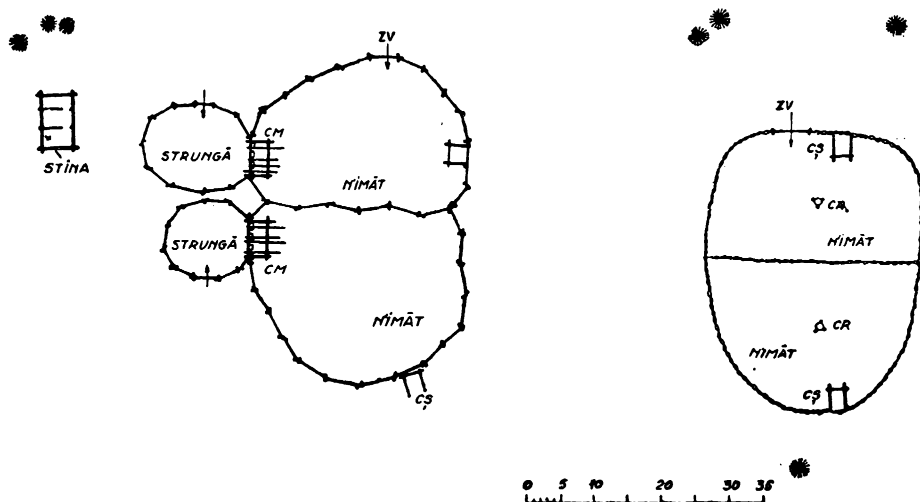

Fig. 80. — Planul stînei, al strungilor şi al nimătelor de pe Bostan. Legenda : ZV = zăvor, CŞ = coşmaga în care dormeau ciobanii, CM = comarnic, CR = crivală pentru dat sare la oi.

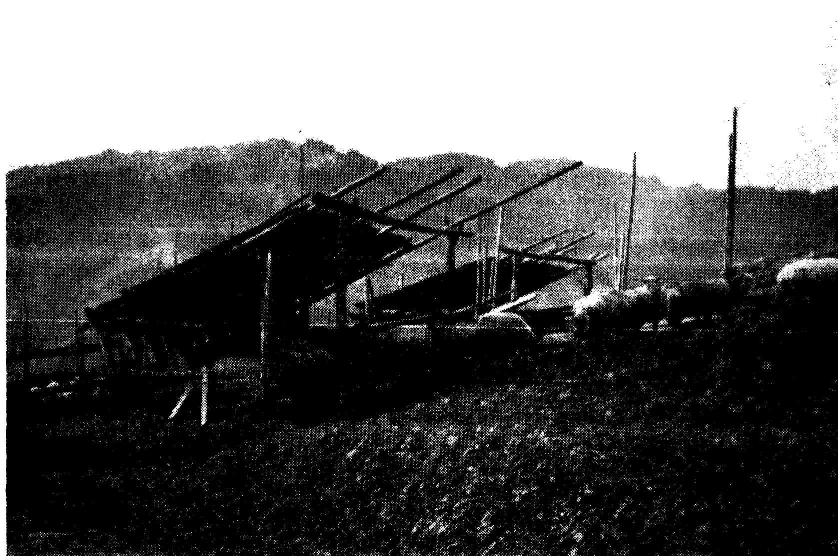

Fig. 81. — Comarnicul de la strunga oilor de la stîna din Bostan (începutul sec. XX).

de răzlogi sau *cepuri de brad* (crengi de brad), numită *nimăt*, în care dormeau noaptea oile. Termenul de *nimăt* se întîlnea şi la stînele mărginenilor de pe Munţii Sebeşului (fig. 62). Lîngă nimăt era *coşmaga*, adăpostul în care ciobanii dormeau noaptea pentru paza oilor (fig. 80). La stînă se

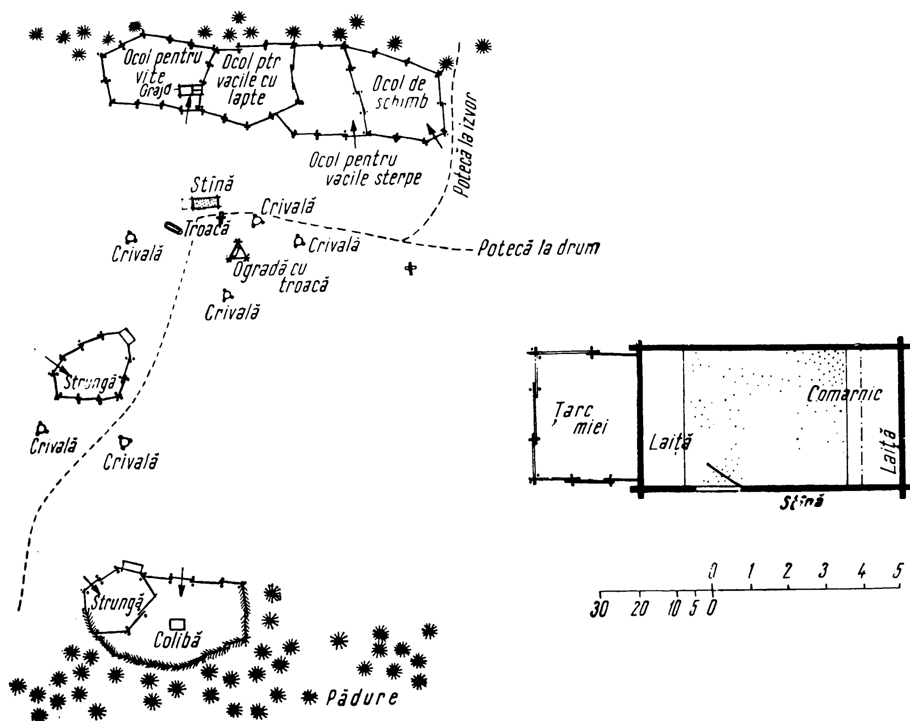

Fig. 82. — Planul stînei şi al strungii de pe Obcioara lîngă Cîmpulung Moldovenesc (după Tr. Herseni).

stăţea cu oile de pe la 10 mai pînă la mijlocul lui octombrie, deci pînă mai tîrziu, după obiceiul păstoritului din zona fîneţelor, spre deosebire de obiceiul de la stînele păstoritului agricol-pastoral, unde, după cum am văzut, se cobora mult mai devreme, de îndată ce se termina secerişul şi se slobozeau miriştile.

O stînă avînd intrarea tot dinspre latura îngustă şi cu celarul în fund, precum şi strungi, mult asemănătoare cu cele prezentate de noi pe dealul Bostan, valea Bistriţei, a fost menţionată în comuna Cerbu de lîngă Tulgheş [41].

---

41 *Eastern Carpathian Studies*, Londra, 1936, p. 70—72, pl. XIII.

Ciobanii erau odinioară angajați cu simbrie și, ca de obicei, și aici de fiecare 100 de oi era un cioban iar plata se făcea fie în natură — un kilogram și jumătate de brînză pentru fiecare cap de oaie —, fie în bani. Mai de mult, muntele era arendat de *stăpînul de tîrlă*, căci tîrlă se numeau și vitele care mergeau la aceeași stînă, nu numai locul unde stăteau. Fiecare stăpîn întovărășit la o tîrlă primea 6 kg de brînză de cap de oaie.

După 15 octombrie oile se aduceau în sat la un stăpîn și se făcea *roscolul*. După roscol se dădeau *berbecii în oi* și apoi se pornea cu ele la tomnat, la *tîrlele* de pe țarină, la fînețe. Cînd toamna era frumoasă și lungă, se împreunau iarăși cîțiva la un loc, dar nu cu oi multe, ca la stînă, ci cam cu 60 — 100 de oi, și se pornea cu ele la *tomnat* la pădure, unde sînt *horști*, o iarbă mare de munte, pe care oaia, chiar dacă ningea, o bătea cu piciorul și o mînca. Dacă toamna era lungă, abia pe la sfîrșitul lui noiembrie sau chiar și pe la sfîrșitul lui decembrie se revenea cu oile în sat și acestea se restituiau definitiv stăpînilor. Judecînd după datele ce le deținem, transhumanța nu s-a practicat.

Păstoritul din Moldova de nord. Păstoritul din nordul Moldovei avea, cum e și firesc, mai multe trăsături comune cu cel din Maramureș și cu cel din Moldova muntoasă de nord-vest. În această regiune distingem pentru trecut două variante : *a*) *stîne de strînsură*, înjghebate prin întovărășirea mai multor stăpîni de oi, numiți *simbrași* la o stînă și *b*) stînele individuale ale celor înstăriți, care își făceau stînele pe *păscătoarea* proprie. În schimb *stînele de strînsură*, adică ale celor întovărășiți, se stabileau fie pe muntele fostă proprietate comunală, fie pe un teren închiriat de la proprietari particulari. Stînele individuale ale celor înstăriți erau conduse fie de însuși proprietarul stînei, fie de un *baci* angajat cu simbrie, ajutat de ciobani plătiți și ei de stăpînul stînei.

Stînele de strînsură, adică ale simbriașilor, erau organizate și supravegheate fără nici o plată de stăpînii care aveau mai multe vite. Aceștia angajau un *baci*, care era un păcurar mai în etate și cu experiența necesară și care avea conducerea și răspunderea întregii stîne în timpul văratului la stînă. El avea ca ajutor pe *mulgarul* care avea grijă de lapte, făcea urda, tăia lemne, aducea apă și spăla vasele stînei ; deci acesta este un fel de ajutor de baci, avînd aproape același rol ca și băcițele de la stînele mărginenilor și ale poenarilor. Oile erau păzite de *ciobanii* cu simbrie, ajutați în strungă, la mulsul oilor, de un *strungar*.

Vacile erau ținute la aceeași stînă cu oile cu lapte și cu sterpele și păzite de *văcari*. În această privință, se constată prezența stînelor mixte de oi și vaci în întreaga zonă muntoasă din Moldova de nord pînă la Căli-

mani, cu vaci păzite de *văcari* bărbaţi şi nu de *văcăriţe* ca la stînele de vaci din Carpaţii meridionali.

Prin urmare, la o *stînă* (atît locul cît şi clădirea sînt numite tot stînă) exista o singură stînă pentru oile mulgătoare şi pentru vaci, cu o serie de *ocoale*, îngrădite cu *drucari*, în apropierea stînei, pentru viţei, vacile cu lapte şi cele sterpe (fig. 82). Sistemul numeroaselor îngrădituri pentru oi şi vaci era răspîndit şi la stînele din Vrancea. Remarcăm din nou prezenţa termenului *nimăt*, îngrăditură unde dormeau oile, întîlnit în Ţara Haţegului, pe Munţii Sebeşului, în ţinutul Bicazului şi în nordul Moldovei. Uneori, aceste îngrădituri din jurul stînei purtau şi numele de *coşer*, ca la stînele şi tîrlele mutătoare. Se constată şi prezenţa sistemului cu două strungi, din care una era cea obişnuită, iar a doua cea de schimb, folosită pe timp ploios. Acest sistem cu două strungi a mai fost întîlnit în regiunea Bicazului şi îndeosebi pe Parîng.

Stîna avea de obicei o singură încăpere, cu intrarea pe latura cea lungă. Se întîlneau mai rar şi stîne cu două încăperi, intrîndu-se întîi în *comarnic*, în care se păstra *caşul*, şi de aici trecîndu-se în stîna propriu-zisă. Cînd stîna avea o singură încăpere, era prevăzută de obicei cu o *laiţă* la cele două laturi ale ei mai înguste, deasupra cu un *comarnic* mai lat pentru păstrarea caşului. Rar de tot, şi mai ales la stînele individuale ale celor înstăriţi, se întîlnea şi stîna cu *celar*.

Vatra focului era situată în genere pe una din laturile înguste, aproape de intrare, iar pe cealaltă latură îngustă se aflau *comarnicul* şi *laiţele* pe care stăteau *putinele* cu lapte nelucrat; uneori pe această latură se afla şi cîte un *pat*. Într-un colţ al stînei, fixat de perete, se afla *vîrtejul* de care atîrna *ceaunul*. Vîrtejul era identic cu cel de la stînele din întreaga zonă muntoasă din Moldova, începînd cu nordul ei şi pînă la Munţii Călimani. Stînele erau construite din bîrne de brad; deasupra focului acoperişul avea o deschizătură numită *fumătoare* sau *căhleată*, prin care ieşea fumul.

În ce priveşte inventarul stînei, multe dintre obiecte le întîlnim atît la stînele din Maramureş, cît şi la cele din Moldova muntoasă de nord-vest. Astfel *budaca*, vasul cel mare pentru închegat caşul, se întîlnea şi în Maramureş. *Bărbînţele* zvelte şi înalte pentru păstrarea brînzei şi a zerului erau răspîndite în toată Moldova de nord-vest, împreună cu *lefele* pentru *tăpşuit* şi tăiat mămăliga. Bărbînţele erau de altfel cunoscute şi desemnate cu acelaşi termen atît în Maramureş, cît şi în Munţii Rodnei [42].

Dintre uneltele cu o denumire specifică regiunii, reţinem *tivornicerul*, lingura pentru dat cheagul, *tăujerul* cu care se mesteca urda, *cociorva*

---

[42] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, p. 172—174.

pentru adunat urda, *berghediul* cu care se bătea untul în untar. În schimb *hîrzobul*, plasa care susținea *strecurătoarea*, împreună cu aceasta din urmă, aveau o răspîndire generală.

O caracteristică a stînelor din această regiune era și prezența în apropierea stînei a unei *cruci*, de care se atîrnau *ceaunul* și *cumpăna* cînd se măsura brînza ce se cuvenea fiecărui stăpîn de oi. Altitudinea la care se aflau stînele era cea generală, întîlnită și în alte părți, de 1100 — 1500 m. Pe la mijlocul lunii mai (la Ispas) se făcea *ruptul*, adică alesul sterpelor dintre oile cu lapte, după care urma urcarea la stînă, unde rămîneau pînă la sfîrșitul lui august sau începutul lui septembrie, deci pentru o durată mai lungă ca la păstoritul din zona fînețelor.

Măsuratul laptelui în vederea stabilirii cantității de lapte — respectiv de brînză — ce se cuvenea fiecărui stăpîn se făcea și aici cu *carîmbul* și *cumpăna*, ca și în părțile năsăudene și în Maramureș [43].

În consecință, păstoritul din Bucovina avea multe trăsături comune cu cel din Maramureș, cel din părțile năsăudene și cel din Moldova de nord-vest : sistemul de a măsura cu *carîmbul* și *cumpăna*, lipsa femeilor în timpul văratului la stînă, precum și *focul viu* cunoscut și aici. Asemănarea era și mai mare în ce privește inventarul stînei, elementele comune fiind : prezența *vîrtejului* deasupra vetrei pentru atîrnarea căldării, *budaca*, *hîrzobul*, *tăujerul* sau *tăungerul*, *fedeleșul*, *leafa* și *bărbînța*. Alte elemente comune zonei stînelor din nordul și nord-vestul Moldovei erau : *nimătul* și *bergedeul* sau *brididăul*.

Păstoritul din Vrancea. Zona fînețelor din Moldova de nord-vest se întindea și spre sud, de-a lungul Carpaților Orientali. Dintre regiunile din această zonă cu o viață pastorală proprie, trebuie să acordăm o deosebită atenție păstoritului din ținutul Vrancei, ținut amintit și de Cantemir ca fiind unul dintre cele trei locuri din Moldova unde se găsea o deosebit de bună pășune și unde locuitorii se îndeletniceau numai cu creșterea oilor [44].

Dezvoltarea păstoritului a fost aici favorizată de poziția acestui ținut, aflat într-o depresiune, la cotitura Carpaților spre nord și făcînd puntea de trecere între păstoritul din Carpații Meridionali și cei Orientali ; un ținut cu pășuni bogate în munții apropiați, care au atras de timpuriu și pe păstorii din părțile ardelene : pe bîrsanii și brețcanii de dincolo de munți.

---

[43] Tr. Herseni, *Probleme*, 1941, p. 96—153.

[44] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. M. Nicolescu, Buc., 1909, p. 72.

Privilegiile vrîncenilor ademeneau și ele, in trecut, pe păstorii din alte ținuturi, nu numai pentru perioada vremelnică a văratului, dar și în vederea stabilirii definitive în acest ținut care, prin căile sale prielnice, a inlesnit și trecerea turmelor transhumante ale mocanilor, covăsnenilor și brețcanilor pe văile Milcovului și Putnei spre cîmpiile Moldovei sau ale Munteniei [45].

Așezările vrîncene, ca și în alte depresiuni intercarpatice, erau de tip răsfirat și risipit, caracteristic zonelor în care ocupația principală era creșterea vitelor și o agricultură redusă [46].

Deși într-o zonă a fînețelor și în apropierea unor munți bogați în pășune alpină, aici se înregistra fenomenul rar întîlnit în zona fînețelor, anume că locuitorii satelor cu pășuni bogate în apropiere sau ai celor care și-au pierdut munții nu-și mai duceau oile la munte, ci le păstrau și vara în regiunea satului. Astfel aici am întîlnit cazul rar al păstoritului local în zona fînețelor. Remarcăm sistemul stînelor de toamnă la o altitudine mai joasă, între 400 și 800 m, în vreme ce stînele la munte erau situate între 600 și 1660 m. Așadar zona de situare a stînelor era în Vrancea foarte întinsă (400 — 1660 m), iar distanțele dintre așezare și stînă înregistrează cea mai mare variație, de la cele situate în nemijlocita apropiere a satului pînă la cele de la 65 km distanță [47].

Pășunatul avea aceleași perioade în loc și timp ca și în zona fînețelor. Întovărășirea se făcea și aici pe la sfîrșitul lui aprilie, cînd stăpînii de oi, *tîrlașii*, alcătuiau o *tîrlă* de 500 — 1000 de oi, angajînd pe *baci* și *scutariu*, ciobanul cel mai mare, iar acesta pe ceilalți, cu toții angajați cu simbrie pe întreaga durată a văratului, de la 15 mai pînă la 26 octombrie. În multe locuri baciul era stăpînul și proprietarul stînei. Acolo unde baciul era proprietarul stînei primea *zeciuiala*, a zecea parte din cantitatea de brînză produsă la stînă.

La plecarea la munte se făcea și aici *alesul* oilor, alcătuindu-se patru *boteie* : sterpele, mînzările, berbecii și cîrlanii, fiecare *botei* avîndu-și ciobanul și locul de pășunat aparte. În unele sate se alcătuiau numai trei boteie : *al cîrlanilor* (miei înțărcați), *al mînzărilor* și *al sterpelor*. Între 15 mai și 15 august se prepara brînza la stîna de la munte, iar la 15 august, cînd se făcea *aruncătoarea*, adică împărțirea brînzei, *tîrlașii* veneau la munte pentru a-și lua în primire brînza, fiecare tîrlaș primind cîte 3 — 4 kg de cap de mînzare.

---

[45] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, p. 3—8, și I. Oțel, *Cercetări asupra păstoritului în Vrancea*, 1936, p. 49—50.

[46] Al. Rădulescu, *Vrancea*, Buc., 1937, p. 140.

[47] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, 1930, p. 9; I. Oțel, *op. cit.*

Stîna era alcătuită din trei părți : două încăperi laterale, ***hierbătoarea***, în care stătea baciul şi se prepara brînza, şi *căşăria*, în care se dospea caşul (fig. 83), iar între ele comarnicul, avînd în partea dinspre strungă *gurili strungii* cu *spătărie*, de care se rezemau mulgătorii cu spatele, de cealaltă parte, în față, neavînd perete : aşadar *comarnicul* era deschis pe o latură, ca un şopron. În dosul stînei, lipită de ea, era *strunga*, iar în față *bătătura stînei*, în care se adunau oile după mulsoare. Este foarte probabil că acest tip de stînă a fost introdus sub influența stînelor de tip bîrsănesc, cu trei încăperi şi cu un comarnic la mijloc. Trebuie să presupunem că şi aici stîna veche, autohtonă, a fost cea cu o singură încăpere [48].

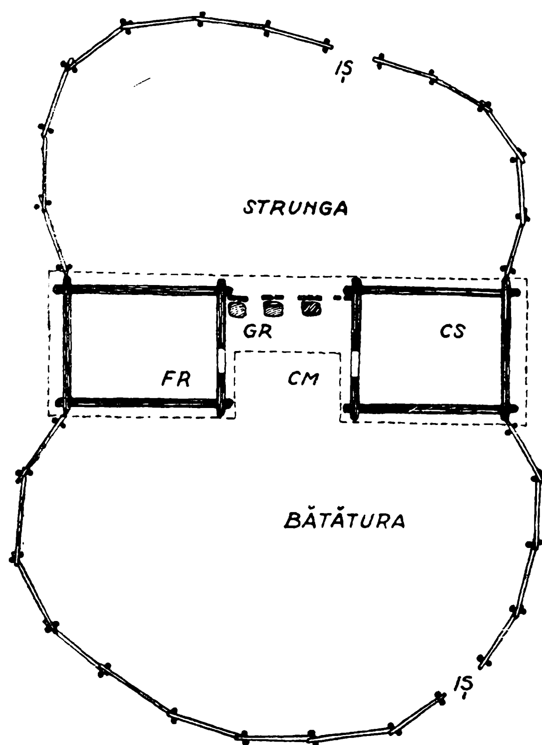

Fig. 83. — Planul stînei şi al strungii din Vrancea (după I. Diaconu). Legenda : IŞ = *iştrli*, FR = fierbătoarea, CM = comarnicul, GR = gurile strungii, CS = căşăria.

O altă trăsătură arhaică a stînelor vechi nerejene era *zăvodarul*, lemnul aşezat pe două furci, deasupra vetrei, de care atîrna cazanul, sistem întîlnit de noi la toate stînele mai simple de pe Poiana Ruscăi, Retezat, Munții Rodnei etc. (fig. 34).

Din inventarul stînei, care avea mai multe piese comune cu stînele din părțile de nord-vest ale Moldovei, reținem : *găleata*, ce servea la mulsul oilor, *închiegătoarea*, un vas mare, folosit la închegatul laptelui, *crinta*, în care se păstra caşul, *zăgîlna*, un săculeț de pînză de cînepă, în care se punea caşul sau urda ca să se scurgă zerul, *cheagornița*, în care se păstra cheagul, *strecurătoarea* din pînză de cînepă pentru strecuratul laptelui, *brigidăul*, o

[48] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, p. 19 — 22 ; I. Oțel, *Cercetări asupra păstoritului în Vrancea*, p. 35—40 ; Tr. Herseni, *Stîne nerejene*, extr. din „Sociologie romînească", 1936, nr. 7—9, p. 6.

lopățică cu care se amesteca zerul ca să nu se prindă de fundul *ceaunului*, *răvalul*, cu ajutorul căruia se fărîmița cașul, *stiandul*, un vas de lemn îngust și înalt în care se strîngea *janțul* pentru unt și *putineiul*, un vas tot de lemn, dar mai înalt, în care se bătea *janțul*, pentru a se extrage untul [49].

Fig. 84. — Coșmaga, adăpostul de dormit al păcurarilor lîngă strunga oilor de la Bostan (începutul sec. XX).

La stînele la care sterpele pășteau în ciopor separat de cel al mînzărilor dar pe aceeași pășune și dormeau la aceeași stînă, cum era cazul stînelor ce aparțineau satului Nerej, existau în jurul stînei o serie întreagă de împrejmuiri formînd un singur complex: *tîrla* de noapte și cea de zi a oilor cu lapte, *tîrla* sterpelor, și, cînd erau și vite mari, un *ocol* pentru vaci cu *cotețe* pentru viței și porci. Lîngă tîrla oilor era și aici șopronul, numit *aripă*, construit dintr-un acoperiș de scînduri susținut de patru furci înfipte în pămînt, servind ca adăpost ciobanului care dormea noaptea lîngă tîrla oilor. Un adăpost asemănător pentru ciobani, la aripa tîrlei, unde dormeau oile noaptea, am întîlnit și la stînele de pe valea Bistriței (fig. 84) și la stînele pădurenilor de pe Poiana Ruscăi (fig. 17).

---

[49] I. Diaconu, *op. cit.*, p. 25—28.

O specialitate a stînelor vrîncene şi a celor din zona fîneţelor din Moldova erau tiparele de *păpuşi* şi de *caş sărat*. Cele de păpuşi erau dreptunghiulare, iar cele de caş rotunde [50] .

Între 15 august şi 14 octombrie, mînzările coborau la *dial pi la odăi*, unde erau fîneţele, ori la *ţarnî* în sat. Avem deci şi aici acelaşi sistem al perioadelor şi al adăposturilor, ca pretutindeni în zona fîneţelor. La aceste stîne de toamnă nu se mai prepara brînza, ci se puneau oile *pi lapţi*. Laptele muls, la fiecare cinci oi o găleată, era dat stăpînilor în *căpşele* pentru la iarnă.

Între 8 noiembrie şi 6 decembrie se împreunau iarăşi toate oile, ca şi primăvara, la un loc cu sterpele coborîte de pe munte sub grija unui singur cioban. După 6 decembrie (Sf. Nicolaie), cînd oile *se pun pe fîn*, veneau stăpînii la *brăcuirea* oilor băgate într-o ogradă şi se restituiau fiecăruia oile lui.

În concluzie, păstoritul vrîncenilor avea trăsături comune atît cu păstoritul din zona fîneţelor din Carpaţii Răsăriteni cît şi cu cel al bîrsanilor, de care au fost influenţaţi, împrumutînd de la aceştia denumirea de *tîrlaşi* pentru stăpînii de oi şi tipul de stînă bîrsănească, care a înlocuit vechea stînă monocelulară vrînceană. Vrîncenii nu aveau drumuri de transhumanţă, ci, ca şi păstorii din zona fîneţelor, iarna *puneau oile pe fîn*, şi le iernau fie acasă, fie la *odăile* de la fîneţe.

---

[50] I. Diaconu, *op. cit.*, p. 31; I. Oţel, *Cercetări*, p. 44–45.

CAPITOLUL AL IV-LEA

PĂSTORITUL BAZAT PE PĂŞUNEA ALPINĂ ŞI IERNAT ÎN CÎMPIE

Păstoritul poienarilor și mocanilor. Un tip de păstorit în multe privințe mai dezvoltat era cel al „poienarilor", sau „țuțuienilor", din părțile Sibiului şi cel al „bîrsanilor" sau „mocanilor", din Țara Bîrsei, pe care încă la 1876 unul dintre primii cercetători ai păstoritului la noi îi considera ca formînd o „clasă" dintre cele mai de seamă ale crescătorilor de vite în Transilvania [1]. Deşi în multe privințe păstoritul acestor două grupuri prezintă asemănări remarcabile, totuşi este necesară clasificarea lor în două tipuri diferite, sau cel puțin în două variante ale aceluiaşi tip de păstorit.

Ceea ce însă surprinde din primul moment, atunci cînd examinăm păstoritul acestor două grupuri — mai ales dacă ținem seama de rolul lor însemnat, precum şi de mărimea spațiului exploatat și a celui străbătut în drumurile lor de pendulare — , este numărul extrem de restrîns al satelor, precum și al spațiului ocupat de centrele de obîrșie.

Sub denumirea de „mărgineni"—în sens mai larg—se înțeleg locuitorii satelor de sub poalele Munților Sibiului şi ai Sebeşului, a căror ocupație principală era creșterea vitelor și mai ales oieritul. În sens mai restrîns, se înțeleg numai locuitorii grupului de sate din jurul Sibiului, în total un număr restrîns de sate (Sălişte, Galeş, Tilişca, Rod, Poiana Jina fiind cele mai de seamă, cărora li se mai pot adăuga : Vale, Sibielu, Cacova, Săcel, Orlat, Gura Rîului şi Răşinari) [2].

Numărul satelor mocănești este și mai mic, restrîngîndu-se la cele șapte sate (Satulung, Cernatu, Turcheş, Baciu, Tărlungeni, Purcăreni și Zizin)

---

[1] J. Hintz, *Das wandernde Siebenbürgen*, Braşov, 1876, p. 35.

[2] N. Dragomir, *Oierii mărgineni*, în *Lucrările Inst. geogr. al Univ. din Cluj*, VI, 1933, 160.

cunoscute sub numele generic de Săcele din Țara Bîrsei, iar locuitorii lor sînt cunoscuți și sub numele de bîrsani [3].

În vreme ce la tipul de păstorit din zona fînețelor, baza economiei o constituiau fînețele întinse care asigurau iernarea turmelor, la poienari și mocani constatăm, și nu fără mirare, că, deși tocmai ei au avut cele mai numeroase turme de oi, zona fînețelor, necesară pentru asigurarea iernării lor, nu era întinsă față de cerințele de furaje, iar pe lîngă aceasta agricultura se practica pe suprafețe restrînse [4].

Fig. 85. — Stîna poienarilor din Dregșan, Retezat (începutul sec. XX).

Mărturiile bătrînilor amintesc pentru trecut de o agricultură redusă practicată de poienari pe pămîntul lor sărac, precum și de *colibe*, așezate în poienile din păduri, unde își aveau fînețele și își petreceau o parte din an cu vitele, pe care le și iernau aici. Aceste colibe erau atît de numeroase, încît lăsau impresia unui mic sat la munte. Bătrînii rămîneau în sat, iar tineretul însoțea vitele pentru iernat la colibe. Tradiția ne mai vorbește despre o perioadă cînd numărul vacilor întrecea pe cel al oilor. Această perioadă a durat pînă la mijlocul secolului trecut, cînd locul vacilor l-au ocupat oile.

Colibele aveau două încăperi : *tinda* servea și de grajd și prin ea se intra în colibă. În colțul din stînga se afla vatra focului, cu o *cujbă* pe care se atîrna căldarea și care se învîrtea în jurul unei axe de lemn, întocmai ca la stînă. În jurul colibei se afla curtea, închisă cu gard însträșinit și înalt de

[3] N. Iorga, *Păstorii bîrsani*, în *Brașovul și romînii. Studii și documente*, vol. X, 1905.
[4] Tib. Morariu, *Păstoritul în Alpi și Carpați*, 1924, p. 17.

peste 2 m. Aici se aflau *grajdul* și *poiata* construite din pereți de nuiele și acoperite cu *ogrînji* și *stegie*. Alături de curte se afla *țarcul*, cu clăile de fîn închis cu gard de *răzlog*. Avem de-a face deci cu același aranjament gospodăresc tipic crescătorilor de vite din zona fînețelor, subliniat și mai mult într-o anumită perioadă prin prezența vitelor mari [5].

O altă deosebire care se remarcă între cele două categorii ale păstoritului — cel din zona fînețelor și cel bazat pe pendulare — este legată de tipul așezării de bază. În zona fînețelor predomina tipul de sat cu case izolate, formînd cătune; aici, dimpotrivă, constatăm iarăși un fapt neașteptat: atît poienarii din părțile sibiene, cît și mocanii din Țara Bîrsei locuiau în așezări adunate, aproape compacte. Gospodăria era relativ mică și contrasta cu așezările risipite și cu economia extensivă a păstorilor din zona fînețelor. Casele lor erau arătoase și bine zidite, încît se puteau asemăna cu gospodăriile tîrgușoarelor din apropiere, de care au și fost influențate.

Dintre notele deosebitoare între păstoritul acestor două tipuri, remarcăm de asemenea pe cea privitoare la participarea grupului uman.

La o parte dintre stînele poienarilor, alături de ciobani, cărora li se încredința paza turmelor de oi, se întîlneau și femei, *baci* (sg. *bace*) al căror rost era de a ajuta la muls și de a prepara aproape în întregime produsele din lapte [6]. Rostul baciului, dacă exista, era restrîns mai mult la conducerea treburilor stînei, îndrumarea și controlul ciobanilor și turmelor. Admiterea participării femeilor, a *bacilor* sau a *băcițelor*, în viața de la stînă constituia tocmai una dintre notele tipice ale acestui păstorit.

O parte dintre țuțuieni — cum numeau moldovenii pe poienarii din părțile Sibiului, care vărau oile departe, tocmai în Carpații Orientali —

---

[5] Am stăruit anume asupra vieții de la colibe, pentru a demonstra că și poienarii au cunoscut o perioadă cînd își iernau vitele la colibe, ca toți crescătorii de vite din zona fînețelor (N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni din Seliște și comunele din jur*, în *Lucrările Inst. geogr. al Univ. din Cluj*, II, 1926, p. 3—5 și 25; idem, *Oierii mărgineni*, 1938, p. 161—162). Mai demult, și locuitorii satelor brănene erau numiți „colibași", pentru că trăiau și iernau cu vitele lor pe la colibe (Karl Fuchs, *Die Törzburger Hausburgen*, în *Sitzungsberichte der Anthrop. Ges. in Wien*, 1902, p. 20—24). Pentru a demonstra cît de ușoară este trecerea de la agricultură la păstorit și invers, cînd acest fapt era dictat de anumite împrejurări economice și politice, amintim faptul că, atunci cînd reformele agrare și schimbarea situației economice au creat condiții neprielnice pentru oieritul lor de mari proporții, mocanii colonizați în Dobrogea și în alte părți ale țării au trecut din nou tot atît de ușor de la un oierit cu o pendulare de o amploare impresionantă la o viață agricolă și sedentară, legată de hotarul restrîns al unui sat. Iată încă o dovadă care ne arată cît de greșit este de a trage limite de netrecut între viața agricolă și cea pastorală, fără a admite faze de tranziție și chiar de trecere de la o ocupație la alta.

[6] Vezi explicația acestui fapt mai jos, p. 196 și urm.

plecau uneori cu membrii familiei [7]. La stînele celor din Jina participarea grupului feminin a fost şi mai pronunţată [8], apropiindu-se în această privinţă de situaţia întîlnită la mărginenii din Ţara Haţegului[9]. În schimb,

Fig. 86. — Interiorul stînei de poienari din Galbena, Retezat (începutul sec. XX).

la stînele bîrsane şi la cele influenţate de acestea, prepararea produselor din lapte era o sarcină a baciului [10]. Deci încă o notă distinctivă între păstoritul poienarilor şi al bîrsanilor.

O altă deosebire esenţială constatăm şi în ce priveşte alcătuirea stînei şi a strungii. La poienari, stînele au două încăperi (fig. 88) : *stîna* propriu-zisă (fig. 86), în care se preparau produsele din lapte, şi *celarul* (fig. 87), în care ele erau păstrate. Uneori celarul putea fi o clădire aparte sau puteau exista alături de stînă chiar mai multe celare (fig. 89). Am arătat că tocmai poienarii au fost aceia care, pe Retezat, Parîng, şi în alţi munţi, au răspîndit acest tip de stînă. Spre deosebire de stînele lor de pe Retezat şi Parîng, la care intrarea în stînă era situată pe latura lungă, stînele lor

[7] S. Opreanu, *Transhumanţa*, 1930, p. 17.
[8] N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni*, 1926, p. 4.
[9] R. Vuia, *Ţara Haţegului*, 1926, p. 70.
[10] S. Opreanu, *Transhumanţa*, 1930, p. 17.

de pe Munţii Sibiului aveau adesea intrarea pe latura îngustă (fig. 90), iar în fund se afla *celarul* (fig. 91), cu *crinta* şi *poliţa* pentru caş. Ţuţuienii care vărau în Carpaţii Orientali aveau chiar şi stîne cu trei încăperi : *fierbătoarea*, la mijloc, din care se intra la stînga în *stîna brînzei* iar la dreapta în *stîna ţoalelor* şi alimentelor (fig. 92). La ei *ţarcul*, *comarnicul* şi *căşeria* erau separate de stîna propriu-zisă [11].

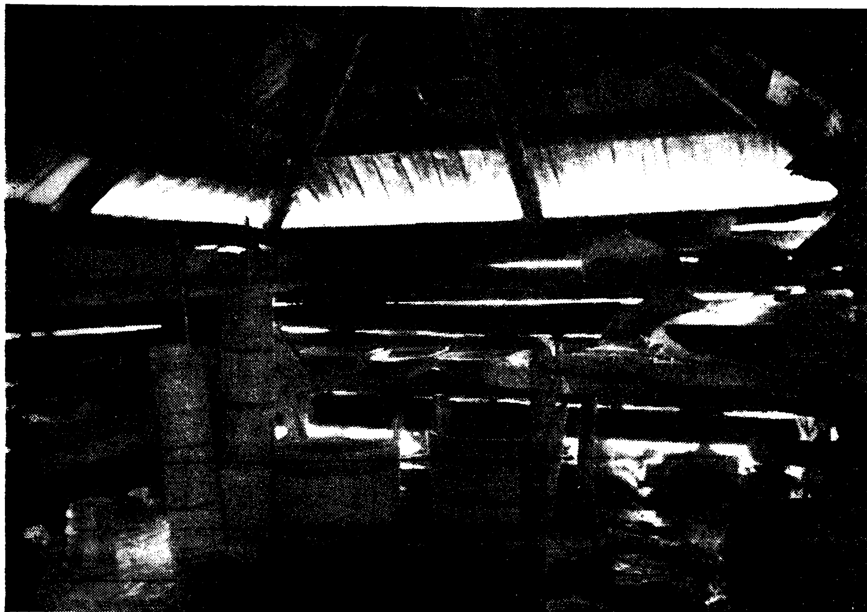

Fig. 87. — Interiorul celarului stînei de poienari din Galbena, Retezat (începutul sec. XX).

În schimb la mocani, întîlnim tipul de stînă „bîrsănească", cu totul deosebită şi caracteristică păstoritului mocanilor din Ţara Bîrsei şi celui influenţat de ei. La stîna bîrsănească, *strunga* era alipită de clădirea stînei, formînd un singur complex. Ea era ataşată, cu ieşirile ei, de *comarnicul* stînei, unde se mulgeau oile. Stîna propriu-zisă avea şi aici două încăperi : una era *fierbătoarea* sau *hierbătoarea*, în care se prepara brînza, iar a doua *brînzăria* în care se păstrau produsele, şi deci corespundea cu celarul stînelor poienăreşti. Aceste două încăperi puteau fi alături una de alta, pe o latură a *comarnicului*, sau cîte una la cele două laturi ale lui (fig. 93).

[11] S. Opreanu, *Transhumanţa*, 1930, p. 18—19.

Mocanii au dus cu ei acest tip de stînă și l-au răspîndit atît înspre Carpații Meridionali [12], cît și spre cei de la răsărit : în Munții Buzăului și pînă în Vrancea, și chiar pînă în regiunea Bacăului, unde se constata o

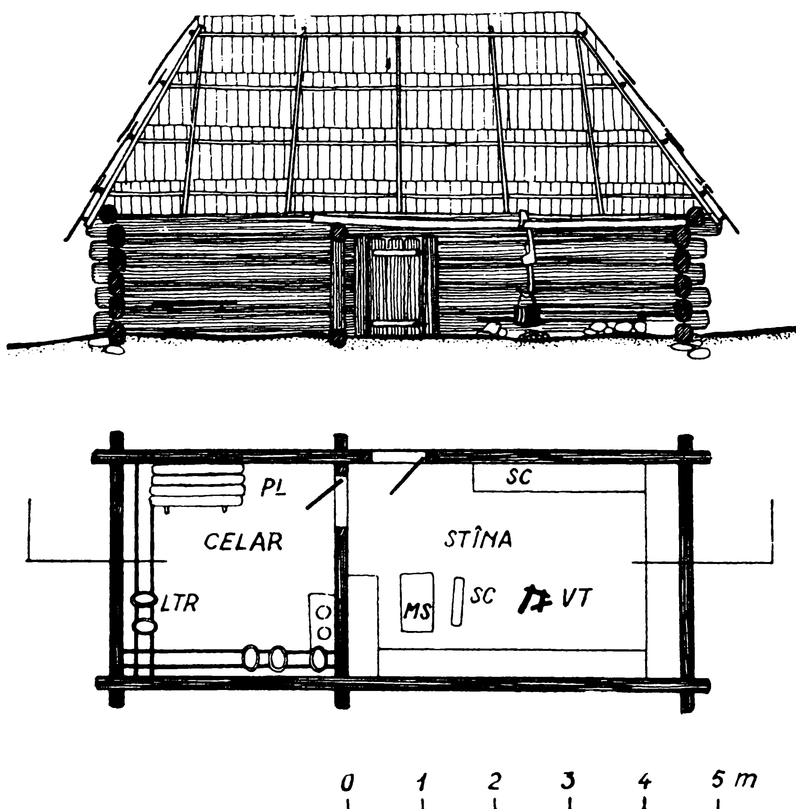

Fig. 88. — Planul și secțiunea stînei poienărești din Galbena, Retezat. Legendă : PL = poliță, LTR = troc pentru smîntînit laptele, MS = masă, SC = scaun, VT = vatra focului.

viață pastorală asemănătoare, datorită influenței bîrsanilor (vezi fig. 13 și 83). Anexarea strungii la clădirea stînei a fost de timpuriu remarcată de Emm. de Martonne, care a subliniat răspîndirea acestui sistem pentru Munții Buzăului [13]. Tipul de stînă vrînceană se asemăna cu tipul de stînă bîrsană, strunga fiind în legătură cu stîna și avînd de o parte a comarni-

[12] M. A. Popp, *Valea Prahovei*, 1929, p. 209.

[13] Emm. de Martonne, *La vie pastorale*, 1904, p. 230.

cului *hierbătoarea*, iar de cealaltă *căşăria*; remarcăm deci aceleaşi denumiri ca şi la stîna bîrsănească[14].

Prezenţa „stînei bîrsane" a fost remarcată chiar şi în Munţii Rodnei [15], de unde mocanii plecau la iernat în Cîmpia Tisei [16]. Tipul de stînă bîrsă-

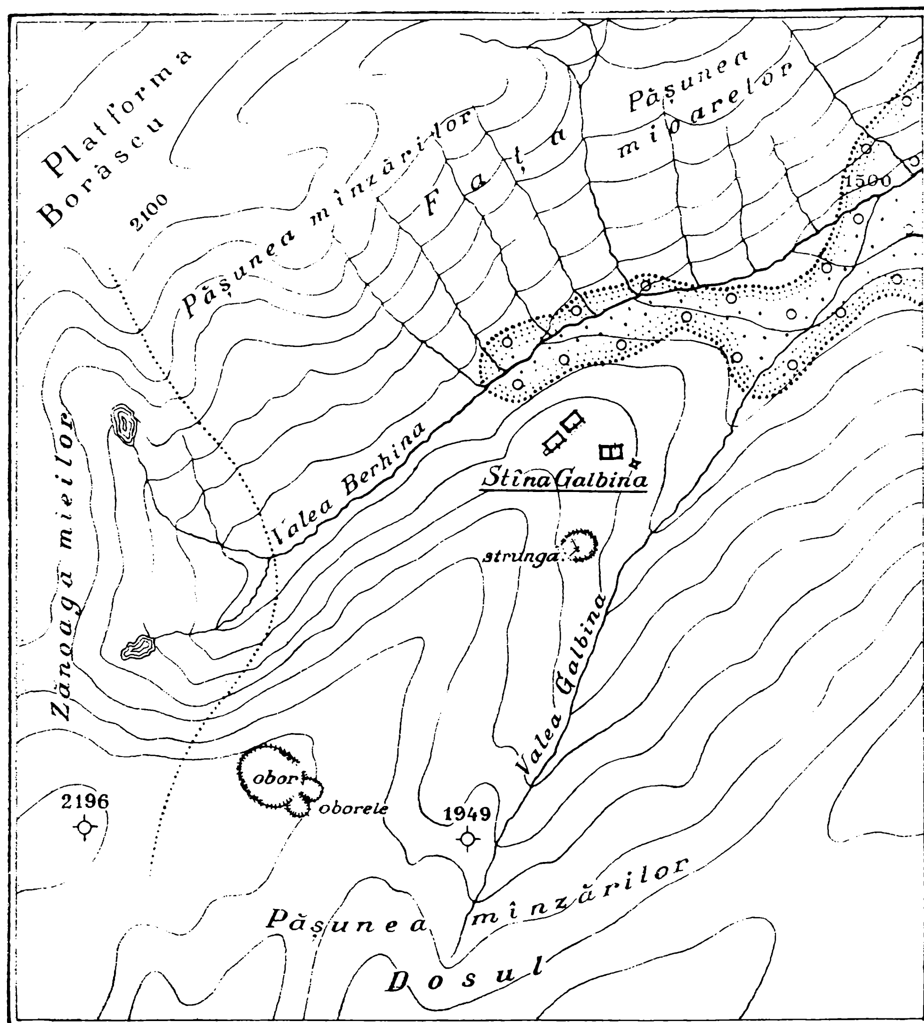

Fig. 89. — Împărţirea păşunilor de la stîna Galbena, Retezat: stîna, celarele, strunga şi oborul cu oborelele.

[14] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, 1930, fig. 2; Tr. Herseni, *Stîne nerejene*, 1936, p. 12 şi 14.

[15] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, 1937, p. 169.

[16] St. Manciulea, *Sate şi sălaşuri*, 1931, p. 162.

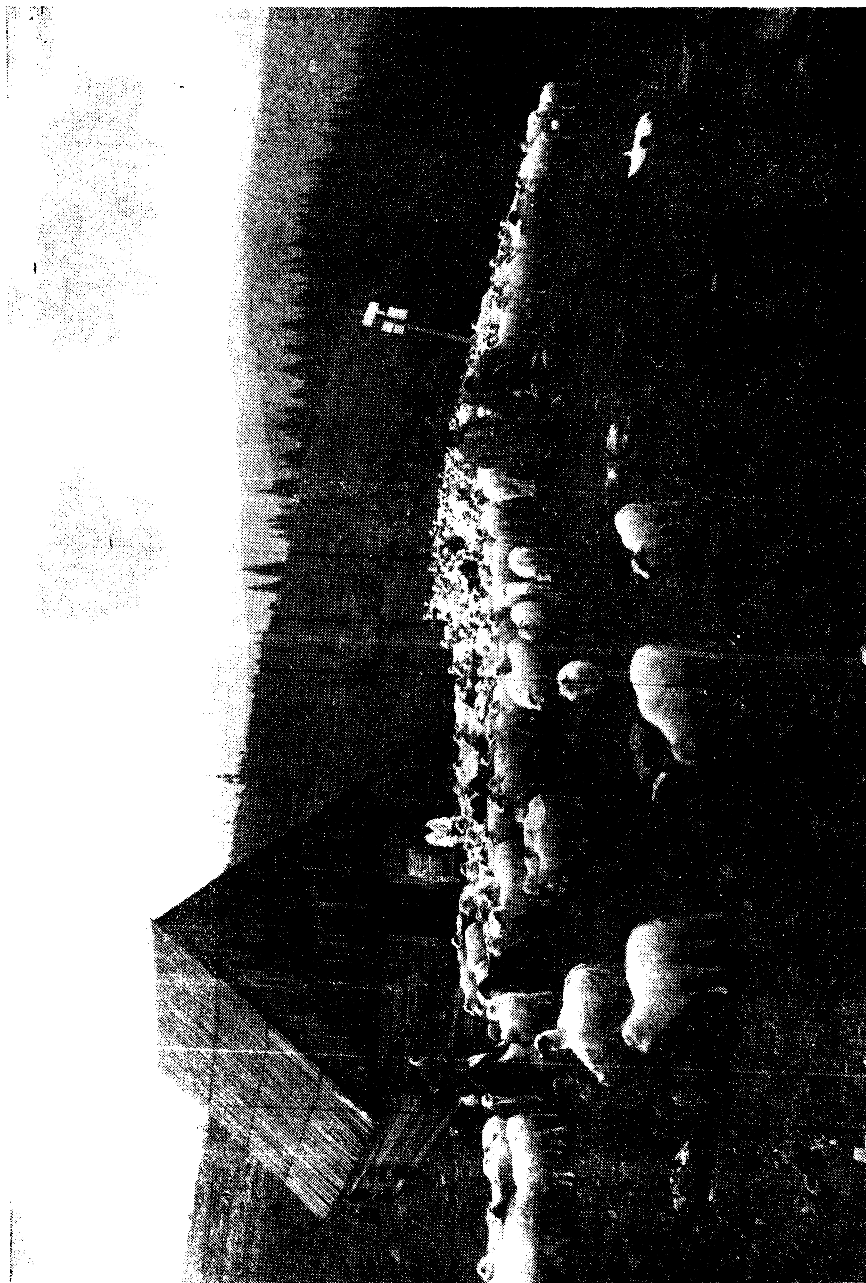

Fig. 90. — Stîna Găuşoara, Păltiniş, Munţii Sibiului (începutul sec. XX).

Fig. 91. — Interiorul celarului stînei din Găuşoara, Păltiniş, Munţii Sibiului (începutul sec. XX).

nească era răspîndit şi în părţile de răsărit ale Carpaţilor Meridionali (fig. 94), la Piatra Craiului [17]. Împreunarea strungii cu stîna se întîlnea, imediat după primul război mondial, în Masivul Banatului, la Muntele Mic (fig. 36). Constatăm deci că sistemul de stînă bîrsănească sau mocănească a fost răspîndit în Munţii Bucegi, Buzău, ai Vrancei şi în Ceahlău [18].

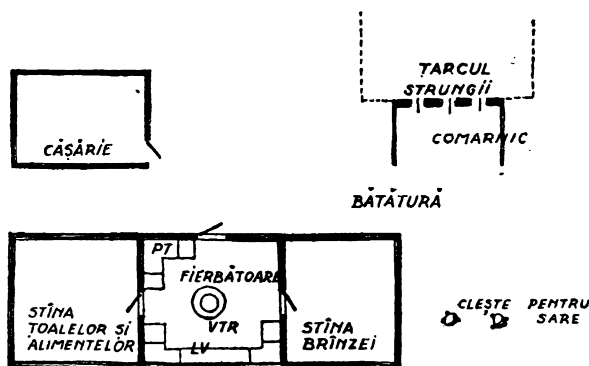

Fig. 92. — Planul ţarcului şi al stînei ţuţuienilor din Carpaţii Orientali (după S. Opreanu).

Pentru a introduce sisteme noi de protecţie a animalelor, mai recent strungile stînelor bîrsăneşti au fost separate de stînă şi mutate din loc în loc spre a feri oile de gunoiul ce se adună la strungile rămase pe acelaşi loc [19]. În consecinţă, la baza acestei inovaţii stă aceeaşi idee ca şi la sistemul *mutărilor* din păstoritul tradiţional, cu care ne-am ocupat în alt loc.

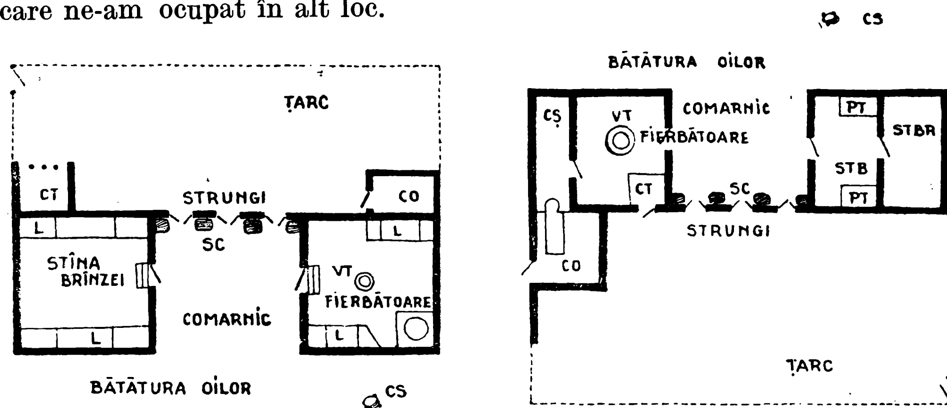

Fig. 93. — Planuri de stîne bîrsăneşti din Carpaţii Orientali (după S. Opreanu). Legenda: STBR = stîna brînzei, CT = coteţ, CO = cocaia, L = laviţa, SC = scaune, VT = vatra, CŞ = căşăria, PT = pat, CS = cleşte de sare.

[17] Tib. Morariu, *Păstoritul în Alpi şi Carpaţi*, 1942, p. 20.

[18] I. Vlăduţiu, *Almenwirtschaftliche Viehhaltung*, 1961, p. 225. Acest sistem apărea şi în Iugoslavia, în regiunea Rozaj, şi în Bihor (Milislav V. Lutovać, *Prigleda savoragiaj i naselje u Rozaju i Bihoru*, în ediţiile speciale ale „Soc. geogr. din Beograd", 1930, fasc. 8, p. 59).

[19] *Ibidem*, p. 220.

Aria de răspîndire a poienarilor din jurul Sibiului pentru timpul văratului la munte a fost de-a dreptul impresionantă. Documentele îi amintesc în munţii de dincolo de Carpaţi încă în secolul al XVI-lea [20]. Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea s-a atestat prezenţa lor în munţii care au constituit pînă nu demult locurile principale pentru văratul la munte, şi anume în munţii din Ţara Haţegului, Făgăraşului, Gurghiului, Călimani, Rodnei, ai Cîmpulungului, chiar şi ai Moldovei [21].

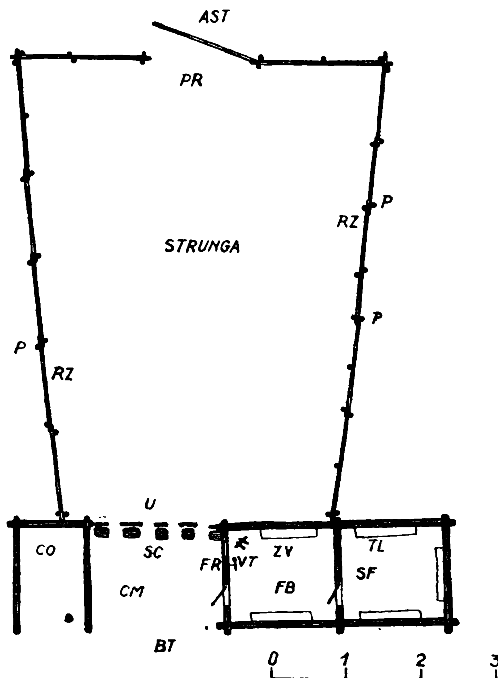

Fig. 94. — Planul strungii şi al stînei din Curmătura, Piatra Craiului, Carpaţii Meridionali (după Tib. Morariu). Legenda : AST = astupătoare, PR = pîrleazul strungii, P = pari legaţi cu nuiele, RZ = răzloage, U = uşile strungii, SC=scaune, CO=cocina, FB = fierbătoare, VT = vatra, ZV=zăvadă, FR = furcă, TL = talpă, SF = stîna foilor, BT = bătătura, CM = comarnicul.

De Martonne, care a cutreierat şi a studiat Carpaţii Meridionali pe la sfîrşitul secolului trecut, constata că, în timpul verii, de la Olt pînă la Jiu aproape toţi munţii erau populaţi de poienari [22]. În 1911 el i-a găsit şi i-a studiat pe Retezat, la Păpuşa, Drăgşan, Galbena şi Borăscu [23], în Munţii Bran din Masivul Godeanu. Tot atunci ei ocupau şi părţile dinspre răsărit ale Parîngului. Ulterior, prezenţa lor a fost semnalată în munţii Gorjului, Cîmpulungului muntenesc, ai Argeşului, Ialomiţei, Vîrful cu Dor, Piatra Craiului, Clăbucetul Drugei, Bucegi, Călimani, Harghitei şi Gurghiului [24]. S-a mai menţionat că, sub denumirea de bîrsani, au ajuns pînă în Munţii Rodnei, împreună cu adevăraţii bîrsani care au

[20] A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 17; Şt. Meteş, *Păstori ardeleni*, p. 7—14.

[21] S. Puşcariu şi I. Lupaş, *Contribuţii istorice privitoare la trecutul romînilor de pe pămîntul crăiesc*, p. 97; N. Dragomir, *Oierii mărgineni*, p. 163.

[22] *La Valachie*, Paris, 1902, p. 114; *La vie pastorale*, 1904, p. 232.

[23] R. Vuia, *Ţara Haţegului*, p. 69—70.

[24] A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 7; N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni*, p. 5; idem, *Oierii mărgineni*, p. 164; Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 287 şi 309; N. M. Popp, *Valea Prahovei*, p. 209, 210 şi 212.

introdus aici stîna bîrsănească [25], iar sub denumirea de țuțuieni au pătruns pînă în Munții Moldovei unde au dus cu ei „stîna țuțuienilor"[26] (fig. 92). Amintirea lor a rămas și pînă în zilele noastre pe valea Bistriței (vezi fostul sat Poienari de lîngă Secu, din zona lacului de acumulare de la Bicaz). Vara își țineau oile pe Călimani și Ceahlău, iar toamna coborau cu turmele în vale, unde odinioară cumpărau (arendau) moșii pentru că ei nu făceau fîn, cum ne-au spus informatorii mai bătrîni.

Baza plecării la munte a fost și la poienari tot întovărășirea mai multor stăpîni, de obicei patru-cinci, dar numărul lor putea să ajungă și pînă la 30 — 40 de stăpîni de oi. Unul sau doi dintre ei, cu oi mai multe, arendau muntele. De obicei acest drept se moștenea. Astfel, arendașul din 1911 al Muntelui Galbena de pe Retezat ne-a comunicat că acest munte a fost arendat de el timp de 20 de ani de-a rîndul, tatăl său l-a avut timp de 60 de ani, iar moșul său timp de 50 de ani. Deci acest munte a fost timp de 130 de ani arendat aceleiași familii.

Păstoritul poienarilor era caracterizat prin numărul mare de oi de la o stînă, număr ce putea atinge și 2000— 3000 de oi. Ei aveau la stînele lor și vite mari, îndeosebi vaci, cai și porci. În preajma primului război mondial de pildă, la stîna Galbena (fig. 88 și 89) de pe Retezat au fost peste 2000 de oi, 15 vaci, 40 de cai și 6 porci aparținînd la vreo 35 de stăpîni. Unii dintre aceștia au avut chiar pînă la 200 de oi, dar cei mai mulți 50 — 100 de oi.

Oile lor nu erau păzite de stăpîni, ci de ciobani cu simbrie. Ciobanii de la *cioporul mînzărilor* se numeau *mînzărari*, cei care ajutau la strungă *strungari*, cei de la cai *stăvari*, iar femeile care ajutau la muls și la alte lucrări ale stînei se numeau *baci* (sg. *bace*). Ei primeau simbria în natură sau în bani [27]. În natură primeau oi și mioare, astfel încît, după un număr de ani, ajungeau să fie și ei stăpîni de oi. Același obicei l-au avut și mocanii și covăsnenii din Secuime [28].

Sistemul plății simbriei ciobanilor în natură, adică în oi, a fost foarte vechi și răspîndit la noi. După o învoială din anul 1549, păstorii domeniului din Făgăraș primeau de la Sf. Gheorghe pînă la Sf. Dumitru de fiecare sută de oi cîte două oi și cîte două rînduri de haine pe an. În Maramureș, în 1625 păstorii primeau cîte o oaie și 16 parale de fiecare turmă de cîte 20 de oi [29].

---

[25] Tib. Morariu, *Vieața pastorală*, p. 108, 118 și 169.

[26] S. Opreanu, *Transhumanța din Carpații Orientali*, p. 18.

[27] R. Vuia, *Țara Hațegului*, p. 69—70.

[28] S. Opreanu, *Transhumanța în Carpații Orientali*, p. 24.

[29] A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 10; St. Meteș, *Păstori ardeleni*, p. 6.

Acest sistem al plăţii în natură permitea ca şi ciobanii să ajungă cu timpul stăpîni de oi.

La munte se pleca pe la Rusalii şi acolo se făcea alesul oilor la *obor* (fig. 89). Mai întîi se alegeau *mioarele*, *noatinii*, *berbecii* şi oile *sterpe* din care se forma un *ciopor* al mioarelor. Apoi se alegeau *mieii* de la *momînele* lor, spre a fi *înţărcaţi*, ca să formeze iarăşi un *ciopor* deosebit, cel al mieilor. Aceste două ciopoare erau băgate în cele două *oborele* de lîngă obor. În *obor* rămîneau astfel numai *mînzările*, adică oile cu lapte care vor forma *cioporul mînzărilor*.

Fiecare ciopor păştea de aici înainte separat, avînd păşunea deosebită, pentru că întreaga păşune din jurul stînei era împărţită în trei părţi. Astfel la stîna Galbena, de pe Retezat, partea din mijloc şi cea mai mare a fost păşunea mînzărilor (fig. 89). Mioarele şi sterpele au avut partea de păşune din jos de cea a mînzărilor, iar mieii aveau păşunea cea mai bună, deasupra mînzărilor, cu iarba cea mai crudă, loc numit *zănoagă*, adîncit ca o căldare şi bogat în izvoare reci. În consecinţă, exista o gradaţie şi în ce priveşte calitatea păşunii şi ierbii. Păşunea cea mai bună au avut-o mieii, partea cea mai mare, cu iarbă de o calitate mijlocie, mînzările, iar păşunea cea mai slabă a revenit mioarelor şi sterpelor.

La stînă stăteau pînă la începutul lui septembrie (Sf. Maria mică, 8 septembrie), cînd plecau cu oile de-a dreptul la ţară, pentru că poienarii, ca şi mocanii, nu-şi duceau oile acasă pentru iernat, ci porneau pe drumurile de pendulare, în zona cîmpiilor şi cît se poate mai aproape de Dunăre. De aceea la ei, ca şi la mocani, pendularea a atins cea mai mare amploare, influenţînd în privinţa aceasta şi pe cei din apropierea lor.

Dacă la răspîndirea poienarilor pe munţii de vărat, care a cuprins pe vremuri — după cum am văzut — majoritatea munţilor din Carpaţii Meridionali şi Răsăriteni, vom adăuga şi teritoriul cutreierat de ei în timpul iernatului în cîmpie, vom constata că drumurile lor au cuprins cea mai mare parte a ţării, mergînd chiar peste hotare. Astfel, cu drept cuvînt putem afirma că între toţi păstorii transhumanţi la romîni primul loc l-au ocupat poienarii [30].

Direcţia de pendulare a păstorilor romîni, în care rolul principal l-au jucat poienarii Sibiului şi mocanii din Ţara Bîrsei, a fost în genere îndreptată spre trei direcţii : 1) Banat ; 2) cîmpiile Olteniei, Munteniei şi îndeosebi Balta Dunării şi Dobrogea şi 3) Moldova.

---

[30] Emm. de Martonne, *La vie pastorale*, p. 232; Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 309.

Pentru pendularea păstorilor romîni şi îndeosebi a poienarilor înspre apus, avem numeroase relatări încă în documentele secolului al XVIII-lea[31].

O direcţie urmată de poienari şi mai ales de cei care îşi vărau turmele în munţii din Ţara Haţegului era spre cîmpiile Banatului sau spre regiunile din jurul Aradului şi Timişoarei, dar mai ales spre Panciova şi Opova, unde erau locurile de iernat [32].

Mărginenii, care îşi vărau turmele în munţii din Ţara Haţegului şi în alţi munţi apropiaţi, o apucau spre sud, trecînd prin Tîrgu Jiu, Craiova, pînă la Segarcea, lîngă Dunăre. Cei din munţii Sibiului şi ai Făgăraşului coborau la iernat în bălţile Olteniei sau o luau spre Zimnicea, Petroşeni, balta Giurgiului, Gostinu, Puieni, Prundu, de-a lungul Dunării, în bălţile Dunării din dreptul Calafatului pînă în regiunea Galaţiului şi de aici treceau, pe la Vadul oilor de lîngă Hîrşova, în Dobrogea pînă în valea Batovei, vestită pentru iernile domoale. Unii dintre ei coborau pe Olt şi treceau Dunărea pe la Corabia în Bulgaria [33].

Poienarii care îşi vărau oile în Munţii Rodnei, Călimani şi Ţibleşului plecau cu oile la iernat fie spre apus, fie spre Cîmpia Moldovei. Cei din Munţii Rodnei o apucau spre apus pe trei căi : unii o luau pe valea Someşului înspre Nyregyháza, alţii coborau pe la Dej, Gherla, Cluj, Huedin, Oradea şi mergeau pînă la Debreţin, unde arendau păşuni de iarnă, o a treia direcţie era pe valea Someşului pînă la Cluj şi de acolo pe valea Mureşului înspre Banat. Alţii coborau pentru iernat în Moldova, pornind spre răsărit şi apoi pe valea Bistriţei [34].

---

[31] St. Manciulea, *Contribuţii la studiul elementului romînesc din Cîmpia Tisei şi Carpaţii nordici*, în *Lucrările Inst. geogr. al Univ. din Cluj*, IV, 1931, p. 145–147. Că aceste drumuri de pendulare au fost practicate şi mai de timpuriu o dovedeşte un act al Guberniului Transilvaniei din 1754 către comitatul Szabolcs, care spune textual : „Iam ab antiquo consueverunt plurimi huius principatus incolae ab angustiam locorum pro hyematione suarum ovium sufficiens pabulum congerere nequentes in vicinam Valachiam, partesque regni Hungariae hyemendi gratia numerosos greges de pellere ub soluta dominis terrestibus hyemationis taxa, nec quampiam illam taxam ab illis exactum fuit". Faptul că aceşti păstori care îşi iernau oile în comitatul Szabolcs erau poienari îl atestă jalba unor locuitori din Sălişte către Guberniul Transilvaniei în care se plîng împotriva funcţionarilor acestui comitat care percepeau de la ei taxe ilegale (St. Balogh, *Adatok a román pásztorok XVIII száradi legeltelé séhez*, în „Müveltség és Hagyomány", III, 1961, p. 213 şi 218).

[32] R. Vuia, *Ţara Haţegului*, p. 70; St. Manciulea, *Elementul romînesc, în Cîmpia Tisei*, 1931, p. 146.

[33] N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni*, p. 5; idem, *Oierii mărgineni*, p. 164–165; Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 306.

[34] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, p. 115–117.

Poienarii care vărau în Carpaţii Orientali, spre nord de Oituz, coborau pe valea Trotuşului pînă la Oneşti ; aici drumul lor se întîlnea cu drumul pe care coborau cei din munţi pe Oituz, pe la Poiana Sărată. Pe acest din urmă drum coborau poienarii împreună cu breţcanii şi covăsnenii care vărau în Munţii Breţcului. De aici o luau spre nord, peste Bacău, pînă la Iaşi, Botoşani şi Dorohoi. Cei care se îndreptau spre sud, ca să ierneze în Balta Dunării sau în Dobrogea, coborau de la Oneşti mai departe pe valea Trotuşului şi Siretului la Galaţi. Alţii o porneau prin vadul Brăilei înspre Balta Dunării sau în Dobrogea spre valea Batovei, iar în vremuri vechi şi mai departe, spre Varna [35].

Mocanii avînd mai multe oi, chiar şi cîteva sute de capete, se numeau *tîrlaşi*. Unii dintre aceştia, care aveau mii de oi, erau numiţi *tîrlaşi mari* şi constituiau pătura oierilor înstăriţi, mulţi dintre ei devenind în trecut şi mari proprietari de moşii. Deci şi aici a intervenit o diferenţiere de clasă în raport nu cu iugărele de pămînt stăpînite, ci cu capetele de vite mari şi mai ales de oi. Tîrlaşii mai mari *arendau* sau *cumpărau* pentru vărat munţi din Ţara Romînească de la boieri sau mănăstiri, de obicei pentru o perioadă mai îndelungată.

Stăpînii de oi numiţi *tîrlaşi* se întovărăşeau cîte trei—şase şi formau o *tîrlă*. Întovărăşirea avea un caracter mai permanent ; uneori ea dura şi ani de-a rîndul, de multe ori chiar şi o viaţă întreagă, şi se lăsa moştenire şi urmaşilor. De aceea toamna nu se desfăcea *tîrla* şi deci lipsea *alesul* sau *roscolul* oilor, după care erau restituite stăpînilor, ca să le ierneze fiecare separat. La mocani *tîrla* rămînea un întreg indisolubil atît pentru sezonul văratului, cît şi pentru cel al iernatului, chiar şi pentru mai mulţi ani. Deseori cei întovărăşiţi erau şi înrudiţi. Stăpînii se îngrijeau în comun de oi, fiecare contribuind proporţional cu numărul oilor la cheltuielile comune ; după scăderea cheltuielilor, beneficiile se împărţeau de asemenea proporţional [36].

Mocanul care intra ca cioban, chiar şi la tîrla părinţilor lui, îşi primea simbria în natură, în oi, astfel încît în cîţiva ani ajungea să fie şi el stăpîn de oi, şi deci şi *tîrlaş*. Tîrlaşii cu oi mai multe nu-şi însoţeau turmele, pe care le încredinţau ciobanilor cu simbrie, ci rămîneau la gospodăriile lor şi numai la anumite ocazii veneau să-şi inspecteze turmele şi angajaţii şi să-şi ia în primire produsele.

Tîrlaşii stăpîni de oi mai multe îşi angajau pe timpul verii un *baci* pentru prelucrarea produselor din lapte şi un *scutar* pentru supravegherea

---

[35] S. Opreanu, *Transhumanţa în Carpaţii Orientali*, p. 225.
[36] *Ibidem*, extr. p. 22.

tîrlei, care însoțea turmele de oi la iernat și avea răspunderea pentru oile încredințate lui. Termenul de *scutar* era răspîndit și în Moldova. Mai demult, în secolul al XVII-lea, scutarul era și un fel de antreprenor, un stăpîn cu oi mai multe care strîngea un număr mai mare de oi și alte vite de la boieri, orașe și de la alți oieri și le mîna ori el însuși, ori cu oamenii lui la sud de Carpați. Numele de baci îl avem atestat destul de timpuriu, într-un document din 1542 de la Făgăraș, cel de scutar apare ceva mai tîrziu, într-un document din 1638, tot din aceeași localitate [37].

Ca și poienarii, și mocanii organizau pe un munte o singură *tîrlă*, adică o singură stînă, spre deosebire de cei din zona fînețelor, la care puteau fi mai multe stîne pe același munte și mai ales stîne de vaci, exploatate individual, și o singură stînă de oi, a întovărășiților. De asemenea, ca și la poienari, se constata și la mocani lipsa stînelor de vaci, păstoritul lor fiind bazat exclusiv numai pe cel al turmelor de oi. Mocanii nu practicau păstoritul numai pentru acoperirea nevoilor casnice în produse de lapte și spre a avea lîna absolut necesară pentru îmbrăcămintea lor și păturile pentru așternut, ci și cu scopul de a face negoț cu produsele din lapte și alte materii, ca pielea, lîna, seul oilor etc. [38].

O altă deosebire între păstoritul poienarilor și cel al mocanilor se constată și în ce privește rasele de oi prăsite de ei. Poienarii țineau de preferință așa-numita rasă *țurcană*, o rasă autohtonă, cu lîna lungă și aspră, dar foarte rezistentă atît la munte cît și la drumurile lungi de cîmpie. Mai țineau și oi *stogoșe* provenite din încrucișarea oilor țurcane cu cele țigăi, cu o lînă mai înfoiată și mai moale. În timpul din urmă, dar în număr cu totul redus, au introdus și oile *țigări* adică *țigăi*, cu lînă fină, chiar și oi *spance* cu lîna și mai fină, scurtă și înaltă, dar rasa principală prăsită de ei a rămas totuși cea țurcană.

În schimb mocanii seceleni, covăsnenii, buzoienii și vrăncenii aveau oi *țigăi*, a căror lînă mai moale și mai mătăsoasă este foarte potrivită pentru fabricarea postavului mai fin, numit *dimie*, folosit de localnici la confecționarea îmbrăcămintei de iarnă. Oaia *spancă* o țineau secelenii, bîrsanii și covăsnenii [39].

Ca și păstoritul poienarilor, și cel al mocanilor seceleni era bazat pe o mare răspîndire în munți în timpul verii, precum și pe o pendulare în tim-

---

[37] A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 2 și 8.

[38] I. Vlăduțiu, *op. cit.*, p. 89.

[39] A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 13—15; N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni*, extr., p. 10; S. Opreanu, *Transhumanța în Carpații Orientali*, p. 223.

pul iernii care cuprindea, şi la ei, o bună parte din regiunile de cîmpie ale ţării [40].

Munţii mai de seamă folosiţi aproape în permanenţă de mocanii seceleni pentru vărat au fost : munţii Bîrsei, Gîrbovei, ai Prahovei, Bucegii, munţii Ialomiţei, Buzăului, Vrancei şi Ciucaşul. Periodic, şi într-o măsură mai redusă, mai frecventau din Carpaţii Orientali Ceahlăul, Călimanii şi Munţii Rodnei [41].

Drumurile de pendulare folosite de mocanii seceleni în vederea iernării turmelor au fost îndreptate tot în trei direcţii : 1) cei din Carpaţii Meridionali şi din Munţii Buzăului porneau spre cîmpiile din lungul Dunării, Bărăgan, Balta Dunării şi Dobrogea ; 2) cei din Carpaţii Orientali o apucau spre răsărit, spre stepele din sudul şi nordul Moldovei ; 3) cei din Carpaţii Orientali mai urmau şi o a treia direcţie, înspre vest. Aceştia coborau pe valea Someşului, a Tîrnavelor, şi pe valea Mureşului şi ajungeau şi ei, ca şi mărginenii în Banat [42].

---

[40] Prezenţa oierilor din satele din împrejurimile Sibiului în munţii şi cîmpiile Ţării Romîneşti şi ale Moldovei este atestată destul de timpuriu. La începutul secolului al XV-lea, Mihai, fiul lui Mircea, confirmă la 1418 privilegiul pe care-l dăduse părintele său comunei Cisnădie, prin care asigura dreptul romînilor de acolo să-şi pască turmele în munţii ţării sale (Hurmuzaki, *Documente*, vol. I, 2, p. 502; A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 16—17). Oierii mărgineni şi bîrsani sînt pomeniţi în Ţara Romînească şi în Moldova tot mai frecvent în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. În documentele din secolul al XVIII-lea, aflăm menţionaţi oieri bîrsani în munţii Moldovei, în Munţii Vrancei, ai Bacăului şi în ţinutul Putnei. Bîrsanii aveau chiar doi vornici, unul la Soveja şi celălalt la Caşin, pentru apărarea drepturilor lor (Şt. Meteş, *Păstori ardeleni*, p. 8—9, 18—21, 27—28). Pentru folosirea păşunilor din Bărăgan pentru iernat avem iarăşi dovezi tot din secolul al XVIII-lea (I. Nistor, *Emigraţiunile peste munţi*, p. 102), iar prezenţa lor în Dobrogea e menţionată la 1845 (Gh. Vîlsan, *Mocanii în Dobrogea la 1845*, în „Grai romînesc", nr. 3). Cu siguranţă că aceste drumuri ale oierilor din Transilvania înspre Moldova şi Ţara Romînească sînt mult mai vechi decît datele menţionate în documente. Chiar şi documentele cancelariei Transilvaniei spun că aceste mişcări ale păstorilor ardeleni se fac *ab antiquo*, iar primele documente ce ne-au rămas de la domnii Principatelor Romîne cu privire la aceste privilegii ale oierilor transilvăneni îi asigură că vor ţine seama „de aşezămîntul cel vechi de la cei dintîi domni", iar în documentele de mai tîrziu se invoca dreptul „pe care îl au în ţară de veci" de a paşte cu turmele lor în munţi (I. Balogh, *Adatok a román pásztorok XVIII. szάradi alföldi legeltéséhez*, p. 214; A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 17, 28. Vezi şi I. I. Russu, *Din trecutul păstoritului romînesc*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1957 şi 1958*, Cluj, 1958, p. 135—156).

[41] S. Opreanu, *Transhumanţa din Carpaţii Orientali*, p. 226; Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, p. 108—169; Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 287.

[42] A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 11; S. Opreanu, *Transhumanţa din Carpaţii Orientali*, p. 226—227; Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, p. 115—118; Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 292, 294, 298.

Desigur că o mişcare a păstorilor din zonele menţionate, intensificată în timp, cere să fie explicată. Aceste mişcări sezonale, determinate de insuficienţa furajelor, au fost favorizate şi de diferenţele climatice dintre zonele de care depindeau aceste mişcări şi care asigurau în diferite anotimpuri hrana turmelor.

Munţii noştri, datorită marii întinderi a platformelor (plaiuri, podişuri) la diferite altitudini, aveau cea mai întinsă păşune alpină din Europa. Această întinsă păşune alpină, care asigura hrana turmelor în timpul verii la munte, era înconjurată de o zonă tot atît de întinsă de stepe şi cîmpii cu un climat mai blînd decît în zonele înalte, care permitea iernarea oilor în aer liber, unde îşi puteau procura mai uşor şi hrana trebuincioasă în iernile aspre.

Versantul dinspre răsărit şi mai ales cel de sud al Carpaţilor Meridionali erau mai expuse la soare decît cele dinspre apus şi nord şi de aceea aici iarba încolţea mai devreme decît pe versantele dinspre nord şi apus. În consecinţă, în munţii dinspre Principatele Romîne primăvara începea mai de timpuriu, iar iarna mai tîrziu.

Afară de aceste condiţii ale reliefului şi ale climei, au mai existat şi altele, de ordin social şi economic. În epoca feudală şi sub regimul burghez, cînd domina sistemul marilor proprietăţi cu moşii întinse, datorită condiţiilor economice şi în lipsa braţelor de muncă din vremea aceea, nu toate puteau fi utilizate pentru agricultură. Terenurile rămase necultivate, precum şi miriştile, au putut fi puse deci mai uşor la dispoziţia oierilor transilvăneni, care le arendau şi le foloseau ca loc de păşune pentru turmele lor în timpul iernii [43]. Astfel, nu e de mirare dacă marile centre ale oierilor transhumanţi transilvăneni s-au dezvoltat de-a lungul vechii graniţe pe linia de contact cu celelalte două ţări romîne, care le-au putut pune la dispoziţie, în apropierea lor, cei mai buni munţi pentru vărat şi cîmpiile cele mai favorabile pentru iernatul turmelor.

Atît poienarii cît şi mocanii aveau un număr considerabil de oi, dar, nedispunînd de rezerva de fîn întîlnită la tipul de păstorit din zona fîneţelor, nu-şi puteau ierna turmele numeroase decît recurgînd la o singură soluţie posibilă : plecarea la cîmpie. De aceea acest tip de păstorit a fost caracterizat printr-o mare dezvoltare a drumurilor de pendulare, atît la poienari cît şi la mocani. Lipsei stocului de fîn pentru iernare nu i se făcea faţă numai cu hrana pe care o găseau turmele lor în regiunile de cîmpie şi în bălţile Dunării, ci şi cu cumpărări de nutreţ pe lo-

---

[43] Emm. de Martonne, *La vie pastorale*, p. 238; A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 4—8; Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 296.

curile de iernare, obicei întîlnit și la cei cu drumuri de pendulare de o amploare mai redusă [44].

Dintre toate tipurile de păstorit, cel al mocanilor și al poienarilor s-a remarcat printr-o pendulare dintre cele mai dezvoltate. Treapta cea mai evoluată a acestui păstorit a fost reprezentată prin faza în care, schimbîndu-și munții pentru vărat și locul pentru iernat, parcurgeau uneori sute de kilometri [45].

Examinarea trăsăturilor mai de seamă ale păstoritului poienarilor și mocanilor pe care am întreprins-o mai sus ne va ajuta să fixăm locul lor în topologia păstoritului la romîni în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Trăsăturile caracteristice și comune ambelor forme de păstorit pot fi rezumate în următoarele :

1. Spre deosebire de satele păstorilor din zona fînețelor, așezările lor aparțin categoriei de sate adunate și cu gospodării cu suprafețe reduse.

2. Așezările lor de bază erau în număr foarte redus față de întinsele suprafețe cutreierate și utilizate pentru a asigura hrana numeroaselor turme în toate anotimpurile.

3. Se constată practicarea agriculturii pe suprafețe restrînse, precum și insuficiența fînețelor care ar putea asigura iernarea vitelor și mai ales a turmelor de oi atît de numeroase.

4. Ocupația lor principală, aproape exclusivă, a fost păstoritul de mari proporții. Mulți dintre ei aveau un număr considerabil de oi, iar unii dispuneau chiar de turme întregi, ce puteau număra și mii de capete. Cei săraci erau angajați de aceștia ca ciobani.

5. Un număr atît de mare de oi nu putea fi întreținut decît în cadrul unui păstorit pe o vastă suprafață, atît în ce privește numărul munților

---

[44] Pentru drumurile de transhumanță, vezi : Emm. de Martonne, *La vie pastorale*, 1904, p. 227, 245; R. Vuia, *Țara Hațegului*, 1926, p. 10, 25 și 26; N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni*, 1926, p. 10, 25—26; St. Manciulea, *Contribuții la studiul elementului romînesc în Cîmpia Tisei și Carpați*, în *Lucr. Inst. geogr. Univ. din Cluj*, IV, 1928—1929, p. 49; Mara N. Popp, *Drumul oilor pe valea Prahovei, Doftanei și Teleajenului*, în „Bul. Soc. rom. geogr.", XLVIII, 1929, p. 301—304; S. Opreanu, *Contribuții la transhumanța din Carpații Orientali*, 1930, p. 10, 25—26; L. Someșan, *Harta regiunilor pastorale în Romînia*, în „Revue de Transylvanie", Cluj, 1935, I, p. 465—476; Tib. Morariu, *Vieața pastorală în Munții Rodnei*, 1937, p. 45, 52, 95, 101, 104, 108, 201, 203 și 212; harta drumurilor de transhumanță ale păstorilor romîni, de E. Petrovici, anexă la studiul lui D. Macrea, *Despre dialectele limbii romîne*, în „Limba romînă", V, 1956, nr. 1, p. 14—15; I. Vlăduțiu, *Almenwiertschaftliche Viehhaltung und Transhumance*, p. 214.

[45] S. Opreanu, *Transhumanța*, p. 9. Această schimbare a bazelor de pendulație — confundată de unii în mod eronat cu nomadismul — corespunde cu „transhumanțele succesive" ale lui Ovid Densușianu (*Problema păstoritului*, în „Viața nouă", 1913, p. 294). Cu privire la „transhumanțele succesive", vezi și S. Opreanu, *Transhumanța*, p. 234.

folosiți pentru vărat, cît și drumurile de pendulare în timpul iernatului în cîmpie.

6. În vreme ce în păstoritul agricol-local oile nu părăseau teritoriul comunei sau al satului, în păstoritul agricol cu stîna la munte oile reveneau de timpuriu pe teritoriul comunei, fiind iernate în sat, iar în cel din zona fînețelor vitele iernau pe la sălașele și odăile de la fînețe, transhumanța intervenind numai atunci cînd numărul oilor era mai mare și fînul recoltat nu ajungea pentru iernarea lor, turmele poienarilor și ale mocanilor se reîntorceau rar în sat, de cele mai multe ori de la munte pornind de-a dreptul la locurile lor de iernat. Prin sat treceau numai în cazul cînd acesta se afla întîmplător pe traseul drumurilor lor de iernare sau de vărare [46].

7. O altă caracteristică a acestei forme de păstorit a fost o industrializare și o comercializare mai intensivă a produselor, tocmai datorită acestui păstorit de mari proporții [47].

8. Nu putem să trecem cu vederea și un alt aspect al acestui păstorit, manifestat îndeosebi la mocanii seceleni : cărăușia. Ca o consecință a drumurilor străbătute, s-a dezvoltat la ei nu numai o cărăușie de mari proporții, dar și o industrie pentru fabricarea renumitelor „care mocănești", prețuite, căutate și folosite pe vremuri pentru transporturi oficiale la mari distanțe [48].

Cu toate aceste trăsături comune destul de numeroase, totuși păstoritul poienarilor se deosebește în două privințe de cel al mocanilor seceleni. Acestea sînt : 1) deosebirea în ce privește tipul de stînă, cu totul diferită la aceste două grupuri de păstori transhumanți, și 2) mai ales în ce privește admiterea participării femeilor în timpul văratului în viața de la stînă. Femeile lipseau în păstoritul mocanilor, prezența lor la stînă fiind considerată ca dăunătoare bunului mers al ei [49], în vreme ce la stînele poienarilor înlocuiau sau numai ajutau pe baci.

Păstoritul brănenilor, covăsnenilor și al brețcanilor. Atît în documente și în relatările de pe teren ale diferiților autori, cît și în graiul localnicilor din diferite părți ale țării, sub numele de bîrsani se înțeleg

[46] S. Opreanu, *Transhumanța*, p. 230.

[47] *Ibidem*, p. 231—233.

[48] St. Meteș, *Păstori ardeleni*, p. 29; S. Opreanu, *op. cit.*, p. 231. De altfel și în alte părți păstorii au făcut negustorie și cărăușie. La vlahii balcanici, a doua ocupație de seamă a fost cărăușitul și negoțul, chervangiii aromîni străbătînd pe vremuri aproape întreaga Peninsulă Balcanică, ajungînd în Bulgaria, Serbia, pe coasta Dalmației pînă în țările romîne și Ungaria (Th. Capidan, *Romînii nomazi*, Cluj, 1924, p. 134; idem, *Macedo-romînii*, Buc., p. 106—114).

[49] Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 286.

nu numai mocanii seceleni, ci şi toţi ceilalţi oieri transhumanţi din Ţara Bîrsei, precum şi „bîrsanii din secuime" [50].

În vederea clasificării lor în tipurile de păstorit este deci necesar să ne ocupăm şi cu păstoritul brănenilor, vecinii imediaţi dinspre sud-vest ai mocanilor seceleni, precum şi cu păstoritul celor dinspre nord-vest, dar ceva mai îndepărtaţi, cel al covăsnenilor şi cel al breţcanilor, toate trei vestite centre ale păstoritului pendulator în trecut.

Ceea ce s-a petrecut cu sensul termenului „bîrsan" s-a întîmplat, într-o măsură şi mai largă, cu cel de „mocan". Mocani nu sînt numai în Săcele, mocani sînt şi în Munţii Apuseni [51], la poalele dinspre Transilvania ale Călimanilor [52]. Îi întîlnim pretutindeni pe unde au trecut şi s-au aşezat mocanii „bîrsani", sub influenţa cărora s-a născut un păstorit mai evoluat de tip mocănesc, chiar dacă nu a atins amploarea acestuia. „Mocani" erau numiţi în mai multe regiuni marii crescători de oi, spre deosebire de „cojanii" agricultori[53]. Astfel ei au existat şi în regiunile Putnei şi Bacăului [54], unde mai demult plecau la iernare. Cu „păstoria mocănească" din regiunea Bacăului ne-am ocupat mai sus, în cadrul păstoritului agricol local.

Pentru scopul urmărit este foarte instructiv să prezentăm chiar şi numai sumar păstoritul din Bran, vecin cu al mocanilor seceleni de la marginea Ţării Bîrsei. Ca şi mocanii din Săcele, şi brănenii erau răspîndiţi în mai multe sate din colţul de sud-vest ale Ţării Bîrsei, cu deosebirea că, în vreme ce satele secelene formau un complex de şapte aşezări cu o structură mai adunată, cele nouă sate brănene (Bran, Poarta, Simon, Sohodol, Moeciul de jos, Moeciul de Sus, Fundata, Şirnea şi Mădura) aparţineau tipului de sate cu gospodării risipite în mijlocul fîneţelor. În satele brănene, aşezate mai jos, se practica în mod redus şi agricultura. Deci în privinţa felului de gospodărie şi al tipului de aşezare ar trebui să-i considerăm ca aparţinînd categoriei păstoritului din zona fîneţelor. Aceasta cu atît mai mult cu cît şi aici, ca şi în zona fîneţelor din valea Jiului, se întîlneau „ocoale întărite", formînd un patrulater împrejmuit de toate

---

[50] A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 1; S. Opreanu, *Transhumanţa*, p. 211 şi 230; Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 285–286.

[51] T. Frîncu şi G. Candrea, *Romînii din Munţii Apuseni*, p. 89; V. Butură, *Adăposturile temporare*, p. 97 –98 şi 107.

[52] L. Someşan, *Viaţa pastorală*, 1933, p. 285.

[53] Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, p. 304.

[54] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 440–441.

părţile cu clădiri şi adăposturi şi avînd acoperişul comun pe toate cele patru laturi ale gospodăriei [55].

Cu toate acestea, luînd în considerare felul de viaţă pastorală din timpul verii la munte, la care se constată puternice influenţe ale păstoritului mocanilor din Săcele, putem considera că păstoritul brănenilor formează, în unele privinţe, un fel de păstorit de tranziţie de la cel din zona fîneţelor la cel cu o pendulare mai dezvoltată.

Elementele care îl apropie de cel din zona fîneţelor sînt, în afară de cele menţionate mai sus, şi faptul că micii proprietari de oi le vărau în munţii din apropierea Branului şi în Bucegi, iar după împlinirea sezonului de vărat la munte le iernau la ei acasă sau pe la *hodăile* de la fîneţe.

Influenţele păstoritului mocănesc s-au manifestat în trecut şi în formarea unei pături de oieri transhumanţi, mari proprietari de oi, care, ca şi mocanii şi poienarii, arendau munţi în Ţara Romînească pentru vărat şi practicau un păstorit pendulator, avînd uneori aceleaşi drumuri ca şi vecinii lor secelenii.

Considerabile influenţe au suferit şi în ce priveşte stîna şi organizarea ei. Stînele brănenilor aparţineau tipului de stînă mocănească sau bîrsănească, avînd cele trei încăperi — *comarnicul*, *fierbătoarea* şi *stîna foilor* —, cu strunga ataşată de stînă şi cu ieşirea oilor prin comarnic, unde erau mulse. Alături de stînă se afla şi *arcaciul*, împrejmuire în care dormeau oile, avînd alături *polatra*, adăpostul ciobanilor, sistem care se aseamănă cu *coşmeaga*, adăpostul ciobanilor de lîngă *nimătul* oilor de pe valea Bistriţei din Moldova. Deoarece la stînele brănenilor se ţineau şi vite mari, alături de stînă se afla şi *oborul* vacilor. În această privinţă păstoritul lor diferea de al mocanilor, care nu ţineau vite mari la stînele lor de munte, dar se apropia iarăşi de păstoritul din zona fîneţelor. Alături de tipul de stînă mocănească, au existat şi stîne cu două încăperi : *fierbătoarea* şi *stîna foilor*, formă care, după toată probabilitatea, reprezenta vechea stînă a bîrsanilor. Spre deosebire de mocani, care de preferinţă creşteau oi de rasă *ţigaie* cu lîna fină, brănenii, ca şi cei mai mulţi oieri din zona fîneţelor, ţineau oi de rasă *ţurcană*, cu lîna mai lungă şi mai aspră.

În ce priveşte organizarea vieţii pastorale de la stînă, precum şi terminologia folosită în păstoritul brănenilor, acestea prezintă mai

---

[55] K. Fuchs, *Die Törzburger Hausburgen*, în „Sitzungsberichte der Anthrop. Ges. in Wien", XXXII, 1902, p. 20—24; R. Vuia, *Le village roumain*, p. 36—37; idem, *Satul romînesc*, p. 14 şi 31.

multe elemente comune cu cele ale mocanilor. În sens mai larg, întregul complex al gospodăriei pastorale de la munte în timpul văratului, precum şi în timpul iernatului, se numea ca şi la mocani şi, în genere, în Muntenia *tîrlă*, iar participanţii la această asociaţie erau *tîrlaşi*.

Păstoritul lor se asemăna cu cel al mocanilor şi prin faptul că nici ei nu aveau băciţe la stîne, iar produsele din lapte erau lucrate de baciul angajat pe timpul văratului la munte. Marii tîrlaşi brăneni, care dispuneau de un număr mai mare de oi, angajau şi ei, ca şi vecinii lor mocani, un *scutar*, care avea şi aici răspunderea pentru buna administrare a tîrlei. Ca şi la mocani, şi la brăneni a existat sistemul angajării ciobanilor cu *simbria pe oi*, adică cu plata în natură, în oi, variind după vîrsta, priceperea şi munca prestată.

Majoritatea oierilor brăneni îşi vărau turmele pe munţii învecinaţi ai Bucegilor şi în Munţii Bîrsei. Împreună cu oierii din Săcele, Covasna şi Breţcu, mai vărau şi în Munţii Buzăului, Vrancei şi ai Ciucului.

Oierii brăneni, care îşi vărau oile în Munţii Bucegi, urmau aceleaşi drumuri pendulare parcurse de mocanii seceleni spre Balta Dunării şi Dobrogea. În afară de Munţii Bucegi, dar într-un număr mai mic, îşi păşteau vara oile şi în munţii aparţinînd Carpaţilor dintre Predeal şi Ghimeş [56].

Rămîne să ne ocupăm şi cu cele două centre ale păstoritului romînesc din ţinuturile secuieşti : Covasna şi Breţcu.

În Covasna, unde pînă nu de mult s-a păstrat păstoritul pendulator, ciobănia se moştenea, ca şi în satele mocăneşti, din tată în fiu. Şi aici fiii intrau ca ciobani cu plată la oile părinţilor, de la care primeau pe an : şapte oi, opinci, suman, căciulă, două perechi de iţari, cîte o sarică pentru iarnă şi mîncare. Cu timpul, sporindu-şi oile, intrau ca asociaţi în turma părinţilor sau, dacă aveau mai multă pricepere, intrau ca baci la alţi stăpîni de oi.

Prin urmare, acelaşi sistem de plată în natură şi îndeosebi în oi, preferat de proprietari, deoarece prin acesta sporeau angajamentele celor ce le păzeau, şi chiar de ciobani, al căror număr de oi sporea an de an.

Ca şi la mocanii seceleni, marii stăpîni de oi nu însoţeau oile nici la vărat nici la iernat, cel mult dacă se angajau ca baci la alţi stăpîni de oi sau, cînd erau stăpînii turmei întregi, făceau pe baciul la stîna

---

[56] S. Opreanu, *Transhumanţa*, p. 223 şi 229—230; I. Vlăduţiu, *Almenwirtschaftliche Viehhaltung*, p. 197—241.

proprie. De obicei ei stăteau mai mult pe acasă, unde se ocupau cu negustoria şi cu cărăuşia.

Din cele vreo 35 de stîne cîte au avut covăsnenii, cele mai multe au fost în Munţii Vrancei, dar aveau stîne şi în munţii Bîrsei, Buzăului, Ciucului, Gurghiului, Breţcului şi ai Penteleului.

Ca şi mocanii seceleni şi ţuţuieni, cu care vărau adesea în aceiaşi munţi, urmau în parte cu prilejul iernatului aceleaşi drumuri de pendulare, dar nu de aceeaşi amploare. Cei care vărau în munţii din jurul Penteleului coborau peste Rîmnicul Sărat la Brăila şi de aici spre Balta Dunării şi Dobrogea. În vechime, mulţi dintre ei se opreau prin împrejurimile Rîmnicului Sărat şi ale Buzăului sau iernau în Transilvania, fie în părţile mai apropiate de ţinuturile secuieşti, fie că o apucau pe căile obişnuite spre văile Tîrnavelor şi ale Mureşului. Covăsnenii care vărau în Munţii Breţcului iernau şi în stepele Moldovei din părţile Dorohoiului, Botoşanilor şi Iaşilor.

Acelaşi oierit pendulator dezvoltat a existat şi la Breţcu, pentru care avem relatări în documente că încă în 1753 îşi păşteau „de veci" oile în munţii apropiaţi ai Moldovei [57].

În Breţcu, ca şi în Săcele şi Covasna, un singur stăpîn avea mii de oi. Breţcanii au avut în total 52 de stîne şi tîrle, dintre care 21 de stîne şi 31 de tîrle. Ei vărau, împreună cu secelenii şi covăsnenii, în munţii : Breţcului, Ciucului, Vrancei, Buzăului şi ai Bîrsei, dar mai ales în munţii din jurul Penteleului, şi ajungeau, ca şi ţuţuienii şi bîrsanii, pînă în Munţii Rodnei [58]. Tîrlele le aveau în : Covurlui, Balta Brăilei, Bărăgan, Dobrogea, Tecuci, Tutova, Iaşi.

Drumurile lor de pendulare aveau aproape aceleaşi direcţii cu ale covăsnenilor ; porneau şi ei spre stepele din nordul Moldovei, din împrejurimile Dorohoiului, Botoşanilor şi Iaşilor. Ei mai urmau şi alte drumuri înspre locurile de iernare menţionate mai sus, spre Balta Brăilei sau Dobrogea. Mulţi breţcani închiriau de-a dreptul, sau prin intermediul unor arendaşi de origine din Săcele, locuri pentru păşunat în Bugeac.

Ca şi covăsnenii, şi breţcanii urmau şi cealaltă direcţie, şi anume înspre Transilvania, în căutarea locurilor pentru iernat. De la Tîrgul

---

[57] În anii următori, „mocanii", vrînd să mîne oile din nou în Moldova, vătafii nu le-au dat voie. Ca urmare, în 1761 Poarta Otomană a somat pe „domnul ţării" „să nu mai îndrăznească să-i împiedice pe oieri în ocupaţiunea lor pe care o au de veci". Prin urmare, din nou, aşa cum s-a mai menţionat şi în alte părţi, se invocă ca argument privilegii mai vechi pe care le aveau oierii de a văra cu turmele lor în munţii din celelalte două ţări romîne (Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 9 ; A. Veress, *Păstoritul ardelenilor*, p. 28).

[58] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, 1937, p. 109.

Secuilor o porneau spre valea Oltului, de unde coborau spre „cîmp" peste Odorhei sau peste dealuri şi Tîrnave spre Tîrgu-Mureş. Din Miercurea Ciucului unii urcau pînă la Cîmpia Giurgiului şi iernau aproape de Gheorghieni. Mai recent, aproape toţi oierii transhumanţi care vărau în Carpaţii Orientali au abandonat drumurile spre Moldova şi Muntenia, coborînd la iernat spre Transilvania. Dacă am insistat poate mai mult asupra drumurilor de pendulaţie ale oierilor din Covasna şi Breţcu am făcut-o anume pentru a sublinia caracterul pendulator al păstoritului lor.

În unele privinţe, un interesant exemplu al evoluţiei păstoritului pendulator ni-l prezintă oieritul din comuna Poiana Sărată, situată nu departe de Breţcu, în partea răsăriteană a trecătorii de la Oituz. Din cele vreo 46 de tîrle, numai două erau în munţi, restul fiind risipite prin zonele de şes şi în Balta Dunării. Majoritatea turmelor aparţinînd oierilor din Poiana Sărată stăteau întreg anul la cîmpie şi în Balta Brăilei.

Numărul mare al tîrlelor aşezate în cîmpie şi în Balta Brăilei s-a remarcat şi în păstoritul breţcanilor, vecinii lor dinspre apus. În schimb covăsnenii îşi aveau toate stînele în munţi şi niciuna la cîmp. Aceste trei exemple ne arată cum un păstorit pendulator cu stînele la munte poate evolua, eliminînd văratul la munte, spre un păstorit permanent de cîmpie. Să nu uităm că în multe privinţe şi păstoritul mocanilor seceleni a urmat această cale, înregistrîndu-se şi în cadrul lor numeroase cazuri cînd au rămas cu tîrlele tot timpul în cîmpie sau în Balta Dunării. Balta Dunării era plină de tîrle care rămîneau acolo în permanenţă iarna şi vara şi care nu vedeau cu ochi buni prezenţa tîrlelor transhumante în apropierea lor [59].

Păstoritul covăsnenilor şi cel al breţcanilor, în afară de pendulare, se caracterizează şi printr-o pronunţată industrializare şi comercializare a produselor obţinute : caş, brînză, piei şi lînă. Prin urmare şi în această privinţă se aseamănă cu păstoritul mocanilor seceleni. Femeile lor, care rămîneau în tot cursul anului în sat, se ocupau cu spălatul, scărmănatul şi torsul lînii. Bărbaţii cutreierau tîrgurile şi oraşele mai apropiate şi mai îndepărtate, ocupîndu-se cu vînzarea produselor obţinute. Aceste drumuri, precum şi cele făcute cu turmele în cadrul pendulării, i-au făcut să se deprindă cu cărăuşia şi în urmă şi cu negoţul, nu numai al produselor obţinute de la oile lor, dar şi cu altele, practicînd în trecut o negustorie adevărată.

---

[59] Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, 295 şi 303—304.

Pentru prelucrarea lînii, în Săcele, Covasna și Brețcu, unde apa multor pîraie a fost condusă prin iazuri și canale în curțile oierilor, pentru ca femeile să poată spăla lîna, au existat numeroase scărmănători, torsători și depănători mecanice. În Săcele au existat patru fabrici de tors și patru de scărmănat lîna. În Covasna au fost tot patru fabrici de tors, trei de scărmănat și patru piue (dîrste, vîltori) pentru îngroșatul păturilor și al postavului din lînă. Numeroase dîrste se aflau la Oituz, Poiana Sărată, Săcele și Zărnești. Prin urmare, în urma oieritului de mari proporții din aceste centre ale oierilor transhumanți s-a dezvoltat și o industrie tradițională pentru prelucrarea lînii [60].

Și acum să vedem cum putem valorifica aceste date, pe care noi le considerăm esențiale pentru scopul urmărit — încadrarea acestor forme ale păstoritului în tipurile generale ale păstoritului la romîni.

În lipsa unor informații cît de sumare asupra ocupațiilor oierilor în comunele de bază, asupra tipurilor de stîne, precum și asupra organizării vieții de la stînă, nu dispunem de date suficiente pentru a fixa cu precizie locul păstoritului din comunele Covasna și Brețcu. Ceea ce știm însă din datele de care dispunem este totuși suficient ca să-i încadrăm și pe ei în categoria păstorilor transhumanți. La aceasta ne îndreptățesc următoarele elemente constatate: 1) numărul considerabil de oi pe care îl aveau mai mulți stăpîni de oi din ambele localități; 2) felul de recrutare a tinerilor ciobani dintre membrii familiei și plata lor în natură, sistem pe care l-au practicat și oierii poienari și mocanii din Săcele; 3) amploarea drumurilor de pendulare pe care le făceau, parcurgînd adesea aceleași locuri ca și poienarii și mocanii; 4) marii stăpîni de oi din trecut nu-și însoțeau nici aici oile nici la vărat, nici la iernat, ci rămîneau acasă în satele lor sau se ocupau cu cărăușia și cu negustoria, ca și mocanii seceleni; 5) locuitorii păstori din ambele comune, Covasna și Brețcu, se ocupau, ca și mocanii din Săcele, cu industrializarea și comercializarea produselor obținute de la turmele lor.

În ce privește păstoritul comunei Bran, în virtutea economiei din satele lor de bază trebuie să-l clasăm ca aparținînd păstoritului din zona fînețelor, dar cu puternice influențe din partea păstoritului mocanilor seceleni în ce privește tipul de stînă și drumurile de pendulație.

Păstoritul „ungurenilor" de pe versantul de sud al Carpaților Meridionali. Rămîne să ne ocupăm și de păstoritul „ungurenilor" de pe versantul de sud al Carpaților Meridionali, care, în majoritatea lor, își trag originea din satele din Mărginimea Sibiului și deci e firesc ca și păsto-

---

[60] S. Opreanu, *Transhumanța*, p. 220—234.

ritul lor să aibă în mai multe privinţe trăsături comune cu cel al poienarilor[61].

Spre răsărit de Olt sînt numeroase sate de ,,ungureni", pe văile Topologului şi Argeşului. Un al doilea grup mai însemnat al ,,ungurenilor" din aceste părţi se remarcă pe valea rîului Doamnei. Un al treilea grup important din punct de vedere pastoral îl constituie cel din dreapta Oltului, cu centrele mai însemnate la Novaci şi Vaidei. Avînd în vedere deosebirile între ramura din stînga şi cea din dreapta Oltului, acesteia din urmă îi vom consacra un capitol special.

Ocupaţia principală a,,ungurenilor" de pe valea Argeşului, unde se constata prezenţa comunelor duble : de pămînteni şi de ,,ungureni", era păstoritul. Pe valea Vîlsanului, una dintre cele mai de seamă comune pastorale era Galeşul, care, după cum ne arată şi numele comunei, îşi trage originea de la Galeşul Sibiului. Pe valea Rîului Doamnei se afla o altă localitate cu o dezvoltată viaţă pastorală, comuna Corbi, ai cărei locuitori, conform tradiţiei, ar fi din Jina Sibiului [62].

,,Ungurenii" de pe valea Argeşului îşi aveau stînele în munţii de la izvoarele Argeşului, precum şi în munţii : Jorjea, Lespezi, Podeanu, Buda şi în Marginea. În privinţa stînelor, ei au păstrat tipul de stînă poienărească, cu cele două încăperi : *stîna* şi *celarul*, înlocuind, sub influenţa mocănească, denumirea de stînă pentru încăperea în care se fierbea laptele cu cea de *fierbătoare*.

Stînele ,,ungurenilor" de pe valea Vîlsanului erau alcătuite tot din două încăperi : *fierbătoarea* şi *celarul*. La ,,ungurenii" de pe Rîul Doamnei *celarul* era adesea împărţit în două încăperi, dintre care una era folosită ca depozit, iar cealaltă, numită *stînă*, era folosită pentru preparatele zilnice. În apropierea stînei se afla *strunga*, cu un *comarnic* deasupra celor trei scaune unde se mulgeau oile.

Pe munţii în care vărau locuitorii de pe valea Rîului Doamnei, se întîlneau — ca şi în alte părţi — stîne *mutătoare*. Avînd în vedere că la timpul plecării la munte împrejurimile stînei erau încă acoperite pe alocuri de zăpadă, la poalele muntelui se făcea o stînă provizorie, numită *mutătoare*, deoarece nu rămînea mereu pe acelaşi loc, ci se muta, formînd altă *mutătoare*. Stîna de la munte era împărţită şi aici în două încăperi, una în care se fierbea laptele şi era numită şi aici *fierbătoare*,

---

[61] Mara N. Popp, *Ciobănia la ungurenii din dreapta Oltului*, în ,,Bul. Soc. rom. geogr.", LI, 1932, p. 149 şi 156.

[62] Idem, *Contribuţiuni la viaţa pastorală din Argeş şi Muscel*, în ,,Bul. soc. rom. geogr.", LII, 1933, p. 229—239 (în continuare *Viaţa pastorală din Argeş şi Muscel*).

iar cealaltă în care se depozita brînza, numită *celar*. Deci şi aici predomina stîna de tip poienăresc, cu cele două încăperi. Unele stîne aveau două sau chiar trei celare, dar cu o fierbătoare comună. *Strunga* cu *comarnicul* erau situate aproape de stînă, uneori fiind — după sistemul bîrsănesc — lipite de stînă. *Tîrla* unde dormeau oile era îngrădită din toate părţile cu buşteni. La unele stîne ţineau şi vaci, care noaptea erau închise în *obor*.

Dintre obiectele care se aflau în stînă menţionăm numai cîteva mai specifice, cunoscute şi la alte stîne, dar mai ales la cele ale poienarilor. Astfel : *crinta*, construită şi aici dintr-o bucată mare de lemn de stejar ca şi la poienari (fig. 91), cu un scoc pe care se scurgea *zerul* şi *janţul*, *bărdăul* cu bătătorul pentru unt şi *frecuşul* folosit la fărîmiţarea brînzei. Aceste unelte ne indică nu numai aceleaşi procedee, dar aceleaşi produse din lapte ca şi la stînele poienarilor : untul şi brînza de burduf şi mai recent telemeaua.

În ce priveşte personalul stînei, se remarcă lipsa băciţelor. Locul lor îl ocupa *baciul*, de obicei mai în vîrstă ; el făcea brînza şi conducea treburile stînei, primind în schimb *zeciuiala* din toate produsele stînei, un obicei vechi, întîlnit şi în alte părţi menţionate de noi. *Vătaful* era şeful ciobanilor de la mînzări şi avea răspunderea turmei. În afară de aceştia mai existau doi sau trei *ciobani*. Mioarele şi sterpele erau îngrijite de *prim miorarul* ajutat de *boitari*. Deci termenul de *boitar* era cunoscut şi aici [63].

Stînele corbenilor de pe valea Argeşului şi ale ,,ungurenilor'' de pe valea Rîului Doamnei au fost influenţate mai puternic de cele ale mocanilor. Ca şi acestea din urmă ele aveau trei încăperi : o *fierbătoare* în care se preparau produsele din lapte, *celarul* în care se păstrau acestea şi *stîna*. Uneori ele erau dispuse astfel : celarul avea intrarea prin fierbătoare, iar în dosul celarului, cu intrare separată, era şi o a treia încăpere, *odaia stăpînilor*. Spre deosebire de stînele poienarilor şi de ale ,,ungurenilor'' din dreapta Oltului, vatra nu se afla în mijlocul fierbătoarei, ci în colţul din dreapta stînei văzut de la intrare.

În afară de *strunga* cu *comarnic*, se remarca în apropierea stînei şi o a doua împrejmuire de formă ovală pentru vitele mari, numită *obor*. Locul unde dormeau oile se numea *tîrlă*, îngrădită cînd erau oi mai puţine, neîngrădită cînd erau mai multe. Tîrla îngrădită numai pe jumătate se numea *areapă*.

---

[63] Gh. Radu, *Contribuţiuni la studiul stînilor din Romînia*, 1935, p. 16—31.

O şi mai mare depărtare de tipul de păstorit poienăresc se constată în privinţa organizării vieţii pastorale în timpul văratului la munte. Numai corbenii mai aveau *băciţe*, dar de-avalma cu *baciul*, la vaci şi la oi; la stînele satelor de pe valea Vîlsanului n-au fost niciodată băciţe. ,,Pe aici nu s-a pomenit să vină omul cu femeia la stînă'', spunea un informator. O altă deosebire consta în faptul că poienarii luau munţi în arendă, pe cînd ,,ungurenii'' aveau munţii lor. Prezenţa *bacilor*, chiar a mai multor *baci* la o stînă, luînd locul băciţelor la prepararea produselor din lapte, arată iarăşi marea schimbare care s-a produs în organizarea vieţii pastorale a ,,ungurenilor'' faţă de cea a poienarilor, tot sub influenţa păstoritului mocănesc.

Mai mulţi gospodari formau o *ciobănie*, iar la o stînă puteau fi pînă la 5—6 ciobani. La numărătoare, oile erau aduse în strungă, unde se alegeau după proprietari şi se băgau în nişte ţarcuri mici din dreapta şi din stînga comarnicului, numite *ceardaş* sau *ţărcălău*. În fiecare ţărcălău erau adunate oile de la o ciobănie. Oile proprietarilor mici rămîneau în strungă şi erau trecute, pentru a fi numărate, prin strungile *comarnicului*. Acestei operaţii i se zicea *răscol*. După răscol se făcea verificarea oilor după ciobănii, numită *răvăşit*, cînd oile erau aduse din nou din ţărcălau în strungă. Această operaţie se făcea mai ales la stînele bine organizate, cum erau cele de pe văile Vîlsanului şi Doamnei.

Înainte vreme şi ,,ungurenii'', ca şi mărginenii, plecau la iernat înspre Cîmpia Dunării, Balta Dunării sau chiar mai departe, pînă în Dobrogea şi Moldova [64].

Rămîne să ne ocupăm şi cu păstoritul ,,ungurenilor'' din dreapta Oltului, adică din Oltenia, unde păstoritul mai dezvoltat aparţinea tocmai acestui grup şi unde noţiunea de ,,ungurean'' avea chiar două înţelesuri : pe de o parte desemna o populaţie venită de dincolo de munţi, din Transilvania, pe de alta era sinonimă cu termenul de păstor. Satele ,,ungurenilor'' din Oltenia erau înşirate sub poalele munţilor, între Horezu şi Tismana, centrele mai de seamă din aceste părţi fiind Novaci şi Vaidei. Locurile lor de obîrşie au fost tot satele mărginene din preajma Sibiului.

,,Ungurenii'', stăpîni mari de oi, îşi trimiteau turmele la stînele care erau proprietatea lor. De obicei însă, mai mulţi proprietari se asociau ca să formeze o singură stînă. Ei arendau munţii moşnenilor din aceste părţi şi angajau ciobani cu simbrie, rămînînd în cursul anului la gospodăria lor din sat. Ca şi la stînele poienarilor, şi la cele ale

[64] Mara N. Pop, *Viaţa pastorală din Argeş şi Muscel*, p. 242—254.

,,ungurenilor'' era un număr însemnat de oi, circa 1 000 — 3 000 de capete.

Tovărăşia dintre stăpînii de oi de la aceeaşi stînă începea primăvara şi se termina cu coborîtul de la munte. Pentru iernat se formau tovărăşii noi cu alte *gazde*, uneori însă se puteau prelungi cele de vară. Tovărăşia între gazde se numea *tîrlă*, dar *tîrlă* era şi locul de lîngă strungă unde dormeau oile noaptea, precum şi pîlcul de oi al unei gazde, care împreună formau o *turmă*.

Stînele erau situate de obicei în dosul muntelui, unde iarba era mai fragedă. Altitudinea generală la care se aflau stînele în aceste părţi era de 1 500—1 700 m, la limita superioară a pădurii.

Ca şi la poienari, la ,,ungurenii'' din aceste părţi se întîlneau două tipuri de stîne. Cea mai frecventă era cea formată din două clădiri separate : *stîna* propriu-zisă, în care se preparau produsele din lapte, şi *celarul*, în care se păstrau acestea. Mai rar se întîlneau şi stîne cu celarul sub acelaşi acoperiş. Stîne avînd celarul într-o clădire separată menţionează şi de Martonne în păstoritul de pe versantul de sud al Munţilor Făgăraşului, unde după toată probabilitatea acest sistem se întîlnea tot la stînele ,,ungurenilor'' din stînga Oltului [65]. Stîne cu celar în clădire separată se întîlneau şi în preajma primului război mondial la stînele poienarilor de pe Retezat, la stîna Păpuşa şi la stînele ,,ungurenilor'' de pe Parîng (la stîna din Grivele).

Stîna propriu-zisă avea o singură încăpere, destul de mare (6 × 12 m), şi spre deosebire de stînele poienarilor — unde exista o singură vatră situată în mijlocul încăperii şi o singură căldare, deoarece laptele tuturor stăpînilor de oi se administra împreună, iar împărţirea brînzei se făcea la sfîrşitul văratului după un anumit sistem —, la stînele ,,ungurenilor'' din aceste părţi, ca şi la stînele de vaci de pe Valea Jiului, existau atîtea paturi şi atîtea vetre şi cîrlige în mijlocul stînei cîte gazde erau, pentru că fiecare gazdă îşi fierbea separat laptele. De asemenea şi în celar fiecare gazdă îşi avea locul său pentru păstrarea produselor din lapte. În vreme ce în Muntenia aproape fiecare stînă avea şi vite mari, la stînele ,,ungurenilor'' din Oltenia se întîlneau numai oi.

Păstoritul ,,ungurenilor'' olteni era organizat ca şi cel al mărginenilor din jurul Sibiului. Stîna era condusă de un *vătaf*, care, de obicei, era cel mai bătrîn şi mai experimentat dintre ciobanii stînei, dar putea fi şi stăpînul oilor. Ca de obicei, turma era împărţită şi aici

---

[65] De Martonne, *La vie pastorale*, p. 231.

în trei *ciopoare* : al *mînzărilor*, al *sterpelor* şi al *mioarelor*, fiecare fiind dat în seama unui : *mînzărar*, *sterpar* şi *miorar*. Cel mai tînăr dintre ciobani era *boitarul*.

Ceea ce făcea ca organizaţia stînei ,,ungurenilor'' din aceste părţi să se asemene şi mai mult cu cea a poienarilor era şi aici prezenţa *băciţelor* angajate pe timpul văratului la stînă. Atribuţiile lor erau aceleaşi cu ale băciţelor de la stînele poienarilor : ajutau pe ciobani la mulsul oilor şi preparau brînza, cu un cuvînt îndeplineau îndatoririle baciului de la alte stîne şi mulgeau oile. Cu toate acestea, la stînele ,,ungurenilor'' olteni a existat şi un *baci*, care avea răspunderea stînei.

Gazdele cu oi mai puţine îşi iernau oile la ele acasă, iar unii, chiar cu oi mai multe, le iernau în sat. Această iernare era posibilă, deoarece unele comune, spre deosebire de poienari, aveau şi fîneţe, care asigurau iernarea vitelor. Şi aici, ca şi în alte părţi, numai marii proprietari de oi îşi duceau oile la iernat, fie spre Cîmpia Dunării dintre Jiu şi Olt la Zimnicea, fie, mai rar, spre cîmpia Găvanelor sau chiar pe Bărăgan şi în Balta Dunării [66].

În concluzie, se poate spune că păstoritul ,,ungurenilor'' din satele de sub poalele Carpaţilor Meridionali prezenta — cum era şi firesc — mai multe puncte comune cu păstoritul poienarilor. Lucrul este valabil mai ales în ce priveşte ,,ungurenii'' din dreapta Oltului, la care se constată aceeaşi organizaţie pastorală pentru timpul văratului la munte, cu participarea băciţelor şi cu aceleaşi tipuri de stîne. În schimb există o deosebire în privinţa organizării facerii produselor din lapte, deoarece la ,,ungureni'', spre deosebire de sistemul practicat de poienari, produsele din lapte se făceau pentru toţi stăpînii de oi la un loc, la aceeaşi vatră şi în aceeaşi căldare; la ,,ungurenii'' din dreapta Oltului însă fiecare gazdă, deşi la aceeaşi stînă, îşi prepara separat produsele din lapte.

Deosebiri mult mai însemnate se constată la ,,ungurenii'' din stînga Oltului. Stînele lor erau alcătuite în marea lor majoritate tot din două încăperi : stîna şi celarul; în ce priveşte terminologia pastorală însă, se resimt influenţele păstoritului mocănesc. Deşi se întîlnesc şi stîne cu trei încăperi, neobişnuite în păstoritul poienarilor, se constată, ca şi la poienari, prezenţa celarului separat de clădirea stînei.

O mai mare deosebire se observă în ce priveşte organizarea vieţii pastorale. Faţă de stînele poienarilor, la care, în majoritatea cazurilor, lipseau vitele mari, aici ele erau adesea la aceeaşi stînă cu oile. Acest fapt denotă o preocupare gospodărească diferită şi în aşezările de bază,

---

[66] Mara N. Popp, *Ciobănia la ungurenii din dreapta Oltului*, p. 149—167.

unde se constata, în afară de creşterea vitelor, şi prezenţa unor culturi de fîneţe, iar în unele locuri chiar o oarecare activitate agricolă[67].

Prezenţa băciţelor s-a constatat aici numai într-o singură localitate (Corbeni). În schimb se înregistra prezenţa mai multor baci la aceeaşi stînă. Evident că în cazul „ungurenilor" din stînga Oltului avem de-a face cu un păstorit derivat din cel al poienarilor şi modificat în unele privinţe sub influenţa păstoritului pămîntenilor şi mai ales al celui mocănesc.

În consecinţă, aceste două ramuri ale păstoritului „ungurenilor" nu pot fi considerate ca aparţinînd unui tip de păstorit deosebit, ci cel din dreapta Oltului ca un derivat al tipului de păstorit al poienarilor, iar cel al „ungurenilor" din stînga Oltului ca o variantă degradată şi modificată a acestuia. Atît în virtutea originii lui, cît şi datorită prezenţei drumurilor de transhumanţă, păstoritul „ungurenilor" de pe versantul sudic al Carpaţilor poate fi considerat ca aparţinînd categoriei păstoritului pendulator.

Păstoritul „ungurenilor" din dreapta Oltului. Avînd în vedere materialul redus şi incomplet publicat pînă în prezent asupra păstoritului locuitorilor din lungul versantului de sud al Carpaţilor Meridionali, completăm aceste date cu cele culese de noi la faţa locului asupra păstoritului „ungurenilor" din dreapta Oltului.

În faţa versantului de sud al Parîngului, aşezările se opresc brusc, formînd un şir de sate aşezate aproape toate pe aceeaşi linie, „pi sub munţi" cum ne-a spus un informator. Acest şir de sate, ai căror locuitori se ocupau în bună parte cu păstoritul, începe la răsărit cu Polovracii şi se termină la apus cu Bumbeştii de Jii, de lîngă malul stîng al Jiului. Între aceste două extreme se înşiră satele „ungurenilor" din dreapta Oltului : Drăgoieşti, Turbaţi, Crasna, Aniniş, Ungureni, şi centrul lor principal, Novaci, cu cele două părţi ale comunei : Novacii romîni şi Novacii străini, adică ai „pămîntenilor" şi „ungurenilor".

În aceste părţi, termenul de „*ungurean*", ca şi cel de *mocan*, este sinonim cu cel de păstor, de oier. „*Ne zice ungureni că ne ocupăm cu vitele, mai cu samă cu oi*", ne-a spus un informator. Cum îi arată şi numele, sînt romîni veniţi de dincolo de Carpaţi, de pe versantul nordic şi mai ales din satele mărginenilor din preajma Sibiului, dar şi de pe Valea Jiului. Un oier din Novaci ne-a informat că bunicii lui sînt veniţi din Poiana Sibiului, iar cei din cătunul Ungureni din Livezenii de pe

---

[67] Gh. Radu, *Contribuţiuni*, 1939, p. 14, 15.

Valea Jiului, cătunul Maleia. De altfel, există în sat două mari familii cu numele de Măleieni şi Jieni, nume care arată şi ele locul lor de origine. Deşi condiţiile economice din satele „ungurenilor" difereau mult de cele ale poienarilor de lîngă Sibiu, ocupaţia lor principală a rămas şi aici oieritul. Alături de *livezi cu fîn*, cum le ziceau locurilor destinate pentru fîneţe, cei mai mulţi aveau şi cîteva pogoane de teren arabil, în care se cultiva mai ales secară şi mai rar porumb şi grîu. În consecinţă, economia din satele lor era agricolă-pastorală, pronunţată fiind cultura fîneţelor. În această privinţă, se constată o oarecare asemănare şi cu zona fîneţelor. Pe plaiurile de pe munţii mai apropiaţi şi la o altitudine mai joasă, pînă pe la 1 000 m, ei aveau, ca şi oierii din zona fîneţelor, *conace la livezile cu fîn*, pe lîngă care mai cultivau cartofi şi zarzavat şi unde cei care aveau oi mai puţine iernau ca să consume recolta de fîn. Această viaţă la conace era răspîndită pe toată liziera de nord a Olteniei, în fostele judeţe Gorj şi Mehedinţi. Prin urmare, ca şi în alte părţi şi îndeosebi pe versantul de nord, în Valea Jiului, şi aici între aşezarea şi păşunea alpină întîlnim, deşi în proporţii mai reduse, o zonă a fîneţelor.

Stînele „ungurenilor" se aflau odinioară toate pe versantul de sud şi de vest al Parîngului şi erau destul de numeroase pentru fiecare sat. Astfel, cei din Novaci au avut stînele pînă de curînd la Setea Mică, Setea Mare, Pleşcoaia, Mohoru, Cioara, Pravetu Mic, Pravetu Mare, Găurile (cu patru stîne de mînzări), Coasta Bengii, Cibanu şi mieii la Vîrful Păpuşii şi Coasta Pietroasă. Cei din Aniniş aveau stîne la : Rădeiu, Rotunde, Florile Albe, Mocirlele Cărpinişului, Plăsaua, Rădosu şi Măcăria. Stînelor celor din Cărpiniş au fost la : Măcăria, Gruiu, Coasta Cranicului şi Plăşa. Crăsnenii au avut stîne la : Mocirlele Crăsnii, Picior, Groapa, Molovişu. Cei din Drăgoieşti şi Turbaţi au avut stîne în : Muncelu, Picioru, Groapa lui Purcel, Fîntîna Untului, Reciu, Voişanu şi Măcăria. Cei din cătunul Ungureni la : Molovişu, Groapa, Tăuzu şi Picioru.

În ce priveşte tipul de stînă, mai demult, ca şi la stînele vechi ale jienilor de pe versantul celălalt al Parîngului sau la cele de pe Retezat şi Munţii Clopotivei din Ţara Haţegului, stînele „ungurenilor" aveau o singură încăpere, cu un *comarnic* deasupra uşii. Astfel de stîne vechi, cu o singură încăpere, s-au păstrat pînă nu demult la „ungureni" pe Muntele Ţapu, unde au existat trei stîne de tipul vechi, cu o singură încăpere. Mai de curînd toate stînele „ungurenilor" din aceste părţi aveau două încăperi : *stîna* propriu-zisă şi *celarul*. Acest model de stînă a fost introdus aici tot sub influenţa stînelor poienăreşti, care au existat

în părțile dinspre răsărit ale Parîngului. La Grivele stîna era formată din două clădiri separate : stîna și celarul, fiecare cu cîte o singură încăpere. Și acest caz este tot o influență poienărească.

Stăpînii de oi se numeau aici *gazde*. O gazdă avea cîte 50—60 de oi, dar au existat și gazde cu cîte 500—600 de oi. Aceștia erau numiți, ca și la mocani, *tîrlași*. Unii dintre ei au avut chiar și mii de oi, ocupîndu-se și cu comercializarea produselor.

În ce privește întovărășirea la o stînă, ea se făcea, de obicei, între rude. „Noi sîntem toți neamuri" era răspunsul obișnuit pe care-l primeam atunci cînd întrebam cine sînt cei întovărășiți la o stînă. De obicei se întovărășeau cîte patru pînă la șase gazde ca să formeze un *ciopor* de 200—250 de *mînzări*, oi cu lapte. O caracteristică a întovărășirilor „ungurenilor" din aceste părți era că la o stînă formau mai multe întovărășiri, numite *cioporă*. Astfel, la stîna din Grivele, am întîlnit patru *cioporă*, trei de mînzări și unul de sterpe. Primul ciopor, cu 120 de mînzări, a fost din Cărpiniș, cel de-al doilea, cu 180 de mînzări, din Turbați, iar cel de-al treilea, cu 200 de mînzări, din Bumbeștii de Jii.

La cioporul din Turbați, cu 180 de mînzări, erau întovărășite patru gazde, dintre care una avea 65, a doua 60, a treia 55 și a patra 50 de oi, mînzări și sterpe împreună. Am dat aceste cifre ca să se cunoască aproximativ numărul de oi pe care îl aveau gazdele întovărășite. Toate aceste patru gazde erau rude și, spre deosebire de obiceiul de la alte stîne, oile și le păzeau chiar gazdele, făcînd cu schimbul, tot cîte doi. Am înregistrat și o altă deosebire, anume că la Grivele au existat un *baci* și o *bace*. Baciul făcea parte din cioporul de 120 de oi de la Cărpiniș.

La stîna din Moloviș, a celor din Cărpiniș, în cadrul cercetării am întîlnit de asemenea pe teren cinci gazde cu două ciopoare, unul cu mînzari și al doilea cu sterpe. Prima gazdă avea 63 de mînzări, a doua 66 de mînzări, 37 de sterpe, o vacă, doi *mînzați* (viței de doi ani) și o purcea, a treia 36 de mînzări, 20 de sterpe, o vacă, o *vițe* și un porc, a patra 26 de mînzări, 24 de sterpe, o vacă și un porc, a cincea 48 de oi cu lapte, 30 de sterpe, 4 vaci și o *mînzică* (vițea de un an). Și aici toate gazdele erau rude. În ce privește personalul stînei, de la fiecare familie *să rînduie* un *cioban* și o *bace*.

La stîna din Muntele Reciu erau întovărășite cinci familii din Turbați, toate înrudite. În total aveau 240 de oi, dintre care 195 de mînzări și 45 de sterpe. Au avut mai multe, dar 30 de oi au fost omorîte de lupi și de urși.

La stîna Pleşcoaia au fost trei gazde cu trei *bace* şi doi ciobani, toţi neamuri, care nu se *rînduiau*, ci stăteau toată vara. La mohorul de lîngă Pleşcoaia au fost tot trei gazde cu trei *baci* şi trei *ciobani*, fiecare gazdă avînd o *bace* şi un *cioban*. La stîna din Tărtărău au fost patru gazde cu patru băciţe şi numai doi ciobani. La stîna din Voişanu au fost 200 de oi cu sterpe cu tot : 150 de mînzări, 50 de sterpe ale unei singure familii formate din doi fraţi. Au mai fost şi 3 vaci cu lapte, 4 vaci sterpe, 6 boi şi 4 porci.

S-au prezentat datele mai amănunţite de la aceste stîne ale ,,ungurenilor'' spre a se demonstra numărul gazdelor şi proporţia vitelor ce le posedau şi le trimiteau la o stînă.

În ce priveşte organizaţia vieţii de la stînă, mai de mult una dintre gazde arenda muntele pe un preţ ştiut de toţi şi la sfîrşitul văratului cheltuielile se plăteau proporţional cu numărul vitelor vărate.

În ce priveşte întovărăşirea, la stînele ,,ungurenilor'' din dreapta Oltului se constată deci următoarele : *a*) la o stînă se întovărăşeau, de obicei, de la patru pînă la şase gazde, care erau rude apropiate ; *b*) în cadrul unei stîne puteau fi şi mai multe ciopoare de oi ; *c*) sterpele adesea erau la aceeaşi stînă cu mînzările ; *d*) oile erau împărţite, ca de obicei, în patru ciopoare : un ciopor de mînzări, al oilor cu lapte, un ciopor de miei, un ciopor de mioare şi un ciopor de berbeci, care păşteau fiecare în sectorul rezervat cioporului. Mieii păşteau ca pretutindeni ,,la vîrf'', căci acolo e iarba cea mai bună, crudă şi măruntă.

Mioarele erau duse începînd din primăvară şi la pădure, pînă ce se făcea iarba aşa cum trebuie între hotarul mieilor şi al mînzărilor, unde păşteau mioarele. Berbecii păşteau tot în acelaşi sector cu mioarele, dar separat. Mînzările păşteau dimineaţa în pădure, unde iarba e mai grasă, iar după-amiaza păşteau în *gol*, adică pe păşunea alpină din apropierea limitei superioare a pădurilor.

Ciobanului de la miei i se zicea *mielar*, cel mai mare dintre ciobani era *vătaf*, iar ajutorului lui mai tînăr i se spunea *boitar*. La un ciopor de miei de 600 de capete se puneau trei ciobani : un vătaf şi doi boitari, socotind 200 de miei la un cioban. Fiecare cioban trecea ca paznic pe la toate ciopoarele pînă ajungea cioban la mînzări.

Locului unde dormeau mieii i se zicea *tîrlă*, iar lîngă tîrlă se afla şi *coliba*, de formă pătrată (2×2 m), construită din lespezi de piatră şi acoperită cu şindrilă sau scoarţă de brad, peste care aşezau lespezi de piatră ca să nu o sufle vîntul.

În ce priveşte personalul stînei, în timpul văratului la munte gazdele rămîneau, am putea spune, numai excepţional cu oile la stînă. Obiceiul era ca fiecare gazdă să aibă un *cioban* şi o *bace*. Prin urmare, la o stînă erau atîţia *ciobani* şi atîtea *bace* cîte gazde erau întovărăşite. După cum am văzut, numai la stîna din Grivele a fost, alături de o *bace*, şi un *baci* angajat pentru perioada văratului.

Ciobanii erau sau cu *rîndul*, atunci cînd acest serviciu îl făceau membrii familiei gazdelor, sau cu simbrie. Ciobanii cu simbrie erau plătiţi pe timpul văratului pe lîngă o sumă de bani şi cu o pereche de opinci, cojoc, *cioarici* şi mîncare. În cazul cînd şi ciobanii aveau oile lor, acestea erau scutite de orice cheltuială.

O altă trăsătură esenţială prin care oieritul ,,ungurenilor'' se deosebea şi de cel al poienarilor, deşi cei mai mulţi erau descendenţii oierilor mărgineni din partea Sibiului, era în legătură cu măsuratul laptelui. La stînele ,,ungurenilor'' din aceste părţi nu exista obiceiul măsuratului laptelui, răspîndit în cele mai multe regiuni, pentru a se fixa proporţia ce revenea fiecărui stăpîn la împărţirea produselor din lapte. Împărţirea nu se făcea nici după celălalt sistem foarte răspîndit, şi anume după numărul mînzărilor cu care participa respectivul stăpîn la văratul oilor de la stînă. Aici fiecare gazdă îşi mulgea vitele, respectiv oile, separat. De aceea la stînele ,,ungurenilor'' erau atîtea băciţe, la strungile lor atîtea uşi, iar la vatra focului de la stînă atîtea cîrlige şi atîtea căldări cîte gazde erau. Deci în această privinţă prelucrarea produselor din lapte se făcea după acelaşi sistem ca la stînele de vaci, unde fiecare familie îşi îngrijea vacile proprii, mulgîndu-le şi preparîndu-şi produsele.

În consecinţă, la stînele ,,ungurenilor'' din dreapta Oltului se constată o organizaţie bazată pe înrudire, am putea spune aproape familială, căci rudele întovărăşite erau de obicei părinţii, copiii şi ginerii lor, precum şi exploatarea individuală a produselor din lapte.

Şi, pentru că sistemul cu băciţe era aici atît de bine păstrat şi organizat, reproducem spusele unei bace de la stîna din Muntele Reciu privitoare la îndatoririle sale : ,,Bacia dimineaţa se scoală, să duce la strungă, mulge oile cu ciobanii. Vine la stînă cu laptele, lasă cănţile din mînă, s-apucă să zmîntînească laptele pus în troc de ieri de la amiaz. Bagă zmîntîna după lapte în putinei. Lăsăm zmîntîna în putinei şi străcurăm laptele care-l mulgem dimineaţa în căldare. Punem străcurătoarea pe căldare şi străcurăm laptele muls de dimineaţă. Îl străcurăm şi ne apucăm să batem la putineie cu bîtca putineiului. După ce că batem putineiu, iesă untu, îl scotem într-o căldare. De acolo îl adunăm cocoloş, aşa mare şi-l punem într-o trocă şi di-acolo-l spălăm cu apă rece,

vărsăm apa rece din el, îl sărăm şi-l punem iar într-o trocă sărat. Untu sărat îl băgăm într-un ştiand şi-l punem pe cal şi-l ducem acas".

În afară de acestea, bacea făcea şi brînza şi demîncare ciobanilor. Şi pentru că activitatea principală a bacei era prepararea produselor din lapte, vom schiţa principalele produse caracteristice păstoritului ,,ungurenilor" din aceste părţi.

Chiar din expunerea bacei se poate vedea că una dintre îndeletnicirile ei principale era prepararea untului (fig. 58). Mai demult se făceau două categorii de brînză : *a*) brînza caş şi *b*) brînza de burduf. Pentru *brînza caş* se dădea cheag la lapte, apoi se aşeza ciubărul cu lapte lîngă foc ca să aibă puţină căldură. După ce se închega, se sfărîma cu mîinile în ciubăr, se punea caşul în *sedilă* (fig. 45), se înnodau capetele sedilei şi, cu un *răsuc*—un lemn rotund şi scurt — , se învîrteau capetele sedilei ca să se stoarcă zerul. După aceea se scotea caşul, se aşeza pe *comarnic* să se zvînte şi, după 2—3 zile, se sfărîma, se săra şi se băga la *berbînţă* sau *putină*. Brînza aceasta, numită şi *brînză fărîmată* la berbînţă, nu se mai făcea în ultima vreme, pentru că nu se mai căuta la vînzare. *Brînza de burduşi* se făcea în modul următor. Se închega laptele la fel ca şi la brînza fărîmată, se ridica din ciubăr caşul cu o sedilă şi se punea într-o *postavă* cu sedilă cu tot, storcîndu-se pînă nu mai rămînea un strop de zer. Caşul se aşeza pe o poliţă, unde stătea pînă făcea coajă. După aceea se sfărîma, mai de mult pe un lemn cu crestături, iar în vremea din urmă cu o maşină de tocat. Se săra şi apoi se băga în burduf din piele de oaie sau într-o băşică de vacă. Atît brînza sfărîmată la berbînţă cît şi brînza de burduf nu se mai făceau în ultimul timp. În locul lor se făcea brînză telemea, mai căutată în comerţ. Prepararea brînzei telemea au învăţat-o de la poienari.

După cum s-a putut observa şi din puţinele date care au fost prezentate cu privire la categoriile de vite care se ţineau la stînele ,,ungurenilor" din aceste părţi, în afară de oi erau şi puţine vaci, mai ales vaci sterpe, porci şi, rar de tot, boi. Pe golurile dintre aceşti munţi, în timpul verii se întîlneau şi numeroşi cai care păşteau liberi, fără pază şi fără adăpost. Mai înainte, ,,ungurenii" aveau mai mulţi cai, deoarece se ocupau şi cu cărăuşia ; o dată însă cu mecanizarea transporturilor, caii, după terminarea lucrărilor agricole de primăvară, erau trimişi la păşunea alpină din munţii lor.

Văratul oilor la munte dura de la începutul lui mai pînă la primele ninsori, pe la 10 octombrie, apoi tîrlaşii cu oi mai multe se întovărăşeau cîte cinci-zece gazde şi porneau în drumurile lor de pendulare. Mai demult, iernau mai mult pe lîngă casă sau la livezile de fîn de la Plai. Cei cu oi

mai multe o porneau spre Dolj, unde se aflau pe vremuri mari moşii boiereşti care le înlesneau iernarea. Şi din acest caz se vede că în trecut pendularea era condiţionată de numărul mai mare al oilor, care nu puteau fi iernate cu fînul neîndestulător de la livezile cu fîn, şi a fost favorizată de prezenţa marilor moşii boiereşti, care le ofereau la preţ convenabil suprafeţe întinse şi compacte pentru iernat.

Drumurile de pendulare ale ,,ungurenilor'' din aceste părţi aveau trei direcţii. Cele mai vechi şi mai scurte au fost spre Dolj şi lunca Dunării. Itinerarul era : Craiova, Poduri, Segarcea, lunca şi balta Dunării la Bistreţ, Băileşti şi Afumaţi. Un alt drum, tot spre Dolj, ducea şi prin Cărbuneşti, Filiaşi şi Craiova, Podu Jiului, Segarcea, în balta Bistreţului, unde ajungeau pe la sfîrşitul lui decembrie şi unde stăteau pînă primăvara. Atunci cînd stratul de zăpadă era mai subţire, oile îl băteau cu piciorul şi păşteau iarba de sub el. Atunci cînd era mai gros se procurau furaje, iar înaintea fătatului le mai ajutau şi cu porumb.

A doua direcţie a drumurilor de pendulare era îndreptată spre Bărăgan şi Balta Dunării. De la munte plecau adesea de-a dreptul spre locul de iernare şi numai dacă satul lor era în drum rămîneau cîteva zile acasă. Merită să fie reţinut şi faptul că, mai recent, unii oieri făceau acest drum în parte cu trenul, ca şi transhumanţii din Apus. Am întîlnit un informator care a plecat cu oile a doi tîrlaşi din Turbaţi, cu 420 de oi şi cu trei ciobani, pe jos la Filiaşi, acolo a îmbarcat oile şi măgarii în tren pînă la Feteşti-Ialomiţa şi de acolo la Călăraşi, unde a trecut la Borcea cu podul umblător, stînd trei luni între Dunăre şi Borcea. Oile umblau prin stuf, mîncau stuf sau băteau cu picioarele zăpada ca să ajungă la iarba de sub ea ; se mai ajutau cu coceni şi porumb. La 10 martie au pornit pe Balta în jos, au trecut din nou pe podul umblător la Călăraşi, de unde au apucat-o spre Bucureşti, Piteşti, Slatina, Tîrgu-Jiu pînă în sat la Turbaţi, unde au stat numai pînă au tuns oile şi apoi le-au urcat din nou la munte.

Mai recent, au început să plece pentru iernat înspre Banat. De la munţii lor, de pe versantul de miazăzi al Parîngului, treceau peste munţi la Petroşeni, Haţeg, Deva, apoi coborau pe valea Mureşului spre Arad, Timişoara, Lugoj şi iernau la Fibiş. Primăvara porneau spre Timişoara ca să vîndă mieii, iar drumul lor la întoarcere ducea prin Caransebeş, Haţeg, Petroşeni. De la Arad, unii o luau spre Sîntana şi iernau la Salonta Mare. Alţii continuau acelaşi, drum, luînd-o de la Salonta peste Oradea pînă la Careii Mari. Este de reţinut din nou faptul important că de la munte ei plecau de-a dreptul spre locurile de iernare, de unde sau se întorceau din nou la stînă, sau se opreau, numai pentru

cîteva zile, în sat pentru tunsul oilor, astfel că turmele de oi nu ajungeau în satul lor decît rar, şi atunci numai pentru cîteva zile, cît dura tunsul.

S-a stăruit anume ceva mai mult asupra drumurilor de pendulare pentru a demonstra faptul că şi în cazul ,,ungurenilor'' din aceste părţi avem de-a face cu un tip de păstorit transhumant ca cel al poienarilor şi al mocanilor, chiar dacă drumurile lor nu aveau amploarea acestora din urmă. Păstoritul ,,ungurenilor'' mai avea o trăsătură comună cu păstoritul de tip poienăresc, şi anume acelaşi tip de stînă, precum şi folosirea băciţelor la prelucrarea produselor din lapte. Ceea ce dă însă acestui păstorit o notă pronunţat deosebitoare este felul de întovărăşire, bazat pe asociaţii între rude, şi uneori chiar caracterul familial al acestor întovărăşiri. O a doua notă distinctivă a fost abandonarea sistemului colectiv în ce priveşte împărţirea produselor din lapte, caracterul colectiv al întovărăşirii manifestîndu-se numai prin întovărăşirea la aceeaşi stînă şi păşunatul comun al turmelor, în schimb produsele din lapte şi chiar mulsul oilor făcîndu-se individual, după familii. Aceste două deosebiri destul de însemnate ne arată că, deşi ,,ungurenii'' din aceste părţi îşi trag originea din mărginimea Sibiului, păstoritul lor reprezintă o variantă a acestuia.

Păstoritul pămîntenilor de pe versantul sudic al Carpaţilor Meridionali. Păstoritul populaţiei localnice de pe versantul sudic al Carpaţilor Meridionali nu a format obiectul unor cercetări mai numeroase şi mai adîncite. Abia asupra păstoritului pămîntenilor de pe versantul de sud al Munţilor Făgăraşului dispunem de cîteva date, dar destul de sumare şi acestea.

În afară de păstorii din Ţara Oltului, în Munţii Făgăraşului şi mai ales pe versantul de sud al acestora îşi aveau pe vremuri stînele poienarii din satele mărginaşe Sibiului, ,,ungurenii'' din satele înşirate pe văile care coboară dinspre versantul de sud şi populaţia băştinaşă, *pămîntenii*, cum li se spune la faţa locului, spre a fi deosebiţi de ,,*ungureni*'', aşezaţi aici mai recent.

În Ţara Loviştei, unde se întîlnea şi o agricultură de locuri înalte caracteristică bazinelor intercarpatice, exista un păstorit caracteristic zonei fîneţelor, deoarece cînd venea toamna de la stînele de pe munţi din jurul bazinului se cobora cu oile de-a dreptul în sat, unde erau ţinute în jurul gospodăriei sau la *odăile* de la fîneţe [68]. În trecut Lovi-

[68] Mara N. Popp, *Contribuţiuni*, p. 250.

ştea, prin poziţia ei, a fost un însemnat loc de trecere pentru turmele transhumante, care veneau îndeosebi pe valea Lotrului din centrul pastoral al Parîngului, folosind drumul oilor ce trecea prin Ţara Loviştei [69].

Excepţie fac numai *arefanii*, la care păstoritul a fost foarte dezvoltat. În această privinţă numai ei puteau fi comparaţi cu păstoritul mai dezvoltat al ,,ungurenilor'' din aceste părţi ; ei dispuneau nu numai de un număr considerabil de oi, ci şi stînele lor se răspîndeau pe o zonă mai întinsă, rar întîlnită în păstoritul din preajma versantului de sud al Carpaţilor Meridionali. În afară de munţii din apropierea lor, ei au avut stîne în : Bucegi, Capra, Clăbucetul Azugăi, Piscul Negru, Lespezi şi pînă în Munţii Buzăului.

Stînele arefanilor erau compuse din două încăperi : una numită *fierbătoarea*, în care, cum arătă şi numele, se fierbea laptele, şi *stîna cu brînză*, încăperea pe care baciul stînei o folosea ca loc de depozitare a produselor din lapte. În apropierea stînei se afla, ca de obicei, *strunga* cu *comarnicul*, unde se mulgeau oile.

În ce priveşte personalul de la stînă, în fruntea lui se afla *baciul*, care avea conducerea şi răspunderea gospodăriei de la stînă. Ciobanii însărcinaţi cu paza oilor aveau în fruntea lor pe *vătaf*, care avea grija şi răspunderea oilor, mai ales pe timpul iernatului la cîmp. Deci avea rolul *scutarului* din păstoritul mocanilor şi al moldovenilor. Şi aici, ca pretutindeni, ciobanii erau împărţiţi în categoriile binecunoscute ale *mînzărarilor*, *sterparilor* şi *mielarilor*, după felul oilor încredinţate lor. Cel mai mic în această ierarhie ciobănească era *boitarul*, denumire pe care am întîlnit-o şi la ,,ungurenii'' din dreapta Oltului. Ciobanii arefani erau cei mai vestiţi, fiind angajaţi de preferinţă de stăpînii oieri poienari şi ,,ungureni''. În meseria lor de ciobani nu-i întrecea nimeni din aceste părţi.

Arefanii vărau cu turmele lor aproape în toţi munţii dinspre răsărit din Carpaţii Meridionali arătaţi mai sus, iar în drumurile lor de pendulare cu prilejul iernărilor cutreierau nu numai Cîmpia Dunării, dar şi părţile de sud ale Moldovei [70]. Deci în privinţa răspîndirii în munţi pentru vărat, precum şi în privinţa amploarei drumurilor lor de pendulare, ei au putut rivaliza cu păstoritul transhumant al poienarilor şi al mocanilor seceleni.

Judecînd după datele pe care le deţinem, păstoritul arefanilor poate fi pus şi el în rîndul păstoritului bazat pe păşunea alpină şi pe

---

[69] I. Conea, *Ţara Loviştei*, în ,,Bul. Soc. rom. geogr.'', LIII 1934, p. 67.

[70] Mara N. Popp, *Viaţa pastorală din Argeş şi Muscel*, p. 240–241.

transhumanţă. Totuşi, cazul arefanilor scoate în evidenţă un fapt remarcabil în viaţa noastră pastorală din secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea pe care l-am întîlnit şi în alte părţi, mai ales în cadrul tipului de păstorit menţionat mai sus. Anume, în cadrul acestei categorii de păstorit pendular nu întîlnim o zonă sau o regiune mai întinsă cu o populaţie mai numeroasă care să practice această formă a păstoritului agricol local şi al celui agricol cu stîna la munte. Aici întîlnim un număr restrîns de comune, cum este cazul în păstoritul poienarilor, al secelenilor şi, ceea ce este mai surprinzător, chiar o singură comună în mijlocul unui bazin cu o populaţie mai puţin pastorală, cum este cazul arefanilor, al breţcanilor şi al covăsnenilor, cu un păstorit odinioară extrem de dezvoltat.

Pentru formele de păstorit ale pămîntenilor de sub versantul de sud al Carpaţilor Meridionali vom prezenta păstoritul dintr-o comună fruntaşă din dreapta Oltului, Bumbeştii de Jii.

Bumbeştii de Jii este situat în continuarea şirului de comune locuite de „ungureni", şi anume la marginea dinspre vest. Examinarea pe scurt a păstoritului din această comună ne va furniza termeni de comparaţie cu păstoritul „ungurenilor", cu atît mai mult cu cît turmele lor vărează în aceiaşi munţi.

Această comparaţie este cu atît mai instructivă, cu cît Bumbeştii de Jii se află aproape în aceleaşi condiţii geografice şi economice ca şi satele „ungurenilor" şi totuşi păstoritul de aici are un caracter cu totul deosebit.

Ocupaţia locuitorilor comunei Bumbeştii de Jii, situată sub poalele Parîngului, avea o mai pronunţată nunaţă agricolă. „*Noi nu sîntem numai ciobani, mai sîntem şi agricultori, punem porumb, grîu, de toate, cartofi şi fîn mai mult, ne ocupăm cu fînul şi cu vitele*". În această declaraţie a unui localnic se resimte nu numai accentul mai apăsat pus pe ocupaţia agricolă, dar şi protestul că ei nu erau „*numai ciobani*", ca „ungurenii" din vecinătate. Ei ţineau vitele — cum îmi spunea acelaşi informator — nu ca să trăiască numai din ele, ca „ungurenii", ci ca să poată gunoi cu ajutorul lor ogoarele şi fîneţele. „*Pe livada unde doarme oaia să face fînul bun*", spunea acelaşi informator. Pentru a-şi gunoi fîneţele, pe care le aveau, ca şi „ungurenii", nu numai în jurul satului, şi ci pe plai, la conace, ei făceau, întocmai ca în cadrul păstoritului agricol local, din *tufan* (tufe) o *mreje* rotundă, în care dormeau oile noaptea. Cînd locul se gunoia bine, mreja era mutată în alt loc. „*Trăim cu vite şi cu pămîntul* — spunea informatorul —, *dacă n-ai vite nu-i bun pămîntul, nu se face recolta*".

În consecință, viața economică a locuitorilor din Bumbeștii de Jii se caracteriza prin următoarele trăsături principale : ei erau în primul rînd agricultori, dar se ocupau în mod mai redus și cu creșterea vitelor ; prin *livezile de fînețe cu conace*, pe care le aveau sus pe plai, aveau și ceva din trăsăturile locuitorilor din zona fînețelor. Nu poate fi nesocotit nici păstoritul lor, deși mai redus decît cel al „ungurenilor", deoarece bumbeștenii aveau în munții lor nu mai puțin decît șase stîne în cinci locuri diferite și încă o văcărie pentru vaci.

Stînele lor erau situate tot pe versantul dinspre miazăzi al Parîngului și în imediata apropiere a stînelor „ungurenilor", la Gura lui Alun, sub Piatra Argelii, la Lăsătoarea, la stîna veche a Popeștilor una, iar la Stolojoaia două. În afară de stînele pentru oi, mai aveau lîngă stîna Lăsătoarea, la locul numit Văcăria, și o văcărie pentru vaci. Ca și „ungurenii", bumbeștenii veneau în fiecare an la aceeași stînă la care au fost și părinții lor, întovărășirea la aceeași stînă făcîndu-se de obicei între familii înrudite, dar și fără legături de rudenie, dacă se puteau înțelege.

Ca și în alte părți, primăvara, cînd se topea zăpada și încolțea iarba, oile erau scoase la pășune. Se întovărășeau cîte cinci-șase gazde ca să formeze un ciopor de 30—40 de oi, pe care le pășteau pînă la 23 aprilie în luncă, pe *livezile de fînețe*, fără să țină seama a cui proprietate sînt. La Sf. Gheorghe se duceau ciopoarele de oi pe izlazul comunal, unde pășteau pînă la 1 mai, cînd le urcau la munte. Mai întîi plecau numai oile la munte, apoi și vacile.

Ieșirea cu oile la munte se făcea de obicei într-o zi de duminică, iar în ziua următoare se făcea măsuratul laptelui. Întîi se alegeau și se separau oile sterpe, mieii și berbecii de oile cu lapte, care se treceau în strungă. De aici înainte sterpele dormeau separat, într-un *obor* lîngă strungă. Oile cu lapte erau mulse duminică seara și apoi abia luni la orele 12, cînd se făcea și *măsuratul* laptelui. Laptele muls de la oile cu lapte ale fiecărui stăpîn se măsura cu *cepcelul* sau *tepcelul*. Fiecare stăpîn de oi va primi *la brînză*, pentru fiecare *cepcel* de la măsuratul laptelui, patru *găleți*. O găleată conține 5 kg de lapte.

Stăpînul de oi care avea mai mult lapte la măsurat rămînea la stînă ca *baci*, ca să-și primească cantitatea de lapte ce i se cuvenea. Cantitatea de găleți ce se dădeau cu rîndul bacilor se măsura și aici după semnele de pe doaga cu ureche a *hîrdăului*. Ciobanii erau cei care măsurau și dădeau laptele baciului. După el urma, în ordinea cantității de lapte de la măsurat, pe rînd fiecare întovărășit ca *baci* la stînă, ca să-și poată prepara brînza din laptele primit. Ca și în alte părți, acest baci era dator să se îngrijească

şi de hrana ciobanilor. Unii informatori mai bătrîni arătau că mai demult, cînd nu ştiau carte, se foloseau la măsurat de *ţanc* şi de *răboj*.

În afară de oi, capre şi porci, bumbeştenii care nu aveau cioban acasă îşi trimiteau şi vacile cu lapte la munte, la Văcăria de la Argele, unde s-au întîlnit pe teren în perioada anchetei peste 300 de vaci păzite de ciobani cu simbrie, primind 20 de lei de cap de vită. Laptele de la vaci nu se trimitea, ca în alte locuri, acasă, ci servea drept hrană ciobanilor sau făceau brînză din el. Vacile stăteau la munte numai două luni, iar la Sf. Ilie se cobora cu ele fie la conace, fie acasă în sat. Ca şi ,,ungurenii'', bumbeştenii îşi trimiteau şi ei în timpul verii şi caii de care nu aveau nevoie, la munte, unde erau lăsaţi să pască fără pază.

După ce şi ultimul baci şi-a luat brînza, oile se *răscoleau*, fiecare stăpîn luîndu-şi oile în primire şi ducîndu-le fie la conacele de pe plai, fie acasă. Şi toamna, ca şi primăvara, se întovărăşeau patru pînă la cinci stăpîni cu oile ca să formeze un ciopor de 30—50 oi, care păşteau pe fîneţe după ce se cosea fînul. După prima ninsoare se desfăceau şi aceste ciopoare, iar stăpînii oilor le şi duceau pentru iernat acolo unde aveau fînul adunat pentru acest scop. Transhumanţa nu se practica.

Prin urmare, deşi bumbeştenii trăiau aproape în aceleaşi condiţii geografice şi economice ca şi ,,ungurenii'', întîlnim un păstorit cu totul deosebit. În vreme ce păstoritul ,,ungurenilor'' aparţinea păstoritului pendulator de nuanţă poienărească, avînd în loc de baci *băciţe*, sau *bace* cum le zic ei, păstoritul bumbeştenilor era un păstorit agricol tipic pentru satele de sub poalele munţilor care se ocupau, alături de o agricultură mai redusă, şi cu cultura fîneţelor de pe plaiurile apropiate. Caracterul păstoritului agricol cu stîna la munte se menţinea şi în privinţa organizării vieţii de la stînă, cu măsuratul laptelui la începutul sezonului de vărat şi cu succesiunea bacilor, care veneau să-şi ridice brînza cu rîndul, într-o ordine stabilită în raport cu cantitatea de lapte de la măsurat.

Din cele expuse pînă în prezent putem trage unele concluzii. Trebuie să facem distincţie între păstoritul ,,ungurenilor'' din dreapta şi al celor din stînga Oltului. Dintre acestea două, primul a păstrat mai mult caracterele păstoritului pendulator de tip poienăresc, din care îşi trage originea, iar cel de-al doilea s-a îndepărtat de acesta, suferind considerabile influenţe ale păstoritului mocănesc, atît în ce priveşte organizarea vieţii de la stînă, cît şi elementele constitutive şi îndeosebi terminologia.

S-a învederat în mod evident şi faptul că, în cadrul păstoritului pendulator, se distingeau net două forme de păstorit : una era cea a poienarilor cu tipul de stînă cu două încăperi, cu strunga separată de stînă şi cu participarea femeilor la viaţa de stînă ; a doua era cea mocănească sau

bîrsănească, cu stîna cu trei încăperi şi cu strunga ataşată ei. Locul băciţelor în prepararea produselor din lapte şi conducerea stînei la această a doua formă îl ia baciul, alături de care, tot cu un rol conducător, mai ales pentru timpul iernii, apare şi scutarul.

Păstori transhumanţi trebuie consideraţi doar cei care, avînd locuinţe stabile, îşi trimit turmele la vărat în munţi şi la iernat în cîmpie sau în regiuni cu ierni domoale. La vărat, turmele pot fi însoţite fie numai de păcurari, fie şi de un grup mai restrîns de femei (băciţe la poienari şi „ungureni"), fie chiar de un grup mai numeros (la mărginenii din Ţara Haţegului şi la poienarii din Jina). La iernat, turmele erau însoţite numai de păcurari [71].

De altfel, cu titlu comparativ, precizăm că pentru a caracteriza pe aromînii care-şi însoţesc turmele atît la vărat, cît şi la iernat cu întregul grup uman, trebuie întrebuinţat nu termenul de „nomadism", ci cel de „transhumanţă complexă", deoarece aceştia continuă viaţa pendulatorie cu sistemul celor două păşuni : vara la munte şi iarna la şes. Această „transhumanţă complexă" s-a dezvoltat din „transhumanţa simplă" numai sub influenţa anumitor factori de ordin economic şi politic.Motivele de ordin politic au putut fi multiple : presiunea exercitată de alte popoare (albanezi, greci, bulgari etc.) ; tulburări de ordin politic şi economic, atacurile albaneze şi turceşti din cauza cărora au fost nevoiţi să-şi părăsească vechile aşezări şi să caute altele noi [72]. Dovadă că îndată ce aceste motive au fost înlăturate şi împrejurările au îngăduit, în cele mai multe cazuri ei au ridicat *călive* şi apoi au început să-şi dureze iarăşi aşezări stabile [73].

---

[71] P. Cancel, *Păstoritul la poporul romîn*, în „Convorbiri literare", 1913, p. 9—10.

[72] Pentru mişcările de populaţie „metanastatice", inclusiv cele pastorale provocate de cauze de ordin politic şi economic, vezi J. Cvijić, *La Peninsule Balkanique*, p. 127—137 ; K. Dobrowolski, *Die Haupttypen der Hirtenwanderungen*, 1961, p. 121, nota 4 ; O. Densuşianu, *Din istoria migraţiilor păstoreşti la popoarele romanice*, Buc., 1907.

[73] Th. Capidan, *Romînii nomazi*, 1926, p. 12, 53 şi 55. Cît de hotărîtoare pot fi condiţiile economice şi îndeosebi cele politice ne-o arată un exemplu tipic , emigrările caracacianilor, care pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea au trăit în aşezările lor din Pind alături de aromîni, împreună cu care încă din secolul al XI-lea îşi vărau turmele în munţii Bulgariei. În vremea lui Ali-paşa din Ianina însă şi-au părăsit în masă aşezările şi au emigrat în Bulgaria (W. Marinow, *Die Schafzücht der nomadisierenden Karakatschanen in Bulgarien*, în *Viehzucht und Hirtenleben in Ost-Mitteleuropa*, Budapesta, 1961, p. 147). În călătoia de cercetări în R. P. Albania din 1960, pentru studiul păstoritului la albanezi şi la aromînii fărşeroţi din părţile de sud ale R. P. Albania, mai mulţi aromîni ne-au declarat că străbunii lor au trăit în împrejurimile Ianinei, dar că din cauza terorii lui Ali-paşa din Ianina au fost oonstrînşi să emigreze de acolo. În primul rînd motivele economice au determinat „transhumanţa complexă" a unei părţi din aromîni. Încă Evlija Celebi ne relatează din anii 1652—1653 că păstorii din Munţii Vitoşa au avut sute de mii de oi, în 3 000 de turme, şi

Un număr din cale afară de mare de oi nu putea fi întreţinut numai pe calea păstoritului cu sistemul celor două păşuni: văratul la munte şi iernatul în cîmpie, în apropierea unei aşezări stabile şi în aceleaşi locuri. Marele număr de animale, cărora nu le ajungea decît pentru scurt timp fie păşunea alpină, fie cea din cadrul iernatului din cîmpie, constrîngea pe proprietari să caute în permanenţă noi păşuni. Un păstorit de astfel de proporţii cu greu putea fi organizat şi condus dintr-o aşezare stabilă, cu ajutorul cîtorva păstori; el angaja întregul grup uman, pe care îl obliga la veşnică mutare, în căutarea de noi păşuni pentru vite. De o schimbare a felului de viaţă şi mai ales de părăsirea domiciliului nu putea fi însă vorba decît atunci cînd intervenea o situaţie politică care făcea imposibilă rămînerea pe loc. Satele noastre mărginene, deşi aveau şi ele sute de mii de oi, nu au renunţat la aşezările lor stabile atîta vreme cît avutul lor în aceste aşezări era asigurat. Ei au părăsit aşezările lor de baştină numai în cazul cînd împrejurările politice i-au constrîns la aceasta. Astfel se explică strămutarea „ungurenilor" şi mocanilor în noile lor aşezări de dincolo de Carpaţi.

Şi deoarece puţini autori, dacă nu chiar nici unul, au stăruit asupra acestui factor însemnat, factorul numeric, vom încerca în cîteva cuvinte să explicăm evoluţia de la transhumanţa simplă la acea complexă. În Valea Jiului, deci într-o zonă tipică culturii fîneţelor, la întrebarea noastră, cînd pleacă cu turmele lor la iernat, proprietarii de oi au dat următorul răspuns : *„Plecăm atunci cînd avem oi multe, iar fînul nu ne ajunge pentru iernarea lor"*. Poienarii, care aveau la stînele lor cîte 2000—3000 de oi, precum şi mocanii, care au avut pe vremuri turme şi mai numeroase (un singur mocan putea să aibă mii de oi), nu aveau fîneţe şi, cum un număr atît de mare de oi nu se putea ierna acasă, se recurgea la singurul mijloc : transhumanţa pe o scară foarte întinsă. Dar, cum am văzut, nici la poienari şi nici la mocani nu luau parte la drumurile de pendulare decît ciobanii şi mai rar şi stăpînii oilor [74]. S-a remarcat şi faptul întîlnit atît la poienari,cît şi la mocani, că vărau cu turmele lor la distanţe mari şi că schim-

că iarna coborau în regiunile din împrejurimile oraşelor Salonic, Seresk şi Kavala. Pe la începutul veacului al XIX-lea, un călător englez, H. Holland, a întîlnit în drumul său turmele aromînilor care coborau spre Preveza şi relatează că erau atît de numeroase , încît ocupau mai multe mile, iar păstorii mai aveau cu ei şi o mie de cai încărcaţi cu toată gospodăria. H. Holland, *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia during the years 1815 and 1818*. Citat şi de Th. Capidan, *Romînii nomazi*, 1926, p. 51. Th. Capidan, trecînd prin marea comună grămuşteană Livădz din Meglen, a constatat că numărul oilor şi al caprelor în această comună se ridica la 150 000 (Th. Capidan, *Romînii nomazi*, p. 62).

[74] Vezi în această privinţă şi J. Blache, *op. cit.*, p. 18.

bau locul văratului la munte după nevoile de păşunat ale turmelor [75]. Este uşor de înţeles că turmele incomparabil mai mari ale aromînilor, mutate la distanţe şi mai mari, nu mai puteau fi conduse de numai cîţiva ciobani, fiind nevoie de întreaga *fără*, adică de toate familiile în frunte cu *celnicul*, conducătorul lor, care era totodată şi cel mai mare proprietar de oi [76]. Această mişcare în masă a întregului grup uman şi animal a determinat felul de administrare nu numai al unui număr atît de însemnat de vite, ci şi a avutului propriu. Dar acest sistem de păstorit, fie chiar şi în forma lui cea mai evoluată, nu este ,,nomadism'', ci e o ,,transhumanţă complexă'', cu mutarea bazei de pendulaţie la mari distanţe şi care mai departe continuă în noile ţinuturi, cu noile lor baze de vărat şi de iernat [77].

În condiţiile geografice şi climatice din Carpaţi, fie în cei din Romînia, fie în cei din Polonia şi Cehoslovacia [78], nu se putea dezvolta decît un păs-

---

[75] S. Opreanu, *Contribuţii*, 1930, p. 9.

[76] Th. Capidan, *Romînii nomazi*, 1926, p. 38 şi 96.

[77] Că ne aflăm în faţa unei forme mai evoluate de transhumanţă o confirmă chiar unul dintre primii cercetători ai păstoritului la noi şi dintre cei mai competenţi, Emm. de Martonne, care afirmă că „de la transhumance au nomadisme temporaire il n'y a qu'un pas'' (Emm. de Martonne, *La vie pastorale*, 1904, p. 242). Deci nici acesta nu vorbeşte despre un nomadism propriu-zis, ci de un „nomadism temporar'', vrînd să sublinieze, prin această nuanţare, că pendularea se poate oricînd transforma în transhumanţă complexă, şi aceasta din nou în transhumanţă simplă. Prezenţa unor forme de tranziţie între păstoritul la munte, transhumanţă şi nomadism a fost subliniată şi de către E. Müller: „Da, wie in folgenden gezeigt werden wird, die mannigfachsten Übergänge der Transhumance sowohl zur Almwirtschaft wie vor allen zum Nomadismus vorhanden sind, bringt die Kartendarstellung auf jedem Fall, eine Verallgemeinerung mit sich'' (*Die Herdenwanderungen in Mittelmeergebiet* (*Transhumance*), în „Petermanns Geographische Mitteilungen'', LXXXIV, 1938, p. 364; vezi în această privinţă şi J. Blache *op. cit.*, p. 18: „La transhumance et le nomadisme montagnard alternent, se relaient et se mélangent sur un même domaine''.

[78] În privinţa pendulării unor păstori romîni în aceste regiuni Tib. Morariu arată că dintre motivele determinante au fost fie lipsa „munţilor comunali'' în Maramureş şi regiunea Rodnei, fie faptul că, chiar dacă aveau munţi suficienţi cu păşune în hotarul comunei lor, arendau munţi în aceste părţi (Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, p. 98—108). După cum sublinia şi cercetătorul J. Mačurek, nu poate fi vorba de un caracter nomad al păstorilor „vlahi'' din Carpaţii nordici, aceştia păstrîndu-şi libertatea lor personală, avînd organizaţie voievodală proprie, drepturile şi adunările lor proprii. Faţă de stăpînitorii feudali aveau o singură obligaţie: să presteze darea valahă (J. Mačurek, *Valasi v Zapadnich Karpatech*, 1949, p. 495—501). K. Dobrowolski arată că, după toată probabilitatea, aceşti „vlahi'' în timpul iernii îşi părăseau aşezările lor întemeiate în cursul veacurilor al XIV-lea şi al XV-lea, pentru a merge în regiunile bogate în păşuni şi păduri din jurul Lembergului sau mai departe, spre nord (*Die Haupttypen der Hirtenwanderungen in den Nordkarpaten von XIV. bis zum XX. Jahrhundert*, în *Viehzucht und Hirtenleben in Ost-und Mitteleuropa*, Budapesta, 1961, p. 128). Faptul că aveau aşezări pe care le părăseau doar temporar dovedeşte că nu puteau fi nomazi, ci doar transhumanţi.

torit transhumant — simplu sau complex —, şi nu nomad. Unele grupuri izolate au putut să-şi schimbe — aşa cum au procedat şi poienarii şi mocanii — atît munţii la vărat, cît şi terenurile lor pentru iernat chiar la mari distanţe. Dar tot poienarii şi mocanii noştri ne-au dat dovezi că ei s-au putut muta, tot ca o consecinţă a pendulării lor de mare amploare, nu numai pe noi terenuri de păşunat, dar şi în noi aşezări, de multe ori chiar la noile locuri de păşunat, la mari distanţe de aşezările lor originare.

După ce am analizat sub aspect comparativ şi forma complexă a pendulării, să încercăm să dăm şi definiţia transhumanţei.

În primul rînd, sîntem nevoiţi să declarăm că nu sîntem de acord cu cei care fac deosebiri între o transhumanţă ascendentă şi una descendentă, înţelegînd sub prima formă văratul la munte, iar sub cea de-a doua drumurile de iernare ale turmelor de oi. Noi facem o deosebire precisă între văratul la munte, iernatul oilor şi transhumanţă.

După cum s-a putut constata şi din cele spuse cu privire la păstoritul agricol cu stîna la munte, formele de păstorit aparţinînd acestei categorii cunosc mişcarea ascendentă în timpul verii, cînd oile sînt duse la munte pentru vărat, în timpul iernii fiecare stăpîn de oi iernîndu-şi oile la el acasă. Această mişcare, constînd din ducerea oilor la vărat la munte, nu poate fi considerată nici transhumanţă şi nici ca făcînd parte din ea, deci nu putem vorbi în acest caz despre o transhumanţă ascendentă. Este vorba pur şi simplu de urcarea turmelor la păşunea de munte pentru văratul oilor, ceea ce în literatura de specialitate franceză se numeşte „estivage”[79].

În ce priveşte iernatul oilor, se pot distinge trei forme: 1) Iernarea vitelor, îndeosebi a celor mari, după sistemul elveţian, în grajduri. 2) Iernarea vitelor mari în grajduri, iar a oilor în staore, în care oile sînt adăpostite numai parţial. Această iernare se face îndeosebi în păstoritul din zona fîneţelor, la colibele, odăile, sălaşele din zona fîneţelor, unde s-a recoltat fînul pentru iernarea lor. 3) Iernarea turmelor de oi prin transhumanţă în regiunile de cîmpie, în lunca Dunării sau lîngă litoralul mării. La această formă de iernare turmele de oi sînt ţinute în aer liber sau sînt adăpostite la noi cel mult în saiale. Oile pasc în timpul iernii iarba de sub zăpadă sau sînt hrănite cu stuful sau salcia din Balta Dunării, precum şi cu alte nutreţuri (tulei, strujeni,

---

[79] Iată ce spune în această privinţă Jules Blache, în cartea sa citată de noi mai des (*L'Homme et la Montagne*, p. 17): „A ces migrations de troupeaux atteignant les sommets, mais sans déborder l'hiver dans les plaines, on ne peut attribuer le nom de transhumance; nous leur réservons celui d'estivage”.

porumb etc.) achiziţionate pe loc. Noi considerăm numai această ultimă formă a iernării ca transhumanţă[80].

După Emm. de Martonne, transhumanţa tipică este caracterizată printr-o dublă stabilire fixă, la munte şi la cîmpie[81]. Evident că o viaţă pastorală transhumantă este condiţionată şi de o perioadă petrecută în timpul văratului la munte, cu toate acestea noi am considerat în lucrarea noastră ca transhumanţă numai drumul descendent al turmelor de oi pentru iernatul lor în cîmpie.

În documentata sa lucrare asupra păstoritului în Europa Centrală, Jacobeit[82], bazîndu-se îndeosebi pe definiţia dată de E. Müller[83] şi de alţi autori, dă următoarea definiţie a transhumanţei : „Sub transhumanţă înţelegem acea emigraţie a păstorilor cu turmele lor pe care o execută în mod regulat o populaţie agricolă cu aşezări stabile pentru ca de pe păşunea lor alpină din timpul verii să ajungă la iernatul de pe cîmpie din afara zonei muntoase, şi invers. Esenţial este ca această migraţie a păstorilor cu turmele lor înspre zonele de cîmpie să se facă cu scopul ca turmele lor să găsească acolo şi în timpul iernii o păşune adevărată şi ca nici în timpul iernii oile să nu fie ţinute în grajduri". Numai că această definiţie, care poate fi valabilă pentru păstoritul din alte părţi şi corectă în cele mai multe părţi ale sale, nu se potriveşte, mai ales în ce priveşte caracterizarea că „transhumanţa se practică de către o populaţie agricolă", cu situaţia de la noi.

Tocmai în studiul prezent s-a evidenţiat faptul că *la populaţia agricolă din ţara noastră nu a putut exista o transhumanţă, deoarece aceasta, în majoritatea ei, practica aşa-numitul „păstorit agricol local", care nu-şi trimitea turmele nici măcar la munte. Iar populaţia agricolă-pastorală, care îşi trimitea oile la munte, îşi cobora turmele de la păşunea alpină de îndată ce se termina secerişul ca să pască cu ele pe miriştile din hotarul comunei pentru a le gunoi, iar iernarea lor se făcea în sat. Chiar şi populaţia pastorală din zona fîneţelor (de pildă jienii din bazinul Petroşeni) practica o pendulare redusă, şi numai atunci cînd nu poseda fîn suficient pentru iernarea turmelor de oi.*

La noi, pendularea de amploare mai mare s-a practicat, aşa cum am văzut, doar de către mărgineni şi mocani, care în majoritatea lor

---

[80] Cf. H. Fribourg, *La Transhumance en Espagne*, în „Annales de géographie", XII, nr. 165, p. 231.

[81] Emm. de Martonne, *La vie pastorale*, 1904, p. 241.

[82] W. Jacobeit, *op. cit.*, p. 66.

[83] E. Müller, *Die Herdenwanderungen in Mittelmeergebiet* (*Transhumance*), în „Petermanns Geographische Mitteilungen", LXXXIV, 1938, p. 365.

se ocupau prea puţin de agricultură, la cei mai mulţi, cum este cazul poienarilor şi al mocanilor din Săcele, care aveau fîneţe restrînse, păstoritul fiind bazat astfel pe păşunea alpină şi iernat în zonele de cîmpie.

În consecinţă, vom da următoarea definiţie transhumanţei, corespunzînd cu realităţile existente pe teren în trecut la noi : transhumanţa este acea mişcare descendentă a păcurarilor cu turmele de oi ale stăpînilor, oieri din aşezări stabile cu turme mai numeroase, determinată de lipsa unui nutreţ suficient pentru iernare şi în cadrul căreia oile sînt mînate în timpul toamnei, iernii şi primăverii în regiunile de şes, în luncile rîurilor mari sau lîngă litoralul mării, regiuni cu o climă mai domoală, unde turmele iernau în aer liber, fără să fie adăpostite în grajduri. Turmele erau hrănite în acest timp fie cu ce găseau în cîmpul liber, fie cu o hrană achiziţionată la nevoie suplimentar.

CAPITOLUL al V-lea

PROBLEME ADIACENTE

Văratul vitelor mari la munte. După cum s-a putut constata din materialul tratat pînă în prezent, majoritatea stînelor prezentate au fost stîne de oi. Era şi firesc ca, avînd în vedere varietatea tipurilor de păstorit în trecut, să acordăm acestuia rolul principal în tratarea noastră. De altfel nici cei care s-au ocupat înainte de noi de problema păstoritului în ţara noastră nu s-au oprit decît în treacăt asupra văratului vitelor mari la munte. Informaţiile pe care ni le dau sînt prea sumare şi incomplete, lucru care se va resimţi şi în sinteza noastră cu privire la acest subiect[1].

Pentru trecut, documentele cuprind informaţii destul de bogate în ce priveşte păstoritul vacilor în timpul verii la munte. Este un fapt cunoscut că atît pămîntenii din Moldova şi Ţara Romînească, cît şi păstorii ardeleni în trecere pe aici, alături de *oierit* plăteau şi *văcărit*, ceea ce confirmă importanţa păstoritului cu vaci alături de cel al oilor pentru epoca feudală. Prin trimişii lor la domnii Principatelor Romîne, oierii transhumanţi transilvăneni se plîng adesea împotriva acestui văcărit pe care îl plăteau de două ori pe an [2].

---

[1] Atenţia care s-a acordat studiului stînelor de oi este pe deplin justificată şi prin faptul că păstoritul romînesc aparţine păstoritului de oi de factură mediteraneană, cu care are mai multe contingenţe decît cu tipul de păstorit elveţian cu stîne de vaci, ţinute iarna în grajduri (cf. Jules Blanche, *L'Homme et la Montagne*, Paris, 1933, p. 43–50).

[2] În această privinţă, este de o deosebită importanţă răspunsul lui Grigore Ghica dat saşilor braşoveni la 14 august 1752, prin care justifică plata văcăritului şi pentru ardeleni: „Fiindcă ei îşi au dobitoacele întotdeauna aici în ţară şi vara şi iarna, de le hrănesc pe pămîntul ţării" (N. Iorga, *Studii şi documente*, X, p. 379–381; St. Meteş, *Păstori ardeleni*, p. 20). Pentru a ilustra numărul mare al vitelor venite din Transilvania, menţionăm că în 1753 au trecut în Moldova şi Ţara Romînească pentru iernat: 443 de turme de oi, 474 de cai, 5 704 vite cornute şi 2 538 de porci (Takács, *Rajzok a török vieagból*, II, p. 317; Meteş, *op. cit.*, p. 20).

Iernatul vitelor mari, în număr atît de considerabil pentru acea epocă, nu trebuie să ne surprindă. Am mai subliniat faptul că în acele vremuri şi vitele mari erau ţinute în aer liber, fără adăpost, atît vara, cît şi iarna. În Moldova această situaţie se înregistra încă pentru acum jumătate de veac. Tradiţia arată că în Vrancea, încă nu prea demult, caii erau ţinuţi iarna în păduri [3]. S-a relatat şi faptul că la mărginimea din jurul Sibiului, cu cea mai dezvoltată pendulare, tradiţia păstrează amintirea unei perioade cînd, datorită folosului mai mare, vacile au întrecut în număr oile [4].

Din cele expuse pînă acum s-a putut constata şi faptul că în Carpaţii Meridionali au predominat stînele de oi; în schimb, cele de vaci erau mai numeroase în Carpaţii Orientali, unde foarte deseori vacile erau ţinute la aceeaşi stînă cu oile. Acesta a fost cazul atît la stînele din Vrancea, cît şi la cele de pe Călimani sau din nordul Moldovei, unde stînele de vite mari erau tot atît de numeroase ca şi cele de oi sau vitele mari erau ţinute la aceeaşi stînă cu oile [5]. E semnificativ şi faptul că, pe versantul dinspre răsărit al Călimanilor, chiar şi stînele de oi erau numite *văcării*. Merită să fie reţinută şi împrejurarea că, în Carpaţii Orientali, vacile nu erau păzite de văcăriţe, ca în Carpaţii Meridionali, ci de văcari. Stîne cu vaci, păzite de văcari, au fost menţionate şi în păstoritul brănenilor din Munţii Branului [6].

Vom urmări problema stînelor de vaci şi pe versantul dinspre apus al Carpaţilor Răsăriteni. Orbán Balázs, care a publicat, pe la mijlocul secolului trecut, descrierea părţilor locuite de secui, relatează că în aceea vreme păşteau pe Călimani 60 000 de oi şi 15 000 de vite mari ale bîrsanilor [7]. Regretăm că nu dispunem de date mai ample în problema ce ne interesează şi pentru vremurile mai recente. Datele statistice pe care ni le oferă L. Someşan — autorul unei lucrări asupra păstoritului în Munţii Călimani — ne arată că, pe la începutul secolului, locuitorii din satele de la poalele dinspre răsărit ale Călimanilor au avut un număr

---

[3] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, p. 47.

[4] N. Dragomir, *Oierii mărgineni*, p. 161.

[5] S. Opreanu, *Transhumanţa*, p. 224; Tr. Herseni, *Probleme*, p. 81—82. Pentru a arăta proporţia categoriilor de vite la o stînă, dăm situaţia din perioada anchetei de la stîna cîmpulungenilor din Obcioara : 250 de mînzări, 40 de sterpe, 20 de cîrlani, 10 berbeci, 3 capre, 30 de vaci cu lapte, 27 de vaci sterpe, 8 viţei şi 98, 100, 106 porci (Tr. Herseni, *op. cit.*, p. 100).

[6] I. Vlăduţiu, *Almenwirtschaftliche Viehhaltung*, p. 208 şi 211 — 212.

[7] Orbán Balázs, *A székelyföld leirása*, Budapesta, 1869, II, p. 140; L. Someşan, *Viaţa pastorală*, p. 338.

considerabil de vite mari. În schimb, autorul nu ne dă informații cu privire la numărul vitelor mari care vărau pe Călimani și nici asupra felului cum erau adăpostite și îngrijite acolo, specificînd doar că, „pe lîngă ciobanii oilor sînt aciuiați în jurul stînii uneori și păstorii herghelilor de cai și ai cirezilor de vite" [8].

În această privință, sîntem mai bine informați cu privire la situația din Munții Rodnei. Aici *văcăriile* se aflau în apropierea satelor și la o altitudine mai joasă, între 1 000 și 1 200 m, foarte rar la altitudini mai mari. Cele mai multe văcării au fost în Masivul Bîrlea. Adăpostul văcăriilor avea forma unei case-colibe, cu trei încăperi : într-o parte *coliba*, la mijloc *șura*, iar la cealaltă extremitate grajdul pentru adăpostirea viteilor. Vitele mari dormeau afară, rareori în grajd. În lipsa unor fînețe suficiente, văcăriile erau rareori locuite și în timpul iernii. Într-o perioadă mai recentă, în munții Suhardul și Rotunda s-au construit grajduri bine amenajate pentru adăpostul animalelor și case pentru păcurari. Boii, vacile sterpe și caii erau încredințați păstorilor anume angajați pentru acest serviciu. Cei de la boi se numeau *bourari*, cei de la cai *stăvari*[9].

Informații și mai ample cu privire la văratul vitelor mari avem pentru Munții Maramureșului. În perioada cînd s-au efectuat cercetările, pe pășunile alpine ale Maramureșului pășteau : 2 180 de cai, 15 350 de vite cornute, din care 2 140 de vaci și 8 192 de oi. În Munții Maramureșului, în anul 1937 la 61 de capete de vite mici (oi, capre) reveneau 40 de capete de vite mari. Satele din părțile răsăritene trimiteau un număr mai mare de vaci, în schimb cele dinspre vest trimiteau numai în mod excepțional vaci la munte. În acest fapt se reflectă caracterul mai mult pastoral al satelor dinspre răsărit și caracterul mai pronunțat agricol al satelor dinspre apus.

După felul vitelor păscute la munte au existat : 1) stîne de oi, 2) stîne cu vite cornute sterpe, 3) văcării și 4) bouării. Vacile pășteau de obicei la un loc cu oile și numai în unele sate locuite de ucraineni au existat văcării aparte, numite *stilo*.

La văcării, păscutul se făcea în comun, însă prepararea produselor din lapte individual. Ca și la alte stîne de vaci, și aici întîlnim bărbați, femei și copii. Bărbații și copiii se ocupau mai mult cu paza vitelor, iar femeile cu mulsul vacilor și cu prepararea produselor din lapte. Între sat și văcării s-au păstrat, ca și în alte locuri, legături mai strînse decît între sat și stînele de oi, situate la o distanță și o altitudine mai mare.

---

[8] L. Someșan, *op. cit.*, p. 313, 328, 334 și 338.

[9] Tib. Morariu, *Vieața pastorală*, p. 167—168.

Femeile veneau adesea seara la văcării, mulgeau vacile şi a doua zi de dimineaţă plecau cu laptele muls în sat.

O a doua zonă mai joasă de văcării a fost aceea a stînelor mărunte, individuale, împrăştiate pe culmi joase şi în poiene pe văi mai aproape de sat şi mai departe de păşunea alpină.

La *Bouari* (de la *bouări*) erau tocmiţi numai pentru trei luni, cît durează sezonul păşunatului la munte. Bouăriile erau aşezate la o altitudine mai mare decît stînele de oi; oile păscînd nu numai pe păşunea alpină, ci şi în păduri, stînele lor se aflau de obicei la limita între păşunea alpină şi păduri[10].

În Maramureş au existat stîne de vaci, aşa-numitele „Schweizereiuri", organizate de exploatatori în general străini. Aceştia adunau 30—60 de vaci cu lapte. La o săptămînă după sosirea vacilor la munte se măsura cantitatea de lapte pe care o dădea fiecare vacă. Proprietarul vacilor primea, la sfîrşitul sezonului de vară, de fiecare litru de lapte 60 de lei pentru întreaga vară. Din laptele muls, cu ajutorul aparatelor centrifuge se extrăgea smîntîna din care se făcea unt. Din laptele rămas după smîntînit se prepara un fel de caş de calitate inferioară, numit „Magerkäse", adică „caş slab" care se vindea populaţiei sărace. La unele „Schweizereiuri" se aflau şi oi, pentru care stăpînul plătea „caş slab" (*Magerkäse*).

Un alt sistem a fost şi cel al stînelor „cuşere pe fonţi", cu o răspîndire mult mai mare. Sistemul de înjghebare a acestora a fost identic cu cel al „Schweizereiurilor", cu deosebirea că, în loc de vaci, se adunau oi de la populaţia din Maramureş sau de pe valea Someşului Mare [11].

După cum am mai arătat, în Carpaţii Meridionali predominau stînele de oi, în cele mai multe cazuri vacile avînd stînă separată de a oilor. Şi aici stînele de vaci erau situate în genere la o altitudine mai mică decît cele de oi. Acest fapt l-a constatat chiar Em. de Martonne, care mărturisea că deşi a urmărit cu multă stăruinţă problema păstoritului în munţii noştri, nu a cunoscut decît o singură stînă de vaci situată la o altitudine mai mare, anume cea numită Stîna Mare sau Stîna de vaci din Munţii Cernei. Tot el a înregistrat, pentru sfîrşitul secolului trecut, şi prezenţa unor stîne de vaci mai numeroase pe pantele meridionale

---

[10] Vl. Kubijovyč, *Păstoritul în Maramureş*, p. 237 şi 247—249.

[11] Tib. Morariu, *Cîteva contribuţiuni la oieritul evreilor maramureşeni*, în *Lucrările Inst. geogr. al Univ. Cluj*, IV, 1930, p. 185—203; idem, *Vieaţa pastorală*, p. 195—196.

ale Munților Făgărașului, pe crestele separate de văi adînci între Cozia și Negoi, la o altitudine între 1200 și 1400 m[12].

Stîne de vaci pe versantul de sud al Munților Făgărașului, alături de stînele de oi ale „ungurenilor", au fost menționate pentru vremea mai apropiată și de alți autori. „Ungurenii" din Corbeni aveau la stînele lor „băcițe de-a valma cu baciul" la vaci și la oi[13]. Fiecare stăpîn avea și o *bace,* care mulgea oile și vacile și prepara untul la stînă. Iar bumbeștenii — după cum s-a arătat în capitolul anterior — au avut, la Văcăria de lîngă Piatra Argelii, 300 de vaci păzite de ciobani cu simbrie.

La capitolul respectiv, autorul acestor rînduri, în baza cercetărilor proprii făcute pe teren, a arătat că în Masivul Parîngului, precum și pe versantul dinspre Valea Jiului al Munților Vîlcanului și Retezatului, la o altitudine între 1400 și 1600 m, se găseau adevărate cătune de stîne ale locuitorilor din bazinul de la Petroșeni. Pe fiecare dintre acești umeri de munte exista o colonie întreagă de stîne, dintre care în genere una sau două stîne de oi și mai multe stîne de vaci (fig. 37, 40 și 52).

S-a arătat și faptul că, spre deosebire de stînele de oi la care întîlnim numai bărbați, la stînele de vaci se aflau numai femei, numite aici *văcărițe* sau *bașe.* În vreme ce la stînele de oi se întovărășeau mai mulți proprietari și produsele din lapte se administrau în comun, împărțindu-se după rezultatul măsuratului laptelui de la începutul întovărășirii, la stînele de vaci fiecare familie își îngrijea vacile proprii. De aceea la stînele de oi din aceste părți exista o singură vatră, cu o singură căldare, în schimb la stînele de vaci se aflau atîtea căldări cîte familii erau cu vitele lor la stînă, iar în jurul pereților, în locul lavițelor de la stînele de oi, se aflau paturi pentru văcărițele stînei. De asemenea, în vreme ce la stînele de oi produsul principal era brînza, la cele de vaci era untul și laptele, care tot a doua zi era dus acasă pentru nevoile familiei sau pentru a fi vîndut în orașele din apropiere.

Spre ilustrare, prezentăm și organizarea unei stîne de vaci de pe Paring. Fiecare *bace* își păzea și își mulgea vacile sale, care puteau fi ale familiei sau ale altor persoane. De aceea la vatra stînei se aflau mai multe cîrlige, pentru fiecare bace un cîrlig. La această stînă nu se făcea unt; produsul principal la stînele de vaci, pentru că laptele era dus a doua zi în *bote* acasă sau spre vînzare la Petroșeni.

Stîne de vaci, numite *comandă,* au existat și pe Munții Clopotivei. Stînele acestea aveau o singură încăpere, de dimensiuni mai reduse, la

---

[12] Em. de Martonne *La Valachie,* p. 113; idem, *La vie pastorale,* p. 232.

[13] Mara N. Popp, *Viața pastorală din Argeș și Muscel,* p. 245.

care vatra focului nu se afla în mijlocul stînei, ci lîngă perete, ca la stînele de oi din aceste părți. La pădurenii de pe Poiana Ruscăi, unde se aflau arături în terase pe înălțimi, cu sistemul de asolament bienal, vacile pășteau împreună cu oile pe partea numită *izlaz*, fără ca ele să fie trimise la munte. Aici numai boii erau duși la munte (la Crivini), după ce se termina cu aratul cîmpului[14].

În capitolul cu privire la păstoritul din Munții Apuseni s-a arătat caracterul agricol-pastoral cu totul distinct al acestui ținut. Din punct de vedere economic, una dintre caracteristicile acestui ținut era reprezentată de culturile în terase pe înălțimi pînă la 1 300 m, care alternau cu fînețe și pășuni. Această economie, precum s-a arătat, avea două niveluri : unul de jos, din așezarea permanentă, iar al doilea cu adăposturi temporare pe terenurile cultivate cu cereale, fînețe și pășuni din zonele muntoase, numite *muntărie* sau *muietori*. S-a remarcat și caracterul individualist și familial al acestei economii, precum și faptul, neîntîlnit în alte părți, că în timpul verii femeile — *muntărițele* — erau cele care îngrijeau oile și vitele mari, în vreme ce în sat bărbații se ocupau cu agricultura.

Mai demult, spuneau bătrînii, vitele nu prea cunoșteau gospodăria din așezare, treceau de la un sălaș la altul și numai toamna și primăvara se întorceau acasă în sat pentru lucrările agricole. Acestea odată terminate, vitele mari de tracțiune se trimiteau la sălașele de la munte. Spre sfîrșitul verii, cînd pășunile sărace nu mai hrăneau îndeajuns vitele mari, ele părăseau *imașurile* și erau îndreptate spre țarinile de pe care s-au recoltat cerealele. Pe fînețele din mocănime (la Ocoliș, Runc și Posaga de sus), alături de colibele de iarnă erau *poieții*, *șuri* pentru vitele cornute și *curți* pentru iernatul oilor. Pentru iernat se scoteau îndeosebi boii, vacile sterpe, vițeii și oile[15].

Prin urmare, în părțile dinspre răsărit ale Munților Apuseni s-a format o economie individualistă pe înălțimi, unde, pentru gunoirea terenurilor destinate culturilor, fînețelor și pășunilor, erau duse nu numai oile, dar și vitele mari.

În părțile de vest, dinspre bazinul de la Vașcău al Munților Apuseni, în zona alpină la limita superioară a pădurilor, se întîlneau din nou obișnuitele colonii de stîne de oi și de vaci ale locuitorilor din bazinul de la Vașcău. Aici, la stînele de vaci, se constată iarăși — ca și în alte părți — prezența femeilor și a copiilor[16].

---

[14] R. Vuia, *Țara Hațegului*, p. 71.

[15] Val. Butură, *Adăposturile temporare*, p. 108, 116, 118 și 120—126.

[16] R. Vuia, *Cîteva observațiuni*, p. 323.

Aceste cîteva date sumare culese din cercetările de pînă acum ne arată cît de puține cunoștințe există asupra pășcutului la munte al vitelor mari, fapt ce solicită o atenție mărită pentru această problemă în cercetările viitoare.

Participarea femeilor la viața de la stînă. Considerăm foarte importantă deosebirea ce exista între păstoritul din părțile de nord-est și cel din sud-vestul țării noastre în privința participării sau interdicției participării femeilor la stînă.

La păstoritul mărginenilor, poienarilor și „ungurenilor", în parte și la jieni, femeile, băcițele, mulgeau oile și preparau produsele din lapte, bărbații avînd în sarcina lor aproape numai paza turmelor, iar stîna fiind aproape cu totul în stăpînirea băcițelor. În unele locuri din Munții Apuseni am văzut că vara stîna se afla exclusiv sub conducerea și în grija femeilor. În schimb în Munții Rodnei, la băgatul oilor pe brînză femeile nici nu aveau voie să se apropie de oi[17], iar în Țara Bîrsei exista superstiția că dacă o femeie rămîne la stînă oile înțarcă și nu mai dau lapte[18].

În Vrancea, „femeile nu trebuie să meargă la stînă, *cî nu-i obiceiu*". Din bătrîni se știa că trebuie să se păstreze aici *curățenie*. În caz contrar, „îi merge rău tîrlei", „oile nu mai au lapte", „brînza nu se face bună" și „fiarele fură miei"[19]. În Moldova de nord opreliștea era și mai severă : pînă la Sf. Ilie nici un cioban nu cobora de la munte în sat și n-aveau voie nici să *vadă trup de femeie*, ca să rămînă astfel *curați*, căci altfel „*le merge rău la stînă*, oile își pierd laptele"[20]. Această oprelişte exista și în părțile de răsărit din secuime[21].

Acest contrast izbitor în legătură cu participarea femeii la viața pastorală de la stînă în timpul văratului arată că țara noastră se afla la interferența a două zone de culturi pastorale, cu principii cu totul opuse. Contrar părerii lui E. de Martonne, care și-a pus întrebarea dacă tipul de păstorit „familial", adică cu prezența femeilor la stînă, ar fi mai vechi[22], noi socotim că zona de la nord-est, cu interdicția participării femeii la

---

[17] Tib. Morariu, *Vieața pastorală*, pl. IV.

[18] Mara N. Popp, *Ciobănia la ungureni*, p. 157; idem, *Păstoritul în cîmpie*, p. 286.

[19] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, p. 43, nota 1.

[20] Tr. Herseni, *Probleme*, p. 103.

[21] L. Földes, *Esztena und Esztenagenossenschaften*, p. 290 și 299.

[22] E. de Martonn, *La vie pastorale*, p. 236.

stînă, reprezintă forma cea mai arhaică[23]. Că tipurile de păstorit la care se constată prezența femeii în viața de la stînă pot fi considerate mai evoluate, iar cele fără participarea ei reprezintă forme mai arhaice o dovedește și faptul că cel dintîi se întîlnea mai des în Carpații Meridionali, la o populație cu un oierit mai dezvoltat, practicat mai mult pentru comercializarea produselor, față de cel din părțile de nord-est, de mici proporții, practicat mai mult pentru acoperirea nevoilor casnice[24].

Dacă socotim faptul că bărbatul a fost de la început crescător de vite, iar femeia s-a ocupat cu agricultura, și din acest punct de vedere zona de nord-est pare a reprezenta un strat mai vechi, iar interdicția femeii la viața pastorală ar fi, în acest caz, o măsură de apărare a bărbaților pentru a opri penetrarea femeilor în domeniul ce le-a aparținut exclusiv : viața pastorală[25].

Produsele din lapte. Includerea problemei produselor din lapte solicită o prealabilă explicare. Ea nu figurează între criteriile mai de seamă care determină tipurile de păstorit enumerate de noi la începutul lucrării. Cu toate acestea, este una dintre temele care au atras mai mult atenția cercetătorilor, care au cules un vast material documentar.

De la început se constată procedeul, aproape unitar pînă la un anumit punct, al preparării cașului pe aproape întreg cuprinsul țării. Pe de altă parte, după această primă fază comună intervin diferențierile

---

[23] În viața pastorală, prezența femeii în timpul văratului la munte s-a constatat la cele mai multe dintre popoarele balcanice, putînd fi urmărită pînă în R. S. S. Armeană, la păstoritul poporului armean. Înaintea orînduirii socialiste, bărbații rămîneau aici în sat pentru lucrul cîmpului, iar femeile împreună cu copiii, sub conducerea celei mai în vîrstă dintre ele, plecau în munți. Femeile prelucrau laptele ca și băcițele de la noi, iar animalele erau păzite de ciobani (S. Tolstov ș. a., *Etnografia continentelor*, vol. II, partea a 2-a, Buc., 1961, p. 156).

[24] Mara N. Popp, *Viața pastorală din Argeș și Muscel*, p. 239; idem, *Păstoritul în cîmpie*, p. 287.

[25] În afară de interdicția pentru femei de a participa la viața pastorală, ba chiar și al oricărui contact cu ele, acelei zone îi aparținea și un alt obicei arhaic caracteristic, *focul viu*, respectat de generația de bătrîni cu aceeași strictețe ca și interdicția femeilor de a participa la viața pastorală (Tib. Morariu, *Contribuțiuni la aprinderea focului viu în Ardeal, Maramureș și Bucovina*, în *Anuarul arhivei de folclor*, IV, 1937, p. 229–236; I. Mușlea, *Materiale pentru cunoașterea și răspîndirea „focului viu" la romîni*, ibid., p. 237–242; Tr. Herseni, *Probleme*, p. 168–169). În legătură cu absența sau interdicția permanentă ori temporară a femeii la viața de stînă, vezi și N. Dunăre, *Powojenna dzialalność etnograficzna w rumunii ze szczególnym uwzględnieniem badań życia pasterskiego*, în *Etnografia polska*, Wroclaw-Crakovia-Varșovia, V, 1961, p. 314–329; idem, *Semicentenarul unei importante monografii*, în „Steaua", an XIV, 1963, nr. 11, p. 95.

regionale sau aparţinînd unor anumite tipuri de păstorit. Vom pune accentul tocmai pe aceste din urmă diferenţieri spre a vedea dacă se poate stabili o corelaţie între tipurile de păstorit şi produsele din lapte. Concluzia la care am ajuns este că, deşi în această privinţă se vor constata deosebiri destul de marcate, totuşi nu produsele din lapte pot determina un tip de păstorit, ci, invers, tipurile de păstorit la diferite etape ale evoluţiei şi ale diferenţierilor lor regionale au determinat şi treptele mai puţin sau mai mult evoluate ale tehnicii preparării produselor din lapte. În acest sens se vor constata anumite corelaţii destul de evidente între treptele de evoluţie ale tipurilor de păstorit şi perfecţionarea produselor din lapte.

Faţă de unitatea în ce priveşte prima fază din prepararea caşului, va părea cu atît mai surprinzătoare mulţimea procedeelor în ultima ei fază şi varietatea produselor. Această diferenţiere şi bogăţie a produselor este rezultanta unei experienţe îndelungate, care a determinat atît diferenţierile regionale, cît şi pe cele datorate unei mai mature experienţe în acest domeniu, în cadrul tipurilor de păstorit mai evoluate.

Pentru a învedera aceste diferenţieri şi mai ales superioritatea produselor din lapte la tipurile de păstorit mai evoluate, le vom prezenta urmînd linia evoluţiei tipurilor de păstorit, pornind de la cele considerate de noi mai puţin evoluate; vom începe deci cu produsele din cadrul tipului de păstorit agricol-local, vom continua cu cele caracteristice păstoritului agricol cu stîna la munte şi vom termina cu cele aparţinînd zonei fîneţelor şi păstoritului pendulator de proporţii mai mari, cu tendinţa de comercializare a produselor. Tocmai din acest punct de vedere se constată o primă diferenţiere : în cadrul tipurilor mai puţin evoluate din primele categorii, se producea aproape numai pentru acoperirea nevoilor casnice, atît în ce priveşte produsele din lapte cît şi valorificarea lînei. În schimb, tipurile de păstorit mai evoluate şi îndeosebi păstoritul pendulator produceau un excedent din ambele produse (atît cele din lapte cît şi lîna), care erau comercializate.

În expunerea noastră asupra produselor din lapte vom ţine seama, în afară de treptele evolutive ale tipurilor de păstorit, şi de aşezarea regională a acestora, şi anume vom începe expunerea pornind de la nord spre sud, în scopul de a demonstra faptul că tipurile de păstorit cele mai evoluate, precum şi produsele din lapte cele mai perfecţionate, se întîlneau în regiunile din sud şi îndeosebi de-a lungul catenei Carpaţilor Meridionali, la păstoritul transhumant al mărginenilor şi al mocanilor seceleni. Dar şi aici vom avea o a doua surpriză. În cadrul acestui păstorit vom descoperi produsele cele mai perfecţionate, atingînd o treaptă

mai înaltă în ce priveşte cantitatea şi calitatea, dar în număr mai restrîns în ce priveşte varietatea lor. În schimb la unele tipuri mai puţin evoluate vom întîlni o mare bogăţie şi varietate de produse specifice tipului regional respectiv.

În faza iniţială se situează prepararea cheagului, cu ajutorul căruia, prin coagulare, se obţine caşul. Vom prezenta trei metode, din trei regiuni, pentru obţinerea acestui preparat indispensabil în prepararea produselor din lapte.

În ţinutul pădurenilor de pe Poiana Ruscăi, regiunea Hunedoara, cu un păstorit agricol-local, cu stîna şi mreaja oilor mutîndu-se din loc în loc, am înregistrat două sisteme de preparare a cheagului. În satul Bătrîna, *rînza de cheag* se făcea astfel : se lua rînza unui miel, ied sau viţel de lapte, care încă n-a păscut iarbă şi, nespălată, aşa cum era, se băga în ea sare, spirt şi puţin oţet, apoi se punea la soare sau la fum să se usuce. După ce rînza astfel preparată se usca şi se întărea, era tăiată în bucăţi, se turna peste ea puţină apă, se frămînta şi se freca bine cu o lingură. Apoi, după 2—3 ore, după ce se *plomădea*, bucăţile erau băgate în *cigărece* (ulcior), din care se vărsa, prin *strecătoare*, cheagul necesar în laptele destinat pentru fabricarea caşului.

În comuna Cerbăl, tot din ţinutul Pădurenilor, cheagul se făcea din *rînză* de porc. Cînd se tăia porcul se lua rînza, se spăla şi se rădea *spirloşina* de pe rînză. Se lua de asemenea *maţ gros* (căruia i se zicea *ciag*) şi se spăla şi el. În *spirloşina* rasă de pe rînză se punea sare, moare de varză, lapte de vacă, făină de grîu şi de porumb şi *piparcă* (ardei), se frămînta totul, apoi se băga în maţul cel gros, care se lega de grinda camerei de locuit ca să se usuce. Folosirea cheagului se făcea altfel : se tăiau din acest maţ gros cîteva bucăţele, se băgau în *ursor* (ulcior), se turna peste ele zer şi se lăsa să se *plomădească*. La închegatul laptelui se vărsa cheagul necesar, printr-o *strecurătoare*, în *saf*, în care se afla laptele muls şi strecurat. În unele sate ale pădurenilor nu se făcea cheag din rînză de porc, deoarece exista credinţa că, dacă se foloseşte cheag cu rînză de porc, oile înţarcă mai curînd (Bătrîna).

În Maramureş, unde exista păstoritul agricol cu stîna la munte, cheagul se prepara de către baci din stomacul glandular al mieilor, iezilor sau viţeilor de lapte. Stomacul se umplea cu sare şi se lăsa să se usuce, apoi se sfărîma în apă caldă şi, strecurat, se vărsa în *chegorniţă*[26].

---

[26] Al. I. Georgeoni, *Păstoritul în Maramureş*, p. 90.

În Munții Rodnei, la închegatul laptelui se folosea și *străgeata*, un fel de zer verzui care se forma deasupra laptelui închegat ce se aduna și se punea în *chiagorniță*[27]. Acest *zăr verdi*, numit și *iuțimia chiagului*, se folosea și în Vrancea, în lipsă de chiag, la coagularea laptelui[28].

Din urmărirea atentă a exemplelor alese și prezentate în această lucrare se poate constata din primul moment că în cadrul categoriilor inferioare de păstorit — cum sînt cele care aparțin tipului agricol-local — nu se făcea unt la stînă. Chiar și la stînele aparținînd categoriei păstoritului cu stîna la munte untul se prepara mai rar.

De asemenea se constată o mare deosebire între produsele păstoritului agricol-local din Transilvania și ale celui din Muntenia. În păstoritul agricol-local din Transilvania, la stînă se prepara numai cașul, iar brînza acasă, în sat. Acesta era cazul la stînele agricole locale ale pădurenilor din regiunea Hunedoara. Mai mult chiar, au existat și stîne aparținînd acestui păstorit în Transilvania la care chiar și cașul se prepara acasă. Stîna fiind în nemijlocita apropiere a satului, laptele muls era dus de-a dreptul acasă, unde se preparau și cașul și brînza. De aceea la acest păstorit stîna lipsea și numai strunga îi marca locul. Acesta a fost cazul păstoritului agricol-local prezentat de noi din comunele Leorinț, regiunea Alba, și Vălcele din regiunea Cluj. În schimb, la stînele de la Piua Pietrei, raionul Fetești, și la stîna din Beilic, raionul Buzău, se prepara brînza telemea, produsul cel mai recent introdus din seria preparatelor de la stînele noastre. De aceea la aceste stîne se întîlnise alături de stînă o *fierbătoare*, iar în stînă *crinta*. Chiar și termenul *fierbătoare* reamintea de fierbătoarea de la stînele mocănești și de la cele de sub influența acestora. Evident că această schimbare era rezultatul influenței păstoritului pendulator, precum și al tendinței de comercializare a produselor din lapte.

În cele ce urmează vom urmări prepararea cașului — adică închegarea laptelui, storsul zerului și transformarea cașului obținut în brînză — la tipurile de păstorit mai puțin dezvoltat, și anume la păstoritul local și la cel cu stîna la munte. Ținem să subliniem din nou că, scopul nostru fiind de a urmări produsele din lapte în legătură cu tipurile de păstorit, nu vom intra în amănunte, pe care le găsim cu prisosință în lucrările publicate, ci vom prinde, în ce privește prepararea produselor din lapte, numai liniile mari și caracteristice fiecărei categorii de păstorit. După cum am arătat și mai sus, prima fază — coagularea

---

[27] Tib. Morariu, *Vieața pastorală*, p. 179.
[28] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, p. 30.

laptelui şi transformarea lui în caş — este aproape la fel la toate tipurile de păstorit : deosebiri vom întîlni numai în ce priveşte uneltele şi terminologia lor.

În procesul de preparare a produsului principal — caşul, respectiv brînza — se constată două faze distincte : prima este coagularea laptelui pentru obţinerea caşului, procedeu executat fără foc, cu ajutorul cheagului, iar a doua este obţinerea urdei, jintiţei şi a altor produse din resturile rămase după obţinerea caşului care se pun în căldare pe foc.

Vom pleca şi de data aceasta tot de la păstoritul din ţinutul pădurenilor, ca unul dintre cele mai tipice pentru păstoritul agricol-local. Laptele muls era vărsat în *şaf*, un ciubăr de dimensiuni mai mari, care era aşezat în apropierea focului, pentru a avea puţină căldură. Laptele era strecurat printr-o *strecurătoare* ţesută din lînă. Din *cigăreţ* (ulcior), în care se păstra cheagul, *băsonul* care lua laptele cu rîndul vărsa, tot prin strecurătoare, cantitatea de cheag necesară. După un ceas — două, laptele era închegat şi *băsonu* aduna cu mîinile laptele coagulat şi-l băga în *străcătoare* sau *străcurătoare*, ţesută din lînă. Apoi strîngea laolaltă capetele strecurătoarei şi o atîrnă de o *cocaie* înfiptă în gardul stînei sau de *sălşitieri*. Apoi lua *ocincu*, un băţ rotund şi scurt, numit în alte părţi şi *răsuc*, îl băga între capetele strecurătoarei în care se afla caşul şi cu el *ocinşeşte* caşul, învîrtind *ocincu* de cîteva ori ca să se strîngă caşul din strecurătoare şi să se scurgă zerul; apoi strecurătoarea se fixa cu un capăt de *cocaie*.

După ce se scurgea zerul, caşul era pus pe *comarnic* ca să se coacă, adică să se dospească. Zerul rămas în *şaf* era vărsat în căldare, care apoi era pusă la foc. Cînd zerul fierbea, era amestecat cu o *mătură* să nu se prindă de fundul căldării pînă se alegea *hurda* pe care *băsonu* o aduna într-un sac de lînă, numit *sac de hurdă*.

Atît caşul copt de pe comarnic, cît şi urda erau duse acasă. Într-o *troacă* se tăiau caşul şi urda, se sărau şi se frămîntau. Caşul astfel sărat şi frămîntat era pus într-o *găleată*, apăsîndu-se bine şi punîndu-se deasupra, după mărimea găleţii, un fund rotund, iar peste acesta, ca greutate, un *bolovan*, numit în multe locuri şi *păs*.

Acelaşi procedeu de a închega laptele se întîlnea la toate stînele; deosebiri se constată numai în numele dat vasului în care se închega laptele, strecurătoarei, uneltei cu care se mesteca zerul şi în metoda de a presa zerul din caş. Ca să luăm cîteva exemple mai apropiate, la stînele jienilor de pe Parîng laptele era închegat în *ciubăr*, iar caşul era băgat ca să se scurgă în *sedilă* (fig. 45), iar la mărginenii din Ţara Haţegului caşul era stors cu ajutorul unui teasc anume construit (fig. 67).

Chiar şi la păstoritul agricol cu stîna la munte brînza nu se făcea întotdeauna la munte. Astfel, în Maramureş brînza se făcea numai excepţional la munte, apoi era dusă acasă, unde se tăia şi se frămînta cu mîinile, se săra şi apoi se punea într-o *bărbînţă*, se astupa cu un fund de lemn, peste care se aşeza obişnuita greutate[29]. Acelaşi procedeu îl întîlnim şi în păstoritul agricol cu stîna la munte din Munţii Rodnei, unde caşul era dus de asemenea acasă, unde era sfărîmat, sărat, iar brînza era *bătută* tot în bărbînţe de lemn[30].

S-a arătat că procedeul coagulării laptelui pentru obţinerea caşului era acelaşi, chiar şi uneltele folosite fiind în bună parte aceleaşi, deosebiri mai mari constatîndu-se numai în terminologia lor. La locul cuvenit, unde au fost prezentate exemple de păstorit din părţile de nord ale ţării, s-a subliniat marea asemănare a obiectelor şi a termenilor legaţi de prepararea produselor din lapte. Astfel, în Munţii Rodnei, în Maramureş şi în părţile de nord ale Moldovei vasul în care se închega laptele se numea *budacă*. În Munţii Rodnei, precum şi la stînele din nordul Moldovei, cînd se strecura laptele, deasupra budăcei se punea un *hîrzob* sau *vîrzob*, care susţinea strecurătoarea.

În păstoritul din părţile de nord ale ţării noastre mai trebuie amintit un obiect care se remarcă atît prin forma lui arhaică cît şi prin mărime. Este *polonicul* sau *gîvanul*, cum se numea în Maramureş, şi *givanul* în Munţii Rodnei, o lingură mare, cu care se rupea laptele după ce s-a închegat. *Laptele rupt* se bătea cu *jîntaleul*, un fel de lemn de un metru lungime, avînd la o extremitate mai multe cercuri. La stînele din nordul Moldovei el era numit *bergedeu*. După ce laptele s-a închegat, era scos din budacă şi pus într-o budacă mai mică, unde era frămîntat cu mîna şi apoi aşezat într-o strecurătoare de pînză ca să se scurgă zerul din el. Ceea ce rămînea în budacă în urma frămîntării caşului se numea în Munţii Rodnei *jintuit*; acesta se vărsa în *budulău* şi după ce se înăcrea, ceea ce dura cîteva zile, era bătut cu *jîntălăul* pînă ce se alegea untul. La stînele din nordul Moldovei smîntîna se punea în *untar* sau *budău* şi se bătea cu *bergedeul* pînă se alegea untul. În Maramureş s-a păstrat mult timp un procedeu arhaic şi original de a alege untul. După ce jintuitul a fost adunat în *toc*, acesta era legat cu o funie de craca unui copac şi balansat pînă se alegea untul.

Pentru mestecatul *jintiţei* din căldarea cea mare în timpul cînd se afla deasupra focului, la stînele din Munţii Rodnei, precum şi la cele

[29] Al. I. Georgioni, *Păstoritul în Maramureş*, p. 92.
[30] Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, p. 181.

din nordul Moldovei, se folosea un lemn lung şi crăpat sau zdrobit la o extremitate, numit în Munţii Rodnei *ştertul* sau *tînjerul*, iar la stînele din nordul Moldovei *tăujer* sau tot *ştert*.

După alesul caşului din laptele închegat, zerul rămas în *budacă* — numit şi *zăr neurdit* — se vărsa în căldare, care era pusă pe foc, iar ca să fiarbă mai repede se aruncau în foc şi *cepuri* de brad; cînd zerul începea să fiarbă, i se adăuga şi puţin lapte dulce, ca şi urda să fie dulce, se amesteca cu *ştertul*, ca urda să nu se prindă de fundul căldării; la primul clocot ieşea la suprafaţă urda, care se aduna într-un săculeţ şi era agăţată într-un cui ca să scurgă zerul. Zerul rămas în căldare, cît timp mai conţinea *boţuri de urdă*, se numea *jintiţă* în Munţii Rodnei. Zerul rămas după ce urda a fost adunată se numea în Maramureş *izvarniţă*, şi se dădea la stînă ca hrană cîinilor sau era pus în berbînţă şi, cu timpul, înăcrindu-se, se folosea în loc de oţet la acritul mîncărilor[31].

O mare varietate a produselor din lapte se constata în păstoritul din Vrancea. Aceasta datorită faptului că Vrancea era un vechi centru păstoresc, ai cărui locuitori s-au ocupat intens cu păstoritul, iar pe de altă parte, fiind în nemijlocita apropiere a bîrsanilor şi venind în contact cu ţuţuienii care vărau în munţii lor sau îşi aveau pe aici drumurile de pendulare, au fost influenţaţi de aceştia şi în unele metode de pregătire a produselor din lapte. Dintre produsele specifice acestui ţinut remarcăm: *caşul afumat*, *păpuşile de caş*, *caşul zburat*, *caş ţinut în brînză*, *laptele de iarnă*, *lapte acru*, *urda de iarnă*.

Caşul afumat se prepara din *caşul verde*, adică nedospit, care se tăia în bucăţi, se săra şi apoi se ţinea cîteva zile în saramură, după care se punea pentru conservare la fum. Caşul astfel afumat se păstra pentru iarnă.

Păpuşile de caş şi caşul sărat se preparau tot din caşul verde nedospit, care se punea într-un *ceaun* cu zer proaspăt, amestecîndu-se bine cu o lingură mare, sau se introduceau felii de caş verde într-un vas cu apă clocotită şi se frămînta pînă se obţinea o cocă căreia i se putea da forma tiparelor de păpuşi. După cîteva zile caşul era scos din tipar şi pus cîteva săptămîni la fum.

Păpuşile de caş se făceau şi pe valea Bistriţei, în Moldova[32].

---

[31] Tib. Morariu, *op. cit.*, p. 172–174; Al. I. Georgeoni, *Păstoritul în Maramureş*, p. 89–94; Tr. Herseni, *Probleme*, p. 112–115 şi 149.

[32] Prepararea caşului afumat, precum şi a păpuşilor de caş, a fost semnalată şi pentru Slovacia centrală, într-o regiune în care volohii erau răspîndiţi pe vremuri (Ján Podolàk, *Letné salašníctvo oviec v oblasti Horného Hrona*, în *Sbornik Slovenského Narodneho Muzea*, LV, Bratislava, 1961, fig. 311 şi p. 75).

Cașul zburat se făcea din caș dulce, tăiat în felii introduse în apă fierbinte în care erau ținute cîteva minute, apoi se săra și se punea la zvîntat. După ce se usca bine, se conserva în putine cu brînză.

Cașul ținut în brînză se făcea tot din felii de caș dulce, ținut în saramură 10—12 ore. După ce aceste felii se zvîntau, se așezau în putini cu brînză alternînd un strat de caș cu unul de brînză. Cașul astfel preparat avea gust de cașcaval.

Laptele de iarnă se prepara toamna. Laptele muls se strecura într-o căldare de aramă care, pentru a nu se afuma, se așeza într-un ceaun mare cu apă. Ambele se puneau la foc pînă ce fierbea laptele. Apoi căldarea cu lapte se ridica de la foc, se lăsa laptele să se răcească, se aduna smîntîna și apoi laptele smîntînit se vărsa într-o putină nouă, se înfunda bine și se lăsa două săptămîni să fermenteze. Apoi se scurgea zerul care se aduna deasupra, iar putina se umplea din nou cu lapte. Putina înfundată bine se desfăcea numai iarna, cînd se consuma laptele.

Laptele acru se prepara tot toamna. La fiecare mulsoare se turna în *căpseli* lapte fiert și nefiert în aceeași proporție. Laptelui nefiert i se adăuga puțin cheag spre a se prinde mai bine.

Urda conservată pentru iarnă se prepara astfel: după fierberea zerului, urda se punea într-o *zăgîlnă* și se tescuia. După 2—3 zile urda se dospea, apoi se frămînta și se săra ca și brînza și se punea în burduf sau într-o putină bine înfundată.

Față de această varietate a produselor care se puteau întîlni în cadrul unui păstorit cu caracter regional, tipurile de păstorit mai evoluate, ca cele din zona fînețelor și mai ales cele aparținînd tipului transhumant, se caracterizau prin numărul restrîns al preparatelor din lapte, dar produse în cantități considerabile. Acestea erau: untul, brînza de burduf și, mai recent, telemeaua.

Era suficient să intri în celarul unei stîne de tip poienăresc ca să-ți dai seama din primul moment de deosebirea în ce privește produsele din lapte. În locul polițelor și al comarnicului pe care se păstra cașul, în jurul pereților se înșirau, pe niște lemne lungi, numite *paturi de troc*, *trocile* ce serveau la smîntînitul laptelui (fig. 53, 54, 87 și 95). Existau de asemenea *bădînile* sau putineiele zvelte ce serveau la bătutul untului (fig. 56, 57, 86 și 87), în sfîrșit *crinta*, atît de necesară pentru procedeul mai perfecționat folosit în prepararea brînzei de burduf și mai ales a celei telemea (fig. 91). S-a mai subliniat și faptul că, în urma răspîndirii brînzei telemea, care în multe părți a înlocuit nu numai brînza de burduf,

ci şi pe cea de putină, crinta a apărut şi la stînele aparţinînd altor tipuri de păstorit mai puţin dezvoltate.

Prima fază din prepararea *brînzei de burduf*, sau de *burduş*, nu se deosebea faţă de alte varietăţi. Laptele se închega în căldare sau ciubăr lîngă foc şi, după ce era închegat, se scotea cu *sedila* din căldare, se aşeza într-o *postavă* sau *troacă de zmîntînit* (fig. 54) cu sedilă cu tot şi se storcea cu mîinile pînă nu mai rămînea strop de zer. Caşul se scotea din sedilă şi se punea pe poliţă, unde era lăsat pînă ce făcea coajă (Stîna Reciu, Parîng). În alte locuri, sedilei în care se punea laptele închegat i se spunea *strecătoare*. Caşul, după ce se scotea din *strecătoare*, se punea pe *poliţa caşului*, unde stătea mai multe zile, pînă se cocea. Apoi se lua un *şaf* sau *ciubăr*, se punea deasupra oblic *brînzariu* (fig. 91), un lemn rotund cu crestături în partea de sus, şi se freca caşul pe *brînzariu*. Acestui *brînzariu* i se zicea în Vrancea *răval*, în Branul din Ţara Bîrsei *răvar* şi la Drăguş, în Ţara Oltului, *frecău*[33]. Caşul frămîntat în *şaf* era sărat şi pus apoi *în foi* — piele de oaie curăţată şi făcută sac — şi se făcea un *burduş de brînză* (poienarii de la Stîna Galbena, Retezat).

La tipurile de păstorit mai evoluate se proceda mai demult astfel: *brînza de burduf*, adică băgată în pielea de oaie, curăţată bine, se păstra un timp, ca să primească o aromă plăcută, într-o scoarţă sau între cetină de brad. Acesta a fost sistemul întrebuinţat mai înainte aproape la toate stînele ţuţuienilor, mocanilor şi „ungurenilor" din Carpaţii Meridionali.

Telemeaua se prepara astfel: după ce laptele era închegat într-o căldare, se aşternea o pînză peste *crintă*, o lădiţă cu o parte triunghiulară în faţă, prin care se scurgea zerul din caş, se ridica cu o lingură caşul închegat din căldare şi se aşeza fierbinte în crintă (fig. 91 şi 95). Apoi se tăia cu un cuţit în pătrăţele, se strîngea cu *pînza de crintă*, se punea peste caş *capacul crintei*, peste care se aşeza şi o greutate ca să se scurgă zerul din caş. Acest procedeu se repeta încă o dată şi uneori chiar de trei ori. La urmă, caşul era dezvelit şi, cu ajutorul unui lineal şi cu un cuţit fără tăiş, se tăia în pătrăţele care se aşezau în *ulucul* de saramură de formă pătrată, unde rămînea cîteva ore (fig. 95). Din uluc brînza telemea era apoi aşezată în *putină* cu capac, umplută cu saramură, gata pentru transport.

În unele locuri se observa o periodicitate în prepararea produselor lactate. Astfel, la stînele de pe Bucegi, de la sfîrşitul lui aprilie se prepara brînza obişnuită, între 15 august şi 8 septembrie se făcea brînză

---

[33] I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, p. 31; I. Oţel, *Păstoritul în Vrancea*, p. 43; I. Vlăduţiu, *Almenwirtschaftliche Viehhaltung*, p. 230; Tr. Herseni, *Probleme*, p. 53.

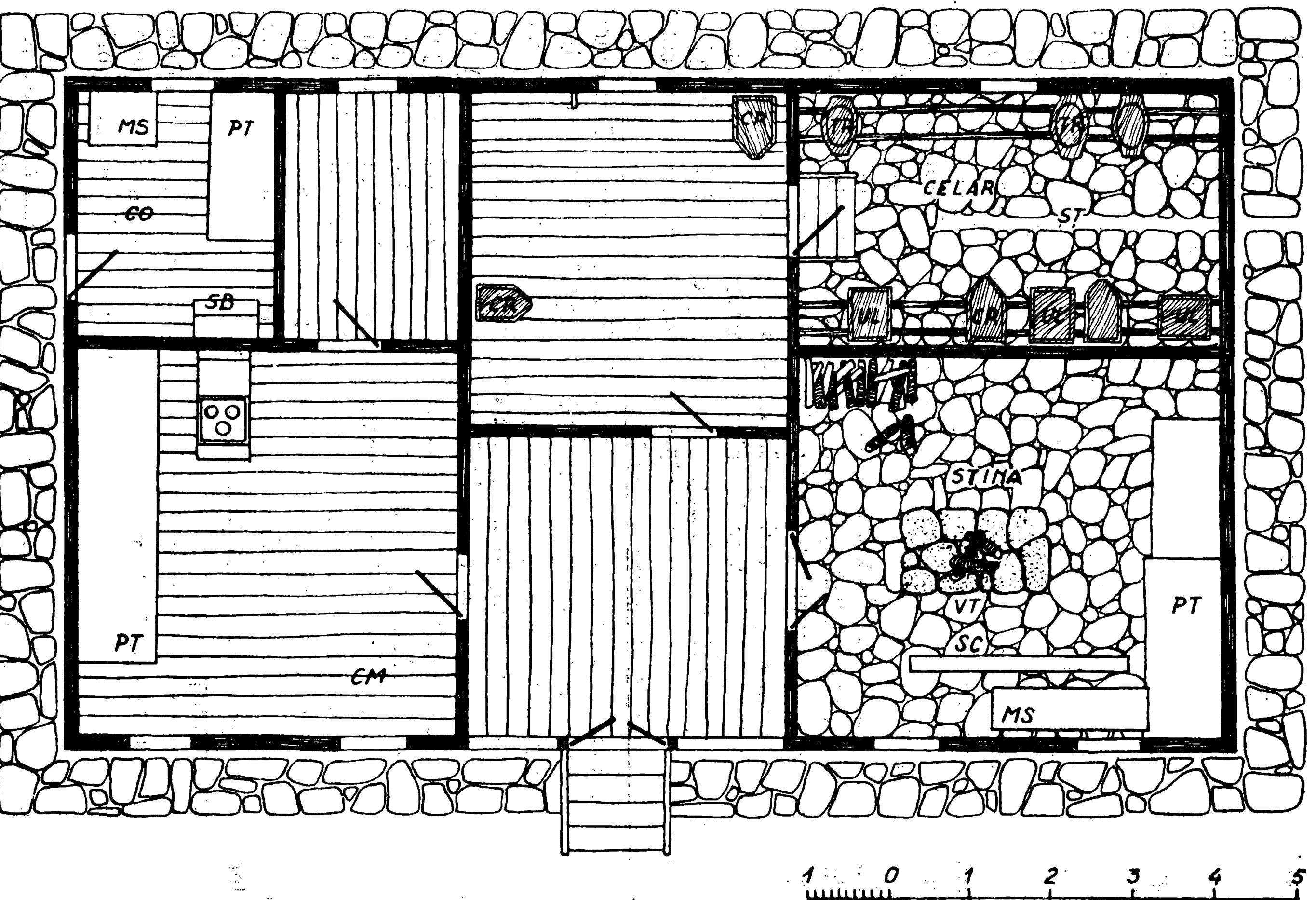

Fig. 95. — Planul stînei model din Florile Albe, Parîng. Legenda : CO = camera pentru oaspeți, MS = masă, PT = pat, CM = camera de locuit, CR = crință, TR = troacă pentru smîntînit laptele, ȘT = șanț, UL = uluc pentru pus brînza telemea în saramură, VT = vatra focului.

de burduf, iar de aici înainte lapte de putină[34]. O oarecare periodicitate în ce priveşte produsele din lapte s-a putut constata şi în păstoritul din Vrancea, unde, începînd din toamnă, se prepara pentru iarnă *laptele acru* sau laptele de iarnă[35].

Între produsele de calitate superioară va trebui să enumerăm în primul rînd *caşcavalul*. Asupra fabricării acestui produs dispunem numai de informaţii sumare. În strînsă legătură cu fabricarea caşcavalului pot fi puse şi aşa-numitele *căşerii*, la care mai multe stîne trimiteau laptele şi unde se prepara în special caşcavalul.

Astfel de căşerii au fost pe valea Prahovei, la Azuga, pe valea Doftanei, a Ialomiţei, la Slon, precum şi la Moroieni[36]. După o altă informaţie, destul de sumară şi aceasta, caşcavalul se fabrica în tot cursul verii numai în Munţii Buzăului şi în vreo două—trei stîne din Penteleu[37].

Căşeria pentru fabricarea caşcavalului din Munţii Rodnei, la Poiana Stiol, nu era legată de păstoritul cu animale, ci produsele lactate pentru prelucrare erau cumpărate de la stînele din regiune, pe baza unui angajament. Caşul astfel achiziţionat era pus să se dospească, apoi era tăiat în felii subţiri. După ce caşul era frămîntat, era băgat într-un coş din împletituri largi şi introdus la opărit într-un cazan cu apă fierbinte. Caşul astfel opărit era scos din coş şi iarăşi frămîntat pînă devenea un fel de pastă moale ca aluatul. Pasta aceasta era frămîntată din nou şi, după ce se răcea, se săra. Peste cîteva zile era din nou sărată şi pusă în tipare rotunde, caracteristice pentru caşcaval. Caşul uscat în aceste tipare se spăla, se aşeza într-o uscătoare numită *curutmă*, cu acoperişul mobil, care poate fi ridicat şi coborît astfel ca razele soarelui să pătrundă după nevoie pînă la caşcavalul înmagazinat[38].

Din cele expuse pînă acum putem conchide, aşa cum am anticipat şi la începutul acestui capitol, că, deşi produsele din lapte nu pot fi considerate ca formînd un criteriu mai de seamă în determinarea tipului de păstorit, totuşi se constată o oarecare corelaţie între ele şi tipul de păstorit. Astfel s-a putut constata că, la păstoritul agricol-local, cît timp

---

34 Nicu M. A. Popp, *Valea Prahovei*, p. 209.

35 I. Diaconu, *Păstoritul în Vrancea*, p. 92; I. I. Oţel, *Păstoritul în Vrancea*, p. 46.

36 Nicu M. A. Popp, *op. cit.*, p. 210.

37 S. Opreanu, *Transhumanţa*, p. 218.

38 Tib. Morariu, *Vieaţa pastorală*, p. 197—198.

nu a fost influențat de spiritul de comercializare se prepara o brînză fărîmițată, cel mai des nu la stînă, ci acasă. La păstoritul agricol cu stîna la munte se prepara o brînză de putină de o calitate inferioară. În schimb la tipurile păstoritului din zona fînețelor și îndeosebi la cele aparținînd păstoritului pendulator se prepara mai înainte brînză de burduf, iar mai recent brînză telemea, care era mai căutată în comerț. Brînza de burduf a constituit varietatea obișnuită din cadrul păstoritului pendulator, fiind consumată și de ciobani.

ÎNCHEIERE

Acum, cînd am ajuns la sfîrşitul acestei lucrări, ne dăm şi mai bine seama cît de dificil este, pe de o parte, să se separe tipurile de păstorit unele de altele, iar pe de altă parte păstoritul de agricultură şi de alte ocupaţii care, toate laolaltă, se completează, formînd o unitate organică, adaptată la condiţiile economice ale regiunii respective. Această tratare complexă şi sistematică a păstoritului din trecut ne arată extrema bogăţie a tipurilor, a variantelor şi a formelor de tranziţie din secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. În ciuda formelor atît de variate ale realităţilor de pe teren, cît şi a conexiunii lor cu toate elementele componente şi adiacente, sînt totuşi tipuri şi mai ales categorii de păstorit care se desprind clar şi distinct, putîndu-se determina şi delimita atît din punct de vedere morfologic, cît şi structural de celelalte tipuri de păstorit.

Din primul tip, *păstoritul local*, cu răspîndirea cea mai mare, se desprind clar — aşa cum s-a şi arătat la capitolul respectiv — cîteva aspecte distincte : păstoritul cu stîna mutătoare, păstoritul agricol local cu stînă fixă şi păstoritul agricol local fără stînă. Dintre acestea, îndeosebi forma cu stîna mutătoare prezenta nu numai la noi în ţară, dar şi în întreg spaţiul carpato-balcanic şi chiar dincolo de această zonă, pînă în centrul şi vestul Europei, elemente surprinzător de asemănătoare, care uneori mergeau pînă la identitate. În ce priveşte mai ales construcţia staulului sau a strungii, care se muta din loc în loc, s-a constatat în zona carpato-balcanică prezenţa unor termeni comuni : *strungă*, *coşar*, *leasă*, cu răspîndire pe zone largi.

Aceste asemănări în construcţie şi analogii de termeni se explică nu numai din punct de vedere funcţional — de pildă *staulul* (coşarul) era compus din elemente parţiale, extrem de asemănătoare, în vederea mutării lui, spre a-l desface şi apoi a-l reface din părţile componente —, dar şi printr-o răspîndire a acestui sistem prin împrumut, prin propagarea unui val de cultură sau prin transmiterea directă prin intermediul unui

14 — c. 2957

grup social, răspîndit şi el pe o zonă largă. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate preciza care a fost acel grup. Aceasta şi pentru faptul că staule asemănătoare se întîlnesc nu numai în spaţiul carpato-balcanic, ci şi în mai multe regiuni din centrul şi vestul Europei.

Staulele fixe cu îngrădituri diferite, mai simple sau mai evoluate, sînt numite în unele părţi *strungi*. Acest termen autohton s-a menţinut şi la tipul mai evoluat, din *leşi* mobile, la care *strungă* este numită deschizătura de acces în staul, care se închide cu o leasă mai mică. Ambele tipuri sînt numite, pe arii mai restrînse, *coşere*, termen de origine slavă.

Apariţia *staulelor* mutătoare se leagă de preocupările pentru fertilizarea terenurilor agricole cu soluri sărace, mai vechi şi mai intense în zonele deluroase şi muntoase, unde culturile în terase sînt frecvente.

În schimb, la celălalt tip al păstoritului agricol local, cu stîna sau chiar stînele care nu se mutau, ci rămîneau pe loc, se constată o extremă variabilitate a construcţiilor componente şi a terminologiei lor. În această privinţă, este suficient să facem chiar şi o sumară comparaţie între tipurile prezentate de noi ale acestei variante din Ţara Romînească, Transilvania şi Moldova. Variabilitatea lor este atît se pronunţată, încît se constată chiar şi în limitele aceleiaşi provincii.

În cadrul clasificării tipurilor de păstorit şi tot în legătură cu tipul de păstorit agricol local, trebuie să distingem poziţia specială a păstoritului agricol din Munţii Apuseni, cu *staolul* sau *staorul* şi *coliba* mutătoare şi cu cele două nivele agricole-pastorale : cel din aşezări şi cel de la munte, *muntărie* sau *muietori*, cu prezenţa *muntăriţelor* în locul păcurarilor. Mai putem adăuga la aceste trăsături tipice şi caracterul individualist familial al acestui tip de păstorit în unele părţi ale Munţilor Apuseni. O altă trăsătură caracteristică a acestui păstorit este şi *coliba* sau *cramba* cu talpă de sanie, ce se mută şi ea din loc în loc, adăpost mutător caracteristic şi răspîndit pe o zonă largă, aproape pe întreaga întindere a acestui tip de păstorit nu numai în zona carpato-balcanică, dar şi în centrul Europei. În consecinţă, la cele trei forme ale păstoritului agricol local; putem adăuga şi o a patra, tot cu caracter agricol, cea din Munţii Apuseni, cu stoarul şi coliba mutătoare şi cu cele două nivele agricole-pastorale.

Cercetările asupra păstoritului local din Moldova şi mai ales din Cîmpia Dunării au relevat în perioada analizată şi un fapt de o importanţă deosebită : existenţa unui păstorit mai intens decît cel obişnuit al pămîntenilor, practicat de mocanii stabiliţi aici. După cum s-a putut constata, acest păstorit — deşi local, deoarece turmele nu părăseau hotarul comunei sau al satului — avea un pronunţat caracter pastoral şi nu agricol. Organizatorii acestor stîne cu caracter local nu erau agricul-

tori decît într-o măsură foarte redusă, ocupația lor fiind în primul rînd păstoritul. La păstoritul mocanilor din Cîmpia Dunării s-a putut constata și faptul important că un singur mocan sau doi aveau atîtea oi ca să formeze ei singuri o stînă.

Dar aceste cazuri au arătat și alte fapte ce trebuie reținute și subliniate : păstoritul cu o pendulare pronunțată, atunci cînd și condițiile economice se schimbă, se poate transforma în păstorit local, lipsit de orice rămășite ale mișcărilor cu caracter transhumant. Un al doilea fapt ce trebuie iarăși consemnat și subliniat este marea influență pe care păstoritul mocanilor bîrsani a exercitat-o nu numai asupra păstoritului din zonele muntoase, dar și asupra celui din zonele de șes, unde aceștia petreceau mai multe luni cu prilejul iernatului.

În consecință, la variantele amintite de păstorit local cu caracter agricol putem adăuga încă una — deși locală, dar cu un caracter pronunțat pastoral —, cea a mocanilor mari proprietari de oi, care trăiau aproape numai din păstorit.

În cadrul păstoritului agricol local mai exista, deși ca un caz izolat, dar cu atît mai instructiv, păstoritul mixt agricol local, îmbinat cu cel cu stîna la munte, întîlnit în bazinul de la Bozovici din Banat. Deși acest păstorit se înregistra în Banat, ocupația principală a locuitorilor nu era în trecut agricultura, ci creșterea vitelor. S-a constatat prezența celor două zone : una agricolă, mai joasă, din jurul satului, și o a doua, la o altitudine mai mare, zona livezilor cu fînețe și a pășunilor în serviciul creșterii vitelor. Cea mai mare parte a vieții pastorale din localitățile cercetate din acest bazin se desfășura în această ultimă zonă pastorală. Un număr mai restrîns de oi era însă trimis la stîna de la munte. În consecință s-a constatat prezența unui păstorit mixt, cu plecarea în parte a oilor la munte, majoritatea însă rămînînd în hotarul comunei, în zona fînețelor și a pășunilor, iar după culesul produselor agricole coborînd și în zona mai joasă, destinată agriculturii. Acest caz semnalat izolat în literatura noastră pastorală îndeamnă la urmărirea acestui păstorit atît de complex și în alte regiuni.

După păstoritul local, cea mai mare răspîndire a avut-o în trecut *păstoritul agricol cu stîna la munte*, care a prezentat totodată și cea mai cuprinzătoare gamă de variabilitate în forme regionale și de tranziție. În această bogăție de forme putem distinge în primul rînd un păstorit agricol la care localitatea de bază era departe de munte și stîna nu se afla pe teritoriul comunei, ci la depărtări mai mari, cum era cazul tipic al păstoritului satelor de pe valea Streiului din Țara Hațegului, cu o

pronunțată preponderență a vieții agricole. Același tip de păstorit se putea întîlni și în unele comune din Țara Oltului, cu o viață agricolă-pastorală și cu stîna la o distanță mai mare de sat. Acest păstorit făcea totodată tranziția de la păstoritul agricol local la cel cu stîna la munte, deoarece, așa cum s-a constatat, păcurarii coborau mai devreme de la munte, îndată ce se ridica recolta de pe arături, păscînd cu turmele de aici înainte pe miriști, exact ca și în cazul păstoritului agricol local.

Exemple pentru acest fel de păstorit se întîlneau și în unele sate din jurul Munților Călimani, de pe valea Someșului și în Maramureș. Nu putem trece cu vederea nici faptul că, după ce turmele coborau de la stîna din munți — în cazul cînd localitatea dispunea, în afară de arături, și de fînețe —, oile pășteau și pe acestea tot cu scopul de a le gunoi, fenomen care face iarăși tranziție spre păstoritul din zona fînețelor, unde acest obicei era general.

O altă formă de păstorit agricol cu stînă sau chiar cu mai multe stîne la munte se întîlnea în comunele situate în preajma munților, care deci beneficiau atît de cîmpurile arate care se întindeau la poalele munților, cît și de fînețele și pășunea alpină, care cădea în hotarul aceleiași comune. Un astfel de păstorit „pe picior de munte", cu caracter agricol-pastoral, se întîlnea în comunele care se înșiră pe linia de contact a zonei de șes cu regiunea muntoasă a Retezatului din Țara Hațegului (Clopotiva, Rîu de Mori și Nucșoara).

Întocmai cum păstoritului agricol local din Munții Apuseni i s-a asigurat un loc deosebit, tot astfel și în categoria păstoritului agricol cu stînă la munte va trebui să acordăm nu numai un loc special, dar și titlul de categorie deosebită păstoritului din Munții Rodnei. Aceasta pentru următoarele considerente : a) prezența munților de vărat și de iernat la acest păstorit ; *b*) deosebirile în ce privește tipurile de stîne ; *c*) forma sa cu caracter pronunțat tranzitoriu de la păstoritul cu stînă la munte în timpul verii și caracterul său agricol local în timpul primăverii și al toamnei.

Ar mai trebui luate în considerare și acele aspecte ale acestei categorii, care, deși se ocupă și cu agricultura, pun accentul nu pe această ocupație, ci pe cultura fînețelor și pe creșterea vitelor. Deci în această privință această formă de păstorit ar face tranziție de la păstoritul agricol cu stînă la munte la cel din zona fînețelor. Ca exemple pentru acest păstorit putem cita păstoritul așa-numiților mocani din preajma Călimanilor, unde alături de zona de fînețe, la care unii iernau cu oile, s-a constatat prezența unei pendulări mai reduse. În această categorie ar putea să intre și păstoritul unor sate din Maramureș, cu o mai pronunțată viață pastorală decît agricolă. Recunoaștem însă că formele aparținînd acestui

mod de păstorit nu au fost încă îndeajuns cercetate ca să putem stabili mai precis trăsăturile caracteristice şi aria de răspîndire a acestui păstorit şi de aceea nu-l putem încă considera ca pe o categorie de păstorit deosebit, ci ca pe o formă de tranziţie de la păstoritul agricol cu stîna la munte la cel din zona fîneţelor.

Dacă în privinţa elementelor economice ale formelor şi variantelor aparţinînd păstoritului agricol cu stîna la munte s-a constatat un fond comun, dimpotrivă, s-a observat o mare variabilitate după regiuni a categoriilor de stînă cu totul diferite. În această privinţă, este suficient să facem o comparaţie între stînele de pe Retezat, care aparţin acestui tip de păstorit, şi cele de pe Călimani, Munţii Rodnei şi din Munţii Maramureşului, cu totul deosebite atît în planul cît şi în modul de construire.

În schimb s-a constatat o mare asemănare în ce priveşte modul de a măsura laptele cu *carîmbul* sau *ţancul* la măsurătoarea de la începutul văratului la munte, pentru a se stabili cantitatea de lapte pe care trebuie să o primească fiecare stăpîn de oi în timpul văratului. Acest sistem de măsurare pare să fi fost cel mai răspîndit din toate mijloacele întrebuinţate pentru acest scop şi, după toate probabilităţile, are o vechime considerabilă. În afară de sistemul de a măsura cu carîmbul sau cu cumpăna, s-a remarcat pentru Maramureş şi prezenţa aşa-numitelor stîne pe fonţi, la care brînza se măsura cu fontul după cap de oaie cu lapte.

În consecinţă, cu toată bogăţia formelor regionale care aparţin acestui tip de păstorit, nu putem socoti că îi aparţin decît trei, şi anume :

1. Păstoritul agricol la care aşezarea avea un pronunţat caracter agricol, iar stîna se afla la mari depărtări de sat.

2. Păstoritul agricol al satelor din zona de contact a regiunilor de şes cu cele muntoase, cu un caracter agricol şi pastoral şi cu stînele pe munţii care le aparţineau.

3. Păstoritul agricol al satelor din jurul Munţilor Rodnei, cu munţi de vărat şi munţi de iernat.

În ce priveşte *păstoritul din zona fîneţelor*, care împreună cu creşterea vitelor constituia sursa de existenţă a locuitorilor, el era caracterizat prin aşezări cu case risipite sau răsfirate în mijlocul fîneţelor. Proprietatea era caracterizată şi ea printr-o economie extensivă a fîneţelor, care fie că erau situate în jurul gospodăriei, fie, mai adesea, erau împrăştiate în zone şi la înălţimi diferite, unde erau numeroase clădiri accesorii (sălaşe, hodăi, colibe). De aceea o parte a locuitorilor era în veşnică mişcare între sat, sălaşe şi păşunea alpină, după anotimp şi nevoile de îngrijire a fîneţelor şi a păşunatului animalelor.

Deşi în ţara noastră existau numeroase regiuni cu fînețe, dispersate pe la periferia şi în jurul zonelor muntoase, totuşi zone mai compacte de fînețe se întîlneau numai în Valea Jiului, în zona mărginenilor din jurul Munţilor Sebeşului, precum şi în părţile de nord-vest ale Moldovei. Acestui tip îi aparţine în primul rînd păstoritul jienilor din bazinul Petroşeni. Spre deosebire de păstoritul agricol de la poalele muntelui, acest păstorit, care îşi avea şi el aşezările la poalele muntelui, dar în zona fînețelor, şi cu o agricultură redusă, l-am putea numi şi „păstorit de la poalele muntelui din zona fînețelor". Aşezările aparţineau tipului de sat cu case izolate şi cu prezenţa ocoalelor patrunghiulare cu acoperiş în continuare de toate patru laturile. O altă caracteristică a acestei forme de păstorit era şi mulţimea etapelor şi clădirilor la diferite înălţimi. Alături de stînele de oi se aflau mai multe stîne de vaci cu o exploatare familială.

Păstoritul mărginenilor din Ţara Haţegului se caracterizează prin participarea mai largă a grupului uman şi a celui animalic, precum şi prin mulţimea stînelor şi a clădirilor adunate într-un loc, lăsînd impresia unui mic cătun locuit în timpul verii la munte. Stînele lor aveau o singură încăpere cu vatra focului în mijlocul ei. La munte stăteau relativ puţin, coborînd de aici la sălaşele din zona fînețelor.

Păstoritul din zona fînețelor din părţile de nord şi nord-vest ale Moldovei se caracterizează prin prezenţa unui număr considerabil de vaci la un loc cu oile : de aceea aceste stîne erau numite adesea văcării. În zona aceasta s-au păstrat două construcţii arhaice : *surla* şi *corla*. Alături de munţi cu fînețe, se întîlneau în această zonă, ca şi în Maramureş şi în Munţii Rodnei, şi stîne cu mutări. Vacile erau adesea ţinute la aceleaşi stîne cu oile cu lapte şi cu sterpele, fiind păzite odinioară de văcari cu simbrie. De aceea, pe lîngă stînele din zona aceasta se întîlneau o serie de ocoale pentru vacile cu lapte, cele sterpe şi viţei. Mulţimea ocoalelor îngrămădite din jurul stînei se poate urmări, cu unele întreruperi, din nordul Moldovei pînă în Vrancea. S-au constatat şi unele trăsături comune ale păstoritului din aceste părţi cu cel din Maramureş şi Munţii Rodnei, în ce priveşte măsuratul laptelui, precum şi prezenţa mai multor obiecte comune din inventarul stînei (*budaca*, *bărbînţa*, *hîrzobul*, *tăujerul*, *fedeleşul* şi *leafa*).

Evident că într-o zonă cu o întindere atît de mare cum sînt Carpaţii Răsăriteni, precum şi în alte regiuni cu fînețe ale ţării, au putut exista şi alte tipuri şi variante ale păstoritului din această categorie. Noi am consemnat şi aici numai pe acelea care s-au dovedit a avea trăsături caracteristice şi deosebitoare faţă de variantele regionale ale acestui păsto-

rit. Astfel de variante regionale din întreaga zonă a Carpaților Răsăriteni pot fi considerate, de pildă : *a*) păstoritul din nordul Moldovei, b) cel de pe valea Bistriței și munții înconjurători și *c*) cel din Vrancea.

Alături de formele caracteristice ale acestui tip, sînt extrem de instructiv de urmărit și unele forme de tranziție ce se situează chiar la punctul de contact a două zone importante, cea din Carpații Meridionali și cea din Carpații Răsăriteni. Acestea sînt păstoritul din Vrancea și păstoritul din Bran.

Incontestabil că ambele forme regionale aparțin păstoritului din zona fînețelor. Îndeosebi seria de sate ce alcătuiau comuna Bran avea toate elementele tipice unei regiuni a fînețelor : case izolate și colibe în zona fînețelor și, pentru ca asemănarea să fie și mai mare, aici, ca și în Valea Jiului, se întîlnea curtea ocolului împrejmuită de toate laturile.

Ambele variante regionale au suferit influența păstoritului de tip mocănesc, îndeosebi în ce privește tipul de stînă și prezența unor termeni din păstoritul mocanilor. Deosebirea între aceste două variante era că păstoritul brănenilor a cunoscut, ca o consecință a influenței păstoritului mocănesc, și transhumanța, în timp ce păstoritul din Vrancea a rămas la o viață pastorală cantonată în limitele proprii. Astfel, în cazul păstoritului din Bran avem de-a face cu un fenomen pastoral mai rar, păstoritul pendulator din zona fînețelor. De altfel, cum s-a arătat la locul cuvenit, chiar și jienii din bazinul Petroșeni au cunoscut, de data aceasta sub influență poienărească, o pendulare mai redusă.

Cu o răspîndire și mai redusă a așezărilor de bază se prezintă *tipul de păstorit bazat pe pășune alpină și iernare la cîmpie*, caracterizat prin așezări adunate, numărul mare al oilor chiar și la un singur proprietar și o arie largă în ce privește munții folosiți în trecut pentru vărat, care cuprindeau majoritatea munților din Carpații Orientali și Meridionali. Suprafața folosită a fost mărită și mai considerabil prin drumurile de pendulare, care au împînzit aproape toate cîmpiile țării, de-a lungul Dunării, începînd cu Banatul, lunca Dunării în Oltenia, Muntenia și Dobrogea și ajungînd pînă în Banat și în cîmpiile Moldovei.

Față de această întindere excesivă a zonei de exploatare pastorală, așezările de bază erau în număr foarte redus, fiind formate dintr-un număr restrîns de comune : așa-numita mărginime din jurul Sibiului, mocanii din Țara Bîrsei, brețcanii și covăsnenii din ținutul secuilor, ungurenii de sub versantul de sud al Carpaților Meridionali și păstorii din Arefu Loviștei.

Între cele două forme principale aparținînd acestui tip — mărginenii și mocanii — s-au constatat deosebiri atît în ce privește parti-

ciparea grupului uman, cît și în ce privește construcția stînei și a strungii.

Deși la mărginimea din jurul Sibiului s-au constatat pentru trecut urmele unei vieți din zona fînețelor, iar la mocani, tot pentru trecut, și o ocupație agricolă, părăsită în urmă și aici, păstoritul lor se baza în bună parte numai pe pășunea alpină și pe iernare la șes.

În cadrul acestui tip putem deosebi de asemenea mai multe forme de păstorit : păstoritul poienarilor din jurul Sibiului avea ca note deosebitoare prezența băcițelor la stînă, care aici aveau rolul baciului de la alte tipuri de păstorit, ele îngrijindu-se de prepararea produselor din lapte. O a doua trăsătură esențială era și tipul de stînă poienărească cu cele două încăperi : stîna și celarul, ultimul putînd fi așezat și într-o clădire separată.

În schimb la păstoritul de tip bîrsănesc femeile lipseau. Conducerea stînei era încredințată baciului, care avea și sarcina preparării produselor din lapte.

Față de tipul de stînă poienărească, cu cele două încăperi, la tipul de păstorit bîrsănesc sau mocănesc exista stîna bîrsănească tot cu două încăperi : fierbătoarea și brînzăria, și între ele, sau la o margine a stînei, cu comarnicul, unde ciobanii mulgeau oile. Strunga era alipită de stînă. Ambele forme, atît cea poienărească cît și cea mocănească, erau caracterizate atît prin numărul mare al oilor de la o singură stînă, cît și prin faptul că stăpînii oilor veneau numai pentru controlul stînelor, ei ocupîndu-se odinioară cu industrializarea și comercializarea produselor pe care le obțineau în cantități mari în urma acestui păstorit de mari proporții. Formei de păstorit bîrsănesc sau mocănesc îi aparținea și păstoritul covăsnenilor și cel al bretcanilor din Secuime.

,,Ungurenii'' de sub versantul de sud al Carpaților Meridionali prezentau două variante ale păstoritului transhumant. Cei din stînga Oltului au păstrat din trăsăturile caracteristice ale păstoritului poienăresc numai numărul mare al oilor la o stînă și caracterul pendulator. În ce privește stînele lor, deși se întîlneau și stîne de tip poienăresc, a pătruns și la ei stîna mocănească, cu cele trei încăperi și cu strunga alipită de ea. Altă influență a păstoritului de tip mocănesc era prezența baciului care prepara produsele din lapte în locul băcițelor. Deci o formă de păstorit, deși de origine poienărească, puternic influențată de păstoritul mocănesc.

În schimb, la ,,ungurenii' din dreapta Oltului s-au păstrat mai multe trăsături ale păstoritului poienăresc, ca, de pildă, prezența băcițelor la unele stîne, precum și stîna de tip poienăresc. În ce privește exploatarea, numai pășunea alpină se folosea în comun, în schimb produsele de lapte erau preparate individual. De aceea aici fiecare gazdă de oi avea un cioban și o

bace, iar la strunga lor atîtea ieşiri şi la vatra stînei atîtea cîrlige şi căldări cîte gazde erau. Asocierea se făcea de obicei între familiile înrudite. În consecinţă, păstoritul „ungurenilor" din dreapta Oltului, deşi de origine poienărească, prezintă o variantă a acestuia cu deosebiri destul de însemnate, îndeosebi în ce priveşte exploatarea individuală a produselor din lapte.

Deoarece în studiul de faţă am prezentat atît variantele regionale cît şi formele de tranziţie, se pune întrebarea : la cîte unităţi bine definite putem reduce tipurile, formele şi variantele păstoritului la romîni în secolul trecut şi la începutul secolului nostru?

În ce priveşte tipurile, ele pot fi reduse la patru : *a*) păstoritul local limitat la hotarul comunei ; *b*) păstoritul agricol cu stîna la munte : *c*) păstoritul din zona fîneţelor şi *e*) păstoritul bazat pe păşune alpină şi iernare la cîmpie.

În cadrul tipului de păstorit local putem distinge următoarele forme : 1) păstoritul agricol local cu stîna mutătoare ; 2) păstoritul agricol local cu stînă fixă ; 3) păstoritul agricol local fără stînă ; 4) păstoritul agricol local din Munţii Apuseni ; 5) păstoritul local cu caracter pronunţat pastoral ; 6) păstoritul mixt agricol local şi cu stîna la munte ca formă de tranziţie de la păstoritul agricol local la cel cu stîna la munte.

Dintre numeroasele forme regionale ale tipului de păstorit agricol cu stîna la munte noi am considerat ca aspecte cu caractere distinctive următoarele: 1) păstoritul agricol cu stîna în afara hotarului comunei, cu numeroase variante regionale, ca : *a*) cele din valea Streiului, *b*) din Ţara Oltului, *c*) din Munţii Călimanului şi *d*) din Munţii Maramureşului ; 2) păstoritul agricol din zona de contact a regiunii de şes cu cea muntoasă ; 3) păstoritul agricol din Munţii Rodnei, cu munţi de vărat şi munţi de iernat.

Tipul de păstorit din zona fîneţelor avea următoarele aspecte : 1) păstoritul jienilor din bazinul Petroşeni ; 2) păstoritul mărginenilor din Ţara Haţegului ; 3) păstoritul din zona fîneţelor din nord-vestul Moldovei. Ca variante regionale ale acestui păstorit au fost considerate : *a*) păstoritul din nordul Moldovei, *b*) păstoritul din Ţara Dornelor, *c*) păstoritul de pe munţii din împrejurimile văii Bistriţei, *d*) păstoritul din Vrancea. Păstoritul brănenilor din Ţara Bîrsei a fost considerat ca o formă de tranziţie de la păstoritul din zona fîneţelor la cel bazat pe o pendulare de proporţii mai mari.

Tipului de păstorit bazat pe păşune alpină şi iernare la cîmpie îi aparţin următoarele forme : 1) păstoritul poienarilor din jurul Sibiului ; 2) păstoritul de tip mocănesc din Ţara Bîrsei. Ca variantă a păstoritului poienăresc era păstoritul „ungurenilor" din dreapta Oltului.

Cercetînd multiplele aspecte ale păstoritului la romîni în secolul trecut şi la începutul secolului nostru, putem constata că o mare parte dintre ele erau în strînsă legătură cu agricultura, încît cele două ocupaţii principale — agricultura şi păstoritul — la aceste forme nici nu puteau fi separate una de alta. Ele se întregeau reciproc, pentru a asigura echilibrul economiei ţărăneşti de atunci, care avea nevoie de produsele vegetale şi de cele animale, atît pentru hrană cît şi pentru îmbrăcăminte (cînepă şi lînă). La o cercetare mai atentă putem constata o agricultură redusă şi la restul tipurilor de păstorit.

În favoarea agriculturii în această simbioză a celor două ocupaţii înclină atît mărimea numărului populaţiei, cît şi vastitatea teritoriului ocupat de aceste forme de păstorit „agricol-pastoral", care cuprindea cea mai mare suprafaţă cultivată a ţării.

Înainte de intensificarea agriculturii în zonele joase, posibilităţile de creştere a vitelor au fost mai mari. Cu toate acestea la noi şi în epoca feudală creşterea vitelor era împletită cu agricultura [1]. Cîmpiile ofereau condiţii avantajoase de iernat pentru turmele satelor pastorale şi numai datorită insuficienţei furajelor s-a recurs în unele cazuri la transhumanţă ca mod de iernat [2].

A urmat apoi o perioadă care a favorizat marea dezvoltare a agriculturii în detrimentul creşterii vitelor şi al păstoritului pendulator, bazat pe prezenţa păşunilor alpine şi a ogoarelor marilor proprietari, arendate pentru iernat de la aceştia. Agricultura intensivă cu plante furajere care asigurau iernarea vitelor în grajduri a contribuit în mod simţitor la reducerea vieţii pastorale bazate pe economia extensivă a fîneţelor şi pe posibilitatea de iernare a unui stoc mai mare de vite pe calea unei pendulări şi ea tot atît de extensive.

---

[1] Cf. V. Costăchel, P. P. Panaitescu şi P. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Romînească şi Moldova*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1957, p. 15 şi 16.

[2] În epoca feudală, deşi condiţiile erau mai favorabile creşterii vitelor, agricultura a constituit totuşi ocupaţia principală a poporului romîn, cu excepţia unor regiuni restrînse, în care păstoritul a devenit o sursă tot mai importantă de trai. Dovadă sînt nu numai mărturiile istorice, care ne vorbesc pentru secolul al XIII-lea despre morile şi cîmpurile de arat din Ţara Oltului (Zimmermann Werner, *Urkundebuch zur Geschichte der Deutscher in Siebenbürgen*, I, Sibiu, 1892, p. 27 şi 73—74; I. Moga, *Păreri istorice ungureşti privitoare la romînii din Transilvania medievală*, Sibiu, 1941, p. 11 şi 12), dar şi continuitatea agriculturii nu numai în regiunile subcarpatice, cu culturi în terase pe înălţimi, ci şi în regiunile de cîmpie, cum o dovedesc nu numai termenii de *arie*, *a treiera* etc., ci şi păstrarea unui sistem de treierat mediteranean, cel cu caii în jurul unui par, sistem practicat îndeosebi în regiunile colinare şi de şes. Avem deci toate indicaţiile nu de a presupune, ci de a afirma continuitatea agriculturii pe teritoriul Daciei atît în epoca preromană, romană, cît şi în epoca migraţiei popoarelor.

Rezultă deci că la populația agricolă din țara noastră nu a existat o transhumanță, deoarece aceasta, în majoritatea ei, practica așa-numitul „păstorit agricol local", care nu-și trimitea turmele nici chiar la munte. Iar populația agricolă-pastorală, care își trimitea oile la munte, își cobora turmele de la pășunea alpină îndată ce se termina secerișul ca să pască cu ele pe miriștile din hotarul comunei pentru a le gunoi, iernarea lor făcîndu-se în sat. Chiar și populația pastorală din zona fînețelor (de pildă jienii din bazinul Petroșeni) practica o pendulare mai redusă și numai atunci cînd nu poseda fîn suficient pentru iernarea turmelor de oi. O pendulare de proporții mai mari s-a practicat doar de către mărgineni și mocani, care în majoritatea lor se ocupau mai puțin de agricultură, iar cei mai mulți, cum este cazul poienarilor și al mocanilor din Săcele, aveau fînețe restrînse, păstoritul lor fiind bazat astfel pe pășunea alpină și iernat în zonele de cîmpie.

Teoria „nomadismului" la poporul romîn apare astfel în toată absurditatea ei, căci atît dovezile istorice cît și cele etnografice pledează și pentru trecut pentru o viață agricolă pastorală, chiar dacă uneori a existat o mai ridicată proporție în favoarea celei din urmă. De altfel și în sudul Dunării, atunci cînd însoțirea turmelor atît la vărat, cît și la iernat se face cu o parte mai mare din grupul uman, nu avem de-a face cu un „nomadism", ci cu o „transhumanță complexă", deoarece și în acest caz exista o pendulare cu sistemul celor două pășuni : vara la munte și iarna la șes. „Transhumanța complexă" s-a dezvoltat din „transhumanța simplă" numai sub influența anumitor factori de ordin economic și politic bine determinați.

Deși scopul acestei lucrări este prezentarea tipurilor de păstorit din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, nu putem totuși încheia fără a urmări, foarte pe scurt, dezvoltarea acestei ramuri a economiei, atît în perioada de tranziție de la vechile forme la cele socialiste, cît și în situația actuală. Într-adevăr, sistemul de economie socialistă, bazat pe gospodării colective și de stat, cu un sistem de exploatare agricolă-pastorală rațional, dirijat și protejat direct de stat, a modificat radical profilul păstoritului la noi în țară.

În perioada de tranziție de la agricultura micilor gospodării țărănești pînă la încheierea procesului de transformare socialistă a agriculturii, păstoritul a luat forme noi, deosebite de cele arătate în capitolele anterioare. Datorită profundelor transformări petrecute în sectorul agricol, precum și unei acțiuni stăruitoare duse de partid la sate, au fost create pentru creșterea și îngrijirea animalelor : *a*) stîne cooperatiste,

b) asociații și întovărășiri zootehnice pentru creșterea animalelor în comun, *c*) sectorul zootehnic al gospodăriilor agricole colective [3].

I. *Stînele cooperatiste* s-au organizat în perioada 1949—1962, atingînd maximul de dezvoltare în 1959. Cooperativele de consum au trecut la organizarea de stîne cooperatiste în urma rezoluției plenarei C. C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949, rezoluție care a trasat sarcini cooperației de consum și a întărit considerabil legătura dintre sat și oraș.

Astfel au apărut forme de organizare a păstoritului în care țăranii asociați au condus stînele pe timpul pășunatului printr-un comitet ales de adunarea obștească a deținătorilor de oi din fiecare sat. Condițiile de asociere din acest sistem erau fixate de adunarea generală a asociaților, care, pe lîngă interesul de grup, aveau în vedere și interesul general, nevoile economiei de stat de a aproviziona fondul central cu lapte și cu alte produse. Prin organizarea pășunatului în comun în noile sisteme din perioada din 1950—1962 se înlătură posibilitățile de exploatare a deținătorilor de oi de către bacii de meserie sau de către organizatorii de stîne care se aflau în trecut aproape în fiecare sat.

Cooperativele de consum au trecut la organizarea de stîne, primind din producția stînelor produse numai pentru acoperirea cheltuielilor făcute cu oile țăranilor. Aceste cheltuieli ajungeau pînă la cca. 25% din valoarea producției. Stînele cooperatiste se organizau pe baza hotărîrilor luate de adunarea generală a deținătorilor de oi. În aceste adunări se fixau condițiile de asociere, se alegea un comitet de stînă și baciul responsabil.

Asociațiile din stînele cooperatiste beneficiau de primirea pășunii din partea sfaturilor populare, precum și de finanțarea stînelor de către cooperativă. Pentru aceasta suportau în produse cheltuielile făcute cu stînele. Produsele de la stînele cooperatiste preluate pentru acoperirea cheltuielilor aprovizionau întreprinderile pentru colectarea laptelui și contribuiau astfel la formarea fondului de marfă

II. Paralel cu stînele cooperatiste s-au dezvoltat și *întovărășirile și asociațiile zootehnice pentru creșterea oilor*, superioare stînelor cooperatiste, deoarece aici intervenea un statut al asociaților care reglementa raporturile dintre ei. Spre deosebire de stîna cooperatistă, care se ocupa numai de îngrijirea oilor în perioada pășunatului, ca apoi, în timpul iernii, oile să fie îngrijite în gospodăria fiecărui asociat, în întovărășiri iernatul oilor se face tot în comun. Mai mult, în stînele cooperatiste

---

[3] Cf. N. Dunăre, *Problema cercetării etnografice a păstoritului*, în „Studii și cercetări de istorie", Cluj, an VII (1956), nr. 1—4, p. 176.

pășunile erau închiriate de la sfaturile populare, în timp ce în întovărășiri asociații aduc în întovărășire și suprafețe de pășuni care formează pășunea comună, sau suprafețe de teren de pe care se recoltează fîn

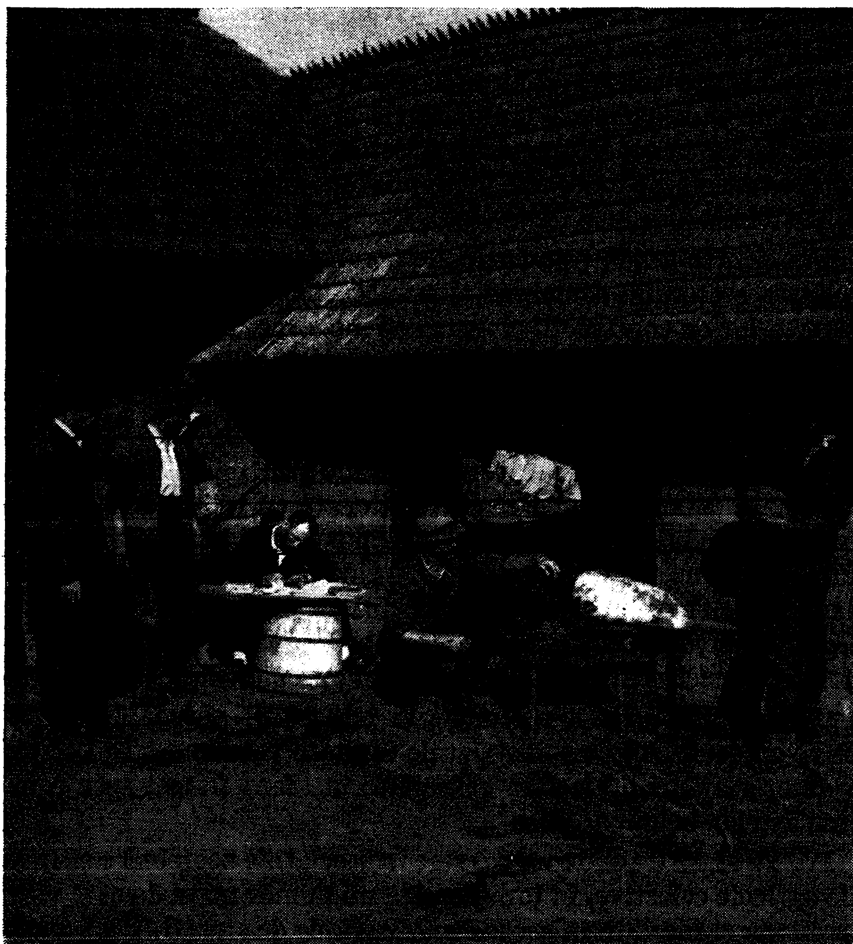

Fig. 96. — Stîna Gospodăriei colective din Gîrbova (din colecția Institutului de agricultură București).

pentru iernatul oilor în comun. Întovărășirea sau asociația zootehnică este de asemenea condusă de un comitet ales de adunarea generală.

Întovărășirile și asociațiile zootehnice au deci un conținut pronunțat socialist și prin elementul muncă în comun pentru recoltarea de fîn; în plus, aceste forme au caracteristica de permanență (vara-iarna),

în timp ce stînele cooperatiste erau sezoniere. Atît în stînele cooperatiste, cît și în întovărășiri, țăranii deținători de oi aveau ocazia să aprecieze avantajele muncii în comun în creșterea oilor.

III. *Sectorul zootehnic al gospodăriilor agricole colective* este forma cea mai răspîndită care se folosește azi în țara noastră pentru creșterea vitelor mari și a oilor. Datorită nivelului tehnic ridicat al întregii mase de lucrători din agricultură, datorită condițiilor create de Partid și de Guvern pentru dezvoltarea multilaterală a gospodăriilor agricole colective, acestea au trecut la organizarea sectoarelor lor de producție, folosind cele mai avansate metode, atît în ce privește agricultura, cît și în ce privește zootehnia.

Una dintre grijile principale ale organelor de stat pentru a asigura dezvoltarea sectorului zootehnic al gospodăriilor agricole colective a fost înzestrarea lor cu construcții și instalații moderne. Pentru a asigura realizarea acestora, gospodăriile agricole colective au primit cel mai larg sprijin în credite și materiale, asigurîndu-le totodată și îndrumarea tehnică necesară.

Astfel s-au construit saivane moderne pentru adăpostirea oilor în timpul iernii, precum și grajduri perfecționate cu iesle din beton. Pentru a asigura o hrană suficientă și preparată în cele mai bune condiții, în apropierea grajdurilor au fost construite silozuri pentru înmagazinarea nutrețului murat și camere pentru prepararea lui. De asemenea pentru colectarea și pregătirea pentru transport a laptelui și a produselor din lapte au fost construite și amenajate lăptării speciale în apropierea grajdurilor.

O deosebită grijă s-a acordat și înzestrării gospodăriilor agricole colective cu construcțiile și instalațiile sanitare veterinare, ca : dispensare veterinare, grajduri de izolare construite în afara fermei spre a asigura izolarea vitelor bolnave.

IV. În afară de oile care se cresc în asociațiile zootehnice și în gospodăriile agricole colective, în țara noastră un număr mare de oi și vite mari sînt crescute și îngrijite în *gospodăriile agricole de stat* (G.A.S.), unde animalele domestice au condiții optime de dezvoltare.

Creșterea animalelor cunoaște aici o organizare din cele mai bune atît în perioada de stabulație, cît și în cea de pășunat : adăposturi corespunzătoare, alimentare rațională, avînd suficiente furaje fibroase, suculente și concentrate, pășuni îngrijite cu o bună compoziție floristică, rațional exploatate. În același timp, în G.A.S., îndrumarea zootehnică a muncitorilor și asistența veterinară a oilor se face de către cadre cu o pregătire superioară zootehnică. Toate acestea asigură obținerea unor rezultate

superioare în creşterea animalelor domestice din punctul de vedere al numărului animalelor de rasă şi al producţiei [4].

Un îndreptar luminos şi un sprijin nepreţuit în organizarea creşterii vitelor mari şi mici pe baze noi şi în dezvoltarea tuturor ramurilor zootehniei l-au constituit documentele de partid şi de stat. În primul rînd, trebuie amintită rezoluţia plenarei Comitetului Central al P.M.R. din 3—5 martie 1949, document de o covîrşitoare importanţă pentru transformarea socialistă a agriculturii, care a deschis larg perspectiva dezvoltării creşterii animalelor la noi în ţară [5].

Fig. 97. — Stîna şi strunga model de la Prisloape, Parîng.

[4] Vezi *Monografia geografică a Republicii Populare Romîne*, vol. II, partea I, Buc., Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 391—392. Cf. şi Th. Nica, C. Ştefănescu şi B. Dermengi, *Creşterea oilor*, Buc., 1959.

[5] De asemenea un rol de seamă l-a avut şi *Legea din 6.I.1953* privitoare la luarea unor măsuri şi urmărirea lor în vederea îmbunătăţirii creşterii animalelor, *Decretul nr. 167/1955* referitor la îngrijirea şi păstrarea sănătăţii efectivelor de animale, *Decretul nr. 303/1955*, care reglementează folosirea raţională a păşunilor, îndrumînd pentru îmbunătăţirea păşunilor de toate categoriile, precum şi *Hotărîrile nr. 122/1957 şi nr. 1172/1959* prin care se creează avantaje crescătorilor de animale de lapte, stimulent important pentru dezvoltarea creşterii animalelor.

Dar ceea ce a făcut ca zootehnia, deci creşterea animalelor, să cunoască la noi în ţară, o perioadă de transformare istorică pentru trecerea la un nivel ridicat, sînt documentele Congresului al II-lea şi cele ale Congresului al III-lea ale Partidului Muncitoresc Romîn. În raportul tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej asupra mersului îndeplinirii directivelor Congresului al III-lea al P.M.R. privind construirea socialismului la sate se precizează : „Congresul al III-lea al partidului a prevăzut ca pînă în 1965 să se ajungă la un efectiv de 5,8 milioane bovine, din care 2,9 milioane vaci ; 13 milioane ovine, din care 8,5 milioane cu lînă fină şi semifină" [6].

În expunerea sa cu prilejul consfătuirii pe ţară a ţăranilor şi lucrătorilor din sectorul socialist al agriculturii, din anul 1958, la Constanţa, tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta de asemenea : „Creşterea oilor este ramura zootehnică cea mai dezvoltată în sectorul socialist-cooperatist. Gospodăriile colective deţin 829 700 oi, revenind cîte 50 de oi la 100 ha de teren agricol. Peste 75% din numărul oilor proprietate obştească a gospodăriilor colective au lînă fină şi semifină, iar producţia medie de lînă obţinută în 1957 a fost de peste 2 kg de fiecare oaie" [7]. Iar la data de 27 aprilie 1962, în raportul cu privire la încheierea colectivizării şi reorganizării conducerii agriculturii prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale, tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej spunea în faţa celor peste 11 000 de ţărani colectivişti din toată ţara : „Datorită sprijinului puternic acordat de stat prin credite în condiţii avantajoase şi materiale de construcţii şi prin folosirea mijloacelor proprii, gospodăriile agricole colective au mărit numărul animalelor proprietate obştească în ritm rapid, ajungînd în aprilie a acestui an la 1 145 000 bovine, faţă de numai 92 100 în februarie 1958, la 940 000 de porcine faţă de 88 500 şi la 4 380 000 ovine faţă de 835 000" [8].

Pentru îndrumarea şi conducerea competentă a gospodăriilor agricole colective şi a gospodăriilor de stat care, alături de o agricultură orga-

---

[6] *Raportul tovarăşului Gh. Gheorghiu-Dej asupra mersului îndeplinirii Directivelor Congresului al III-lea al Partidului privind construirea socialismului la sate şi dezvoltarea agriculturii*, în „Scînteia", an. XXX (1961), nr. 5213 din 2 iulie. Comparînd aceste cifre cu datele din 1938, putem constatat că, la bovine, 5,8 milioane faţă de 3,6 milioane în 1938 marchează o creştere de peste 60%, iar la ovine 13 milioane faţă de 10 milioane în 1938 arată o creştere de 30%.

[7] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Pentru consolidarea şi dezvoltarea sectorului socialist al agriculturii, pentru sporirea producţiei agricole. Expunere făcută la Consfătuirea pe ţară a ţăranilor şi lucrătorilor din sectorul socialist al agriculturii. Constanţa, 3 aprilie 1958*, Buc., Edit. politică, 1958, p. 104.

[8] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, iunie 1961 — decembrie 1962*, Buc., Edit. politică, 1962, p. 302.

nizată pe baza principiilor economiei socialiste, se ocupă în măsură tot mai largă şi cu creşterea vitelor, Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Romîn şi Consiliul de Miniştri al Republicii Populare Romîne, în anul 1962, au luat o serie de măsuri pentru a asigura unităţilor agricole şi îndeosebi gospodăriilor colective o repartizare corespunzătoare a cadrelor cu pregătire superioară prin redistribuirea inginerilor agronomi, zootehnicieni şi a medicilor veterinari [9].

În aceste condiţii, creşterea oilor a devenit dintr-o îndeletnicire practicată de păstori creaţi de rutina vremii o activitate dusă pe baze ştiinţifice. Folosirea personalului cu o calificare cît mai înaltă, precum şi a unui utilaj tehnic cît mai avansat va permite nu numai o dezvoltare mai rapidă a vieţii noastre agricole şi pastorale, dar şi o industrializare mai avansată a produselor de lînă şi lapte pe baze noi, în concordanţă cu noua dezvoltare a ţării în toate ramurile ei de producţie [10].

---

[9] Vezi *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn şi a Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne cu privire la redistribuirea cadrelor de specialişti din agricultură*, în „Scînteia", an XXX (1962), nr. 5527 din 13 mai. O grijă de seamă a gospodăriilor colective şi de stat a fost şi asigurarea unei producţii mai mari la hectar a furajelor, atît pentru masă verde cît şi pentru silozuri. Terenurile cultivate cu secară masă verde, orz şi borceag, îndată după ridicarea acestor culturi timpurii, sînt arate şi semănate cu alte plante furajere şi mai ales cu porumb, care în gospodăriile colective şi de stat constituie azi principalul furaj, atît pentru boabe cît şi pentru silozuri şi masă verde. Cf. şi Gh. Anghel, *Organizarea raţională a păşunatului*, în „Scînteia", an XXXIII (1964), nr. 6253 din 11 mai.

[10] Ţinem să mulţumim şi aici tovarăşului Gh. Iacob de la Centrocoop pentru concursul preţios acordat la prezentarea aspectelor actuale ale păstoritului din ţara noastră.

LISTA ILUSTRAŢIILOR

TYPES D'ELEVAGE PASTORAL CHEZ LES ROUMAINS
(XIXe siècle et début du XXe)

RÉSUMÉ

Etant donné le rôle joué jadis dans l'économie roumaine par l'élevage des moutons, parallèlement à l'agriculture, étant donné aussi son importance pour l'étude comparée de cette activité dans cette partie de l'Europe, la connaissance des types d'élevage pastoral chez les Roumains est d'une valeur particulière. Dans cette étude, nous nous proposons de suivre les aspects revêtus par l'élevage pastoral en Roumanie au XIXe siècle et au début du XXe, tout en essayant de fournir un cadre typologique fondé sur une analyse comparée.

Notre classification repose sur les critères suivants : 1) Situation économique des agglomérations rurales, comme niveau de base de l'élevage pastoral. 2) Système d'association et de distribution des produits laitiers. 3) Etapes et périodes de l'élevage pastoral. 4) Participation d'un groupe humain plus ou moins grand à ces déplacements saisonniers. 5) Type de la bergerie et de la fromagerie. 6) Système de préparation des produits laitiers. 7) Aire occupée par chaque type d'élevage pastoral et chiffre de la population qui le pratiquait. Au XIXe siècle et au début du XXe, les types d'élevage pastoral chez les Roumains pouvaient être divisés en quatre grands groupes : I. Elevage pastoral agricole-local. II. Elevage pastoral avec bergerie à la montagne. III. Elevage pastoral dans les zones de prairies à foin. IV. Elevage pastoral fondé sur les pâturages alpins et l'hivernage dans la plaine. Le lien avec la vie agricole est toujours présent pour chacun de ces types, même si les proportions varient selon les conditions locales.

I. *L'élevage agricole-local.* Les troupeaux ne quittaient pas le territoire du village et l'élevage était étroitement lié à la vie agricole. Il pouvait ne pas y avoir de bergerie ou elle pouvait être fixe, mais en général elle était transportable, ainsi que l'enclos, afin que les champs et les prés puissent être fumés successivement. Le nombre de moutons par bergerie était petit, en général de 300 à 400 brebis laitières. Très souvent on trouvait à côté de la bergerie une plate-forme élevée sur pieux, qui servait à faire sécher le fromage, plate-forme appelée « *comarnic* ». A proximité

également, les bergers coupaient en partie les branches d'un arbre, appelé « *săroiner* » ou « *prepeleac* », et y accrochaient leurs vêtements et divers ustensiles (fig. 1—9). Lorsqu'il n'y avait pas de fromagerie, le lait était porté à la ferme du maître, où l'on préparait le fromage (ordinaire et à la pie).

Ce type d'élevage pastoral était le plus répandu, particulièrement dans les régions de plaine et de collines, où l'agriculture constituait la principale activité des habitants. Et cela non seulement chez les Roumains, mais aussi dans toute la zone carpato-balkanique, où l'on retrouve, outre les mêmes caractéristiques, des vocables similaires (*coşar* en roumain ; *kosar* en hongrois ; *kosar* en slovaque ; *koszara* et *koszary* en polonais ; *kosar* et *kosyr* en serbe ; *kosare* en bulgare pour l'enclos, *mreje* pour une partie de celui-ci et *comarnic* pour la plate-forme mentionnée ci-dessus). Dans le cadre de ce type d'élevage, on rencontrait souvent la cabane transportable des bergers, non seulement chez les Roumains, mais encore dans toute la zone carpato-balkanique, en Slovaquie, en Yougoslavie et en Bulgarie. De plus, on la retrouvait même en Europe Centrale et Occidentale, jusqu'en France.

Dans certaines régions de plaine de Valachie et de Moldavie, les bergeries de l'élevage pastoral agricole-local étaient fixes. En Transylvanie, lorsque l'étable (*staul*) se trouvait près du village, on ne construisait pas de fromagerie et le lait était transporté à la ferme, où l'on préparait le fromage. Dans le cadre de ce type, on distingue :

1) *L'élevage pastoral agricole des monts Apuseni.* L'élevage pastoral de cette région présentait deux échelons agricoles-pastoraux : a) au village, et b) à la montagne (*muntărie* ou *mutături*). Tous deux comportaient des terres de labour et de prés à foins. Dans les *muntării* se trouvaient souvent une maison, une grange et des étables. A l'inverse d'autres régions, à la montagne c'étaient les femmes qui gardaient le bétail pendant l'été, tandis que, restés au village, les hommes s'occupaient des travaux agricoles ; les rôles se renversaient en hiver, où les hommes montaient garder le bétail tandis que les femmes redescendaient au village. Un caractère individuel familial était également spécifique jadis pour cette forme d'élevage. Là aussi, l'enclos était transporté d'un endroit à l'autre, afin de fumer les terres de labour et les prairies. En conséquence, on rencontrait la *cramba*, cabane portative des bergers (fig. 22).

2) *L'élevage pastoral mixte-local du bassin de Bozovici, dans le Banat.* On y trouvait un élevage présentant une forme de transition, avec une bergerie sur le territoire des villages et une autre à la montagne. Autour du village, des terres en général de petite étendue constituaient la *ţarina* — destinée à l'agriculture et surtout à la culture du maïs. Plus loin, entre 600 et 700 mètres d'altitude, se trouvait la zone des pâturages et des prairies, utilisée pour l'élevage, principale activité des populations. On y rencontrait les *colibe* et *sălaşe*, résidences temporaires qui pouvaient à la longue devenir permanentes, entourées de jardins et destinées à l'élevage. C'est là d'ailleurs que la plupart des gens le pratiquaient, tandis

qu'une minorité envoyaient leurs troupeaux dans les bergeries des montagnes.

II. *Elevage pastoral agricole avec bergerie à la montagne.* Les populations des villages de cette catégorie étaient en premier lieu des cultivateurs ; cependant, l'été ils envoyaient leurs troupeaux dans les bergeries des montagnes, assez loin de leurs villages. On connaît les formes suivantes :

1) *Elevage pastoral de la vallée du Strei, dans le pays de Haţeg.* Les propriétaires de moutons s'associaient de façon à réunir des troupeaux de 100 à 150 têtes, et des paysans en possédant moins (5 à 20 moutons) se joignaient à eux. Quatre à six associations de ce genre donnaient le troupeau d'une bergerie de 600 moutons, avec un berger pour chaque centaine. Ils montaient aux bergeries au début du mois de mai et en descendaient assez tôt, vers la mi-août lorsque, après la moisson, les troupeaux paissaient les éteules sur les champs de leurs propriétaires, afin de les fumer. De la sorte, l'élevage pastoral avec bergerie à la montagne se transformait au cours de cette seconde période en élevage agricole-local.

2) *Elevage pastoral agricole avec bergerie à la montagne, dans le Maramureş.* Les périodes y étaient les suivantes : au printemps, les moutons paissaient sur les pâturages situés en dehors des villages ; il s'y trouvait des cabanes, habitées en été durant la fenaison, ainsi qu'en hiver, pour la garde du bétail qui y hivernait. Ici aussi, les bêtes descendaient des bergeries de montagne vers la fin du mois d'août, pour paître dans les champs et les prairies afin de les fumer. Les bergeries, assez simples, ressemblaient à celles des monts de Rodna et le *comarnic*, où l'on conservait le fromage, était élevé sur des pieux (fig. 29).

3) On rencontrait la même vie agricole pastorale dans les *monts de Rodna*, où les habitants de la vallée supérieure du Someş menaient paître leurs troupeaux pendant l'été. Ici, tout comme dans la contrée des *pădureni*, on pratiquait les assolements biennaux dans les cultures en terrasse sur les versants des montagnes environnantes. Au printemps et à l'automne, les troupeaux paissaient dans les prairies à foin et sur les champs, afin de les fumer. On se servait d'étables portables, transportées d'un endroit à l'autre. En été, les troupeaux montaient aux bergeries, de construction rudimentaire, où l'on voyait également le *comarnic* à fromage sur pieux (fig. 30 et 31).

L'élevage pastoral des monts de Rodna était cependant caractérisé par l'estivage dans les montagnes où se trouvaient les bergeries-fromageries et par l'hivernage dans les montagnes où se trouvaient les prairies, système plus répandu dans les Alpes et les Pyrénées que dans les Carpates.

Le système de distribution des produits laitiers pendant l'estivage était le même que dans la plus grande partie du pays. Dès que les troupeaux étaient montés dans les montagnes, on mesurait la quantité de lait revenant à chaque propriétaire. Le lait était versé dans un grand récipient appelé *budacă* et son niveau mesuré avec un bâton nommé *carîmb* ou *ţanc*, sur lequel une encoche marquait la hauteur atteinte par le lait. Chaque propriétaire recevait pendant l'estivage 10 à 12 fois autant de lait qu'il y en avait eu au mesurage.

4) L'élevage pastoral des *monts Căliman* peut être qualifié aussi d'agricole-pastoral. Dans les régions environnantes, on pratiquait l'assolement triennal des cultures en terrasses sur des hauteurs. Là aussi, les troupeaux paissaient au printemps et à l'automne sur les terres de culture, afin de les fumer. On utilisait des bergeries portables. Des bergers de quatre régions, chacune avec son type de bergerie, s'y rencontraient : a) les *mocani* des zones de collines voisines, qui élevaient surtout le gros bétail et avaient de longues bergeries à une seule pièce ; b) ceux de la vallée du Mureş ; c) ceux de la région de Topliţa et d) ceux du versant oriental du pays de Dorna (en Moldavie), qui avaient de longues bergeries à deux pièces.

5) Dans le *pays de l'Olt*, le même système était employé : élevage pastoral agricole avec bergerie à la montagne. Et souvent, comme en d'autres régions, le système des deux bergeries (à Drăguş), une à la plaine et l'autre à la montagne. Les troupeaux montaient à la bergerie de montagne, puis descendaient à celle de la plaine, pour remonter au bout de 4 semaines. Un *baci*, d'habitude le plus gros propriétaire de moutons, restait à la bergerie ; les bergers étaient également de gros propriétaires de moutons. La bergerie avait une seule pièce, au fond de laquelle un *pătul* servait à garder le fromage. Là aussi, au printemps et à l'automne les troupeaux broutaient sur le territoire du village.

6) Elevage pastoral agricole des *villages sis au pied des montagnes.* Les populations y utilisaient tant les terres arables et les prairies des collines et des vallées que les pâturages alpins situés en général à la limite de leurs terres. L'élevage agricole pastoral y constituait donc une transition vers l'élevage pastoral des zones de prairies. On a cité comme exemple l'élevage pastoral des villages proches des monts Retezat, au pays du Haţeg. Leurs bergeries-fromageries étaient formées d'une seule pièce (fig. 32, 33, 34, 35). Les gros propriétaires (70 à 100 moutons) embauchaient des bergers auxquels ils payaient un salaire, et les possesseurs de peu de moutons (10 à 30) se joignaient à eux. Ce système d'association était jadis très répandu chez les Roumains. Au printemps, les troupeaux paissaient sur les terres du village puis, au mois de mai, partaient aux bergeries des pâturages alpins. Ils passaient dans les prairies des vallées et des collines le printemps et l'automne, et parfois même l'hiver, y ayant des *sălaşe* et des *colibe* en bois, à moitié enterrées et recouvertes de terre et d'herbe.

III. *L'élevage pastoral dans les zones de prairies.* L'économie y reposait sur l'élevage, qui mettait à profit les vastes prairies comprises entre les agglomérations et les pâturages alpins, et qui assuraient l'hivernage de nombreux troupeaux. Le rôle de l'agriculture y était moindre. Les villages étaient pour la plupart composés de maisons isolées, où les propriétés étaient dispersées et situées à diverses altitudes, les propriétaires ayant souvent plusieurs maisons ou abris (fig. 38, 39) qui servaient pendant les foins ou pour l'hivernage des troupeaux.

1) On distinguait en premier lieu le type d'*élevage pastoral des jieni du bassin de Petroşeni,* où plusieurs abris et enclos pour les troupeaux de vaches et en général un pour les moutons étaient construits sur une montagne (fig. 40). Seules les femmes s'occupaient des vaches, tandis

que les hommes gardaient les moutons. Une autre différence : si les moutons étaient gardés en commun par association de plusieurs propriétaires, en ce qui concerne les vaches, chaque famille s'occupait séparément des siennes. C'est pourquoi, dans les fromageries de lait de vache, à l'encontre des fromageries de lait de brebis, il y avait autant de chaudrons suspendus que de familles (fig. 53).

2) Un type de vie pastorale tout à fait différent était celui des *mărgineni du pays du Haţeg*, sur le versant occidental des monts de Sebeş. Ils vivaient dans des villages dispersés, dans la zone des prairies. Ils élevaient principalement du gros bétail et une très importante partie de la population se rendait l'été dans les fromageries de montagnes. C'est pourquoi celles-ci, nombreuses et situées fort loin des villages, ressemblaient à des hameaux de montagne habités l'été (fig. 62).

3) Une autre zone de prairies, plus vaste, se trouvait dans le *nord-ouest de la Moldavie*, et avait également pour caractéristique la dispersion des villages. Tout comme dans les monts de Rodna, on y rencontrait des prairies de montagne, avec cabanes et étables où le bétail restait jusqu'en janvier, se nourrissant du foin fauché l'été. On montait généralement aux pâturages alpins en mai et on y restait — comme c'était également le cas pour les zones de prairies — jusque tard, jusqu'à la mi-octobre. Sur le versant moldave des monts Călimani les bergeries étaient appelées *văcări* car on y élevait ensemble vaches et moutons. Elles comportaient deux pièces : la *stîna* ou fromagerie et le *celar* ou cellier ; dans la vallée de la Bistriţa il y avait aussi des fromageries à trois pièces (fig. 74 et 75).

On retrouvait dans cette zone deux constructions archaïques : la *surla*, de forme conique — abri des bergers et parfois des troupeaux (fig. 69 et 70) et *corla* — abri du gros bétail, formé d'une seule paroi en bois, inclinée et appuyée sur un madrier soutenu par deux fourches (fig. 71). Pour abriter les moutons on construisait des *coşere*, avec, au milieu, l'abri des bergers, le *comarnic* (fig. 72 et 73). L'hiver, on dressait pour les moutons des *coşere* en polygone, à toute proximité des maisons.

4) L'élevage pastoral de la *Moldavie du nord* avait de nombreux côtés communs avec celui du Maramureş et de la Moldavie du nord-ouest. Il existait jadis deux genres de bergeries-fromageries : a) formées par association de plusieurs propriétaires de moutons et b) individuelles, appartenant aux gros propriétaires. Les bergeries des associés étaient organisées par ceux d'entre eux qui possédaient le plus de moutons et qui engageaient un *baci*. A proximité on construisait des enclos pour les vaches (fig. 82). On trouvait dans les fromageries la *budaca*, grand récipient en bois où l'on versait le lait, et les *bărbînţele*, où l'on conservait le fromage (fig. 77). Ces deux ustensiles portaient le même nom dans le Maramureş, les monts de Rodna et le nord-ouest de la Moldavie.

5) *L'élevage pastoral de Vrancea.* La zone des prairies allait du nord-ouest de la Moldavie jusqu'à la région de Vrancea, dont Dimitrie Cantemir écrivait au XVIIIe siècle dans sa « Description de la Moldavie » qu'elle possédait d'excellents pâturages. Là aussi, les propriétaires de moutons s'associaient pendant l'été, dans les pâturages alpins. On y restait — comme dans le cas de la zone des prairies — du mois de mai jusqu'à fin octobre.

Les propriétaires formaient un troupeau (*tîrlă*) de 500 à 1 000 moutons et embauchaient un *baci* pour le conduire. A l'encontre d'autres régions et sans doute sous l'influence des bergers du pays de Bîrsa, qui menaient aussi leurs troupeaux dans les monts de Vrancea, les fromageries y étaient divisées en trois parties : la *fierbătoarea*, où l'on préparait le fromage, *cășeria*, où on le conservait, et entre les deux, sorte de grange ouverte d'un côté, le *comarnic*, où l'on trayait les brebis. Comme chez les bergers du pays de Bîrsa, la *strunga* (bercail) était construite contre la fromagerie (fig. 83).

IV. *Elevage pastoral avec pâturages alpins et hivernage dans les plaines.* Là aussi, on distinguait plusieurs types :

1) L'élevage pastoral des *poienari des environs de Sibiu et des mocani du pays de Bîrsa* constituait jadis le type le plus évolué chez les Roumains. Tandis que l'élevage pastoral agricole se fondait en bonne partie sur l'économie agricole, dont l'élevage n'était qu'un corollaire, alors que celle de la zone des prairies reposait sur la fenaison faite sur de grandes superficies, les *poienari* et les *mocani* n'étaient redevables qu'aux pâturages alpins et à l'hivernage dans les plaines. Les agglomérations étaient compactes, avec peu de champs de labours et même de prairies.

A l'encontre des *mocani*, les *poienari* possédaient des bergeries-fromageries à deux pièces (*stîna* et *celar*) qu'ils transmirent à de nombreuses régions. Dans certaines bergeries, outre les bergers qui gardaient les troupeaux, il y avait — à la place du *baci* — des *băcițe* choisies parmi les femmes les plus travailleuses et les plus habiles, qui aidaient à traire les brebis et à préparer le fromage. Les *mocani*, ou *bîrsani*, construisaient des bergeries de trois pièces, avec *strunga* (étable) annexée, et le fromage y était préparé par un *baci*. Tant les *poienari* que les *mocani* estivaient dans presque toutes les Carpates méridionales et moldaves et arrivèrent même dans les monts de Rodna.

Les uns et les autres, possédant de nombreux troupeaux sans avoir les réserves de foin nécessaires à leur hivernage, recouraient à la seule solution possible : la transhumance vers le Banat, la plaine du Danube et les régions de collines de Moldavie.

2) *L'élevage pastoral des brăneni, des covăsneni et des brețcani* était très développé jadis, comme celui des *mocani* de Săcele. La transhumance de grande envergure était caractérisée par l'association de quelques villages seulement (chez les *poienari*, les *mocani* de Săcele et les *brăneni* du pays de Bîrsa) ou même des éleveurs d'un seul village (à Covasna et Brețcu, au sud-est de la Transylvanie, à Arefu).

La région de Bran était formée de neuf villages aux fermes disséminées dans les prairies et caractérisées, comme dans la vallée du Jiu, par la « *curte-ocolnic* » (cour carrée, Vierkant), petite et entourée de tous côtés de bâtiments couverts d'un seul et même toit.

L'élevage pastoral des *brăneni*, aussi bien en ce qui concerne l'estivage à la montagne que l'hivernage, était fortement influencé par celui de leurs voisins, les *mocani* de Săcele. Pareillement à ces derniers, les *brăneni* appelaient *tîrlă* tout l'élevage de montagne, ils avaient adopté la bergerie-fromagerie à trois pièces avec *strunga* annexée et transhumaient

souvent vers le Danube inférieur et la Dobroudja. Mais à l'encontre des *mocani* et à l'instar des bergers des zones de prairies, ils élevaient aussi des vaches. Il s'agissait donc à Bran d'élevage pastoral mixte, avec coutumes de celui de la zone des prairies et caractéristiques de la transhumance.

A Covasna, la vie pastorale ressemblait beaucoup à celle des *mocani* de Săcele. On y était éleveur de moutons de père en fils ; les jeunes gens étaient d'abord bergers des troupeaux de leurs parents et payés en nature, c'est-à-dire en moutons, devenant ainsi avec le temps propriétaires à leur tour. Comme chez les *mocani*, les éleveurs riches n'accompagnaient pas leurs troupeaux, mais restaient au village où ils s'occupaient de la vente et du transport des produits de l'élevage. Les *Covăsneni* estivaient dans les mêmes montagnes que les *mocani* de Săcele et suivaient les mêmes voies de transhumance vers la plaine du Danube, le Danube inférieur, la Dobroudja et la Moldavie.

La région de Brețcu a connu elle aussi le même élevage florissant, dont l'estivage se pratiquait depuis des siècles dans les montagnes de Moldavie. Les bergers de Brețcu eurent jusqu'à 152 bergeries-fromageries qui, comme celles des *mocani* de Săcele et des bergers de Covasna, s'égrenaient dans les massifs montagneux de Brețcu, de Ciuc, Vrancea, Buzău, Bîrsa et Penteleu. Leurs voies de transhumance empruntaient les mêmes directions que celles des bergers de Covasna : vers le nord de la Moldavie, vers les marécages de Brăila et la Dobroudja, et aussi vers la plaine de Transylvanie et la région de Tîrnave.

Comme les éleveurs de Săcele, ceux de Covasna et ceux de Brețcu tiraient de substantiels profits de leurs nombreux troupeaux grâce à la fabrication et à la vente des produits laitiers.

3) *L'élevage pastoral des Ungureni, sur le versant sud des Carpates méridionales.* Les Ungureni du versant sud des Carpates méridionales tiraient leur nom (ungureni signifiant [redacted]) de leurs villages natals : les villages des alentours de Sibiu, en Transylvanie. On les différenciait ainsi des *pămînteni* (terriens ou originaires de l'endroit). Ils pratiquaient l'élevage, à peu de chose près, à la façon des *poienari* et, dans cette région, l'appellation d'*ungureni* était devenue synonyme de berger, comme en d'autres contrées celle de *mocan* ou de *bîrsan*.

Il existait cependant une assez grande différence dans le mode de vie pastorale des *ungureni* selon qu'ils étaient des villages échelonnés au pied des monts à l'est de l'Olt ou des villages situés à l'ouest de cet affluent du Danube.

A l'est de l'Olt, nombreux étaient les villages d'*ungureni* dans les vallées du Topolog, de l'Argeș et de la rivière Doamnei. L'estivage de leurs troupeaux se faisait aux sources mêmes de ces cours d'eau, sur le versant sud des Carpates méridionales. Ils avaient adopté en général le type de bergerie-fromagerie des *poienari*, c'est-à-dire à deux pièces. Quelques-uns cependant préféraient la bergerie de type *bîrsan*, à trois pièces et avec *strunga* (bercail) accolée à la fromagerie. Les *ungureni* qui estivaient dans les montagnes de la vallée de la Doamnei avaient, au pied de la montagne, et en d'autres endroits, une bergerie *itinérante*, qui changeait de pacage

jusqu'à ce que la neige fût fondue sur les hauteurs où se trouvait la bergerie fixe. Ils se servaient, pour la fabrication des fromages, des mêmes outils et ustensiles et des mêmes méthodes que les *poienari*. Ainsi, on pouvait voir dans leurs fromageries la *crinta*, pièce de bois utilisée pour pressurer le fromage, et le *frecuș*, morceau de bois dentelé servant à émietter le fromage frais pour en faire divers fromages (fig. 91).

Mais à l'encontre de l'organisation des fromageries des *poienari*, ce n'étaient pas, chez les *ungureni*, des femmes (ou *băcițe*) qui préparaient les produits laitiers. C'était, comme chez les *mocani*, un homme (ou *baci*), lequel recevait pour salaire le dixième (*zeciuiala*) des profits de la bergerie-fromagerie. Le berger-chef était appelé *vătaf* et le plus jeune pastoureau *boïtar*.

De même que les Sud-Transylvains, les *ungureni* de ces régions s'adonnèrent à une transhumance développée, dont les voies se dirigeaient vers la plaine du Danube, le Bas-Danube, poussant jusqu'en Dobroudja et en Moldavie.

En bref, l'élevage de moutons pratiqué par les *ungureni* des régions situées à l'est de l'Olt était un élevage transhumant semblable à celui des *poienari*, mais ayant subi fortement l'influence des *mocani* quant au mode de vie et de travail à la bergerie.

4) Par contre, les *ungureni* de l'ouest de l'Olt, ayant domicile à Vaïdeni, Novaci, Crasna, Turbați et Drăgoești, avaient mieux gardé les traits caractéristiques de la vie pastorale des *poienari*. Ils avaient le même système d'association que ces derniers, mais basé davantage sur la parenté familiale. Chez eux, c'étaient des femmes qui préparaient les produits faits du lait des brebis (fig. 58). Généralement, ceux qui possédaient un nombre assez important de moutons employaient à la bergerie un berger et une *băciță*. Cela parce que, bien que le pacage se fît en commun, la traite des brebis et la fabrication des produits laitiers s'effectuaient séparément pour chaque maître. C'est pourquoi les bercails avaient autant de portes à moutons que de possesseurs associés, et les fromageries autant de crémaillères et de chaudrons. Malgré la présence des femmes, les bergeries-fromageries des *ungureni* de l'ouest de l'Olt comptaient aussi parfois soit un *baci* soit un *vătaf*, à qui revenait la surveillance de la bergerie. Là aussi le plus jeune d'entre les bergers était appelé *boïtar*.

Dans cette région, la laiterie comprenait deux pièces, la fromagerie proprement dite et le cellier, mais assez souvent ces deux pièces formaient deux bâtiments séparés, habitude que l'on retrouvait d'ailleurs aussi chez les *poienari*.

Ceux qui ne possédaient qu'un petit nombre de moutons les gardaient auprès d'eux durant l'hiver car, à la différence des *poienari* et des *mocani*, les *ungureni* avaient des chalets près des prairies à foin et des cabanes sur les plateaux bas, au-dessus de leurs villages. Seuls les possesseurs de troupeaux importants avaient recours à la transhumance, soit vers la plaine comprise entre le Jiu et l'Olt, vers la plaine du Danube autour de Zimnicea ou encore, mais plus rarement, vers le Baragan et le Bas-Danube. Ils poussèrent même, plus récemment, jusque dans le Banat.

En conclusion, on peut encadrer dans l'élevage transhumant de grande ampleur d'autrefois : l'élevage des *poienari*, des *mocani* de Săcele, des bergers de Covasna et de Breţcu, celui des *ungureni* et enfin celui des bergers transhumants d'Arefu et du Pays de Loviştea.

5) *L'élevage pastoral des pămînteni sur le versant sud des Carpates méridionales.* Sur le mode de vie des *pămînteni* (c'est-à-dire des bergers autochtones) du versant sud des Carpates méridionales, on dispose d'une documentation insuffisante. Sur les pentes sud des monts Făgăraş se trouvaient jadis de nombreuses bergeries appartenant ou aux *poienari* des environs de Sibiu ou aux *pămînteni* de la rive gauche de l'Olt.

Dans le bassin intercarpatique du Pays de Loviştea, par où l'Olt coupe la chaîne des Carpates méridionales, l'élevage était celui de la zone des prairies. Les propriétaires de moutons, après que les troupeaux étaient descendus de la montagne avec leurs bergers, les gardaient soit au village même, auprès de la ferme, soit dans les *odăi* ou étables construites dans la zone des prairies. La Loviştea fut par le passé un lieu de passage important pour les troupeaux transhumants qui, partis de la région de pâturages des monts du Parîng, s'en venaient par la vallée du Lotru. Les éleveurs de cette région avaient des bergeries non seulement dans les montagnes environnantes, mais aussi à de grandes distances, comme dans les monts Bucegi et le massif du Buzău. Leurs bergeries-fromageries comprenaient deux pièces : la *fierbătoarea* ou fromagerie proprement dite, et le *cellier* à fromage, où l'on gardait les produits préparés. Elles étaient donc assez semblables à celles des *poienari*. A la tête du personnel se trouvaient le *baci* (surveillant) et le *vătaf*, ce dernier ayant la responsabilité de l'hivernage en plaine. Leurs voies de transhumance passaient non seulement par la plaine du Danube mais encore par la Moldavie méridionale, ce en quoi ils avaient des points communs avec les *poienari* des alentours de Sibiu et les *mocani* de Săcele.

Le cas particulier des bergers d'Arefu met de nouveau en évidence un fait déjà remarqué chez les *poienari*, les *mocani*, les bergers de Bran, de Covasna et de Breţcu, à savoir que la transhumance largement développée n'est pratiquée que par quelques communes disséminées autour des Carpates méridionales, mais ayant un rayon d'activité pastorale étendu, tant pour l'estivage que pour l'hivernage.

A titre documentaire sur la vie pastorale des *pămînteni* de la rive droite de l'Olt, nous nous proposons de présenter ici les coutumes de la commune de Bumbeştii de Jos, située près du Jiu, sur le versant sud des Carpates méridionales. Bien que soumis aux mêmes conditions géographiques et climatiques que les *ungureni* vivant au pied des Carpates méridionales, les habitants de ces lieux accordaient plus d'importance à l'agriculture qu'à l'élevage. Leurs troupeaux leur servaient surtout à fumer leurs champs et leurs prés. Comme les *ungureni*, les éleveurs de Bumbeşti avaient des prairies avec abris à moutons sur les étendues situées au-dessus de la commune. Leurs bergeries se trouvaient sur le versant sud du massif du Parîng, dans le voisinage immédiat des bergeries des ungureni, dont ils étaient aussi les voisins au village. Pratiquant un élevage

agricole local, ils construisaient une sorte de parc à moutons circulaire, appelé *mreje*, avec abri où les bêtes passaient la nuit, et que l'on déplaçait de temps à autre de façon à assurer le fumage régulier des champs et des prés.

Ainsi, bien que la population autochtone de cette région eût des bergeries-fromageries à la montagne, elle avait aussi une zone de prairies, avec *mreje* déplaçable servant à l'élevage agricole local.

De toute cette documentation, il ressort clairement que la population agricole de Roumanie n'a pas adopté la transhumance, puisqu'elle pratiquait, dans sa grande majorité, l'élevage dit « agricole local », où les troupeaux n'étaient même pas emmenés paître dans les montagnes environnantes. Quant à la population mi-agricole, mi-pastorale, qui envoyait à la belle saison ses moutons dans les pâturages alpins, elle les en faisait redescendre dès la moisson terminée et les mettait à brouter les éteules des champs qui venaient d'être fauchés. De la sorte, un bon engrais naturel fertilisait la terre avant les prochains labours. Ensuite, les bêtes hivernaient au village même. La population pastorale de la zone des prés (tels les habitants du bassin de Petroşeni) pratiquait elle aussi une transhumance peu développée et seulement lorsque la fenaison n'avait pas donné assez de foin pour assurer l'hivernage des troupeaux dans les étables du village. Une transhumance d'une certaine proportion a été pratiquée seulement par les *mărgineni* et les *mocani* qui, pour la plupart, s'occupaient moins d'agriculture et qui souvent (comme c'était le cas pour les *poienari* et les *mocani* de Săcele) n'avaient même pas de prés, ce qui les obligeait à baser leur élevage l'été sur le pacage alpin et l'hiver sur les prairies de la plaine.

Durant l'estivage, les troupeaux de moutons pouvaient être accompagnés soit seulement de *păcurari* (ou bergers) soit aussi d'un petit groupe de femmes (*băciţe* chez les *poienari* et les *ungureni*), soit encore d'un groupe plus important comprenant hommes, femmes et enfants (comme chez les *mărgineni* du Pays de Haţeg et les *poienari* de Jina). Pour l'hivernage seuls les bergers accompagnaient les troupeaux. Le fait que le bétail était accompagné, pour l'estivage et l'hivernage, d'une partie plus ou moins grande du groupe humain, ne signifie nullement que nous soyons en présence d'un « nomadisme pastoral ». Il s'agit en réalité d'une « transhumance complexe », puisque la vie transhumante continuait, avec le système des deux pacages : l'été sur les hauteurs et l'hiver dans la plaine. Cette « transhumance complexe » est issue de la « transhumance simple » sous l'influence de certains facteurs d'ordre économique et politique bien déterminés.

Parmi les questions relatives à l'élevage chez les Roumains du XIXe siècle et du début du XXe, nous signalerons en premier lieu *l'estivage du gros bétail à la montagne*. A la différence de l'élevage de type suisse, où le gros bétail, et spécialement les bovins, passent l'été dans la montagne mais l'hiver à l'étable, on vit prédominer en Roumanie, à cette époque, l'élevage de type méditerranéen, dont il se rapprochait également par le développement des voies de transhumance.

Les bergers roumains qui, à l'époque féodale, faisaient passer leurs troupeaux, soit pour l'hivernage, soit pour l'estivage, de Transylvanie en Moldavie et en Valachie, devaient payer un droit de passage pour les moutons (*oierit*) et un autre pour les vaches (*văcărit*). Ce fait démontre l'importance qu'avait prise alors l'élevage des bovins parallèlement à celui des moutons. Et, bien entendu, le gros bétail, qui hivernait sur les hauteurs, dormait en plein air, comme les moutons, et non dans des étables. D'ailleurs, la tradition nous montre les gros bestiaux passant ainsi l'hiver, ou tout au plus sous des abris rudimentaires appelés *corle*.

Dans les Carpates méridionales, les parcs à moutons étaient en grande majorité. Par contre, dans les Carpates orientales on rencontrait très souvent, auprès du parc à moutons, un enclos à vaches (ou *văcărie*). Dans la région des monts Rodna, les vaches paissaient dans le voisinage des villages, à une altitude dépassant rarement 1 200 m.

Dans les élevages de bovins, le pâturage était commun mais la fabrication des produits laitiers s'effectuait séparément pour chaque maître. On y envoyait travailler aussi des femmes et des enfants. La liaison entre la *văcărie* et le village restait plus étroite : les femmes venaient le soir à l'enclos, trayaient les vaches, et repartaient le lendemain matin au village avec le produit de la traite.

Dans les Carpates méridionales, les vaches avaient généralement leurs enclos séparés de ceux des moutons. Ces enclos à vaches, là aussi, s'appelaient *văcării*. Dans le massif du Parîng s'échelonnaient de véritables colonies de *văcării* appartenant aux habitants du bassin de Petroşeni. Souvent, à côté d'une ou deux fromageries de lait de brebis on apercevait plusieurs fromageries de lait de vache. Dans ces dernières, le travail était assumé seulement par des femmes (appelées *văcăriţe* ou *băciţe*). Chaque famille s'occupait de ses propres bêtes, tant pour la traite que pour le traitement du lait. Aussi pouvait-on voir suspendus dans les âtres des fromageries des *văcării* autant de crémaillères et de chaudrons que de familles associées. Les femmes y préparaient le beurre dans des barattes nommées *bădîni* ou *putinei* (fig. 56—58).

Dans les monts Apuseni, l'élevage présentait un caractère familial et agricole-pastoral. C'étaient les femmes qui, l'été, soignaient les bêtes.

A propos de la participation des femmes au travail dans les bergeries et les vacheries, on constate une différence entre la vie pastorale des régions du nord-est, où existait de longue date l'interdiction pour les femmes de prendre part aux occupations pastorales durant l'été, et les régions du sud-ouest, où les femmes, comme nous l'avons vu, prenaient une part active aux travaux de la laiterie-fromagerie pendant l'estivage. Cette défense imposée aux femmes de participer à la vie pastorale remontait à une époque lointaine, les hommes tenant à rester les seuls maîtres dans un domaine qu'ils s'étaient réservé depuis les débuts de l'élevage pastoral.

Les produits laitiers ne sont pas de critères qui puissent déterminer le type d'élevage. Néanmoins, on constate une certaine corrélation entre ces produits et le mode d'élevage. Par exemple, si la préparation du fromage à la pie s'effectuait à peu près de la même manière dans les divers types d'élevage, une différenciation avait lieu dans la phase finale de la

fabrication des produits laitiers, aboutissant à des spécialisations propres à tel ou tel type d'élevage.

Les types d'élevage que nous considérons comme moins développés, c'est-à-dire les élevages agricoles-locaux, produisaient une seule sorte de fromage, de qualité inférieure et destinée uniquement à la consommation familiale. En revanche, les catégories d'élevage plus développées, comme étaient l'élevage des zones de prairies et surtout l'élevage à transhumance largement développé, fabriquaient des fromages de qualité supérieure en grandes quantités et dans des buts commerciaux.

La présure servant au caillage du lait était habituellement tirée de la caillette d'un agneau têtant encore sa mère. Dans la fabrication du produit de base, à savoir le fromage à la pie, on remarquait deux phases distinctes : la première était la coagulation du lait, que l'on obtenait à l'aide de la présure, sans qu'il fût fait usage du feu ; la deuxième était l'utilisation du petit-lait resté après le caillage du lait ; ce petit-lait était mis à bouillir dans le chaudron et l'on en préparait d'autres sortes de fromage, telles la *urda* et la *jintița*. Après la traite des brebis, le lait était versé, à travers une passoire, dans un baquet que l'on plaçait près de la cheminée où brûlait un feu de bois. On y ajoutait la quantité de présure voulue pour provoquer le caillage, qui se faisait en quelques heures. Le *baci* ou la *băcița* mettait alors le lait caillé dans une passoire ou dans un petit sac de forme conique appelé *sedilă* (fig. 44) qu'on accrochait au mur, afin que le fromage puisse s'égoutter. Les procédés employés pour pressurer le fromage frais afin d'en faire sortir le reste de petit-lait différaient selon les types d'élevage. Dans les fromageries de l'élevage agricole local, on utilisait à cet effet un bâtonnet court et rond nommé *ocincu* ; dans l'élevage de la zone des prairies et l'élevage transhumant, le fromage frais était placé, enveloppé dans de la toile fine, sur une claie appelée *crinta* (fig. 91, 95) et on le faisait égoutter par pressurage.

Dans les types d'élevage moins développé, on préparait avec le lait caillé égoutté un fromage de qualité médiocre, émietté à la main puis, après avoir été salé, introduit dans un récipient de bois nommé *ciubăr* ou *bărbînță*, muni d'un fond en bois.

Dans les élevages transhumants ou de la zone des prairies, le fromage frais était émietté dans un baquet à l'aide d'un bâton dentelé qu'on appelait, suivant les régions : *răruș*, *frecău*, *brînzăriu* ou *răval* (fig. 91). On en confectionnait trois variétés de fromages destinées au commerce : un fromage blanc salé enfermé dans une panse de mouton, le *burduf* (fig. 91), un autre fromage blanc salé appelé *telemea* et, plus rarement, dans certaines fromageries, le *cașcaval*.

Parmi les autres spécialités régionales, nous citerons les *papuși* de Moldavie, faites d'un fromage non fermenté bouilli, puis émietté et pressé dans des moules de bois (fig. 79). Dans les laiteries de ces deux dernières catégories d'élevage, on fabriquait aussi, avec la crème fraîche du lait trait le soir et gardé dans des récipients nommés *troci* (fig. 54), du beurre que les *baci* ou *băcițe* battaient dans de hautes barattes appelées *putinei* ou *bădîni* (fig. 56 et 57).

Ces sortes d'élevage, caractéristiques du siècle passé et du début de celui-ci, sont aujourd'hui remplacées par les nouvelles formes d'élevage, formes socialistes, dirgées par l'Etat.

Les bergeries coopératives furent organisées durant les années 1949 à 1962 par les coopératives de consommation. Celles-ci touchaient, sur la production des bergeries-fromageries, des produits d'une valeur calculée de façon à couvrir uniquement les frais occasionnés par l'entretien des moutons des paysans. Ainsi sont apparues des formes d'organisation de l'élevage où les paysans associés dirigeaient les bergeries durant l'époque du pâturage. Cette direction était assurée par un comité élu à l'assemblée municipale des possesseurs de moutons de chaque village. Les conditions d'association, dans ce système, étaient fixées par l'assemblée générale des associés. On y tenait compte non seulement des intérêts privés mais aussi de l'intérêt général, des nécessités économiques de l'Etat pour approvisionner le fond central en lait et en produits dérivés du lait.

Parallèlement aux bergeries coopératives, on vit se développer une nouvelle forme d'associations pour l'élevage en commun des moutons : *les associations zootechniques*. A la différence de la bergerie coopérative, qui ne s'occupait des moutons que durant la période de pâturage (les bêtes étant gardées l'hiver à la ferme de chacun de leurs maîtres), les associations zootehniques prennent soin du troupeau commun même pendant l'hivernage. Dans le système des bergeries coopératives, les pâturages étaient donnés en location par les Conseils Populaires, tandis que dans le système d'association zootechnique (appelé aussi « mise en commun ») les associés apportent à la communauté soit leurs surfaces de pâturage, soit leurs surfaces de prés à foin, le tout formant le pâturage commun fournissant le foin qui, l'hiver venu, servira de fourrage pour les moutons élevés en commun. L'association ou mise en commun zootechnique est dirigée par un comité élu à l'assemblée générale.

En conséquence, les associations zootechniques ont un contenu nettement socialiste, du fait de la présence de l'élément travail en commun (pour la fenaison). De plus, ces associations présentent un caractère de permanence, alors que les bergeries coopératives n'étaient que saisonnières.

Le secteur zootechnique des exploitations agricoles collectives est de nos jours la forme la plus répandue en Roumanie pour l'élevage des moutons.

Pour l'élevage des ovins, on applique aujourd'hui dans les fermes collectives de tout le pays, des méthodes avancées permettant d'obtenir des animaux de reproduction de haute productivité. On a construit des bergeries pour abriter les bêtes durant l'hiver et ces dernières sont nourries rationnellement grâce à l'organisation méthodique du pacage. Il est des plus courants de voir les moutons des exploitations agricoles collectives paître au vert dans des prés qui ont été ensemencés en temps voulu et suivant les directions reçues à la suite de recherches scientifiques visant à assurer à l'élevage les conditions les plus favorables. Outre la surveillance quotidienne et les soins que leur assurent les zootechniciens et le médecin vétérinaire dont dispose toute ferme collective, les animaux de ces exploi-

tations reçoivent les soins médicaux des organismes de spécialité fonctionnant dans le cadre des Conseils Populaires. Ces organismes ont aussi pour tâche de guider et de conseiller les zootechniciens.

En plus des moutons appartenant aux associations zootechniques et aux exploitations agricoles collectives, la République Populaire Roumaine élève de nombreux troupeaux dans ses exploitations agricoles d'Etat (G.A.S.), où les animaux domestiques jouissent des meilleures conditions de développement.

Dans ces G.A.S., la direction des zootechniciens et l'assistance vétérinaire aux ovins sont confiées à des cadres ayant reçu une préparation zoovétérinaire supérieure.

L'élevage des animaux est scientifiquement organisé, tant pour la période de stabulation que pour la période de pâture : abris bien conçus (fig. 97), alimentation rationnelle, comprenant suffisamment de fourrage fibreux, savoureux et concentré, prairies fournissant une bonne composition florale, à exploitation planifiée.

Toutes ces mesures aboutissent à des résultats supérieurs en élevage, au point de vue du nombre des animaux de race comme au point de vue de la production. L'augmentation constante du nombre des unités agricoles organisées sur la base de l'économie socialiste contribue non seulement au développement rapide de la vie agricole et pastorale du pays, mais aussi à l'industrialisation plus avancée des produits de l'élevage, en concordance avec le développement actuel de la R.P.R., dont les branches de production sont en continuel progrès.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1 — Bergerie (*stînă*) et fromagerie (*fierbătoare*) de Piua Pietrei (début du XXe siècle). Photo R. Vuia.

Fig. 2 — Plan de la laiterie-fromagerie et de la bergerie de Piua Pietrei. Légende : PT = *pat* (endroit où l'on gardait le fromage) ; CR = *crintă* (clisse à fromage) ; JG = *jgheab* (récipient pour le saumurage du telemea) ; PN = *putină* (cuveau à telemea).

Fig. 3 — Plan de la *strunga* (endroit où l'on trayait les brebis), du *bordei* (bercail) et de la *fierbătoare* (fromagerie) de la bergerie de Beilic (début du XXe siècle). Légende : PT = *pat* (lit à fromage) ; CR = *crintă* (clisse) ; PN = *putină* (cuve à telemea) ; GL = *găleată* (seau à lait) ; CT = *cotlon* (âtre).

Fig. 4 — *Strunga* (bercail), *perdeaua* (parc à moutons), *bordeiul* (cabane-abri) et *fierbătoarea* (fromagerie) de la bergerie de Beilic (début du XXe siècle).

Fig. 5 — Plan de l'*obor* (enclos) et de la *covercă* (fromagerie) de Celar. Légende : SR = *sărar* (où l'on met du sel pour les moutons) ; MS = *masă* (table) ; LD = *ladă* (caisse) ; VT = *vatra* (âtre) ; PU = *putină* (cuve à fromage).

Fig. 6 — *Oborul* (l'enclos) et *coverca* (la fromagerie) de la bergerie de Celar (début du XXe siècle).

Fig. 7 — Plan du bercail de Leorinţ. Légende : VL = *vălău* (auge) ; SC = *scaun* (siège).

Fig. 8 — Bergerie et parc à moutons de Bătrina. Légende : GL = *găleţi* (seaux) ; SR = *sărciner* ; CM = *comarnic* ; SC = *scaun* (siège) ; IN = *intrare* (entrée) ; PR = *par* (pieu) ; ŞD = *şindriler* (sous lequel dormait le berger).

Fig. 9 — Parc à moutons à Bătrina. A gauche au premier plan, le *şindriler* sous lequel dormait le berger (début du XXe siècle).

Fig. 10 — *Răvaş* d'une fromagerie à Bunila. Signes : / = un quart de mesure ; — = une demi-mesure ; ▭ = une mesure.

Fig. 11 — Plan d'une étable pour l'hivernage des moutons de Meria, Poiana Ruscăi.

Fig. 12 — Cabane où dormait le berger quand il gardait les moutons pendant l'hivernage. Meria, Poiana Ruscăi (début du XXe siècle).

Fig. 13 — Plan de l'enclos, de la fromagerie et de la bergerie de Găiceana. Légende : CT = *cotlon* (âtre) ; CR = *crintă* ; SC = *scaun* ; ST = *ştergătoare* (essuie-mains) ; SP = *spătar* (passage pour les brebis qu'on allait traire) ; CM = *comarnic* (endroit de la bergerie où l'on trayait les brebis).

Fig. 14 — L'enclos, la fromagerie et la bérgerie de Găiceana (début du XXe siécle).

Fig. 15 — Plan du bercail, de l'enclos et de la fromagerie ronde avec *geandîr* (ou *comarnic*) de Căstuleni.

Fig. 16 — a : *saivan* (abri d'hiver pour moutons) avec *pisc* (toit), et *fundătoare* (cloison) ; b : *zănada* ; c : bergerie d'été.

Fig. 43 — Plan et section de la bergerie des pâtres de Ghereş, dans le Parîng. Légende : ŞD = *şindrilă* ; LŢ = *leţ* ; DN = *doniţă* ; PL = *poliţă* ; CH = *ciuhai*, où l'on préparait la mămăliga ; CO = *cocaie* ; BT = *bota* ; DS = *desaga* ; LL = lemne (bois pour le feu).

Fig. 44 — Fromagerie de lait de brebis de Stoeniţa, dans le Parîng. Légende : CR = *cuier* (porte-manteau) ; CN = *cunună* ; CM = *comarnic* ; RS = *răsuci*, VT = *vatra focului* (âtre) ; GR = *grindă* (poutre) ; PT = pat.

Fig. 45 — *Răsuci* de la fromagerie de lait de brebris de Cionfu dans le Parîng. On voit, accrochée au mur du fond, la *sedila* dans laquelle s'égouttait le fromage. Sur le sol du cellier se trouve le *ciubăr*, dans lequel on faisait cailler le lait, les seaux servant à la traite des brebis et, en bas et devant, un siège portant les signes de la propriété. En haut sur la *cunună*, la *desaga* et un *cojoc* (gilet fourré de peau de mouton).

Fig. 46 — Départ des moutons de la bergerie coopérative de Recea (début du XXe siècle).

Fig. 47 — Bercail à brebis de la bergerie-fromagerie de Grivele, dans le Parîng (début du XXe siècle).

Fig. 48 — Bergers de la bergerie-fromagerie de Grivele, dans le Parîng (début du XXe siècle).

Fig. 49 — Pâtres de la bergerie-fromagerie de Cărbunele, avec le burduf (outre) plein de lait (début du XXe siècle).

Fig. 50 — Vacherie du Coarnele, monts du Vîlcan (début du XXe siècle).

Fig. 51 — Bergers avec le troupeau de moutons de Slăvei, monts du Parîng (début du XXe siècle).

Fig. 52 — Vachères soignant les vaches, à Slăvei, monts du Parîng (début du XXe siècle)

Fig. 53 — Plan et section longitudinale de la vacherie de Buta, dans les monts du Retezat. Légende : BV = *bulvani* ; TR = *troacă* où on laissait reposer le lait pour recueillir la crème fraîche ; PTTR = *pat* pour poser la *troacă* ; PT = *pat* ; VTR = *vatra*.

Fig. 54 — *Troaca* (récipient où le lait est mis à crémer). Fromagerie d'Oboarele, dans le Parîng.

Fig. 55 — *Cuillère à écrémer le lait.* Fromagerie de Sălanc, dans les monts du Sebeş.

Fig. 56 — *Putinei* (baratte) à la laiterie-fromagerie de Sălanc, monts du Sebeş.

Fig. 57 — *Bădîni* servant à battre le lait à la laiterie-fromagerie de Văcăria, dans le Retezat.

Fig. 58 — *Băciţe* battant le beurre à la laiterie-fromagerie de Moloşivu, dans le Parîng (début du XXe siècle)

Fig. 59 — *Căpceana* servant à mesurer le lait. Bergerie de Ciofu, dans le Parîng.

Fig. 60 — Mesurage du lait à l'aide du *ţanc*, à la fromagerie de lait de brebis de Coarnele, dans les monts du Vîlcan (début du XXe siècle).

Fig. 61 — Récipients et ustensiles de la nouvelle bergerie-fromagerie de Gura Plaiului, dans le massif du Parîng. 1 = *căldarea*, grand récipient dans lequel se faisait la *jintiţa* (avec le deuxième petit-lait) ; 2 = *ciubăr*, cuveau dans lequel on mesurait le lait à l'aide du *ţanc* et où se faisait ensuite le caillage ; 3 = *butica*, dans laquelle on gardait le beurre ; 4 = *doniţa*, dans laquelle on gardait le fromage ; 5 = *botă*, tonnelet dans lequel on gardait la jintiţa ; 6 = *speteaza*, bâton servant à remuer la *urda* et la *jintiţa* dans la cuve à fromage ; 7 = *cioiu*, servant à mesurer le lait ; 8 = *botă* à eau ; 9 = *ţanc* (bâton à l'aide duquel on mesurait le lait dans le *ciubăr*) ; 10 = *botă* à eau ; 11 = siège ; 12 = coupe à mesurer le lait ; 13 = *căldare*, récipient pour préparer la *mămăliga* ; 14 = *mélangeur* servant à tourner la mămăliga dans la *căldare*.

Fig. 62 — Plan de la colonie de bergeries et de fromageries de Porumbeii Mari, monts du Sebeş, massif du Surian. Légende : CT = *coteţ* (abri à bestiaux) ; SC = *sărciner* ; STR = *strunga* ; ST = *stînă* ; NT = *nimăt* ; VL = *vălău* ; JG = *jug* (joug).

Fig. 63 — Plan et section de la bergerie de Bilugu Mic, monts du Retezat.

Fig. 64 — Plan et section de la fromagerie de Porumbeii Mari, monts du Sebeş, massif du Surian. Légende : CM = *comarnic* ; PT = *pat* ; PL = *poliţă* ; VTR = *vatra focului*.

Fig. 65. — Plan et section de la cabane dans la prairie du Pravet, monts du Sebeş, massif du Surian. Légende : VTR = *vatra focului* ; PL = *poliţa* ; PT = *pat*.

Fig. 66 — Plan et section de la cabane d'hiver de Fizeşti, monts du Sebeş.

Fig. 67 — *Teasc* pour pressurer le fromage frais, dans une fromagerie de Bilugu Mic, dans le Retezat (début du XXe siècle).

Fig. 68 — *Pătul* (grange à foin). Bătrîna (début du XXe siècle).

Fig. 69 — *Surlă* (hutte) à Galu, vallée de la Bistritza (début du XXe siècle).

Fig. 70 — Etable et grange sur la colline Buba, vallée de la Bistritza (début du XXe siècle).

Fig. 71 — *Corlă* (appentis pour abriter le bétail) et *ţarc* (parc à moutons) avec foin, dans la zone des prairies à foin de Poïana Răchiţei, vallée de la Bistritza (début du XXe siècle).

Fig. 72 — Plan d'une étable à moutons sur la colline Buba, vallée de la Bistritza.

Fig. 73 — *Coşer* (étable à moutons) avec *comarnic* (abri pour les bergers) sur la colline Buba (début du XXe siècle).

Fig. 74 — Plan et sections de la fromagerie de Bostan, vallée de la Bistritza. Légende : PTBR = = *pat* à fromage ; ÏG = *cegornişer* ; VTR = *vatra* (âtre) *BD* = *bădîni* ; PN = *putină* ; LŢ = *laviţă*.

Fig. 75 — Fromagerie, bergerie et enclos sur le Bostan (début du XXe siècle).

Fig. 76 — Seau pour la traite des brebis. Galu (début du XXe siècle).

Fig. 77 — Le *brididău*, avec lequel on battait le fromage, et la *bărbînţa*, dans laquelle on le gardait. Massif du Ceahlău.

Fig. 78 — *Fedeleş* (tonnelet) à Audia.

Fig. 79 — Pressoir pour égoutter le fromage frais. Buhalniţa.

Fig. 80 — Plan de la fromagerie, du bercail et du parc à moutons du Bostan. Légende : ZV= = *zăvor* ; CŞ = *coşmeaga* où dormaient les bergers ; CM = *comarnic* ; CR = *crivală* servant à donner du sel aux moutons.

Fig. 81 — *Comarnicul* du bercail, bergerie-fromagerie du Bostan (début du XXe siècle).

Fig. 82 — Plan de la bergerie-fromagerie et du bercail du Obcioara, près de Cîmpulung Moldovenesc (d'après Tr. Herseni).

Fig. 83 — Plan de la bergerie-fromagerie et du bercail de Vrancea (d'après I. Diaconu). Légende : ÏŞ = *işîrli* ; FR = *fierbătoare* ; CM = *comarnic* ; *GR* = *gurile* (portes) du bercail ; CS = *căşărie*.

Fig. 84 — La *coşmaga*, abri où dormaient les bergers, près du bercail, sur le Bostan (début du XXe siècle).

Fig. 85 — Bergerie-fromagerie des *poienari* de Dregşan, dans le Retezat (début du XXe siècle).

Fig. 86 — Intérieur de la fromagerie des *poienari* de Galbena, dans le Retezat (début du XXe siècle).

Fig. 87 — Intérieur du cellier de la fromagerie des *poienari* de Galbena, dans le Retezat (début du XXe siècle).

Fig. 88 — Plan et section de la fromagerie des *poienari* de Galbena, dans le Retezat. Légende : PL =*poliţă* ; LTR = *troc* pour faire crémer le lait ; MS = *masă* (table) ; SC = *scaun* (siège) ; VT = *vatra focului* (âtre).

Fig. 89 — Disposition de la bergerie de Galbena, dans le Retezat : fromagerie, celliers, bercail, enclos et petits parcs à moutons.

Fig. 90 — Bergerie de Găuşoara, dans le Păltiniş, monts du Sibiu (début du XXe siècle).

Fig. 91 — Intérieur du cellier de la fromagerie de Găuşoara, dans le Păltiniş, monts du Sibiu (début du XXe siècle).

Fig. 92 — Plan du parc à moutons et de la fromagerie des *Ţuţuiani* (bergers de Transylvanie), dans les Carpates orientales (d'après S. Opreanu).

Fig. 93 — Plans de bergeries-fromageries de *bîrsans*, dans les Carpates orientales (d'après S. Opreanu). Légende : STRB = *fromagerie* ; CT = *coteţ* (abri pour moutons) ; CO = *cocaia*, L = *laviţa* ; SC = *scaun* ; VT = *vatra* ; CŞ = *căşăria* ; PT = *pat* à fromage ; CS = *cleşte* de sel.

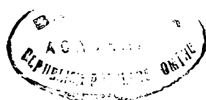
Fig. 94 — Plan de l'étable et de la fromagerie de Curmătura, dans la Piatra Craiului, Carpates méridionales (d'après Tb. Morariu). Légende : AST = *astupătoare* ; PR = *pîrleazul* de la bergerie ; P = *pieux* reliés par des baguettes ; RZ = *răzloage* (palissade) ; U = *uşi* (portes) du bercail ; SC = sièges, CO = *cocina* (étable) ; FB = *fierbătoare* ; VT = *vatra* ; ZV = *zăviadă* (abri pour les bêtes en hiver) ; FR = *furcă* ; TL = *talpă* ; SF = *fromagerie* ; BT = *bătătura* ; CM = *comarnic*.

Fig. 95 — Plan de la bergerie-fromagerie modèle de Florile Albe, dans le massif du Parîng. Légende : CO = chambre d'hôtes ; MS = *masa* (table) ; PT = *pat* (lit) ; *CM* = chambre d'habitation ; CR = *crintă* ; TR = *troaca* où repose le lait pour crémer ; ŞŢ = *şanţ* ; UL = *uluc* servant à garder la telemea dans la saumure ; VT = *vatra*.

Fig. 96 — Bergerie-fromagerie de la ferme collective de Gîrbova (de la collection de l'Institut d'Agriculture, Bucarest).

Fig. 97 — Fromagerie et bergerie modèles de Prisloape, dans le massif du Parîng.

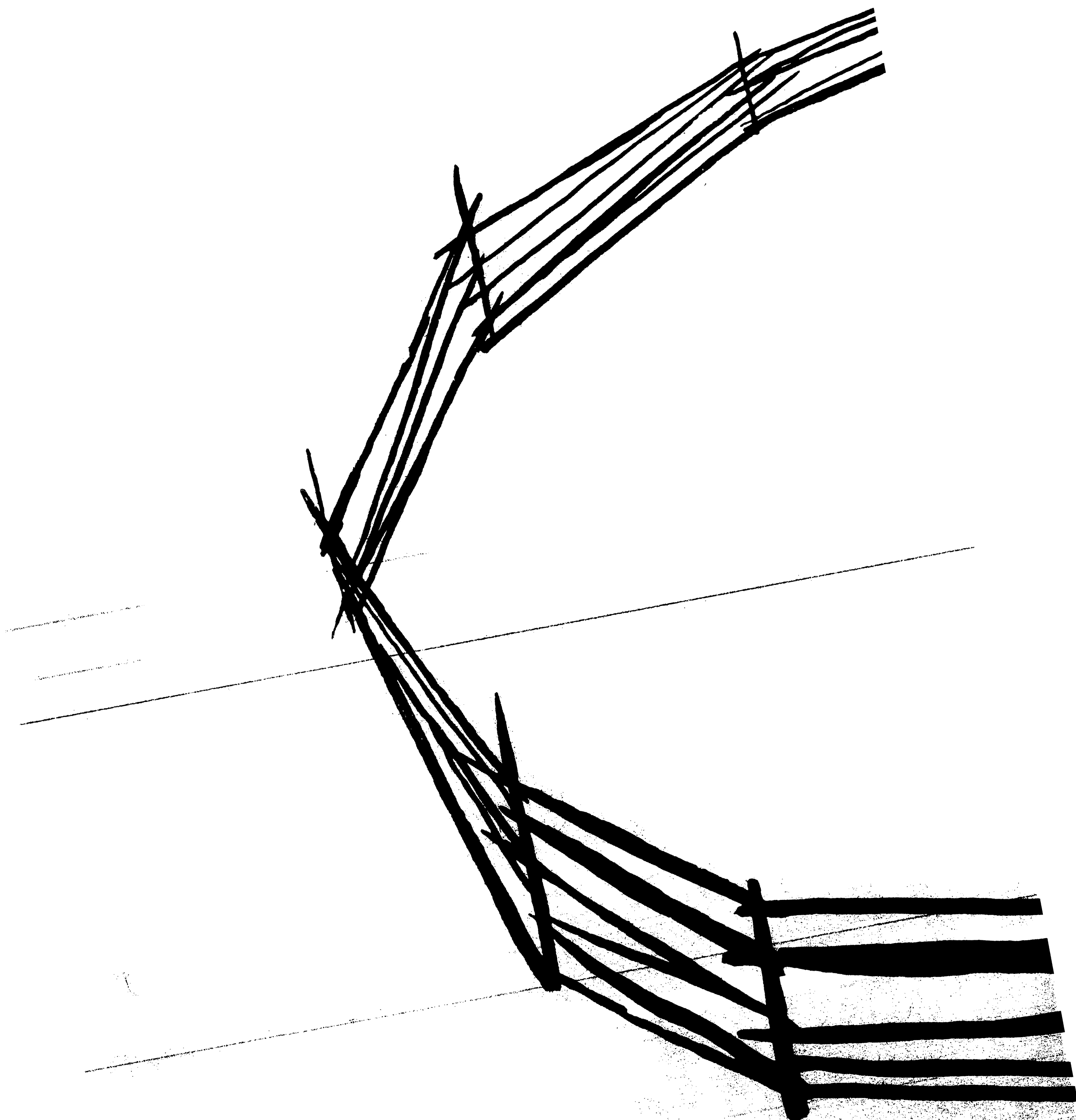
CUPRINSUL

Redactor responsabil: MARCU LIVIU şi PEATNIŢCHI NEONILA
Tehnoredactor: BRUMĂ PETRU

Dat la cules 14.07. 1964. Bun de tipar 15.10. 1964. Apărut 1964. Tiraj 1100. Hîrtie velină ilustraţie de 80 g/m² 16/70×100. Col. editoriale 17,93. Coli de tipar 15,75. A 8984/1964 C. Z. pentru bibliotecile mari 39: 636.3.08 (498) «18: 19» C.Z. pentru bibliotecile mici 39 : 636.3.083 (R) «18 : 19».

Întreprinderea Poligrafică „Informaţia" Str. Brezoianu nr. 23-25 Bucureşti, R.P.R. comanda nr 2857

Lei 15